T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana bilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİDÜNYA DÜZENİ VE İSLAMÎ HAREKETLER

Samî Abdulqader Mustafa

Diyarbakır 2016

TC
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana bilim Dalı
İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

YENİDÜNYA DÜZENİ VE İSLAMÎ HAREKETLER

Samî Abdulqader Mustafa

Danışman
Prof. Dr. Metin BOZAN

Diyarbakır 2016

TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Yenidünya Düzeni ve İslamî Hareketler" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi SBE arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim sadece Dicle Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

☐ Tezimin … yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

11 /03 /2016

Samî Abdulqader Mustafa

KABUL VE ONAY

Samî Abdulqader Mustafa tarafından hazırlanan **Yenidünya Düzeni ve İslamî Hareketler"** adındaki çalışma, 11/03/2016 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, İslam Mezhepleri Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Başkan)

İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

İ m z a]

[Unvanı, Adı ve Soyadı] (Üye)

ÖNSÖZ

Çok eski tarihlerden beri insanların daha rahat bir yaşam elde edebilmek için üretim kaynaklarına hakim olma arzusu taşıdığı bilinmektedir. Bu arzu/temayül beşerî bir özelliktir. Bu durum bazen doğal olmayan yollardan saldırı ve işgal yollarıyla elde edilmeye de çalışılmıştır. İşte bu durumdan İslam coğrafyası da nasibini almıştır. Özellikle müslümanların zayıfladığı dönemlerde petrol, doğalgaz ve diğer zenginlik kaynaklarının keşfedilmesiyle birlikte Ortadoğu Batılı ulusal devletlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu merhalede İslamî hareketler olarak isimlendirilen bir takım oluşumlar da ortaya çıkmış ve Ortadoğu'daki müslüman devletlerin siyasî gidişatında, uluslararası ilişkilerin seyrinde etkili olmuştur.

İşte bu çalışmada İslamî Hareketlerin tarihsel kökeni, amaçları, mücadeleleri ve Ortadoğu'yu hakimiyetleri altına almaya çalışan Batılı güçler ile ilişkileri ele alınacaktır.

Çalışma bir giriş, iki bölüm ve bir sonuçtan oluşmuştur.

Giriş bölümünde araştırmanın metodu, önemi, hedefi, problemleri, zaman ve meakn açısından sınırları belirlenmiş ve bazı temel kaynakları tanıtılmıştır.

Birinci bölümde yenidünya düzeni ve İslamî hareketler konusu işlenmiştir. Yenidünya düzeni kavramının tanımı yapılmış, doğuşu, tarihi kökleri, ortaya çıkış sebepleri, hedefleri, stratejileri, araçları ve gelişim merhaleleri üzerinde durulmuştur. Aynı şekilde İslamî hareket kavramının tanımı yapılmış, doğuşu, tarihî kökleri ve gelişim merhaleleri üzerinde durulmuştur. İhvân ve Vehhâbilik gibi hareketler yakından incelenmiştir.

İkinci bölümde yenidüzeninin İslamî hareketlerle ilişkisi ele alınmıştır. Bu ilişkinin tarihî kökleri ve sebepleri tartışılmıştır. Bu ilişkinin hem sömürgecilik öncesi, hem sömürgecilik dönemi hem de tek kutuplu dönemi üzerinde durulmuştur.

Araştırmanın sonunda varılan sonuçlar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca bana her türlü katkıyı sunan, her aşamada bana rehberlik eden danışman hocam Prof. Dr. Metin BOZAN'a en samimi duygularımla teşekkür etmeyi bir borç bilirim.

Samî Abdulqader Mustafa

Duhok-2016

ÖZET

Hakimiyet arzusu/temayülü beşerî bir özelliktir. İnsanoğlu, yeryüzüne geldiği andan itibaren, hâkimiyetini tesis etmek için diğer insanlara boyun eğdirme çabası içerisinde olmuştur. İslam coğrafyası, medeniyetin ve semavî dinlerin beşiği olması hasebiyle bu çekişmelere daha fazla maruz kalmıştır. İslam'ın zuhûrundan sonra, bu bölgelerde hâkimiyet kuran Fars, Roma ve Bizans gibi imparatorluklara karşı mücadelede Müslümanların önemli bir rolü olmuştur. Güçlü oldukları asırlarda Müslümanların hâkimiyeti Avrupa ve Çin'e kadar uzanmıştır. Müslüman nüfuz, bu bölgelerdeki etkisini zamanla kaybetmiş, bugün Ortadoğu olarak isimlendirilen bölgede ise hâkimiyetini koruyabilmiştir. İslam âlemi, özellikle İslam imparatorluğunun zayıflamasından, Osmanlı saltanatının devrilmesinden, hilafetlerinin ortadan kaldırılmasından ve bu bölgede çağdaş medeniyetin damarları mesabesinde olan petrol, doğalgaz ve diğer zenginlik kaynaklarının keşfedilmesinden sonra, dünyayı hükümranlığı altına almak isteyen Batılı ulusal devletlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Bu merhalede İslamî hareketler olarak isimlendirilen bir takım oluşumlar ortaya çıkmış ve Ortadoğu'daki müslüman devletlerin siyasî gidişatında, uluslararası ilişkilerin seyrinde etkili olmuştur. Bu hareketlerin ortaya çıkmasında birçok faktör etkili olmuştur. Bu hareketlerin tarihi köklerinin ve zemininin varlığına ilaveten kaybedilen hilafeti geri getirmek, sömürgeci Batıya karşı koymak; ulusal devletlerin, ideolojik ve siyasi çekişmelerin ortaya çıkması, savaşlar başta olmak üzere birçok beşeri gelişmeden kaynaklanan göçler bu faktörlerden bazılarıdır. İslam toplumunda geçmişte meydana gelen bazı tarihî olaylar, var olan siyasî ve dinî yapı ve bu yapıdan kaynaklanan mevcut durum, dinî anlayış düzeyinde mezhepsel

bölünmüşlük, kabilevi denilebilecek toplumsal yapı ve bütün bunlardan kaynaklanan fikrî çekişmelerden kaynaklanan hususlar ve yaşanan iç çatışmalar da bu hareketlerin ortaya çıkışını etkileyen diğer bazı önemli faktörlerdir.

Ulusal ve uluslararası siyasi ve ekonomik denklemde yer almak ve bu denklemin şekillenmesinde etkili olma amacından hareketle ortaya çıkan bu oluşumların stratejilerinin temeli İslam âlemine hâkim olma ana hedefi üzerinde bina edilmiştir. Söz konusu hedef doğrultusunda gerçekleştirdikleri mücadeleyle, kurulu dünya düzenine karşı koymuşlardır. Amerika Birleşik Devletlerinin, yöntem ve kaynakları farklı bu İslamî hareketlerle ilişkisini soğuk savaş dönemiyle açıklamak mümkündür. Amerika onları bazen Sovyetler Birliğine bazen de diğer ülkelere karşı savaşmak için kullanmıştır. Özellikle Komünist blokun çöküp kapitalist blokun tek başına kalmasından ve Amerika'nın önderliğinde yenidünya düzeninin ortaya çıkmasından sonra, aralarında var olan dostluk düşmanlığa dönüşmüştür. el-Kâide'nin ortaya çıkmasının sebebi, Amerika'nın dünya ekonomisi üzerinde tek süper güç olma çabası karşısında, Rusya ve Çin'in önderliğinde bir muhalefet ve direniş cephesinin ortaya çıkmasından sonra, bu mücadelenin radikal İslamî hareketlerle savaş şekline dönüşmesidir.

Ortadoğudaki bölgesel güçler arasında vekâlet savaşına dönüşmesi için iki cephe arasında bu hareketleri ulusal ve bölgesel hedefler noktasında birleştirdikten sonra Arap, Türk ve İran üçgenindeki ilişkiler, sünnîlik ve şiîlik adı altında nüfuz ve menfaat üzerine kurulmuştur. Bundan dolayı söz konusu üçgende selefîlik, ılımlı islamcılık ve şiîlikten beslenen ve onlara dayanan bazı hareketler ortaya çıkmıştır. Bu durumdan faydalanarak ortaya çıkan DAIŞ, bu mücadelede devletleri ve bölgeyi dengelemede önemli bir unsur olmuştur. Daha sonra DAIŞ, "İslâmî Devlet"e dönüşmüş ve hilafet ilan etmiştir. Sonuç olarak da dış güçlerin bölgeye müdahalesi için bir araç ve bir bahane olmuştur.

Anahtar Kelimeler

Yenidünya Düzeni, İslamî Hareketler, Amerika, Ortadoğu, Daiş, el-Kaide, Selefî.

ABSTRACT

The phenomenon of universalism is an important characteristic of human being. From the beginning of the world, human beings have been in conflict with each other in order to dominate others and force them to obey. Islamic world has experienced this conflict more because of its geographical location in which early civilization and divine religions emerged. After the emergence of Islam, Muslims have played an important role to fight against Persian, Roman and Byzantium empires, which used to dominate geographical territory of Islamic world. Muslims have expanded their hegemony to Europe in the West, and China in the East. After the decline of Islamic power in these regions, now so-called Islamic world covers Middle Eastern part of Asia. After the decline of Ottoman Empire, demolishing of caliphate and emergence of petroleum and underground resources, this territory has been the center of interest of Western world which wants to take control of the region. Thus, as a reaction to this, so-called Islamic movements have appeared in the Islamic world. There are many reasons for the emergence of these movements such as migration, to bring the caliphate back, to resist Western imperialism, and national, ideological and political conflicts in the Islamic states, and so on. Furthermore, historical, internal, political, tribal, racial, religious, sectarian, and operational conflicts have also led to the emergence of these movements. However, some of these movements have been used as an excuse by the Western to control the Islamic world. Islamic movements have also aimed to lead the Islamic world. They have reacted to the world powers. The relations between the United States and Islamic movements could be explained in the light of cold war. The US has used some of

these movements as oppose to the Soviet Union and other powers. However, after the demise of communist block, the capitalist block has remained the only world power under the leading of US, and thus the good relationship between some Islamic movements and the US has turned to hostility. While, the US supported such groups as al-Qaeda against Russia in order to be the supreme power of the world, later the subsistence of Islamic movements have been turned to the phrase of 'fight with Radical Islamic movements' by the world powers such as US, Russia, China. Thus, these movements have been useful tools for the regional and international powers. This power relation has lead to such conflicts between Shia and Sunni which has three dimensions, Arab, Turk and Iran. For this reason, in this triangle environment, different Salafi, Wasati and Shia based movements have appeared. Taking advantage of these conflicts, ISIS has been an important tool regional and international powers to control Muslim territories. Later, ISIS has turned into Islamic State (IS) and declared the caliphate. As a result, ISIS has become a proof and an excuse for the external powers to control over the region.

Keywords

New world order, İslamic Movements, United States, ISIS, al-Qaeda, Salafi

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

ÖNSÖZ ..... **I**
ÖZET ..... **III**
ABSTRACT ..... **V**
KISALTMALAR ..... **X**
GİRİŞ **1**
ARAŞTIRMANIN METODU VE TEMEL KAYNAKLARI **1**
1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ 1
2. ARAŞTIRMANIN METODU 2
3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERI 2
4. ARAŞTIRMANIN HEDEFLERI 3
5. ARAŞTIRMANIN ZAMAN VE MEKAN AÇISINDAN SINIRLARI 4
6. TEMEL BAZI KAYNAKLAR 5
BİRİNCİ BÖLÜM **10**
YENİDÜNYA DÜZENİ VE İSLAMÎ HAREKETLER **10**
1.1. YENIDÜNYA DÜZENI (NEW WORLD ORDER) 10
1.1.1. Yenidünya Düzeni Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihi Kökleri 13
1.1.1.1. Yenidünya Düzeni Kavramı 13
1.1.1.2. Yenidünya Düzeninin Doğuşu 15
1.1.1.3. Yenidünya Düzeninin Tarihî Kökleri 19
1.1.2. Yenidünya Düzeninin Ortaya Çıkışının Sebepleri 22

1.1.2.1. Temel Sebepler 22
1.1.2.2. Tâli Sebepler 24
1.1.3. Yenidünya Düzeninin Hedefleri, Stratejileri ve Araçları 25
1.1.3.1. Yenidünya Düzeninin Hedefleri 25
1.1.3.2. Stratejileri 26
1.1.3.3. Araçları 29
1.1.4. Yenidünya Düzeninin Gelişim Merhaleleri 29
1.1.4.1. Birinci Merhale 29
1.1.4.2. İkinci Merhale 31
1.1.4.3. Üçüncü Merhale 32
1.2. İSLAMÎ HAREKETLER 34
1.2.1. İslamî Hareketler Kavramı ve Doğuşu 35
1.2.1.1. İslamî Hareket Kavramı 35
1.2.1.2.İslamî Hareketlerin Doğuşu 40
1.2.2. İslamî Hareketlerin Ortaya Çıkışının Tarihî Kökenleri 42
1.2.3. İslamî Hareketlerin Gelişme Merhaleleri 45
1.2.3.1. Sünnî Selefî Hareketler 46
1.2.3.1.1. Birinci Eğilimin, Vehhâbî Selefîliğinin Gelişmesi 48
1.2.3.1.2. İkinci Eğilimin, Islahatçı Selefîliğin Gelişmesi (Vasat İhvâncı Akım) 53
1.2.3.1.3. Üçüncü Akım: Silahlı, Şiddet Yanlısı Selefî Hareketlerin Gelişmesi 59
1.2.3.2. Şiî Hareketler 62
1.2.4. İslamî Hareketlerin En Önemli Özellikleri 68
1.2.5. İslamî Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri 69
1.2.5.1. Dâhilî Sebepler 69
1.2.5.2. Haricî Sebepler 77
İKİNCİ BÖLÜM 82
YENİDÜNYA DÜZENİNİN İSLAMİ HAREKETLERLE İLİŞKİSİ 82
2.1. İLİŞKİNİN TARİHÎ KÖKENLERİNİN VE SEBEPLERININ TARTIŞILMASI 83
2.1.1. İlişkinin Tartışılması 83
2.1.1.1. Yenidünya Düzeni Açısından 83
2.1.1.2. İslamî Hareketler Açısından 84
2.1.2. İlişkinin Tarihî Kökleri 88

2.1.2.1. Sömürgecilik Öncesi İlişki 88
2.1.2.1.1. Doğu Batı Mücadelesi Dönemi 88
2.1.2.1.2. Osmanlı Devletinin Batıyla Mücadelesi Merhalesi 90
2.1.2.2. Sömürgecilik Merhalesinde İlişki, Vehhâbî Devletinin ve Müslüman Kardeşler Hareketinin Ortaya Çıkışı 93
2.1.2.2.1. Laikçiler: Solcular ve Sağcılar 94
2.1.2.2.2. Selefî Vehhâbî İslamcılar ve İhvân Hareketi 94
2.1.2.3. Soğuk Savaş Dönemindeki İlişki ve Cihâdî Hareketlerin Ortaya Çıkışı 103
2.1.2.3.1. Selefîlerle Amerika Arasındaki İlişki 104
2.1.2.3.2. İhvânu'l-Müslimîn İle Batı Arasındaki İlişki ve Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Ortaya Çıkışı 109
2.1.2.3.3. Dünya Düzeni-Şiî Hareketler İlişkisi 118
2.2. TEK KUTUPLU DÖNEMDE DÜNYA DÜZENİYLE İSLAMÎ HAREKETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN GELİŞMESİ 119
2.2.1. 1990-2001 Yılları Arasında İlişkinin Gelişimi: el-Kâide'nin Ortaya Çıkışı ve 11 Eyülü Olayları 124
2.2.2. 11 Eylül 2001'den Sonraki İlişkiler ve Ilımlı Hareketlerin Ortaya Çıkışı 136
2.2.3. Bu Dönemdeki Gelişmeler ve DAIŞ'in Ortaya Çıkması 145
2.2.4. Yenidünya Düzeniyle İslamî Hareketler Arasındaki İlişkinin Geleceği 151
2.2.4.1. Yenidünya Düzeni Hususundaki Mülahazalar 151
2.2.4.2. İslamî Hareketler Etrafındaki Çıkarımlarımız 156
2.2.4.3. İlişkinin Geleceği 157
SONUÇ 159
KAYNAKÇA 163

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
Bkz.	Bakınız
c.	Cilt
d.	Doğum, doğumu
h.	Hicri
haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazreti
m.	Miladi
md.	Madde
nr.	Numara
nşr.	Neşreden (Tahkik eden)
ö.	Ölümü, ölüm tarihi
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
Tah.	Tahkik eden
ter.	Tercüme, tercüme eden
Trz.	Tarihsiz
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve devamı

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN METODU VE TEMEL KAYNAKLARI

1. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Bu konu birkaç yönden önem arz etmektedir. En önemlilerine şu şekilde işaret etmek mümkündür:

İslamî Hareketler kavramı, oldukça geniş bir kavramdır. Kavramın kapsam alanı tedricî olarak artmaktadır. Bu kavram, ilk zamanlar sınırlı bir anlamda kullanılmadığı halde, sonraları siyasî anlamda kullanılmaya başlanmış ve daraltılmıştır. Çalışma, İslamî hareketlerin yenidünya düzenindeki rolü, dünya devletlerinin sistemleri ve yenidünya düzeni üzerindeki nüfuz ve etkisi ile bunun neticesinde onlardan etkilenmesinin sınırlarını tespit etme üzerinde yoğunlaşacaktır. Bu açıdan bakıldığında bu alanda var olan bir boşluğu kapatacağına inanıyoruz.

Bu çalışmanın siyasî aktör konumundaki akademisyenler için de birkaç faydasından söz edilebilir. Siyasî çözümlemelerde yeni bir metod öğrenme ve bunu izleme imkânına kavuşacaklardır. Çünkü İslamî hareketler uluslararası bir boyut ve ulusal bir etki gücü kazandıktan sonra, onları klasik yöntemlerle tahlil etmek bizleri ciddi bir sonuca ulaştırmayacaktır. Bundan dolayı da bazı yeni yöntemlerin kullanılması gerekmektedir.

Ayrıca bu çalışma siyasetçilere karar verme süreçlerinde, varsayımlara dayanmaktan kaçınmak için bir takım fırsatlar sunmaktadır. Varsayımlardan

müstağni kalmanın imkânsızlığını kabul etmekle birlikte, özellikle varsayımların alternatiflerine yönelmek daha mantıklı olduğunda olayları anlamanın sıhhati açısından daha doğru bir davranıştır. Bu çalışmanın ortaya koymaya çalıştığı da esasen budur.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Araştırmanın metodunda şu noktalar üzerinde yoğunlaştık. Araştırmanın yazılış amacının anlaşılması için giriş, araştırmanın problemleri, bu problemlerin ortaya konulması, araştırmanın hedefleri ve önemi gibi konular üzerinde durmaya çalışacağız.

Çalışmamızda teorik bir metot takip ettik. Bu hususta şunlara itimat ettik:

Röportajlar: Soruşturma, alan ziyaretleri, internet siteleri, strateji çalışma ve geliştirme merkezleri, siyasî karar üretim merkezleri.

3. ARAŞTIRMANIN PROBLEMLERI

Son çağda, özellikle de Amerika'nın tek başına dünya liderliğine göz dikmesinden sonrasından günümüze gelinceye kadar ki dönemde İslamî Hareketler, İslam coğrafyasına hâkim olmak isteyen devletlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Çünkü bu hareketler, konjonktürel açıdan önem kazanmışlardır. Bundan dolayı siyasî bir tahlil yapabilmek için bu hareketlerle Amerika'nın başını çektiği Dünya Düzeni arasındaki ilişkiyi tespit etmek ve bu ilişkinin niteliğini gözlemlemek gerekmektedir. Bu gereklilik, söz konusu ilişkinin doğasını anlamak, İslam dünyası üzerindeki pozitif veya negatif etkilerini tespit etme olanağı sağlayacak olmasından ileri gelmektedir.

Araştırmanın zorlukları, iki taraf (Amerika önderliğindeki Yenidünya Düzeni ve İslamî Hareketler) arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koyma konusunda tebellür etmektedir. Bu zorluğun da birçok sebebi vardır. Örneğin Amerika Birleşik Devletlerinin liderliğinde bir istikrar olmadığı gibi söze konu olan liderlikte yeni rakiplerin varlığı söz konusudur. Diğer taraftan artık pek çok İslamî hareket vardır.

Herbirinin hedefleri, programları, yöntemleri, arkasındaki güçler, çevresel koşulları, dinî ve etnik ihtilafları birbirinden farklıdır.

4. ARAŞTIRMANIN HEDEFLERI

Çalışma, esas olarak Amerika liderliğindeki Yenidünya Düzeninin şimdiki durumunu anlamaya ve onun İslamî hareketler üzerindeki etkisini, bu hareketlerle olan ilişkisini ve İslam âlemine nüfuz etme mücadelesinde bu ilişkinin rolünü açıklamaya çalışmaktadır. Ayrıca bu ilişkinin siyasî, iktisadî, askerî, fikrî ve mezhebî yönleri ile uluslararası ilişkilerin geleceği ve İslamî devletlerle müstakbel halkları üzerindeki etkisinin sınırlarını bilmek de bu çalışmanın hedefleri arasındadır. Bu çalışmada ortaya konmak istenen teoriden aşağıdaki pratik faydaların gerçekleştirilmesi hedeflenmektedir:

1. Siyasî tahlil, özellikle de Yenidünya Düzeni ve İslamî Hareketler arasındaki ilişkiyi tahlil etmek için malzeme ve araçları çoğaltmak.
2. Siyasî aktörler ve İslamî konularla ilgilenenler için siyasî karar faaliyetlerini artırmak.
3. İslam dünyasının mevcut kötü gidişatını durdurarak onu emperyalist güçlerin, diktatörlerin; bölgesel, dinî, kavmî ve ıslahatçı liderlerin oyuncağı olmaktan kurtarmak.
4. İslam adı altında çalışan hareketlerin çıkarmaya çalıştıkları bölgesel dinî ve mezhebî savaşları engellemek.
5. Yenidünya Düzeninin hedeflerini, İslamî Hareketlerle var olan ilişkilerini ve bu alandaki yöntem v etekniklerini analiz ettikten sonra Yeni Dünya Düzeninin kötülüklerinden sakınmak için onun yapısal özelliklerinden faydalanmaya çalışmak.
6. Güzel yönlerinden faydalanmak ve kötü yönlerini bertaraf etmek için İslamî hareketlerin ortaya çıkış sebepleri, büyümeleri, gelişim merhaleleri, iç ve dış krizlerle ilişkileri gibi konularda kavrayışı güçlendirmek
7. Akademik pozisyonlardaki siyasetçilerin ulusal ve uluslararası olaylara yaklaşımlarında, onları anlamada, bu olaylarla ilgili tahlillerinde ve sorunların çözümünde bakışlarını bu ilişkilerin hesaba katılması gerektiğine çevirmek.

5. ARAŞTIRMANIN ZAMAN VE MEKAN AÇISINDAN SINIRLARI

Çalışmamızda, Yenidünya Düzeninin sahibi olması hasebiyle Amerika Birleşik Devletlerine yoğunlaştık. Uluslararası sisteme hükmeden diğer kuvvetlere ise sadece konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla değindik. Yine bu çalışmamızda 20. yüzyılın başında dünya sahnesine çıkan ve 90'lı yıllarda yenidünya düzenine liderlik etmeye başlayan Amerika'nın İslamî hareketlerle ilişkisini incelemeye çalıştık.

İslamî hareketlere gelince, tarihî köklere sahip olup, siyasî alanda etkili olmaya ve bazı devrimci metotlarla yönetime gelme gayretinde olanları çalışmamızda ele aldık. Bunun için iki önemli ana grup üzerinde yoğunlaştık. Çünkü bütün İslamî hareketlerin süreç içerisinde iki temel akıma dönüştüğünü gördük: Şia ve Selefiyye. İçinde farklı çizgilere sahip akımları barındırdığından dolayı Selefîyye'ye yoğunlaştık. Farklı çizgilere sahip olan bu akımlar klasik Vehhâbî Selefîliği ile Islahatçı İhvân veya Ilımlı Selefîliktir. Ayrıca Islahatçı Selefîliğe veya Ilımlı Selefîliğe veyahut İhvân Selefîliğine işaret eden her lafız ve ıstılahla, Afgânî çizgisini veya İhvân-ı Müslimîn hareketini ve onun günümüze kadar gelen uzantılarını kastettik. Sonunda da bu iki çizgiden doğan DAIŞ ve el-Kaide gibi silahlı terör hareketleri üzerinde durduk. Şia'ya gelince, bu hususta da İran'ın veya Farslıların rolüne, diğer fırkalarına girmeksizin İsnâaşeriyye mezhebi ve Şiî siyasî düşüncenin gelişimindeki rolüne yoğunlaştık. Bu iki gruptan doğan diğer hareketlere ve tasavvufî hareketler gibi siyasî bir çabası olmayan hareketlere sadece konuyu ilgilendirdikleri yönüyle değindik. Çünkü bütün bu hareketleri ele almak, gerçekleştirilmesi mümkün olmayan bir amaçtır ve onlarca çalışmayı gerektirmektedir. Diğer taraftan ayrıntılı bir şekilde bu hareketlerin literatürlerine, tarihlerine, metotlarına, ihtilaflarına, aralarındaki farklara değinmedik. Sadece konumuzu ilgilendiren yönü, yani siyasî yönü üzerinde durduk.

Mekan açısından ise çalışmamızda sadece Ortadoğu'ya ve birinci dereceden de bu hareketlerin doğduğu bölgelere yoğunlaştık. Yenidünya Düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkinin yoğunlaştığı bölgeler: Arap körfezi, Mısır, İran, Türkiye, Irak ve Afganistan'dır.

6. TEMEL BAZI KAYNAKLAR

Konunun sınırlarını daraltmak ve bu ilişkinin etkisini ayrıntılı bir şekilde bilmek için, dünyada büyük bir gürültü koparan bu meseleyle ilgili olarak bazı önemli çalışmaları tahlil etmeye çalıştık. Daha ayrıntılı bilgilere sahip olmak isteyenler bu kaynaklara başvurabilirler. Çalışmamızda müracaat ettiğimiz önemli kaynakların bazıları şunlardır:

1. Nuzuru'l-ʿAvleme[1]

Bu eser, Amerika'ya hükmeden asıl gizli hükümete dikkat çeken ve bu meseleyi büyük bir titizlikle ortaya koymaya çalışan bir çalışmadır. Dr. Abdulhayy Yahyâ Zellûm bu kitabında, Amerika iş adamlarının Amerika siyasetiyle ilişkisinden bahsederek son derece heyecan verici gerçekleri açıklamaya çalışmaktadır. İş adamlarının ve büyük şirket sahiplerinin Amerika siyasetinde oynadıkları büyük role işaret etmektedir. ABD'ye hükmeden gizli hükümet gerçeğini ve karar alma mekanizmalarına hükmeden güçleri ortaya koymaya çalışmaktadır.

2. John Perkins'in Laʿbetun Kadîmetun bi ʿUmuri'l-İmbarâturiyye: Tekşif ʿani'l-ʿAlemi'l-Hafî li'l-Kateleti'l-İktisâdiyîn ve ʿan Şebeketi'L-Fesâdi'l-Maʿavlem Katele İktisâdiyyûn Mermûkûn ve Muhakikûn- Yesrudûne'r-Rivâyete'l-Muhevvile bi Ekmelihâ, (A Game as Old as Empire) isimli kitabı[2]

Ekonomik suikastçiler alemini ve küresel fesat şebekelerini deşifre etmeye çalışan bir kitaptır. Uluslaarası arenada suikastlar gerçekleştiren bu profesyonel suikastçilere yüksek meblağlarda ücretler ödenmektedir. Dünyanın ekonomik kaynaklarının, dev şirketlerin kasasına ve varlıklı ailelerin cebine girmesi için Dünya Bankasından ve diğer yabancı yardım organizasyonlarından kendilerine para akıtılmaktadır. Araçları hileli finansal raporlar, seçimler, rüşvet, gasp, seks ve

[1] Zellûm Abdulhayy Yahyâ, **Nuzuru'l-ʿAvleme,** I. Baskı, el-Muessesetu'l-ʿArabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr, Beyrut 1999.

[2] John Perkins, **Laʿbetun Kadîmetun bi ʿUmuri'l-İmbarâturiyye: Tekşif ʿani'l-ʿAlemi'l-Hafî li'l-Kateleti'l-İktisâdiyîn ve ʿan Şebeketi'L-Fesâdi'l-Maʿavlem Katele İktisâdiyyûn Mermûkûn ve Muhakikûn- Yesrudûne'r-Rivâyete'l-Muhevvile bi Ekmelihâ,** I. Baskı, Ter. A. D. Ahmed Saydâvî, Ed. Steven Hiatt, Şirketu'l-Matbûʿât li't-Tevzîʿ ve'n-Neşr, Beyrut 2008.

cinayetlerdir. Onlar imparatorluk tarihi kadar eski bir oyun oynamaktadırlar. Fakat bu oyun küreselleşmenin bu sürecinde yeni ve korkunç boyutlara ulaşmıştır[3].

3. ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye[4].

Selefî grupların şu andaki bazı Arap devletlerindeki haritası hakkında bilgi veren önemli bir çalışmadır. Selefî hareketlerin tarihî köklerini incelemede tarih kaynaklarından beslenerek karşılaştırmalı bir metod kullanmıştır. Sonra bu hareketlerin fikrî ekollerini, siyasî ve itikadî kaynaklarını analitik bir metotla ele almıştır. Diğer İslamî cemaatler ile Müslüman Alimler Cemiyetinin ilişkilerini incelemiştir. Çıkardıkları dergiler, bu dergilerin hedefleri, içtimaî ve siyasî etkileri, Arap devrim hareketiyle etkileşimleri ve fikrî metotlarıyla siyasî tavırlarında görülen değişikliğin sınırlarını ortaya koymaya çalışmıştır[5].

4. Şeyh Ali Abdurrâzık, el-İslam ve Usûlu'l-Hukm, Bahsun fi'l-Hilâfe ve'l-Hukûme fi'l-İslâm[6]

Şeyh Ali Abdurrâzık, Ezher alimlerinden olup şeriat mahkemelerinin kadılarındandır. Onun bu kitabının hedefi, İslam'ın insanın ruh âlemiyle ilgilenen bir din olduğunu, siyasetle bir ilişkisinin olmadığını daha doğrusu siyaset alanında bir teşrîinin olmadığını ortaya koymaktır. Siyaset dünyevî bir iştir. Dolayısıyla ilkelerinin ve vesilelerinin seçimi insanlara aittir. Ona göre, İslam'a nispet edilen hilafet düzeninin İslam'da herhangi bir yeri yoktur. Bu, Müslümanların ortaya koyduğu bir şeydir[7].

---

[3] Kâbilî, Suʿûd Abdulazîz, **İʿtirâfâtu Kâtilin İktisâdî,** http://elgazwi.blogspot.com.tr/2010/12/blog-post_1499.html (10.12.2016).

[4] Mecmûa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye,** Thr. Dr. Beşîr Mûsâ Nâfiʿ- Dr. İzuddîn Abdulvelî, Dâru'l-Arabiyye li'l-ʿUlûm, byy., 2014.

[5] Yusûf Mahmûd, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye,** http://studies.aljazeera.net/production/books/2014/04/20144311512409990.htm (15.12.2015).

[6] Şeyh Ali Abdurrâzık, **el-İslam ve Usûlu'l-Hukm fi'l-İslam,** I. Baskı, Tak. ʿAmmâr Ali Hasan, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısriyye-Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Kahire-Beyrut 2012.

[7] Ali Abdurrahîm, **el-İslam ve Usûlu'l-Hukm,** http://www.islamist-movements.com/4951. (13.12.2016).

5. Robert Louis Dreyfus, Laʿbetu'ş-Şeytan, Devru'l-Vilâyâti'l-Muttehide'l-Amerikiyye fî Neş'eti't-Tetarrufi'l-İslamî[8]

Bu kitap on iki bölüm ve 400 sayfadan oluşmuştur. Bazı İslamî ceamaat liderleriyle Batı bankaları arasındaki ekonomik ilişkileri açık bir şekilde ortaya koymaya çalışan ve bu ilişkinin niteliğine ışık tutan bir kitaptır. ABD'nin Ortadoğu'ya hâkim olmak için legal gruplarla ilişkisinde nasıl bir politika izlediğini incelemektedir[9].

6. Tanzîmu'd-Devleti'l-İslamiyye, el-Ezmetu's-Seniyye ve's-Sirâʿ ʿale'l-Cihâdiyeti'l-ʿÂlemiyye[10]

Kitap DAIŞ yani "İslam Devleti" örgütü hakkındaki sorulara cevap vermeye çalışmaktadır. Bu kitap 272 sayfa olup altı bölümden oluşmuştur. Bu hareketin ortaya çıkışını, gelişimini, dönüşüm merhalelerini, kendisiyle el-Kaide arasındaki benzerlik ve farklılıkları, el-Kaidenin bölünmesine yol açan sebepleri ve iki akım arasındaki mücadeleyi tahlil etmektedir.

7. ed-Devletu'l-İslamîyye, el-Cuzûr, et-Tevehhuş, el-Mustakbel[11]

Yazar Abdulbârî ʿAtvân, "el-Kâide" hakkındaki bu kitabında DAIŞ'in yani "İslam Devleti"nin ve bu yapılanma tarafından ilan edilen "Hilâfet"in esaslarını incelemektedir. Bu devletin dayandığı temelleri, ideolojisini, sahip olduğu gücün doğasını, birdenbire yükselmesinin sebeplerini, güç kaynaklarını, zaaflarını ve onunla el-Kaide örgütü arasındaki ilişkiyi incelemektedir[12].

---

[8] Robert Louis Dreyfus, **Laʿbetu'ş-Şeytan, Devru'l-Vilâyâti'l-Muttehide'l-Amerikiyye fî Neş'eti't-Tetarrufi'l-İslamî**, Ter. Eşref Refîk, I. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-İslamî ve'l-Garb, Mısır, 2010.

[9] https://www.facebook.com/slatop/posts/391527784278806 (13.12.2016).

[10] Hasan Ebû Heniyye- Muhammed Süleyman Ebû Rummân, , **Tanzîmu'd-Devleti'l-İslamiyye, el-ezmetu's-Sunniyye ve's-Sirâʿ ʿale'l-Cihâdiyeti'l-ʿÂlemiyye**, I. Baskı, Dâru'l-Cîli'l-Arabî li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Ammân 2015.

[11] Abdulbârî ʿAtvân, **ed-Devletu'l-İslamîyye, el-Cuzûr, et-Tevehhuş, el-Mustakbel,** I. Baskı, Dâru's-Sâkî, Beyrut 2015.

[12] http://www.daralsaqi.com/book. (15.12.2016)

8. DAIŞ, Mâhiyetuhu, Neş'etuhu, İrhâbuhu, Ehdâfuhu, İstrâtîciyyetuhu[13]

DAIŞ'in ortaya çıkmasında etkili olan temel faktörleri ve dayandığı temelleri inceleyen akademik bir çalışmadır. Ebû Bekir el-Bağdâdî'yi el-Kaide'den ayrılmaya götüren sebepleri tahlil etmektedir. Ayrılışın Bağdâdî'nin üstadı Ebû Musʿab ez-Zerkavî ile ilişkili olarak gerçekleştiği ileri sürmektedir.

9. Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Mısriyye[14]

Mısır'da pek çok İslamî hareket vardır. Bu bakımdan bu kitap sıradan bir okuyucuya, Mısır'daki İslamî hareketlerin geleceğine dair bir herhangi bir öngörü sunmadan onların genel mevcut genel durumunu betimlemeye çalışmaktadır[15].

10. el-Hilâfe ve Neş'etu'l-Ahzâbi'l-İslamiyye[16]

Hilafet, din-devlet ilişkisi ve İslam'da yönetim felsefesiyle ilgili bir olgudur. Bu kitap, bir yönüyle eski diğer bir yönüyle de yeni olan bu meselede, İslamcılarla laikler nezdinde düşünce ve hareket açısından doğru yolu göstermek amacıyla yeni bir İslamî yaklaşım ortaya koymaktadır. İslam'da yönetim felsefesinin öneminden dolayı, farklı fırkaları ortak bir söyleme davet etmektedir.[17]

11. Merkezu'l-Kâşif li'l-Mutâbaʿa ve'd-Dirâsâti'l-İstirâticîyye "alkashif.org"

Bölgedeki Amerikan ve Siyonist faaliyetlerini araştıran önemli bir çalışma merkezidir. On bir tane birimden oluşmaktadır. Bu birimlerde araştırma enstitülerinden Amerikan siyasetiyle ilgili olarak çıkan vesika ve kararlar hakkında araştırmalar yapılmaktadır. Burada, özel konularda seriler halinde, 11 bölüm şeklinde

---

[13] Şendeb Mâzin, **Daiş, Mâhiyetuhu Neş'etuhu İrhâbuhu Ehdâfuhu İstrâtîciyyetuhu**, I. Baskı, Dâru'l-ʿArabiyye li'l-ʿUlûm Nâşirûn, Beyrut, 2014.

[14] Munîb Abdulmunʿim, Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Mısriyye, I. Baskı, Mektebetu'l-Medbûlî, Kahire, 2014.

[15] **Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyye,** http://www.assakina.com/news/news1/5366.html. (15.12.2016).

[16] Muhammed ʿAmmâre, **el-Hilâfe ve Neş'etu'l-Ahzâbi'l-İslamiyye,** II. Baskı, el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Bağdat, 1984.

[17] https://www.goodreads.com/book/show/6688869 (20.12.2016).

yayınladıkları “el-Hivâr maa’l-İslâmiyyine’l-Muʿtedilîn” röportajlarından faydalandım.

BİRİNCİ BÖLÜM

YENİDÜNYA DÜZENİ VE İSLAMÎ HAREKETLER

1.1. YENIDÜNYA DÜZENI (NEW WORLD ORDER)

Dünyaya hükmetme temayülü insanlık kadar eskidir. Çünkü insan sosyal bir varlıktır. Evrimci siyasî bir eğilimi vardır. Bundan dolayı mütefekkir ve araştırmacıların çoğu, Yenidünya düzenini, fertten başlayıp aileye, oradan kabileye doğru devam eden siyasî birlikler arasındaki mücadelenin gelişiminin bir tür devamı olarak görmüşlerdir. Kabileler arasında başlayan ilk mücadele, beşerî ve iktisadî gücü artırma ve geçim kaynaklarını artırma arzusu gibi sebeplerden kaynaklanmıştır. Kabile örgütlenmeleriyle birlikte toplumsal yapının ilk birimleri oluşmuştur. Bu toplumsal yapı birimleri, toplumsal ihtiyaçları yönetmek, korumak ve artırmak için her türlü imkânı kullanmışlardır.

Sonraki dönemlerde de bu birimler "şehir devletleri"ne dönüşüncek şekilde gelişmişlerdir[18]. Şehir devleti olgusu, Greklerin fikrî uygulamalarından biridir. Polis veya yeni siyasî şekliyle şehir, siyasi birliğin bir tür ifadesidir. Greklerin en önemli şehirleri Atina, Isparta, Trojan şehirleridir. Onlar bu şehirlerin içindeki insanları vatandaş, şehrin dışında kalanları da barbar olarak isimlendirmişlerdir. Bununla da bu şehirlerle ilişkisi olmayan ve vatandaş olarak görülmeyen kavimleri kastetmişlerdir. Bu şehirler, site devleti şeklindeki ilk siyasî birliklerdir.

[18] Ali ʿAvde el-ʿAkkâbî, **el-ʿAlâkâtu's-Siyâsiyyeti'd-Devliyye Dirâse fî Usûli't-Târîh ve'n-Nazâriyyât,** I. Baskı, Dâru'l-Cemâhîr, Libya 1996, s. 37.

Bu şehir devletleri arasındaki ilişki, güç, rekabet ve maslahat temelleri üzerine kurulmuştu. İhtilaflar diplomatik yollarla veya askeri antlaşmalar yapmak suretiyle çözülüyordu. Birbirleriyle olan savaştıklarında, bugün Batıya liderlik eden Amerika'nın durumunda olduğu gibi, bu devletlerden daha fazla nüfuza sahip olanlar, çatışmalı olan devletleri barışmaya ve birleşmeye zorluyorlardı. Her güçlü devlet, güçsüz devletçikleri kendi kanatları altına alırdı. Milattan önce 7. ve 6. Yüzyıllar arasında gerçekleştirilen Isparta antlaşması sonuçları açısından buna örnek olarak gösterilebilir.[19] Bu devletler kendilerine "Amvuktonaa Kongreleri" denilen bölgesel kongreleri icra etmek için bir yol da benimsenmişti[20]. Bunlar, devlet denilen mekanizma tarafından gerçekleştirilen ilk organizasyonlar olarak kabul edilebilir.

Bu merhaleden sonra insanlık, devam ede gelen kavga ve mücadele merhalesine geçti. Bu şehir devletlerinden bazıları, diğerlerine katıldı. Böylece daha merkezî ve alanı daha geniş siyasî birliklerin ilk nüveleri ortaya çıktı. Bu da Firavun imparatorluğu, Fars imparatorluğu, Makedonyalı İskender imparatorluğu gibi imparatorlukların ortaya çıkışına zemin hazırlayan "eyalet devleti" sistemidir. Bu imparatorluklar da varlıklarını genellikle birkaç asır devam ettirebilmişlerdir.

Bu imparatorluklar, güçlerini sahip oldukları kültür, medeniyet ve sahip oldukları ekonomik imkânlardan alıyorlardı. Kendi nüfuzlarını daha da güçlendirmek için kültürel ve inançsal alanda da yayılmacı bir politika izliyorlardı. Bu imparatorlukların en eskisi, Râfidîn vadisi, Nil vadisi, Fars, Hint ve Çin topraklarında kurulan eski Doğu imparatorluklarıdır. Bunlar insanlığın uygarlaşması için ilk temelleri atmışlardır. Firavun'un Mısır'ı, eski Doğu imparatorluklarının örneklerinden biri sayılır. Çünkü bu İmparatorluk, komşu diğer devletlerle ilişkiler kurmuştu ve bu ilişkiler güç dengesi üzerine bina edilmişti[21]. Bu merhalede insanlığın bildiği ilk antlaşma, M.Ö. 1278 yılında Mısır Firavunu II. Ramses ile Hitit

[19] Mustafa Me'mûn, **Medhal ile'l-Kânûni'd-Duveli'l-'Âmm,** Dâr Mecdlâvî, Amman, 2002, s. 12.

[20] Amvuktonaa, dinî-siyasî bir heyettir. Grekler kurmuşlardır ve Greklerin atalarından birinin ismi olan bu isimle isimlendirilmiştir. Meclis, birçok şehir devletinden oluşmuştur. 18 şubeyi geçmektedir. Savaşları önlemek, anlaşmazlıkları çözmek hedeflerindendir. Her yıl iki defa toplanırdı. Bkz. Dr. Enver Muhammed Ferec, **Nazariyyetu'l-Vâki'iyye fi'l-'Alâkâti'd-Devliyye, Dirâse Nakdiyye Mukârine fÎ Davi'n-Nazariyyâti'l-Mu'âsira**, I. Baskı, Merkezu Kurdistân li'd-Dirâsâti'l-İstirâticiyye, Süleymaniye, 2007, s. 28.

[21] Ali 'Avde el-'Akkâbî, **el-'Alâkâtu's-Siyâsiyyeti'd-Devliyye Dirâse fî Usûli't-Târîh ve'n-Nazâriyyât,** s. 36.

Kralı III. Hattusil arasında yapılan antlaşmadır. Bu antlaşmanın amacı barış ve yardımlaşmayı sağlamaktı. Böylece iki devlet arasında uzun süre devam eden savaşlar sona ermişti[22].

Aynı şekilde sonraki dönemlerde devletlerarası ilişkilerde Roma İmparatorluğunun da büyük bir etkisi olmuştur. Bu imparatorluğun siyasî hayatının üç merhalesi olmuştur: Şehir devleti, eyalet devleti ve imparatorluk. Bu imparatorluk, diplomasiden soyutlanmış bir askerî güç üzerinde kurulmuştu. Bu imparatorluğun sahip olduğu siyasetin mahiyeti, Harold Nicolson'un "icat ettikleri en güzel şey, inatçı hasımlarını öldürmek ve kendilerine boyun eğenleri bağışlamak olmuştur" şeklindeki sözünde ifadesini bulmaktadır.[23]

Bu merhaleden sonra, yani Roma İmparatorluğunun parçalanmasından itibaren orta çağ başlamıştır. Bundan sonra iki imparatorluk; Hıristiyan Roma İmparatorluğu ve İslam İmparatorluğu dönemi başladı. Bizans İmparatorluğunun varlığı Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'u fethetmesine kadar devam etti. Bu İmparatorluk merhalesinde siyasî ilişkiler, istikrarlı değildi. Merkezî yönetim güçlü değildi.[24] Bu dönem, devletlerarası ilişkiler açısından en kötü dönemlerden bir tanesidir. Kilise, güç kullanarak otoritesini evrensel kılmaya çalıştı. Dinî ve dünyevî otoriteyi kendinde birleştirerek ilahî barış nizamını izledi.[25]

Haçlı savaşlarından sonra, modern anlamda devlet sistemi dönemi başladı. Tarihçiler tarafından yeniçağın başlangıcı olarak gösterilen Vestfalya Antlaşması yapıldı. Devletler düzeninin ilk defa ortaya çıkışı, din savaşlarının sona ermesiyle Avrupa öncülüğünde gerçekleşti. Bu, evrensel ve laik karakterli, ulusal ve bağımsız devletlerin çokluğu esasına dayanan İlk resmi uluslararası teşkilattır. Milletler Cemiyeti olarak isimlendirilmiştir (1648). Barışı gerçekleştirmek için kuvvetler dengesi esası üzerine kurulmuştu. Diplomatik heyetlere önem vermişti. Bu merhale 1914'te Birinci Dünya Savaşının patlak vermesiyle sona erdi. Bundan sonra

[22] Enver Muhammed Ferec, **a.g.e.,** s. 25-30
[23] Muhammed Fâdıl Zekî, **ed-Diblûmâsiyye fî ʿÂlem Mutagayyer,** I. Baskı, Dâru'l-Hikmei Bağdat, 1992, s. 36.
[24] Ahmed Temâder et-Tayyib, **el-İʿtimâdu'l-Mutebâdil fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye, Dirâse Hâletu'l-ʿAlâkâti'd-Devliyyeti's-Sûdâniyyeti'l-Amerîkiyye 1980-2000,** Yüksek Lisans Tezi, Hartûm Üniversitesi ed-Dirâsâtu'l-İktisâdiyeti'l-İctimâʿiyye Fakültesi, 2002, s. 9.
[25] Ahmed Temâder et-Tayyib, **a.g.e.,** s. 15.

Avrupa'nın liderliğindeki bu oluşum bütün ülkeleri içine alacak şekilde genişledi. Akabinde 1919 yılında Birleşmiş Milletler kuruldu. Bu cemiyetin varlığı ülkeler için barış ve güveni sağlayamadı. İkinci Dünya savaşını getirdi (1938-1945). Peşinden Amerika ile Sovyetler Birliği arasında iki kutuplu dünya merhalesi başladı. Bu dönem 1989'a kadar devam etti. 1989'da Sovyetler Birliği, Amerika karşısında yenilgisini ilan etti. Bundan sonra dünya düzeninde uluslararası sistemin (international system) yerine yeni bir düzenden (World order) söz edilmeye başlandı.

1.1.1. Yenidünya Düzeni Kavramının Ortaya Çıkışı ve Tarihi Kökleri

Bu kavramın kapsamını açıklamaya geçmeden önce, kavramın kendisini açıklamak gerekmektedir. Bu da bu kavramdan anlaşılanı, ortaya çıkış tarihini bilmekle mümkündür. Bundan dolayı bu kavramın ortaya çıkışını ve tarihî köklerini inceleyeceğiz.

1.1.1.1. Yenidünya Düzeni Kavramı

Düzen, "belirli bir zamanda devlet kurumları arasındaki ilişkileri sınırlayarak düzenleyen kurallar bütünü" olarak bilinir. Aynı zamanda bazıları da dünya düzenini "mücadale ve yardımlaşma alanlarında uluslararası ilişkiler için konulan genel kanunlar bütünüdür. Devletler topluluğu için bu kanunları büyük güçler koyarlar. Tarihin belirli bir döneminde diğer güçleri de bunlarla yükümlü tutarlar" şeklinde tanımlamışlardır. Bu tanımda devletler düzeniyle dünya düzeni arasında herhangi bir fark yoktur[26].

Bazıları da dünya düzenini şöyle tanımlamışlardır: "toplumu yöneten içtimaî, siyasî, iktisadî ve kültürel düzenlemeler bütünüdür. Bu düzen ittifaklar, kanunlar ve örflerden doğan davranışlara uygun olarak hareket eder. Üstün bir güç veya güçler, belirli bir zaman ve mekânda uygulanmasını ve saygı görmesini gözetir". Bazıları da yeni kelimesini ekleyerek yenidünya düzenini şöyle tanımlamışlardır: "İçtimaî, siyasî, iktisadî ve kültürel düzenlemeler bütünüdür. 1990 yılından itibaren, Sovyetler Birliğinin çökmesi, İkinci Körfez Savaşının bitmesi ve ABD'nin tek başına dünyanın

[26] Abdulmevlâ Hâyil, **Mukaddime fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye,** http://www.sldeshare.net/oussamafalaki3/ss- (25.12.2015).

liderliğine soyunmasının akabinde ortaya çıkmış ve uygulamaya konmuştur. Devletler topluluğunun taraflarını, kanunları ve meydana gelen ittifakları yönetmiştir"[27].

Burada bu iki tanımı (devletler düzeni ve dünya düzeni) bir araya getirerek tek bir tanım yapanlar olduğu gibi, ikisini birbirinden ayıranlar da olmuştur. Devletler düzeni ile dünya düzeni arasındaki fark, devletler düzeninde, diğer birlikler değil devletler vardır. Liderlik birçok devlete veya bloka aittir. Birbiriyle yarışan veya mücadele eden farklı bloklar bir araya getirilmiştir. Komünist blok ile kapitalist blok veya komünist blok ortaya çıkmadan önce muhtelif Avrupa kapitalist blokları arasındaki mücadele gibi… Yenidünya Düzenine gelince o, tek başına ABD'nin veya ABD kapitalist bloğunun devletler düzenine liderlik etmesine işaret etmektedir. Yenidünya Düzeni küreseldir. Yani bütün bir âleme hükmetmek ister. Bu düzende devlet, tek etkili olarak kalmaz. Başka yapılanmalar da bu konuda bazı roller alırlar. Çok uluslu şirketler (MNC veya Multinational Corporation), vatanı ve ulusu özgürleştirme hareketleri, medeni toplum örgütleri, uluslararası bankalar, ticaret örgütleri gibi ekonomik müesseseler ve dinî örgütler ve hareketler gibi…

Yeni kelimesinin, kanunlarda veya düzenlemelerde herhangi bir değişikliğin olması durumunda her ikisine de eklenmesi mümkündür. Fakat sadece dünya düzenine eklenmesi, Sovyetler Birliğinin çöküş dönemine ve tek başına ABD önderliğindeki kapitalizmin dünya düzenine hükmetmesine işaret etmektedir.

Bu kavramlara uygun olarak devletler düzeni, imparatorluklar döneminden sonra Avrupa'da ulus devletlerin oluşum dönemine işaret eder. Bunun başlangıcı 1648, bitişi de 1789 yılına tekabül eder. Yenidünya düzeninin aksine kendi içinde de bir takım dönüşümler yaşamıştır. Çünkü yenidünya düzeniyle beraber tek kutuplu bir dönem başlamıştır ve ABD bütün dünyayı kendi tekeline almıştır. Yenidünya düzeninin doğuşunu ilan eden ABD eski başkanı (baba) George Bush'tur.

[27] Mecd Hâşim el-Hâşimî, **el-ʿAvlemetu'd-Diplûmâsiyye ve'n-Nizâmu'l-ʿÂlemi'l-Cedîd,** I. Baskı, Dâr Usâme li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Amman, 2003, s. 169.

1.1.1.2. Yenidünya Düzeninin Doğuşu

Yenidünya düzeni kavramını ilk kez ABD başkanı George Bush kongre üyelerine hitaben yaptığı bir konuşmada kullanmıştır. Yenidünya düzeni kavramı Bush'un konuşmasında şu şekilde geçmektedir: "Terör tehdidine karşı daha çok özgür olacak bir dünya düzenine şahit olacağız". Daha sonra George Bush, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu önünde, ABD'nin yenidünya düzenine bakışını şu sözlerle dile getirmiştir: "Devletler için yeni bir birliktelik esasına dayanan bir görüşümüz var. Bu, soğuk savaşı aşan bir birlikteliktir. İstişareye, devletler ve gruplar arası yardımlaşmaya, özellikle de bölgesel devletler arasındaki örgütlenmelere dayanır. Görev ve sorumlulukların eşit bir şekilde paylaşılmasıyla desteklenen ilke ve kanunların üstünlüğünü standartlaştıran bir birlikteliktir. Daha çok demokrasi, daha çok gelişme, daha çok barış amacı doğrultusunda silahlanmayı azaltmayı hedeflemektedir"[28].

Fakat peşinden bu isimlendirmenin geldiği bu merhalede bir ittifakın olmasıyla birlikte, iki kutuplu bir dünyanın devletler düzeni kanunlarındaki dönüşüm merhaleleri ile yenidünya düzeni kavramının yayılmasını birbirinden ayıran bir nokta vardır. Siyaset ve devletlerarası ilişkiler hakkındaki çalışmalar sahasında analizciler, akademisyenler ve uzmanlar arasında kesin bir ittifak yoktur. Onların çıkarımlarına göre ABD liderliğindeki tek kutupluluk, iki kutupluluğun yerine geçmiştir. Bu gerçek, uluslararası ilişkiler hakkındaki bazı verilere dayanmaktadır.

Bundan dolayı bu düzenin tabiatı; yani tek kutupluluğu, iki kutupluluğu veya çok kutupluluğu konusundaki görüşleri birbirinden farklı olmuştur. Bazıları da yenidünya düzeninin şimdiye kadar bir sınırda durmadığı, bir akış halinde olduğu ve henüz son şeklini almadığı görüşündedir. Diğer bazıları da onu, ABD liderliğiyle askerî açıdan tek kutuplu, devletlerin iştirakiyle de iktisadî açıdan çok kutuplu olarak nitelendirmektedir.

Bu konuda farklı olan bir diğer görüş de vardır. Bu görüşe göre bu düzenin ilan edilmesi, ABD'nin hasmı Sovyetler Birliğinin askerî olarak hezimete uğraması

[28] Bkz. Hüseyin Abdulhâlık, **Kırae fî Kitâbi Âfâki'l-ʿAsri'l-Amerîkî, es-Siyâde ve'n-Nufûz fi'n-Nizâmi'l-ʿÂlemi'l-Cedîd,** http://www.abdulkhaliqhussein.nl/?news=695. (25.12.2016).

üzerine ABD'nin gücüne dayanılarak yapılmış değildir. Aksine Sovyetler Birliği Devlet Başkanı Mihail Gorbaçov'un ıslahat çağrısı doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Dolayısıyla bu dönüşümün fikir babası odur. Diğer taraftan Sovyet liderinin, soğuk savaş dönemini bitirmek için, Sovyetlerin yolunu değiştirmeye cesaretle giriştiği perestroika ve glasnost politikalarının bir etkisi vardır. Dolayısıyla Sovyetler Birliğinin tamamen dağılması, çözülmesi ve çökmesi bunların neticesinde gerçekleşmişitir.[29]

Sovyetlerin bu girişiminin önemini artıran ve Amerika'nın galibiyetinin önemini azaltan şeylerden biri şudur: Bu ittifak Amerika'nın, Sovyetlerin şartlarına muvafakat etmesinden sonra gelmiştir. Bu da yenidünya düzeni şeklindeki dönüşümün, devletlerin üzerinde ittifak ettiği ilke ve değerler ile devletlerarası idare ve maslahatlarda güvenliği ve birlikteliği korumada Birleşmiş Milletlerin kanunlarına uygun olmasını, Rusya'nın ulusal ve nüfuz alanlarının güvenliğini ihlal eden bölgelere Amerika'nın karışmamasını zorunlu kılmaktaydı.

Bu, Sovyetlerin konumundan feragat etmesinin kendi arzusuyla olduğunu teyit etmektedir. İttifak, Amerika'nın onun şartlarını kabul etmesiyle gerçekleşti. Bu aynı zamanda, bu sistemin ilan edilmesinin tarihini belirlemede akademisyenlerin başarısız olduklarını da açıklamaktadır. Yenidünya düzeninin ilan tarihi, Sovyetler Birliğinin soğuk savaş dönemini bitirdiğini ilan ettiği 1989 mu yoksa bu karar çerçevesinde Amerikalılarla müzakerelerde bulunmak istediği 1987 mi veyahut Sovyetlerin resmi olarak bloğunun bittiğini ilan ettiği ve bunun otomatik olarak yeni bir düzene işaret ettiği 1990 mı? Tarihini belirlemede analizcilerin çoğunun ihtilafı 1990, 1991 ve 1992 arasındadır.

Bazıları da yenidünya düzeninin ilan tarihini, onun için yapmış oldukları "Amerika'nın tek başına liderlik ettiği düzen" şeklindeki tanımlarına göre 2001 yılına döndürmektedirler. 2001 yılında oğul Bush, hedeflerini gerçekleştirmek için teröre karşı savaş vasıtalarını kullanmayı ve Amerika'nın tek başına dünyaya liderliğini ilan etmiştir.

---

[29] Bkz. Necm Mufîd, **en-Nizâmu'd-Duvelîyyi'l-Cedîd, el-İmkânât ve Gıyâbu'l-Istirâtîciyye ve'l-Meʿâyîr,** Mecelletu'l-Fikri's-Siyâsî, www.sghtdh.reefnet.gov.sy/booksproject/fikr/4-5/alnetham.pdf. (25.12.2015)

Bazıları da bunun daha da ötesine geçerler. Bunun Amerika'nın Irak'a girmesinden önce olduğunu kabul etmezler. Onlara göre Amerika'nın tek başına dünya liderliğini veya tek kutupluluğu veyahut yenidünya düzenini ilan edişi bu dönemdedir. Çünkü Amerika'nın gerçekleştirmiş olduğu bütün savaşlar, ister 1991'de Kuveyt savaşı sırasında Irak'a karşı giriştiği savaş olsun, ister Yugoslavya'ya saldırması olsun, isterse Afganistan ve diğer yerlere müdahalesi olsun, devletlerin muvafakatı ve ortaklığıyla olmuştur. Fakat 2003'te Irak'a girişi, liderlik, tek olma, hâkimiyette ısrar etme gibi iddia ve tutumları uluslararası sözleşmelere, BM kanunlarına ve ittifaklara saldırı olarak kabul edilmiştir. Tek kutuplu yenidünya düzeni için bu tarih gerçek tarih olarak kabul edilmektedir. Artık bu asrın Amerika asrı olduğu şüphe götürmez bir gerçektir.

Bu merhalenin ismi, vasıfları, doğuşu, tabiatı ve varlığı etrafındaki bütün ihtilaflara rağmen, hiç kimse bu merhalenin Amerika merhalesi ile damgalandığını inkâr edemez. Çünkü ismi, vakti, ilk defa kullananın kim olduğu hakkındaki ihtilaflar var olsa da, Amerika'nın bu kavramı gasp edip kendi tekeline adığı inkâr edilemez bir gerçektir.

Bu isimlendirme, uluslararası muamelelerde artık sadece bir bloğun var olduğuna işaret etmektedir. Komünist cephenin, çift kutupluluğun rolünün bittiğine ve Amerika liderliğinde küresel kapitalizmin tek oluşuna işaret etmektedir. Bu ilanın peşinden gelen sosyalist yapılanmadaki dönüşümler, özellikle Doğu Avrupa'daki düzenlemelerin kapitalist düzene evrilmesi, Sovyetler birliğindeki özerk devletlerin dağılması, dünya pazarından faydalanmak için ortaklık ve rekabete girişmeleri, ancak uluslararası liderlik ve kurumlarda korkunç bir değişimin oluşuna işaret etmektedir. Bu dönüşümlerde de Amerika'nın önemli bir rolü vardır.

Sovyetlerin kendi isteğiyle bu dönüşüme girmesiyle dünya üzerindeki etkisi konusundaki rolünü azaltması, bu dönüşümün ana sebebi gibidir. Çünkü Sovyetlerin dönüşüme girmesi askerî bir yenilginin sonucu değildir. Böyle bir görüş eksik bir görüştür. Zira Sovyetlerin dönüşümü kabul etmesi, ancak uzun bir çekişmenin, iki devleti zorlayan iki kutup arasındaki nüfuz ve silahlanma üzerindeki vekâlet savaşının sona ermesinden sonra gerçekleşmiştir. Ancak Amerika'nın bir

üstünlüğünden söz edilebilir. Çünkü direndiğinden dolayı bu dönemi zaferle bitirmiş, rakibi hezimete uğramış ve bu rakip teslim olmaya mecbur kalmıştır.

Amerika, 2003'teki Irak savaşında tek başına kaldığında, uluslararası kanunları ve ittifakları küçümseyerek, devletler düzeninde otoritesini güçlendirebilmiş ve rolünü ortaya koyabilmiştir. Çünkü Amerika askerî ve iktisadî bir güce sahiptir. Dünya liderliğini üstlenmeye isteklidir. Bu konuda herhangi bir alternatifi yoktur. Dünyanın ise maslahatlarını korumak için yaslanacak güçlü bir tarafa ihtiyacı vardır. İki kutuplu dünyada, kutuplardan birisinin yıkılmasından sonra uluslararası alan kaosa terk edilmiş ve uluslararası toplum bir liderliğe ihtiyaç duymuştur. Bütün bu hususlar, bu çağın Amerika çağı olmasını gerektirmiştir. Yenidünya düzeninin varlığı onun varlığına bağlıdır ve onun liderliğini itiraf etmektedir. Bu düzenin ilkelerini Amerika kökleştirmektir. Bundan dolayı bu düzeni küresel Amerika düzeni olarak isimlendirmemiz mümkündür.[30]

Bu düzenle ilgili olarak bütün bu söylenenler, bu düzen etrafında meydana gelen ihtilaflar bir tarafa, başlangıçta bu düzeni oluşturanın ve yönetenin Amerika olmasıyla birlikte, şimdilik bu düzenin istikrarından söz etmek neredeyse imkânsızdır. Çünkü Amerika bu düzen üzerindeki hâkimiyetini ve otoritesini henüz ispat edememiştir. Bu, küresel alandaki dönüşümlerin hızlı olmasından, ağır maliyetlere ihtiyaç duyulmasından, bu düzendeki mücadelenin karakterinin kapitalist sisteme uygun olarak ideolojik savaştan iktisadî savaşa dönüşmesinden ve başka araçların rollerinin artmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü askerî müdahaleler, yerini diplomatik müdahalelere bırakmıştır. Demokrasi ve özgürlük ruhu yaygınlaşmış, ittifak antlaşmaları artmış, rekabet ve mücadele pazarlarında ve kaynaklarında vekâlet savaşları başlamıştır. Bütün bu durumlar, antlaşmaları, bloklaşmaları ve ortak yönetimleri gerektirmektedir. Herhangi bir devletin tek başına bunlara hükmetmesi adeta imkânsızlaşmıştır. Bundan dolayı, gücü ne kadar artmış, ekonomisi ne kadar gelişmiş olursa olsun, bu durum Amerika için de geçerlidir.

Bunun için Amerika'nın rolü, bu düzenin lideri olma gibi hususlarda ortaya çıkmaktadır. Çünkü onun bu düzen üzerinde hâkimiyet ve otorite kurma gücü vardır.

[30] Seyyid Emîn Şelbî, **Mine'l-Harbi'l-Bâride ile'l-Bahs ʿan Nizâmin Duveliyyin Cedîd,** I. Baskı, Mektebetu'l-Usre, Kahire, 2005, s. 179.

Ama bu hâkimiyet ve otoritesinde tek güç de değildir. Çünkü tek güç olmak istediği her durumda başarısız olmuş ve olumlu neticeler elde edememiştir. Irak'a hâkim olmaya çalışırken, Hazar Denizi ülkeleri ve Ukrayna'yla işbirliği girişimlerinde, Arap Baharından faydanlanma çabalarında, İran'la nükleer silah müzakereleri yürütme konusunda ve son olarak da DAIŞ'le ilişkilerinde tam anlamıyla başarılı olamamıştır. Bütün bu krizlerin başlangıcında Amerika tek başına hareket etti. Fakat bu krizleri çözmede başarısız olunca, çözüm için taraf olan devletlerle müzakerelerde bulunmak ve ortaklık yapmak mecburiyetinde kaldı. Bunun için Amerika'nın bu düzendeki yeri, sadece onun lideri olmasıdır. Fakat bu liderliğinde ve bu düzene hükmetmede tek başına değildir.

1.1.1.3. Yenidünya Düzeninin Tarihî Kökleri

Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra dünya düzeninde yeni bir merhalenin başladığından, bu dönemin Amerika çağı olarak isimlendirildiğinden, 1990 yılında Amerika başkanı baba Bush tarafından çift kutupluluğun sona erdirildiğinden ve yeni bir merhale başlatılarak bunun da yenidünya düzeni olarak isimlendirildiğinden daha önce söz etmiştik. Böylece Amerika hem yenidünya düzenini yönetmede hem de kendi kapitalist mantığına ve inancına göre bu düzeni yönlendirmede nüfuz ve etkisini artırdı.

Ancak bu düzenin kökleri, ortaya çıkışı ve tarihi, düzenin ilan edildiği bu tarihle irtibatlı değildir. Bu düzenin kökü, iki büyük dünya savaşı dönemlerine, Amerika'nın ilk olarak devletler sahnesine çıktığı tarihe kadar uzanmaktadır. Bu da Osmanlı İmparatorluğunun çöküşünün başlangıç zamanına, Ortadoğu ve Orta Asya'da Osmanlı Türkiye'sini bölüştürmek için Avrupa Devletlerinin saldırıya geçtikleri zamana denk gelmektedir. Daha sonra yaşanan bazı iç gelişmeler, Amerika'nın dışa açılmasına uygun bir zemin hazırlamıştır.

Bazı uzmanlara göre yenidünya düzeninin kökleri, dünya ekonomisine hükmetmek için ülkelerin birbirleriyle mücadelelerinin başladığı tarihe kadar uzanmaktadır. Her devlet kendi düşüncelerini dünyaya hâkim kılmaya, emellerini meşrulaştırmaya ve karşısındakinin düşünce ve emellerini ise dışlamaya, meşru olmadığını göstermeye çalışmıştır. Dünya çapında kapitalist sistemin evrenselliğini

savunmak ve sosyalist sitemin evrenselliğini başarısız kılmak için yetkisini Batılı devletlerden aldığı bu mücadelede, Amerika büyük bir güce sahip olmuştur. Bu da Avrupa reformundan, sanayi devriminden, sanayi kuruluşlarının ve devletlerinin doğmasından sonra olmuştur. Avrupa Devletlerinden her biri, diğer devletler üzerinde avantajlı konuma gelme çabası içerisinde olmuştur. Bu da kendi aralarında bir takım savaşların çıkmasına sebep olmuştur. Birinci Dünya Savaşı da bu durumun bir sonucudur. Bu savaş 1919'da imzalanan Versay antlaşmasıyla son bulmuş, fakat Amerika'nın çekilmesiyle başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu da Amerika'nın ilk defa fiili olarak dünya sahnesine çıkışıdır. Bu antlaşmanın başarısızlıkla sonuçlanması İkinci Dünya Savaşına yol açmıştır.

İkinci Dünya Savaşından sonra Batı kapitalizmi modelini yöneten Amerika olmuştur. 1947'de Havana konferansında WTO olarak bilinen genel ticaret ve gümrük vergileri hususunda malî, ticarî ve iktisadî bir takım düzenlemeleri şekillendirmiştir[31]. Bu, ticaret görüşmeleri ve kanunları için çıkarılan ilk kanun sayılır. Kapitalizm ile sosyalizm arasındaki mücadeleden dolayı bütün dünyayı bu kanuna uymakla yükümlü tutmaya çalışmıştır. Bu da Amerika liderliğindeki Batı bloğuyla, Sovyetler liderliğindeki Doğu bloğunu soğuk savaş dönemine sokmuştur.

Kapitalist model, rekabet içinde kapitalin diktatörlüğünü gerçekleştirmek, ticareti gümrük bağlarından ve devletin müdahalelerinden kurtarmak, pazarları açmak, uluslararası kapitalist şirketlerin önünde devletleri sınırlamak isteyen bir sistemdir. Buna karşılık komünist model, rekabeti kabul etmez, proleterya diktatörlüğüne çağırır ve işin sonunda devleti ilga etmek ister[32].

Ancak Amerika başlangıçtan itibaren, ister Avrupalı dostlarıyla olsun ister Sovyetlerle mücadelesinde olsun, Avrupa'nın zayıflığından ve onların birbirleriyle mücadelelerinden faydalanarak liderliği kapmaya çalışmıştır. Batı bloğu küresel kapitalizmi yönetmede, Amerika'nın maslahatına, onun liberalizm anlayışına ve metoduna uygun olarak hareket etmiştir. Diğer taraftan Amerika, soğuk savaş olarak isimlendirilen sosyalist blokla çekişmesinde, ona ve dünya çapındaki nüfuzuna karşı

[31] Bkz. Seyf Hişâm Sabâh el-Fahrî, **eş-Şirkâtun Muteʿadditu'l-Cinsiyyât ve Ebʿâduhe's-Siyâsiyye ve'l-İktisâdiyye,** https://ar.wikipedia.org/wiki (02.01.2016).

[32] Hüseyin Abdulhâdî, **el-ʿAvlemetu'n-Neyuliberâliyye ve Hiyârâtu'l-Mustakbel,** I. Baskı, Merkezu'r-Râye li Tenmîyyeti'l-Fikriyye, Cidde, 2004, s. 18-19.

direnmek için, Avrupalıların ortaklığından yararlanmıştır. Bu da öncelikle sosyalizmin hezimetine, ikinci olarak da Avrupalıların zayıflamasına yol açmıştır.

Amerika liderliğindeki yenidünya düzeninin kabulü doksanlı yılların başıdır. Bundan sonra Amerika tarzı kapitalizme işaret etmek üzere globalleşme veya küreselleşme kavramı Amerikalılar tarafından çokça kullanılmaya başlanmıştır. Webster'de küreselleşme şöyle tanımlanmaktadır: "Bir şeyin evrensellik mührünü kazanmasıdır. Özellikle bir şeyin sınırlarının evrenselleşmesidir. Yani küreselleşme, global veya küresel bir araç, yol ve tarzı ifade etmektedir. Yenidünya düzeni tabirini Amerika kapitalist iktisat modeline ve onun genelleştirilmesine tahsis etmektedir".[33]

Yenidünya düzeni (iki kutuplu dünya düzeni) tabiriyle ifade edilen şeyi, "evrendeki ikili çelişkinin tabiî bir genişlemesi" olarak nitelemek mümkündür. Tek kutuplu dünya, Amerika'yı, nüfuz alanlarının ve dünyanın anahtarlarının kendisine teslim edilmesinden sonra tamamen tek kutup olarak görmektir. Bu durum ihtiyaçlarının, kâr şekillerinin, hâkimiyet ve otorite araçlarının değişmesine göre değişiklik arzetmektedir. Birkaç antlaşmadan itibaren bu düzenin boruları döşendi. Belli bir süreçten ve sınırlı bir gizlilik merhalesinden sonra doğum sancılı bir şekilde doğdu. Sonra doğumu için ona uygun bir ikametgâh bulundu. Daha sonra İkinci Dünya savaşı üç küresel gücü ortaya çıkardı. Bunlar Sovyetler liderliğinde sosyalist güç, Amerika liderliğinde kapitalist güç ile ideolojik, idarî ve ekonomik açılardan bu iki güç arasında duran üçüncü dünyadır. Bu güçler dünyayı bölgesel, ideolojik, iktisadî, askerî ve kültürel açılardan bir çatışma alanı haline getirmişlerdir. Bu üçlü yapı, Sosyalist Devletler organizasyonun hezimetiyle birlikte Amerika'nın kapitalist organizasyonun dünyada hâkimiyet anahtarlarını teslim alması, küreselleşmesini ve yenidünya düzenini terennüm etmesiyle ezici bir güç kazanan emperyalizminin galibiyetiyle sona erdi[34].

---

[33] Bkz. Hâmid Şâkir el-ʿÂnî, **en-Nizâmu'l-ʿÂlemiyyu'l-Cedîd,** http://www.alukah.net/culture/0/83008. (10.01.2016).

[34] Ebû Râşid Abdullah Ahmed, **el-ʿAvleme fi'n-Nizâmi'l-ʿÂlemî ve'ş-Şarki Avsatiyye, Cuzûru Halfiyyât, Tahaddiyât,** I. Baskı, Dâru'l-Hivâr li'N-Neşr ve't-Tevzîʿ, Lazkiye, 1999, s. 11-12.

1.1.2. Yenidünya Düzeninin Ortaya Çıkışının Sebepleri

Yenidünya düzeninin ortaya çıkışına yol açan birçok sebep vardır. Bunların kökleri tarihî süreçte devletler arasındaki mücadelelerin başladığı tarihlere kadar gerilere gitmektedir. Bu düzenin ortaya çıkışının temel sebepleri, Amerika'nın rolüne, uluslararası arenaya çıkışına, hedeflerine, ilerlemesinin ve imkânlarının tabiatına, stratejisine, ortaya çıkışına yardım eden devletlerin pozisyonuna, çekişmenin tabiatına ve taraflarına dayanmaktadır. Aynı zamanda dünyanın durumu da Amerika'nın bu düzenin liderliğini tek başına üstlenmesine yardımcı olmuştur. Bu sebepleri temel sebepler ve tali sebepler şeklinde taksim etmek mümkündür.

1.1.2.1. Temel Sebepler

Bu sebeplerin başında, Amerika'yla dünya liderliğini paylaşan Sovyetler Birliği liderliğindeki komünizmin ve sosyalist bloğun çökmesi gelmektedir. Sosyalist bloğun ortadan kalkmasından sonra dünyada bir boşluk oluştu. Batı âlemi bu boşluğun doldurulması vazifesini ABD'ye verdi. Bu boşluğun doldurulmasıyla birlikte oluşturulan yeni düzen Amerika başkanı George Bush tarafından yenidünya düzeni olarak isimlendirildi.

Diğer bir sebep, İslam dünyasının kendi değerlerinden hareketle siyasî, iktisadî ve askerî bir güç olarak varlık kazanmasından Batılı devletlerin duydukları endişedir. İngiliz tarihçi Arnold Joseph Toynbee 20. Yüzyılın başında şöyle demişti: "Biz komünizmden korkmuyoruz. Çünkü bizim namlumuzdan çıkmıştır ve bize dönecektir. Sarı cinsten de korkmuyoruz. Çünkü onlar Batı medeniyetinin değerlerine sahiptirler. Fakat asıl korkumuz yeniden bir İslamî uyanışın gerçekleşmesinden kaynaklanmaktadır".

Sovyetler Birliğinin çöküşü, ABD'ye, dünya üzerindeki emellerini gerçekleştirebilmesi için rahat hareket edebilme imkânı sunmuştur. TIME Magazine'nin 1991 Nisan sayısında dünya düzeni "Amerika'ın mutlak egemenliği" olarak tarif edilmiştir. Baba Bush da bu düzeni tarif ederken şöyle demiştir: "Yakın

gelecekte liderlikte bizimle çekişecek başka bir ülke olmayacaktır. Buna kesinlikle müsamaha göstermeyeceğiz”[35].

Yeni Dünya Düzeninin ortaya çıkmasını tetikleyen temel sebeplerden bir diğeri de Birinci Körfez savaşıdır. Bush, Uluslararası krize çare bulmaya çalışırken, yeni bir düzenin yeni liderliğine, metotlarına, araçlarına, hedeflerine ve yollarına işaret etmiştir.

Bir diğer sebep, Amerika otoritesinden bağımsızlaşmak için Avrupa’nın birlik oluşturmaya çalışmasıdır. Bundan dolayı Amerika, oluşturulması planlanan birliğin kendi etki sahasının içine almak için çalışmalarda bulundu ve yenidünya düzenini ilan etti.

Avrupa ve onun bu düzeni desteklemesinin sebeplerine gelince, bu bağlamda birkaç sebepten söz edilebilir. Savaşlardan dolayı bitkin düşen Batı, karşı karşıya kaldığı askerî, kültürel ve iktisadî krizlerin derinliğini farketti. Avrupa kendi barış ve birliğini oluşturma gücü ve siyasi donanımdan yoksun olduğu için iç parçalanmayı önlemek ve menfaatlerini korumak için Amerika’nın liderliğine ihtiyaç duydu. Çünkü Amerika ve iktisadî düzeni Batı kapitalizminin bir parçasıdır. Avrupa onun yardımını aldığında ve önderliğini kabul ettiğinde herhangi bir şey kaybetmeyeceğini varsaymıştır.

Batı, zengin tabiî kaynaklara ve yükselen pazarlara sahip olan üçüncü dünya devletleriyle askerî, kültürel ve iktisadî açıdan karşı koymanın imkânsızlığını anladı. Çünkü uluslararası oyunun kurallarını gören üçüncü dünya devletlerinin halkları Batı’nın politikaları hakkında bilinç kazanmışlardı.

Batı, üçüncü dünya ülkelerinde gerçekleştirilen seçimlere bazı aracı unsurlarla müdahale edebileceğini ve bu konuda başarılı olabileceğini düşündü. Aynı şekilde askerî savaşlarla gerçekleştirmede başarısız olduğu hedeflerini, barış

---

35 Bkz. Ömer Abdulʿâtî, **el-ʿÂlemu’l-Lezî Sanaʿathu Amerîkî,** http://audio.islamweb.net/audio/index.php?page=FullContent&audioid=230726 (15.02.2016)

ortamında siyasî ve iktisadî yollarla gerçekleştirmenin daha mümkün olduğunu farketti[36].

Avrupa'yı, bu düzeni desteklemeye ve o düzenin içinde yer almaya sevk eden sebeplerden biri de, hedeflerini gerçekleştirme arzusudur. Bir diğer sebep de Japonya, Çin ve Asya kaplanlarının iktisadî güçlerinin büyümesi, ekonomi dünyasına tekrar hükmetmeye ve Avrupa devletleriyle rekabet etmeye çalışmasıdır.

1.1.2.2. Tâli Sebepler

Çoğu analizci, bu düzenin ortaya çıkışını iki Dünya Savaşının sonuçlarına bağlamaktadır. Birinci Dünya Savaşı ABD'nin aktif bir unsur olarak devletler sahnesine çıkmasına sebep oldu. İkinci Dünya Savaşından sonra da yıldızı parladı. Bundan dolayı dünyanın liderliğini eline aldı ve Sovyetler liderliğindeki sosyalist cepheye karşı mücadelede İngiltere ve Fransa'nın yerini aldı[37].

Bir diğer sebep, Osmanlı İmparatorluğunun yıkılması ve İslam İmparatorluğunun uluslararası arenada söz sahibi olma statüsnü kaybetmesidir. Zengin İslam bölgelerinin enerji ve serbest pazar gibi kalkınma faktörlerinin farkına varılması ve tabiî iktisadî kaynaklarının üzerindeki örtünün kaldırılması da başka bir sebeptir.

Fakat bu sebeplerden en önemli olanı, büyük Amerikan şirketlerinin dahilî rekabette ulaştıkları gelişme merhalesiyle ilgilidir. Ürettiklerinin iç tüketim talebinin üstüne çıkmasından sonra onları eritmek için kapitalist metod doğrultusunda yeni pazarlar bulma ihtiyacı da başka faktördür. Yenidünya düzeninin ortaya çıkmasına zemin hazırlayan bir diğer faktör, ABD'nin İngiltere'den İsrail'i koruma görevini devraldıktan sonra onunla ilişkilerini geliştirmesidir.

1945'de Arap Birliğinin oluşturulmasından sonra, 1948'de İsrail Devleti kuruldu. İsrail'in kurulması Amerika stratejisi için önemlidir. Çünkü Ortadoğu'da bir denge unsuru işlevi görmektedir. Amerika, Sovyetler Birliğine karşı İsrail'den büyük

---

[36] Bkz. Abdulvehhâb el-Mesîrî, **Esbâbu Zuhûri'n-Nizâmi'l-ʿÂlemiyyi'l-Cedîd,** http://alarabnews.com/alshaab/GIF/16-11-2001/a2.htm (15.02.2016).

[37] Bkz. Ömer Abdulʿâtî, **el-ʿÂlemu'l-Lezî Sanaʿathu Amerîkî,** http://audio.islamweb.net/audio/index.php?page=FullContent&audioid=230726 (15.02.2016).

bir destek görmüş bundan dolayı da İsrail ordusunu bölgede etkili bir güç haline getirerek kullanmıştır. 1973'te Henry Kissinger, Amerika ile İsrail arasında bir yardımlaşma ittifakı önermiştir. 1979'da bu ittifak güçlendi. Washington yönetimi bu ittifak gereğince, dış saldırılara karşı İsrail'i koruma görevini üstlendi. İran Devriminin başarıya ulaşmasından, Sovyetlerin Afganistan'a girmesinden ve İslam coğrafyasında İslamî uyanış hareketlerinin ortaya çıkmasından sonra hem Amerika'nın hem de İsrail'in çıkarları için ciddi bir tehdit eden unsuru ortaya çıkmış oldu. Bundan dolayı stratejik ittifakı derinleştirdiler. Bu ittifakın maddelerinden biri, ortak güvenlik haritasını çıkarmak, İsrail'de askerî malzemeleri stoklamak ve askerî güçlerini kullanmaktı. İsrail'e askerî malzeme taşımak, Amerika'ın onu koruması karşılığındaydı. Bunun akabinde, 1986'da Amerika, İsrail'de 14 silah fabrikası inşa etti. 1987'de de Amerika başkanı Ronald Reagan tarafından İsrail'e NATO'ya üye ülkelerin imtiyazları verildi. Böylece İsrail'in korunması, Amerika halkının güvenliğiyle irtibatlandırılmış oldu[38].

1.1.3. Yenidünya Düzeninin Hedefleri, Stratejileri ve Araçları

Amerika'nın ortaya çıkışından itibaren imparatorluk ihtiraslarını taşıdığından söz etmek mümkündür. Amerikan rüyası düşüncesinin ve inancının yayılması zamanla ciddi bir arzuya dönüştü. Hatta bu düşünce ve arzu, Amerika'nın ve Amerikalı siyasetçilerin siyasetinde varlığını güçlendiren bir ruh olarak görüldü.

1.1.3.1. Yenidünya Düzeninin Hedefleri

Aynı şey olması hasebiyle yenidünya düzeninin çıkarlarıyla Amerika'nın çıkarlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bunların çoğunun, Amerika'nın hedefleriyle ilgili olduğunu görüyoruz. Bazıları Amerika'nın bu hedeflerini, onun askerî, siyasî, iktisadî çıkarları ile İsrail'in güvenliği şeklinde sınıflandırmaktadır.

Amerika'da Cumhuriyetçi Partiyle ilişkisi olan bir heyet bu hedefleri şu şekilde belirlemiştir: Caydırıcı bir yöntem kullanmak ve geekli caydırıcı güce sahip olmak, Amerika'ya karşı nükleer saldırı tehdidini azaltmak, Amerika'nın çıkarlarını garantileyen dünya düzenini mümkün kılmak için müttefiklere yardım etmek, büyük

[38] Muhammed Sâdık el-Hâşimî, **el-İhtilâlu'l-Amrîkî li'l-ʿIrâk ve Meşrûʿu'ş-Şarki'l-Avsati'l-Kebîr,Tedâʿiyâtihi ve Netâicihi,** I. Baskı, Merkezu'l-ʿIrâk li'd-Dirâsât, 2005, s. 25-29.

dünya düzeninin (ticaretin, ekonomik pazarların, enerji rezervlerinin) istikrarını sağlamak, stratejik olarak hasım olması mümkün olan Rusya ve Çin gibi ülkelerle, Amerika'nın çıkarlarına uygun bir şekilde ilişkiler geliştirmek.

Burada Amerika'nın hedef ve çıkarlarını üç kategori şeklinde tasnif edenler de vardır[39]. Bunların birincisi; Amerika'nın bekasıyla ilgili olan, Amerikalıların hayatlarını, müttefiklerin himayesini ve iktisadî hedefleri kapsayan ve temel kaynakları garanti altına alan zorunlu çıkarlardır. Bu çıkarlara yönelik bir tehdidin olması durumunda, askerî güç kullanımında herhangi bir tereddüdün olmaması gerekir. İkinci derecedeki çıkarları, Amerika ve müttefiklerinin var olmalarında herhangi bir etkisi olmayan ama Amerkalıların refahını etkileyen önemli çıkarlardır. Üçüncü derecedeki çıkarları ise, insanî ve diğer çıkarlardır[40]. Medeniyetler Çatışması tezinin sahibi Samuel Huntington, Amerika'nın hedeflerini şu şekilde sınıflandırmaktadır. Birincisi, Dünyanın birinci gücü olarak Amerika'nın üstünlüğünü korumak, Asya ve Avrupa'da siyasî ve askerî bir gücün ortaya çıkışını önlemek ve Amerika'nın özellikle Ortadoğu'daki çıkarlarını korumaktır. Ancak bunlar gerçekleştirildiği takdirde, Amerika'nın ulusal çıkarlarını korumaktan, imparatorluk olmaktan ve dünyaya hükmetme stratejisinin başarısından söz edilebilir[41].

1.1.3.2. Stratejileri

Amerika, bu bölgede hedeflerini gerçekleştirmek için bir takım stratejiler geliştirmiştir. Bunlardan biri ideolojilerle ilgili olanıdır. Bu stratejiye uygun bir biçimde Amerika hedeflerine uygun dinî ve felsefî sebeplere dayanmış ve onları şekillendirmiştir[42].

---

[39] İsmail eş-Şâhir, **Evleviyyâtu's-Siyâseti'l-Hâriciyyeti'l-Amerîkî Baʿde 11 September 2001,** http://www.4geography.com/vb/showthread.php?t=5615. (18.05.2010)

[40] Ahmed Hüseyin el-Hac Ali, **Afganistân, et-Tahavvul mine'l-Cuyûstrâtîcî ile'l- Cuyûskâfî,** Mecelletu'l-Mustakbeli'l-Arabî, 2002, sayı, 276, s. 17.

[41] Muhammed Saʿdî, **Mustakbelu'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye min Sirâʿ ilâ Ensineti'l-Hadâre ve Sekâfeti's-Selâm,** Silsiletu Utrûhâtu'd-Doktorâh, sayı: 58, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2006, s. 211.

[42] Hüseyin Hâfız Vuheyb, **İstirâcîyyetu'l-İdâreti'l-Amrîkiyyeti'l-Cedîde İzâe'ş-Şarki'l-Avsat,** Merkezu Dirâsâti'd-Devliyye, sayı: 46, Câmiʿatu Bağdâd, s. 50
(.iasj.netiasjfunc=fulltext&aId=607012014\5\20)

Amerika'nın dünyaya karşı yerine getirmekle yükümlü olduğunu varsaydığı ilahî görevler açısından üzerinde çalıştığı dinî sebepler üç temel ilke üzerine kurulmuştur. Birincisi, Amerika'nın, yaratılışın başlangıcından itibaren belirli hedefler için Allah'ın aklında olmasıdır. İkincisi, kâinat için kapsamlı bir planın olmasıdır. İlahî iradenin bu planı icra etmesinde Tuhûriyyûn denilen seçilmişler (temizleyiciler, bunlar Amerika'ya ilk hicret eden Protestan Hıristiyanlardır) bir rol oynamaktadırlar. Bu Protestan Hıristiyanların yeni bir dünyaya hicret etmeleri önemli bir görevdir. Çünkü onlar Allah'ın seçilmiş halkıdır. Allah'ın hükümdarlığının yeryüzünde inşası için ilahî inayet onları seçmiştir[43]. Üçüncüsü ise, uhrevî kurtuluşu dünyevî çalışmaya bağlamak, onu Amerika'ın ilkelerine hasretmek ve ilahî bir görev gibi âleme yaymaktır.

Felsefî sebebe gelince, bu Amerika'nın felsefesinde temsil edilir. Amerika, stratejisini medeniyetler çatışması, tarihin sonu gibi bazı felsefelere bağlamaktadır. Bu da Amerika'ya gizli bir iş ve sürekli bir hazırlık görevi yüklemektedir. Bundan dolayı Amerika'nın sürekli olarak tehlikelere karşı hazırlıklı olmasını gerektirmektedir.

Bu stratejilerden bazıları, siyasî birlik olarak devletin konumunu ilgilendiren jeo-stratejik hedeflerle ilgilidir. Ortadoğu, Amerika'nın etki alanındadır. Amerika, barış ve savaş hallerinde bölgeyle ilgilenmektedir. Amerika'nın stratejisinde Ortadoğu, zorunlu ve erken bir rağbete layık görülmüştür. Çünkü Ortadoğu, ister stratejik anlamda olsun isterse Akdeniz'in ve Asya'nın güneyinde olan bir yer olması hasebiyle olsun, birbiriyle çekişen güçler arasında stratejik bir hesaplaşma alanıdır[44].

Coğrafî bir ıstılah olarak Ortadoğu, Amerika'nın görüşüne göre, birbirine geçmiş ve birkaç alanla irtibatlı olan üç halkadan ibarettir. Birinci halka, Ortadoğu'nun kalbini veya ana damarını temsil eder. Bu halka Irak, Suriye, Lübnan, Ürdün, Filistin ve Mısır'dan oluşur. İkinci halka Suudî Arabistan, Sudan, Libya, İran ve Türkiye'yi kapsar. Üçüncü halka ise, Mağrip ülkeleri, Tunus, Cezayir, Fas ve Moritanya'yı kapsar.

---

[43] Abdulkâdir Muhammed Fehmî, **el-Fikru's-Siyâsî ve'l-İstirâtîcî li'l-Vilâyâti'l-Muttehideti'l-Amrîkiyye, Dirâsetun fi'l-Fikr ve'l-Akâid ve Vesâili'l-Binâi'l-İmparâtorî,** Dâru'ş-Şurûk li'n-Neşr ve't-Tevzî', Amman, 2009, s. 38.

[44] Abdulkâdir Muhammed Fehmî, **a.g.e.,** s. 5.

Bölgenin uzantılarına gelince, bunların birincisi Asya'dadır. Bu Arap Yarımadasını kapsar. Bunun içerisine Yemen, Katar, Bahreyn ve Umman girer. İkinci uzantısı Afrika'dadır. Bu da Somali ve Etiyopya ülkelerini içine alır. Üçüncüsü ise Küçük Asya'dadır. Kıbrıs ve Yunanistan bu bölüme girer. Dördüncüsü Orta Asya'dadır. Orta Asya'da Pakistan ve Afganistan Cumhuriyetleri, Kafkasya'da, Sovyetlerin dağılmasından sonra bağımsızlıklarını kazanan Kazakistan, Özbekistan, Türkmenistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Azerbaycan gibi ülkelerdir. Bu harita, bölgenin jeo-siyasî önemine ışık tutmaktadır. Çünkü Ortadoğu bölgesi Asya, Avrupa ve Afrika kıtalarının tam ortasında yer almaktadır.

Bu stratejilerden jeo-iktisadî önemiyle ilgili olanları vardır. Osmanlı Devletinin yıkılışından, kapitalizmin yükselişinden ve sosyalizmle rekabete girmesinden sonra, özellikle de petrolün bulunmasından ve Amerika'nın petrole olan ihtiyacı ortaya çıktıktan sonra, bu coğrafyanın Amerika nezdindeki iktisadî önemi arttı. Bu durum, bir iktisadî rekabetin doğmasına sebep olduğu gibi tek başına dünya liderliği statüsünü elde etmek amacıyla Ortadoğudaki petrol kaynaklarına hakim olma konusunda da bir mücadelenin fitilini ateşlemiştir. Çünkü Ortadoğu'nun petrolüne hâkim olan, dünyaya hâkim olacaktır[45].

Bu stratejilerden bazıları da bölgenin jeo-askerî önemiyle ilgilidir. Ortadoğu hakkında zikrettiğimiz önemli yönlerine ek olarak, Amerika için bu bölgenin değerini artıran iki önemli faktör vardır. Bunlardan biri İsrail ve Kızıl Deniz'in önemi, diğeri ise Körfez ülkelerinin petrolüdür. Burada Amerika için Orta Asya'nın öneminden de bahsetmem mümkündür. Çünkü Orta Asya, Ortadoğu'dan daha az önemli değildir. Hem Ortadoğu hem de Orta Asya, Amerika'nın iktisadî ve askerî çıkarları açısından büyük bir öneme sahiptir. Bundan dolayı Amerika, doğalgaz ve petrol deposu olan Hazar denizine ulaşmak için Afganistan üzerinden Orta Asya'ya, Irak vasıtasıyla da Arap âlemine girmeye çalışmıştır. Böylece bütün petrol kaynaklarına ve petrol hatlarına hâkim olacaktır. Bütün bunlar, Amerika'nın karar vericilerinin bu önemli bölgeye yönelmesinin sebeplerini açıklamaktadır. Bundan dolayı Ortadoğu ve Orta Asya, Amerikan askerî üsleriyle dolmuştur. Birinci Dünya

[45] Hüseyin Hâfız Vuheyb, **İstirâcîyyetu'l-İdâreti'l-Amrîkiyyeti'l-Cedîde İzâe'ş-Şarki'l-Avsat,** sayı: 46, s. 58-59.
iasj.netiasjfunc=fulltext&aId=6070.2014\5\20

Savaşından ve akabinde petrolün bulunmasından sonra bu bölgeler, ABD'nin dünyaya hâkim olmasının meşruiyeti için esaslı birer halka olmuştur.

1.1.3.3. Araçları

ABD, yenidünya düzenini yönetmek ve stratejilerini uygulayarak hedeflerine ulaşmak için değişik araçlar kullanmıştır. İhtiyacın gerektirdiği şekilde yumuşak güç araçlarını (siyasî, diplomatik, iktisadî, iletişim, istihbarat, blokaj, cezalandırma, maddî kışkırtmalar, ittifaklar, BM örgütleri, devletlerarası ortaklık) kaba güç araçlarını (hava saldırılarıyla askerî güç kullanma, direk askerî müdahaleler ve kalıcı darbeler) ve aklî güç araçlarını (yumuşak güçle kaba gücü birleştirme) kullanmıştır[46].

1.1.4. Yenidünya Düzeninin Gelişim Merhaleleri

Amerika liderliğindeki yenidünya düzeni, stratejisinin dayandığı fikri dayanaklara ve eğilimlere uygun olarak birkaç merhaleden geçmiştir. Söz konusu dayanakları şunlardır:

Model dayanak (Demokrasi ve kapitalizmi yaymaya, devletlerarası ortaklığa, BM ilkelerine ve uluslar arası antlaşmalara ve çıkarlarını gerçekleştirmek için yumuşak güç kullanımına dayanma), çatışmacı dayanak (dünya liderliği adı altında askerî güç kullanma, askerî müdahaleler, medeniyetler çatışması tezine uygun olarak Amerika çıkarlarını yönetmek) ve Vakıî dayanak (oluşan taleplere göre model güçle çatışmacı gücün karışımı).

Bu fikrî dayanaklara uygun olarak yenidünya düzeninin Amerika stratejisindeki gelişimini şu merhalelere ayırabiliriz:

1.1.4.1. Birinci Merhale

Bu, Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra Baba Bush veya model dönem olarak sayılan dönemdir. Bu stratejinin izlenmesini gerektiren bazı sebepler olmuştur.

[46] Hüseyin Hâfız Vuheyb, **a.g.e.,** s. 59.

Birincisi, savaşlar ve askerî yenilgiler sonucu değil de karşılıklı konuşma ve antlaşmalar sonucu iki kutup (Amerika-Sovyetler) arasındaki mücadelenin sona ermesidir. Bu durumu belirleyen şey ise bir dönemin bittiğini ve devletler liderliğinde yeni bir dönemin başlamasıdır.

İkincisi, Amerika liderleri açısından Vietnam sorunundan kaynaklanan psikolojidir[47]. Amerika başkanı Baba George Bush, bu durumu, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılmasından sonra açıkça şu sözlerle ifade etmiştir: "Vietnam sorunu Arap çölüne gömülmüştür"[48]. Bush'un bu sözleri, Vietnam savaşının Amerikalıların psikolojisinde meydana getirdiği etkiyi göstermektedir. Amerikalılar başka savaşlarda bu zor duruma düşmek istememektedirler.

Üçüncüsü, bu liderliği üstlenmeden devletlerarasında yapılan antlaşmaların bağlayıcılığının ortaya çıkmasıdır.

Dördüncüsü, başlangıçta Amerika'nın tek başına dünya liderliğini yapabilme gücünü kendisinde görememesidir. Bu durum, Sovyet bloğuyla mücadelesindeki iktisadî yorgunluktan kaynaklanmaktaydı. Amerika daha sonra da bu hastalıktan kurtulamadı.

Beşincisi, Amerika siyasetinde kökleşen fikrî ve model eğilimi tercih etmesidir. Bu eğilim, liberalizm ve demokrasinin ilk yayılışını desteklemiştir.

Bütün bunlar Baba Bush ve sonrasında Clinton'un birinci döneminde Amerika yönetiminin hedeflerine ulaşmasını engellemiştir. Bundan dolayı Irak'ı Kuveyt'ten çıkarırken, Somali'ye girerken, başka bölgelere saldırı düzenlerken, devlet krizleriyle boğuşurken, özgürlükleri, demokrasiyi, insan haklarını yaygınlaştırmak ve terörizmle savaşmak sloganları altında devletlerin rızasını ve ittifakını aramıştır. Bazen de hedeflerine ulaşmak için yumuşak gücü kullanmış ve liderlik rolünü üstlenmek durumunda kalmıştır.

---

[47] Henri Kissinger, **ed-Diblomâsiyye mine'l-Harbi'l-Bâride hattâ Yevminâ Hâzâ,** Ter. Mâlik Fâdıl el-Budeyrî, I. Baskı, el-Ehliyye li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Amman, 1995, s. 328.

[48] Bkz. İdrîs Muhammed Saʿîd, **Mustakbelu'n-Nizâmi'l-ʿArabî,** http://rawabetcenter.com/archives/2852. (20.02.2016)

1.1.4.2. İkinci Merhale

Bu merhale Clinton döneminin ikinci döneminin ikinci yarısından sonraki merhaledir. Bu dönemde Amerika askerî açıdan ilerlemeye başladı ve hedeflerini belirlerken, devletlerin rızasına daha az aradı. Uluslararası düzende ulusların ittifakını gerçekleştirmede yavaş yavaş daha soyutlayıcı ve daha seçici olmaya yöneldi. Bu konularda sadece Avrupa'nın rolüne yoğunlaştı ve ona dayandı.

Amerika'nın ilk müdahalesi, Rusya, Çin ve diğer bazı ülkelerin itirazına rağmen 1999'da Yugoslavya'ya oldu. Bu Amerika'nın model stratejisinden vazgeçmesinin, ondan ayrılmasının, çatışma ve askerî çözüme yönelmesinin başlangıcı sayılır. Oğul Bush'un işbaşına gelmesinden ve 11 Eylül olaylarından sonra bu strateji ve "fikrî-çatışma" dayanağı, Amerika karar merkezlerine ve liderlerine hatta halkına hâkim olan bir stratejiydi. Medeniyetler çatışması tezini savunanlar, Amerika'nın karşı karşıya olduğu bu savaşı tasvir ederken, yakın tehlike fikrini tedavüle soktular. Bu düşünce revaç bulduktan sonra medeniyetler çatışmasının özellikle de İslam ile diğer dinler arasındaki savaşın kaçınılmaz olduğunu dillendirdiler [49].

Bununla Oğul Bush, dünyayı ikiye ayırmaktadır. Şer âlemi, yani Amerikan sisteme muarız ve muhalif olan alem ile Amerika ile beraber olan iyilik alemi. Dünyayı ikisinden birisini tercih etmekle sorumlu tuttu. Buna göre diğer ülkeler ya kendileriyle beraberdirler veya kendilerine karşıdırlar. İslam'a karşı yürütülen savaş da bu düşüncenin sonuçlarından birisidir. Bu savaşta, İslâmcı Terörizm tehdidi bahanesine sığınarak askerî güç kullanma yöntemiyle İslam ülkelerine müdahalelerde bulunmuştur. Bu duruma maruz kalıp Amerika'nın işgaline uğrayan bölgelerden birisi de Irak'tır.

Amerika'nın bu tarz müdahaleleri, genel anlamda Batı, özel anlamda Amerika düşmanlığını körükleyerek radikal İslamcı hareketlerin canlanmasına yol açmıştır. Özellikle Bush'un Haçlı savaşlarının başladığını ilan etmesiyle birlikte İslamî hareketlerde mukavemet gösterme ve cihat etme ruhu uyanmıştır. Sonrasında

[49] David Keen, **Harbun bilâ Nihâye Vezâifun Hafiyyetun li'l-Harb ʿala'l-İrhâb,** Ter. Muʿîn el-İmâm, Mektebetu'l-ʿUbeykân, Riyâd, 2008, s. 43.

ise bölgede kaos dalga dalga yayılmış ve uluslararası güçler Afganistan'a müdahale etmek zorunda kalmışlardır.

Amerika'nın emellerinden endişe duyduklarından dolayı onun bölgedeki tasarruflarına ve uluslararası düzenin idaresindeki sistemine razı olmayan ve bölgedeki varlığına karşı olan Rusya, Çin, Hindistan, Brezilya ve İran gibi ülkeler, bu durumu fırsat bilerek dünyanın ve İslam âleminin Amerika'ya karşı olan öfkesinden faydalanmışlardır. Bundan dolayı bu ülkeler, bölgede ve dünyada Amerika yayılmacılığına karşı birer tehdit olarak görülmüştür[50].

Amerika'nın Orta Asya'da etkili olma planlarını başarısız olmuştur. Bundan dolayı Hazar bölgesinin doğalgaz ve petrolünden mahrum kalmıştır. Rusya, bölgenin bütün antlaşmalarına ve bu kaynakların Avrupa'ya taşınma yollarına hâkim olmuştur. Amerika, Irak'ın kaynaklarını kullanmada yükümlülük altına girmiş ve Amerika'nın varlığına karşı çıkan ülkeler tarafından desteklenen el-Kaide'yle yorucu ve uzun bir savaştan ve Obama'nın yönetime gelmesinden sonra, 2011 yılında oradan ayrılmak mecburiyetinde kalmıştır.

1.1.4.3. Üçüncü Merhale

Analizcilerin birçoğu, bu merhalenin Obama'nın başkan olmasından önce başladığı görüşündedir. Bu merhale, devamlı bir şekilde düşmanla karşı karşıya gelmekten sakınmakla birlikte Amerika'nın millî çıkarları konusunda tavizsiz olan karar verici merkezlerin baskısı, görüş sahiplerinin veya fikir-vakıa perspektifinden durumu değerlendirme eğiliminde olan taraftarlarının üstün geldiği bir merhale olarak kabul edilmektedir. Yani iç meselelerle uğraşmaktan vazgeçmenin, dış etkilerden uzaklaşma anlamına gelmediğini; aksine bunun da Amerika'nın çıkarlarını gerçekleştirmek için kullanılacak araçlar gibi olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Bu, Amerikan karar mekanizmalarının, Oğul Bush yönetiminin takip ettiği stratejinin Amerikan çıkarları gerçekleştirmede başarısız olduğunu anlamalarından ve bu stratejinin Amerikan çıkarları tehdit ettiğini ispatlamalarından sonradır. Ayrıca Amerika'nın bu siyaseti, arkasında öfke ve kaos bırakmıştır. Ortadoğu'da

[50] David Keen, **a.g.e.,** s. 62.

Amerika'nın gelecekteki varlığını ve nüfuzunu tehdit etmeye, uluslararası piramidin tepesindeki yerini ve liderliğini de sarsmaya başlamıştır.

Obama'nın bu realiteye göre hareket etme eğilimine yakın olduğu görülmektedir. Çünkü başkanlık görevini üstlendikten sonra, öncelikle tehlikeye açık olan Amerikan çıkarları düzenlemeye çalışmış, döneminin başında düşmanlarıyla ilişkilerinde ve dünyadaki krizleri yönetmede "kadife" güç yöntemini kullanmaya başladı. Uluslararası problemleri çözerken güç potansiyelini ihmal etmemiştir. Krizleri çözmede, bölgesel ve uluslararası ittifakları teşvik etmekle birlikte, bu ittifakların Amerika'nın geleceği için ne derece önemli oldukları üzerinde yoğunlaştı.

Fakat Obama'nın kadife güç yöntemi olarak tabir edilen siyaseti ve gerçekçi stratejisi, Amerikan karar mekanizmaları için arzu edilen sonuçları doğurmadı. Bunun için "aklî güc"ü kullanmaya sığındı. Aklî güç, kadife güç (siyasî, iktisadî, ambargo, cezalandırma, demokratik yollarla kurumları değiştirme, ortaklara yardım, vekâlet savaşı, uluslararası ortaklık yolları) ile kaba gücü (hava desteği, engelleme ve zorlamayla askerî müdahale veya düşmanı yok etmek) birleştirmektir. Amerika Uluslararası Stratejik Araştırmalar Merkezi bu kanunu teklif etti. 2007'den beri de Amerikan siyaset organları bunu uygulamaya çalıştı. Fakat fiilî olarak ancak 2011'den sonra uygulanmaya başlandı. Bugüne kadar da Amerika siyaset organları bu uygulamaya devam etmektedir[51].

Fakat bu siyasetin bugüne kadar herhangi bir başarısı da görülmüş değildir. Aksine Irak, Suriye ve Ukrayna'da devam eden savaşlar, terör hareketlerinin hâkimiyeti, mezhepsel ve etnik savaşların yayılması, bölgesel ve uluslararası çekişme ve düşmanlıklar, iktisadî çöküşler gibi özellikle Ortadoğu ve Orta Asya'da fiilî bir kaosa sebep olmuştur.

Amerika'nın sebep olduğu durumdan ve onun gerçekleştirmeye çalıştığı emellerinden hoşlanmayan dostlarının hissettikleri, onları son dönemlerde etkisi açık bir şekilde ortaya çıkan Rusya gibi başka bir müttefikler aramaya yöneltmiştir. Bu da dünyada iki kutupluluğun bitmediği veya dünyayı etkisi altına almak üzere tekrar döndüğü hissinin uyanmasına sebep olmuştur.

[51] David Keen, **a.g.e.,** s. 84. https://www.academia.edu (22.02.2016).

Bu dönemden önce büyük bir devletin himayesinde hareket etmekten başka fazla bir rolü olmayan bölgesel devletlerden bazılarının da etkisi artmıştır. Son dönemlerde uluslararası ve bölgesel hadiselerde rol almaya çalışan ve etkileri artan bu ülkeler İran, Suudî Arabistan, Türkiye, Suriye ve Katar'dır. Hatta bölgesel liderlerin, parti liderlerinin ve dinî önderlerin uluslararası ve bölgesel denklemleri değiştirmeye kadar varan etki gücü kazanmaya ve durumu yönetecek rollere kavuşmaya başlamışlardır. Lübnan Hizbullah'ının, Irak'taki Şiî milislerin, başka ülkelerden toprak koparan, haritaları değiştiren, kendi "İslam Devleti" için bir harita oluşturan, bin çeşit hesabı olan ve herkesi kendisi için dost veya düşman olmaya zorlayan DAIŞ'in, şiddet yanlısı Sünnî hareketlerin ve diğer radikal silahlı hareketlerin rolleri artmıştır. Hatta bölgeyi şekillendirme konusunda bu hareketlerden bazılarının rolleri zaman zaman çağdaş devletlerin rolünün üstüne çıkmıştır.

1.2. İSLAMÎ HAREKETLER

Dinî ideolojileri, siyasî kurumlarıyla İslamî Hareketler, 20. Asrın başlarından itibaren Arap İslam toplumlarında ve çevrelerinde ortaya çıkmaya başlamıştır. Genel olarak İslamî Hareketler, 19. Yüzyılın başında sömürgecilikle beraber Arap-İslam âleminde siyasî, iktisadî, içtimaî ve kültürel durumların kötüleşmesine bir reaksiyon olarak olarak olartaya çıkmıştır. Diğer İslam beldelerinde sömürgeciliğin sürekliliğinin şartları, sonraları Türkiye'de 1924'de halifeliğin kaldırılmasıyla birlikte lâik bir devlet sisteminin ikâme edilmesi, dindar Müslüman toplulukların öfkesine yol açmıştır. Bu durum fikrî ve dinî yönden Müslüman kimliğini korumak için eğitim ve kültür alanlarında faaliyet gösteren dinî cemaatlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu dalga yıllarca devam etti. Aynı zamanda bu cemaatler örgütlü hareketlere dönüştü. Süreç içerisinde düşünce alanında bazı değişim ve dönüşümler yaşadılar. Bu düşüncelerin en önemlisi, dinde, hayatın bütün meseleleriyle ilgili mükemmel siyasî bir düzenin olduğunun kabul edilmesidir. Bundan dolayı "İslam hem din hem de devlettir, İslamî bir devletin kurulması gerekir" şiârı yüceltildi. Bu ideal devleti kurmak için hareket eden bu örgütlerin mücadele stratejilerine göre, kesin bir hâkimiyetin tesisi için hem kendi ülkelerindeki farklı yapılanmalara hem de dış güçlere karşı silahlı cihad yönteminin kullanılması gerekliydi.

2011 yılında, ulus tartışmalarının ve peşinden egemenlik sistemindeki siyasî dönüşümlerin başlamasından ve devletlerin sahte egemenliklerinin güç kaybetmesinden sonra Mısır, Tunus, Yemen, Libya, Irak, Suriye, Nijerya, Mali ve diğer bazı devletlerde farklı derecelerde güvenlik sorunlarının ortaya çıkması, siyasî dinî cemaatler için örgütlenme, genişleme, yayılma, harekete geçme ve alenî olarak çalışma imkânı sağlamıştır.

Müslüman Kardeşler gibi bazı cemaatler, Arap devletlerinde göreceli serbetinin sonucu iktidara gelebilmeyi başardılar. Akabinde birçok kriz ortaya çıktı. Daha sonra şiddet yanlısı İslamî Hareketler geniş bir yayılma alanı buldu. 2014 yılının Haziran ayı sonunda ortaya çıkan DAIŞ, bu yayılmanın neticelerinden biridir. DAIŞ, bu zaman diliminde "İslam Devleti"ni ilan etmiş, Ebû Bekir el-Bağdâdî'yi de Müslümanların halifesi olarak duyurmuş ve ona biat etmeye çağırmıştır.

1.2.1. İslamî Hareketler Kavramı ve Doğuşu

1.2.1.1. İslamî Hareket Kavramı

Üzerinde ittifak edilen ve bütün hareketleri içine alacak derecede kapsamlı bir "İslamî Hareketler" tanımı yapmak mümkün değildir. Aynı şekilde farklı siyasî ve dinî cemaatlerle ilişkisi olanların uygulamalarındaki ihtilaflara bakarak da bu hareketlerin ortaya çıktıkları zamanı kesin olarak belirlemek imkânsızdır.

Bazıları İslamî Hareketleri şöyle tanımlamışlardır: "… İslam'ın insan hayatının bütün yönlerini kapsayan bir düşünce sistemi olduğunu, dolayısıyla İslam âleminin maruz kaldığı problemlerin çözümünün, bu sistemin esaslarına göre hareket etmekle mümkün olduğunu düşünlerin müşterek adıdır."[52].

Bir başkasının tanımı şöyledir: "İslamî davetin gereğini yerine getiren içtimaî bir topluluktur. Veya İslam'ı din olarak kabul eden içtimaî bir akımdır. Onlar, bu dini

[52] Şefîk el-Muhtâr, **el-Hareketu'l-İslamiyye: el-Mefhûm ve'delâlâtu'l-Muteʿaddid ev el-İhtilâfu'l-Mutevehhiş,**
http://www.aljabriabed.net/n51_05chafik.htm (23.02.2016).

hâkim kılmak isterler. Öyleyse davet, hareketin mesajıdır. Hareket ise davetin içtimaî açıdan cisimleşmesidir"[53].

Abdulvahhâb Efendî'nin tanımı şöyledir: "İslamî hareket, siyaset alanında çalışan, genel ve özel hayatta İslam şeriatının tatbikine çağıran hareketler için kullanılan bir ıstılahtır. Bu, İslamî Hareketlerin kendileri için seçtikleri bir isimdir. Mutasavvıflar gibi siyasî alanda çalışmayan İslamî cemaatler, Hizbu'l-İstiklâli'l-Mağribî, Hizbu'l-Ümmeti's-Sudânî, er-Râbıtatu'l-İslamiyyetu'l-Pâkistâniyye gibi İslamcılığı tartışmalı olan partiler için kullanılmaz. Aynı şekilde Suudî Arabistan gibi İslam şeriatını uygulayan hükümetler için de kullanılmaz. İslamî Hareketler kavramı İranlı hareket ve partileri de kapsamaz. Çünkü bunlara ıslahatçılık ve muhafazakârlık hâkimdir. Bu kavram Arap ülkelerindeki Müslüman Kardeşler Örgütünü, Pakistan'daki Cemaat-i İslamî'yi, Fas'taki Cemaatu'l-Adl ve'l-İhsân'ı, Sudan'daki el-Cebhetu'l-İslamiyyetü'l-Kavmiyye'yi, Mısır'daki Tanzîmu'l-Cihâd ve Cezayir'deki el-Cebhetu'l-İslâmiyye li'l-İnkâz gibi şiddet yanlısı cemaatleri içine almaktadır"[54].

Mustafa Tahhân ise şöyle bir tanım yapar: "İslamî Hareket, İster bölgesel ister yöresel isterse evrensel olsun, İslam için çalışanların bütünü arasında müşterek bir adlandırmadır. Sınırlı hedefler için çalışan ıslah hareketleri, İslam'ın ilkelerinin kökleşmesi ve yayılması için çalışan resmî mekanizmalar, ihtiyaç sahibi Müslümanlara yardım eden hayır cemiyetleri, İslamî davayı savunan siyasî hareketler, İslamî çerçevede öğrencileri bir araya toplayan öğrenci hareketleri, İslamî düşünceyi yaymaya çalışan düşünce hareketleri, Ümmetin akidesiyle meşgul olan barışsever hareketler, İslam'ı yaymak için çalışan sufî hareketler, daha doğrusu İslam'a hizmet için gayretlerine göre çalışan bireyler bu kavramın kapsamı altına girmektedir"[55].

Başkaları da şöyle tanımlamışlardır: "Arap ve İslamî siyaset alanında çalışan partiler, cemaatler ve gruplardır. İslam'a inanç, metod, yaşam tarzı ve düşünce olarak

---

[53] Tevfîk et-Tabîb, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'**, http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016).

[54] Şerîf Şaʿbân Mebrûk, **el-Harekâtu'l-İslamiyye ve Eseruhâ ʿale'l-İstikrâri's-Siyâsî,** http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-akhbar-ha4.htm (23.02.2016).

[55] Bkz. Celâl Haşşâb, **el-Harekâtu'l-İslamiyye ve't-Tahavvulu'd-Demokrâtî fi'l-ʿâlemi's-Sâlis,** http://internationalstudiesbridges.blogspot.com/2012/04/1.html (25.02.2016).

bağlananlardır. Hayatın bütün alanlarında tam bir tecdît ve uyanışın olması için İslamî siyasî alanda çalışan, İslam'a mensup çeşitli organizasyonlar ve cemaatlerdir[56].

Bazıları da şöyle tanımlamışlardır: "Düşünce ve siyaset alanında hareketi esas alan, planlı ve programlı bir metoda dayanarak belirli hedefleri gerçekleştirmeye çalışan cemaatlerdir. Bu cemaatler, itikadî ve fikrî bozulma gibi İslam'dan uzaklaşmış İslam toplumunda gerekli gördükleri değişiklikleri gerçekleştirmek için hareket kavramını amelî ve taktikî çerçevede ele alırlar. Bu cemaatler düşüncelerini insan, hayat ve kâinat üzerinde yoğunlaştırırlar"[57].

Başkaları da şöyle bir tanım yapmışlardır: "İslamî bir akideye sahip olan, İslam'ı din ve devlet olarak gören İslamî siyasî bir partiden ibarettir. Tanzim edilmiş bir çatısı olan bir yapılanmadır. Toplum ve devletin tepeden tırnağa İslamlaşmasını hedefler. Barışçıl ve meşru yollarla yönetime geçmek, İslamî olan programını uygulamak ve yaymak için siyasî ve içtimaî çalışma araçlarından şer'î kanalları kullanır. Onlara göre İslam genel, kapsamlı ve mükemmel bir hayat programıdır"[58].

Curşî'nin tarifi de şöyledir: "İslamî hareket, salt dinî bir hareket değildir. Mutasavvıfî yol, bazı içtimaî ve kültürel akımlar ve belirli görevleri icra etmek için oluşturulan birlikler buna örnek olarak gösterilebilir. Siyasî bir muhalefet partisi de değildir. Bütün bunların farklı oranlarda İslamî hareket içinde kesişen noktalarını bulabiliriz"[59].

İslamî hareketlerden birisinin liderine göre İslamî hareketler, ıslah hareketleridir. Bireyin ve toplumun ıslahını hedefler. İslam toplumunu tekrar kurmak, ihya etmek ve İslamîleştirmek ister. Bu açıdan bakıldığında, İslam'ın eşitlik

---

[56] Bkz. Seyyid Fikret Refîk, **el-İhtilâf Havle Mefhûmi'l-Cemaʿa ledey Baʿdi'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Muʿâsıra,**
http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=25963(25.02.2016).

[57] Bkz. Seyyid Fikret Refîk, **el-İhtilâf Havle Mefhûmi'l-Cemaʿa ledey Baʿdi'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Muʿâsıra,**
http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=25963 (25.02.2016).

[58] **Dirâse Mefâhimiyye Havle'l-Harekâti'l-İslamiyye ve'l-ʿAmeli's-Siyâsî,**
http://thesis.univbiskra.dz/954/3/%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf (25.02.2016).

[59] Ömer Ahrişân, **el-Hareketu'l-İslamiyye: Kırae fi'l-Mefhûm ve'l-Vazîfe ve's-Siyâk** (Yayınlanma tarihi: 8.10.2008)
http://www.aljamaa.net/ar/document/23934.shtml (27.02.2016)

ve toplumsal adalet ilkelerine dayanarak, batılılaşmadan, kültürel batılılaşmadan, iktisadî suistimalden ve ahlakî çürümeden kurtarmaya çalışan bir özgürleştirme hareketidir[60].

Bu tanımlara hareketle şöyle bir sonuç çıkarmamız mümkündür: **İslamî hareketler, içinde herhangi bir şaibe bulunmayan ilkeler üzerinde kapsamlı olarak yoğunlaşan bir eğilimden ibarettir. Çünkü İslamî hareketler, Hanif dinin kaynakları olan Kur'ân, Sünnet ve İcmâ'dan beslenmiştir.**

Bu tanımlardan çıkardığımız sonuçlardan biri şudur: İslamî hareketler, çağdaş toplumsal ve iktisadî meydan okumalara karşı siyasî cevaplar sunmak için İslam'ın temel kaynaklarını kullanırlar. İslamcılar, aynı şekilde dinin, insanın hayatında ihtiyaç duyduğu bütün şeyleri kapsadığını kabul ederler.[61].

Yine çıkardığımız sonuçlardan biri de şudur: Bu kavram, farklı şekillerine rağmen bütün İslamî hareketleri kapsamaktadır. Bu kapsama dahil olan hareketer bazen ülke yönetimini değiştirme hedefi etrafında oluşturulmuştur. Örneğin içsavaş yoluyla gelen Afganistan'daki Taliban, askerî ihtilal yoluyla gelen Sudan Cumhuriyeti, halk ihtilaliyle gelen İran Devrimi veya seçim yoluyla gelen Fas hükümeti veyahut gösteri ve protestolarla yönetimdeki hükümetleri devirmek isteyen v.b. hareketler bu kategoriye dâhildir[62].

Yine gizli ve illegal bir damga taşıyan İslamî hareketler de vardır. Mesela, el-Kaide, DAIŞ, büyük Şiî devletini veya dünya için gelişi beklenen Mehdî devletini kurma idealini gerçekleştirmek için devlet içinde devlet kuran Hizbullah ve Şiî gruplar ile toplumları kaba kuvvetle dönüştürmeye çalışan şiddet yanlısı siyasî cihadî örgütler bu kategoriye girer.

Ancak burada bu hareketleri tanımlamada faydalı olacak başka kavramlar da vardır. Bu kavramlar daha çok iletişim ve siyaset ile ilgilidir. Biz bu kavramlardan

---

[60] Tevfîk et-Tabîb, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'** http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016)

[61] Muhammed Darîf, el-İslamu's-Siyâsî bi'l-Mağrib, I. Baskı, Matbaʿatu'n-Necâh, Beydâ, 1992, s. 5.

[62] Ömer Ahrişân, **el-Hareketu'l-İslamiyye: Kırae fi'l-Mefhûm ve'l-Vazîfe ve's-Siyâk** (Yayınlanma tarihi: 8.10.2008) http://www.aljamaa.net/ar/document/24050.shtml (27.02.2016)

yaygın olarak kullanılanlarından bazılarını genel bir şekilde arz etmekle yetineceğiz. Böylece İslamî Hareketler kavramının kendisini diğer kavramlardan ayıran yön ortaya çıkacaktır.

Bu kavramlardan biri **"İslamî fenomen"** kavramıdır. Bununla cemaatler, örgütler ve belirli partiler değil ümmetin kendisi kastedilir. Diğer bir kavram ise **"İslamî uyanış ve tecdît"** kavramıdır. Bu, Müslümanların asırlar boyu geri kalmışlıklarından sonra uyanışlarına işaret eder. Bu kavram aynı zamanda Müslümanların ve halkların uyanışıyla da ilgilidir. Bununla belirli bir hareket veya parti kasedilmemiştir. Diğer bir kavram **"Selefî hareket"** kavramıdır. Bununla dinin saf aslına ve ilk kaynağına dönüş kastedilir[63]. Diğer bir kavram **"radikal hareketler"** kavramıdır. Bu Batı asıllı olup Amerika'ya ait bir kavramdır. Cârûdî onun tedavüle sokuluşunu şöyle tasvir eder: Ana oluşumların radikal olarak sınırlandırılmaları her gelişmeye karşı olmalarından, geçmişe dönmelerinden, miras ve kökleri korumaya çalışmalarından, mezhebî müsamahaya sahip olmamalarından, savaşçı ve inatçı bir tavır takınmalarından ileri gelmektedir[64]. **"Aşırı/Bağnaz Hareketler"** kavramına gelince, bu kavramın aslı İngilizce'de Katolik esaslara sahip anlamına gelen dogmatizm (itikadî donukluk ve aklî kapalılık) kavramına dayanmaktadır. Bu, aşırı/bağnaz olarak isimlendirilen bütün cemaatlerin etrafında toplandığı fikrin özüdür[65]. Son olarak **"Siyasî İslamcı Hareketler"** kavramı, düşünür ve araştırmacılar tarafından siyasetle uğraşan İslamî Hareketlere işaret etmesi için kullanılan bir kavramdır[66]. Bunlar arasında **"İslamî Hareketler"** kavramı, İslamî ortamlarda en çok kullanılan kavramlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Çünkü bu hareketler, kendileri için bu kavramı kullanmışlardır. Bu kavram, kapsamlılığından dolayı kendilerine diğerlerinden daha sevimli gelmiştir. Ayrıca bu hareketlerin çoğunu içine almaktadır. **"İslamî Hareketler"** kavramı bu hareketlerin dinî ve siyasî hedeflerine işaret etme açısından da bir inceliğe sahiptir. Aynı zamanda bu kavram, davet ve devleti programlarına koyan bütün bu hareketler

[63] ʿAlâl el-Fâsî, **Hadîsu'l-Mağrib fi'l-Maşrik,** I. Baskı, el-Matbaʿatu'l-ʿÂlemiyye, Kahire, 1956, s. 3.
[64] B. Freidman, **el-Bâʿisu'l-Usûlî ve Meşrûʿu'l-Hadâse**, (Bûmedyen Buzeyd ve Diğerleri, **Kadâya't-Tenvîr ve'n-Nahda fi'l-Fikri'l-ʿArabi'l-Muʿâsır** içinde)**,** Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 1999, s. 161.
[65] Ahmed Semîr Nuʿaym, **el-Muhadedâtu'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâʿiyye li't-Tetarrufi'd-Dînî,** II. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2000, s. 217.
[66] http://aafaqcenter.com/post/479 (28.12.2016).

için yapılmış bir isimlendirmedir. Yani İslam'ın hâkim olması veya yayılması için çalışmayan herhangi bir hareket bu kavramın kapsamına girmez[67]. Bu açıdan bakıldığında bu hareketler, mensuplarına göre siyasi sorunlardan kaynaklanan baskılara karşı bir tür reaksiyondur. Bu durum, özünde devlet meselesiyle ilgilidir[68].

Bir hareketin, kavramın özüne uygun bir biçimde İslamî Hareket olarak nitelendirilebilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Bu özellikleri şöyle sıralayabiliriz: İslamî bir kapsama sahip olması, iktidara gelmeyi hedeflemesi, bir realitesinin olması için pratik bir organizasyonunun olması[69]. İslamî sahada çalışan İslamî Hareketlere bir bütün olarak baktığımız zaman, hedeflerine ve çalışmalarının sonuçlarına ulaşmak için doğrudan veya dolaylı bir metoda sahip olduklarını göreceğiz. Bu, bütün İslamî Hareketlerin ortak özelliğidir.

Bütün bu anlattıklarımızdan hareketle İslamî Hareketleri şöyle tanımlamamız mümkündür: "İslamî Hareketler, siyasî hedefleri olan hareketlerdir. Siyasî bir programları vardır. Bu programlar hayat için hazırlanmıştır. İslam'ı esas alırlar. Gayri İslamî olarak nitelendirdikleri siyasî ve fikrî ilkeleri reddeder, İslamî ilkeleri bir ideoloji olarak kabul ederler. Onlara göre İslam'da, toplumu ilgilendiren her problemin bir çözümü vardır. Hedeflerinin gerçekleştirilmesi ancak İslam devletinin kurulması ve İslam'ın iktidar olmasıyla mümkün olacaktır".

1.2.1.2.İslamî Hareketlerin Doğuşu

Hareket veya hareketler kelimesinin çağdaş siyaset literatürüne girişi modern dönemlerden sonradır. Modern dönemlerden önce bu kavram, İslam aleminde siyaset, akademi ve iletişim alanında bu anlamda kullanılmamıştır. Kavramın bu anlamda ortaya çıkış tarihi, İslamî her harekete işaret etmek üzere "İslamî" kavramının yaygınlaşmasından sonradır. Hareket kavramı, bu dönemden önce de bir dinî harekete işaret etse de, bu kapsamda ve son dönemlerde kendisine yüklenen

---

[67] Münir Şefîk, **el-Fikru'l-İslâmî el-Muʿâsır ve't-Tahaddiyât,** III. Baskı, en-Nâşir li't-Tibâʿa ve'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Beyrut, 1991, s. 34.

[68] Abdulilah Belkazîz, **ed-Devlet fi'l-Fikri'l-İslâmîyyi'l-Muʿâsır,** II. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2004, s. 24.

[69] Abdulilah Belkazîz,**a.g.e.,** s. 24; Ömer Ahrişân, **el-Hareketu'l-İslamiyye: Kırae fi'l-Mefhûm ve'l-Vazîfe ve's-Siyâk** (Yayınlanma tarihi: 8.10.2008)
http://www.aljamaa.net/ar/document/24050.shtml

anlamda kullanılması, özellikle kendisine "İslamî" kavramının eklenmesinden sonra olmuştur.

Aynı şekilde "İslamî" kavramının bu literatürde kullanılışı da yenidir. Çünkü İslam gelişme ve büyüme dönemindeyken hatta hilafetin kaldırılışından öncesine kadar, İslam toplumunda ortaya çıkan herhangi bir hareket hakkında böyle bir nitelemede bulunma ihtiyacı söz konusu değildi. Bu hareket ister siyasî, ister ıslahatçı, ister içtimaî veya iktisadî olsun durum değişmeyecektir. Çünkü bütün toplum, özellikle de yönetim siyaseti, devletin kimliği ve sembolü İslam damgasını taşımaktaydı. "İslamî" kavramının ortaya çıkışı, diğer sebeplerin yanında, bu sembolün yokluğunu, bu kimliğin kaybedilişini ve İslam'ın garip olduğu bilincini hissetmekten kaynaklanmaktadır.

İslamî Hareketler kavramının ortaya çıkışı, sömürgeciliğin ve özellikle Afganî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ gibi liderlerin İslamî bir toplum inşa etmek için davete başlamalarından sonra ortaya çıkmıştır. Fakat bu kavramın siyaset literatüründe kullanılışı, Osmanlı hilafetinin yıkılışından sonra olmuştur.

Bundan dolayı bu kavramın ve kendisine izafe edilen diğer nitelemelerin genel olarak bilinçli bir şekilde hareket veya hareketler, partiler, cemaatler, gruplar vs. için kullanılmaya başlandığı tarih, Osmanlı hilafetinin yıkıldığı tarihtir. Çünkü sömürgecilikten kurtulduktan sonra İslam ve hilafet devletinden bahsetmek söz konusu olmuştur. Devletin İslamî mi laik mi olacağı konusunda, laik eğilimli ulusal özgürlük hareketleriyle İslamî eğilimli özgürlük hareketleri arasındaki ihtilaflar belirginleşti. 1924 yılında Misyonerlik hareketlerinin liderleri tarafından icra edilen Kudüs'teki provokatif kongreden sonra rekabet kızıştı ve bir mücadeleye dönüştü. Bunlar aynı çağda dünyayı Hıristiyanlaştırma şiarını yükselttiler[70]. Buna karşın, Batı'ya ve laikliğe karşı durabilmek için İslamî tecdit örgütleri ve hareketleri ortaya çıktı ve İslamî alanda "İslamî" kavramı kullanılmaya başlandı. Müslüman Kardeşler Teşkilatı bu kavramı kullanan ve kendi hareket literatürüne sokan ilk harekettir. Müslüman Kardeşler bu kavramla, İslam'a düşmanlık eden hareket ve düşüncelere

[70] Rıdvân es-Seyyid, **es-Sirâʿ ʿala'l-İslam el-Usûliyye ve'l-İslâh ve's-Siyâsetu'd-Devliyye**, I. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'l-ʿArabî, Beyrut, 2005, s. 79.

karşı çıktılar. Böylece bu kavram onların sembolü haline geldi. Bundan sonra bu kavram, Şiî hareketleri de kapsayacak şekilde yaygınlaştı.

1.2.2. İslamî Hareketlerin Ortaya Çıkışının Tarihî Kökenleri

Bu hareketlerin tarihî kökleri hakkında yapılan tartışmalara rağmen ortaya çıkış tarihi konusundaki ihtilaflar son bulmuş değildir. Bu konuyu ele alan herkes, bu hareketlerden ne anladığına uygun olarak bir tarih belirlemeye çalışmıştır[71]. Bu hareketlerin ortaya çıkış sebeplerine, temel hedeflerine ve eğilimlerine, fikrî dayanaklarına, İslam tarihindeki benzer hareketlere, hadiselere ve şartlara bakılarak bunlara benzer olanlarıyla karşılaştırılarak ortaya çıkışlarının gerçek sebepleri ve tarihî kökleri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu hareketlerin tariflerine, kullandıkları kavramlara, içinde doğdukları şartlara ve çalışmalarının sonuçlarına bakarak tarihî kökleri hakkında birkaç tarih belirlemek mümkündür. Siyasî hedeflerine bakarak bu hareketlerin köklerinin, Şia'nın ortaya çıkışına ve onu çevreleyen şartlara dayandığını söyleyebiliriz. Çünkü ilk İslamî hareket, siyasî sebep ve amaçlarla ortaya çıkmıştır. Bu, din ve dünyayı ıslah etme gibi siyasî ıslahatları amaçlayan çağdaş İslamî hareketlerin hedeflerine uygun düşmektedir. Fakat onların iddialarına göre Hz. Aişe'nin daha sonra da Muâviye'nin Hz. Ali'nin halifeliğine karşı çıkışları, siyasetin gücünü ıslah etmeyi amaçlayan ilk siyasî harekettir. Aynı şekilde Haricîlerin tahkim sebebiyle halifeye karşı çıkışları da bu kapsama girmektedir. Hz. Hüseyin'in kıyamı da bu kapsam da değerlendirilebilir. Daha sonraları Şii hareketler de ortaya çıkacak ve yönetime karşı mücadele edecektir.[72].

Yine bu hareketlerin köklerini, Hz. Osman'a karşı yapılan isyana dayandıranlar olduğu gibi, bu kökleri Ahmed b. Hanbel döneminde arayanlar da olmuştur.[73] Aynı şekilde bugünkü İslamî hareketler de Ahmed b. Hanbel'in hareketi gibi İslam toplumlarına sokulan batılı fikirlere bir reddiye niteliğindedir. Bu

---

[71] http://www.aljabriabed.net/n51_05chafik.htm (28.02.2016).

[72] Şia hareketinin köklerinin her ne kadar Sakîfe'ye dayandığı söyleniyorsa da, bu hareket Hz. Hüseyin'in şehadetinden sonra belirginleşmeye başladı. Bkz. Muhammed ʿAmmâre, **el-İslam ve Felsefetu'l-Hukm,** 4. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1989, s. 70 vd.

[73] Çünkü bu son hareket, Mutezile'ye karşı bir hareketti. Ona göre Mutezile İslam ve İslam toplumuna yıkıcı olan birçok düşünce soktu.

hareketler de İslam toplumlarını asıl köklerine döndürmek istemektedir. Çünkü bütün sünnî hareketler, metotlarında, fikrî ve eylem planındaki edebiyatlarında selefe dayanmaktadırlar.

Bu hareketlerin köklerini, İbn Teymiyye ve onun selefî hareketine dayandırmak da mümkündür. Çünkü İbn Teymiyye, hilafetin ve İslam devletinin Moğolların ve kafirlerin eliyle yıkılmasına ve bunların Müslümanları sahih İslamî anlayıştan uzaklaştırmalarına karşı çıkmıştır. Bu şartlar, Müslümanların kısmen Osmanlı hilafetinin yıkılmasından önce Batı işgalinin altına girdiği dönemdeki şartlara, büyük ölçüde de hilafetin yıkılmasından sonra yaşamış oldukları şartlara benzemektedir. Bu İslamî hareketler de aynı sebeplerden ve aynı taleplerden dolayı bir daha harekete geçtiler.

İslamî hareketlerin ortaya çıkışını, 19. yüzyılın başlarına yani çağdaş sömürgecilik dönemine kadar gerilere götürmek de mümkündür. Bu hareketler, 1839 yılında dünyaya gelen, düşünce ve eylemleriyle bütün çağdaş siyasî İslamî hareketlerin fikir babası sayılan Cemaluddîn el-Afgânî'nin hareketiyle de ilişkilendirilebilir. Afgânî, İslamî bir toplum kurmaya çağıran ilk kişidir. Muhammed Abduh'un da hocasıdır. Dolayısıyla Reşîd Rızâ ve Hasan el-Bennâ'nın da hocası sayılır.

İslamî hareketlerin köklerini Hasan el-Bennâ'ya ve 1928'de kurulan Müslüman Kardeşler Teşkilatına dayandırmak da mümkündür. Çağdaş araştırmacıların çoğu, muasır İslamî hareketlerin başlangıç tarihinin bu teşkilatın kurulduğu tarih olduğu görüşündedir. Çünkü Müslüman Kardeşler, resmî bir şekilde İslamî olarak isimlendirilen ilk harekettir. Afgânî bu hareketin fikir babası olarak kabul edilmesine rağmen, bu hareket onun hareketinin aksine siyasî bir teşkilattır. Çünkü Afgânî'den aktarılan görüşlerin çoğu, onun ıslahatçı bir şahsiyet olduğuna işaret etmektedir. Onun en büyük amacı, İngiliz sömürgeciliğine karşı savaşmaktı. Ayrıca yönetimi ele geçirmeye de çalışmadı. O, herhangi bir isim altında bir teşkilat veya hareket de kurmadı. Ancak onun düşünceleri, Osmanlı hilafetinin yıkılışından sonra ortaya çıkan birçok harekete ilham kaynağı olmuştur.

Bu anlatılanlara uygun olarak, İslamî hareketlerin ortaya çıkış tarihini, Vehhâbî hareketine dayandırmak da mümkündür. Çünkü İslamî hareketlerin çoğu, Vehhâbîliğin siyasî hedeflerini kabul etmiş görünmektedir. Vehhâbîliğin ortaya çıkışı hem hilafetin yıkılışından hem de Afgânî'nin hareketinden öncedir. Zira bu hareket, 19. yüzyılın ortalarında Suud ailesiyle bir ittifaka içerisine girdi. Suud ailesi üç tane devlet kurmuştu. Bunlardan iki tanesi başarısız oldu ve 1932 yılında kurulan bugünkü Suudî devleti ise günümüze kadar ayakta kaldı. Bundan dolayı Vehhâbîliği, bir İslamî devlet kurma hedefini gerçekleştirmek amacıyla kurulan ilk siyasî hareket olarak değerlendirmek mümkündür.

Bundan şu sonucu da çıkarabiliriz: Osmanlı hilafetinin yıkılışından önce Vehhâbîlikte ortaya çıkan ıslahatçı siyasî bilinç, Osmanlı hilafetini yıkma amacına yönelikti. Vehhâbîliği, Osmanlı hilafetinin varlığını Arap Yarımadası, Şam ve Irak'ta bir çeşit sömürgecilik olarak gören Arap ulusal uyanış hareketiyle karşılaştıranlar da vardır. Vehhâbîlik, İslam hilâfetinin Araplarda olması gerektiğine inanmaktadır. Bu düşünce, Arapları tek bir çatı altında birleştirme hedefi doğrultusunda Arap Birliği'ni oluşturmaya çalışan Arap ulusal özgürlük hareketlerinin istekleriyle örtüşmektedir[74].

Çağdaş İslami hareketlerin tavırlarını, eylemlerini, düşünce ve hedeflerini gözlemleyerek köklerini incelendiğimizde, bu hareketlerle birlikte vaki olan olaylarla İslam tarihinde meydana gelen kadim olaylar arasında şekilsel olarak herhangi bir farklılık görememekteyiz. Ancak Çağdaş hareketlerle önceki hareketler arasındaki temel fark, öncekilerin dinin içinden siyaseti, çağdaşların ise siyasetin içinden dinî ıslah etmeye çalışmasıdır.

İslamî hareketlerin köklerini araştırdığımızda, Hasan Hanefî'nin ifadesiyle hepsinin bir şekilde siyasetle ilişkili olduklarını göreceğiz. Hasan Hanefî şöyle der: "Din, sürekli olarak toplumu, siyaseti, kültürü değiştirmek için bir müracaat edilen bir merci olmuştur. Din, halkları özgürleştirme aracıdır. Musa'nın eliyle İsrailoğullarının Firavun'un zulmünden kurtarılması buna örnek olarak gösterilebilir. Din, Arap Yarımadasında olduğu gibi kabileleri bir araya toplama ve onları birleştirme aracıdır. Dinin siyasette, siyasetin dinde sözü yoktur. Şeriata veya kanunu

[74] Tevfîk et-Tabîb, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'** http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016).

gözetmeksizin siyasî seçimin maslahatına uygun olarak dilediğini yapman için siyasî düzenlemeleri siyasete bırakman siyasî bir tavırıdır. Dinî ıslah, siyasî bir amille ortaya çıkmıştır. Osmanlı hilafetinin zayıflaması, ümmetin topraklarının işgal edilmesi ve parçalanması ve çağdaş medeniyetten geri kalması gibi kötü sonuçlar doğurmuştur[75].

Her ne kadar **İslami Hareketler kavramı modern bir kavramsa** da şu tespitte bulunmamız mümkündür: İslamî hareketleri tesis etme ameliyesi, birkaç dönemde olmuştur. Bunlardan biri Abbasî dönemidir. Bu dönemde Ahmed b. Hanbel ortaya çıkmıştır. Kendisinden sonra ise bu ameliyye takipçileri İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye ve daha sonraları Muhammed b. Abdilvehhâb tarafından icra edilmiştir. Onların temel düşünceleri Sünnî İslam'ın siyasî fikrini sağlamlaştırmak, dinin asıllarına sarılmak, her türlü bidati ve her içtihadı reddetmektir. Diğer bir dönem ise çağdaş dönemdir. Bu, İhvân-ı Müslimîn Cemaatinin Mısır'da kurulduğu, Ebu'l-Aʿlâ el-Mevdûdî'nin Pakistan'da ortaya çıktığı, Seyyid Kutub ve Hasan el-Bennâ'nın çalıştıkları dönemdir. Daha sonra da Sünnî siyasî İslam'ın fanatik yorumlarına dayanan cihadî örgütler ve cemaatler ortaya çıkmıştır[76].

1.2.3. İslamî Hareketlerin Gelişme Merhaleleri

İslamî hareketlerin gelişmelerini incelememiz esnasında, eski ve yeni diğer hareketlerin ortaya çıkışında bariz bir etkisi olan İslamî hareketleri fazla ayrıntılara girmeden genel hatlarıyla ele almanın gerekli olduğunu gördük. Çünkü bir çalışmada bu hareketleri bütün yönleriyle ele almak mümkün değildir. Bu çerçeve, İslam'ın içinde onların birbirleriyle olan ve olması muhtemel ilişkilerinde en bariz yönlerden oluşur.

Bu genel çerçevede yere alan hareketlerden biri ilk İslamî hareket olarak kabul edilen **Selefîlik** Sünnî bir harekettir. Diğer bütün Sünnî İslamî hareketler ondan etkilenmiştir. Mezhebî çerçevede ilk siyasî hareket ise Şiî harekettir. Daha sonra bu hareketlerden çıkardığımız neticelere, şiddet yanlısı cihadî hareketler olgusuna,

---

[75] Bkz. Şerîf Şaʿbân Mebrûk, **el-Harekâtu'l-İslamiyye ve Eseruhâ ʿale'l-İstikrâri's-Siyâsî,** http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-akhbar-ha4.htm (23.02.2016).

[76] Târık Hamû, **el-İslâmu's-Siyâsî: ez-Zuhûru'l-Vehhâbiyye,** http://nlka.net/index.php/2014-07-10-22-08-10/162-2014-12-09-13-15-13 (28.02.2016)

DAIŞ ve İslamî Devlet merhalesine varıncaya kadar geçirdiği aşamalara değineceğiz. Böylece ayrıntılara girmeden diğer bütün hareketlerin kaynağı, asıl kökleri ve genel tarihleri üzerinde yoğunlaşmış olacağız.

1.2.3.1. Sünnî Selefî Hareketler

Selefiyye'nin amacı ve kendisiyle diğer çağdaş İslamî hareketler arasında ayırt edici niteliklerinin keyfiyeti hakkında yeterli derecede çalışma yapılmamıştır. Eski Selefiyye ile Yeni Selefiyye veya çağdaş Selefî hareketler arasındaki fark nedir? Selefiyye ile diğer İslamî hareketleri birbirinden nasıl ayırt edebiliriz? Çünkü İslam dünyasında yaygın olarak selefî diye isimlendirilen ve gerçek köklerini bilmediğimiz onlarca hareket vardır. Ayrıca bu hareketlerin yönelişleri, çalışmaları, uluslararası arenada ve bölgesel alandaki gelişme ve hadiselere karşı tutumları birbirinden oldukça farklıdır.

Bundan dolayı İslamî olmayan laik ve diğer hareketlerle ilgilenenlerin, özellikle de Batılı araştırmacıların çoğu, bütün İslamî hareketleri tek bir potaya koyarlar ve onları tek bir kitle sayarlar. Selef kelimesini de eskiye dönüş olarak ifade ederler. Onlara göre Selefiyye'ye mensup olmak, bütün İslamî hareketleri kapsamaktadır.

Fakat Selefiyye'nin tarihî kökleri itibarıyla ehl-i rey ile ehl-i hadis arasındaki mücadelenin gelişme dönemine kadar uzandığı bilenen bir husustur. Bu merhalede yani hicrî 2. asırdan 3. asrın ortalarına kadarki dönemde, Mutezile'nin önderliğindeki aklî akımlarla, Ahmed b. Hanbel'in liderliğini yaptığı alimler arasında gerçek bir çekişme ve mücadele yaşanmıştı. Bu mücadelenin tarihi Ahmed b. Hanbel'in Mutezile hareketine karşı çıkmasıyla başlamıştır. Ahmed b. Hanbel'in onlara karşı söylediği meşhur sözleri şöyledir: "Sizin söylediklerniz, selefin söz ve davranışlarına aykırıdır". Ahmed b. Hanbel ve taraftarlarının Mutezile hareketine karşı mücadelesi, dinin ve Kur'ân'ın anlaşılmasında hadise ve Ümmetin selefinin sözlerine dönmekle nasların rolünün yüceltilmesinin tipik bir örneğidir. Bidat saydıkları her şeyi ve bunları anlamada akla verilen rolü inkâr etmeleri, kıyası fıkha sokan mezheplere de karşı da tavır almalarına yol açmıştır. Oysa kıyas Ehl-i Hadis tarafından Ehl-i rey olan kitlenin fıkhî meselelerde akla güvenme alanını daraltmak

için devreye sokulmuş; onları bazı şartlarla sınırlamak için uygulanmıştı. Bu ihtilaf aynı zamanda kelamî ekollerin ve ehl-i hadis ile ehl-i kelam arasındaki mücadelenin ortaya çıkmasının da sebebi olmuştur[77]

Daha sonra Selefiyye'nin müceddidi olarak kabul edilen İbn Teymiyye (ö. 1328) ortaya çıktı. Moğol istilası döneminde doğması ve yetişmesi onun karakterini etkiledi ve siyasî düşüncesinde de yansımaları oldu. Onun metodu, öncekilerden ve Ahmed b. Hanbel'in ekolünden farklıydı. Moğol istilalarından sonra bölge, bir tarafta Irak ve İran'a hükmeden Moğollarla, diğer taraftan Kahire'ye taşınan ve Mısır ile Şam'a şıkıştırılan hilafet devleti arasında paylaşılmıştı. Moğol istilası sonrası Şiî-Sünnî kavgası, tasavvuf hareketi, siyasî, içtimaî ve iktisadî birçok problem ortaya çıkmıştı. Bütün bunlar, İbn Teymiyye hareketinin Şiî harekete, Moğollara, tasavvufa, Eşʿarîlik akımına karşı olmasını etkileyen faktörler olmuştur. İbn Teymiyye'nin fıkhî veya itikadî meselelerdeki anlayışı bunların anlayışlarından farklıdır. Ümmetin vâki olan kriz durumundan kurtulması için İbn Teymiyye, nassa ve selef asrına dönmeye çağırdı. Bu açıdan bakıldığında İbn Teymiyye'nin üslubu ve selefîliği, selefîlerin lafzî anlayışından, ideolojik ve mezhebî bir harekete dönüşen ve selefin din anlayışını savunan ilk mütekamil ekol sayılır. Bu dönemde selefilik, sünnet çerçevesinde bağımsız bir isimlendirmeyi ifade etmektedir. Selefilerle Eşʿarîler veya fakihler arasında herhangi bir husumet de söz konusu olmamıştı. Aksine her ikisi de ehl-i sünnet ve'l-cemaat adı altında toplanmıştı. Bundan dolayı Sünnî akımlar içinde, Selefiyye ile diğer grupları kesin çizgilerle birbirinden ayırmak açıklanabilir bir durum değildir[78].

İbn Teymiyye'nin selefî metodunun, kendisinden sonrakiler için bir ekol haline gelmesinden sonra, alimler arasında yeni bazı yanlışlara yol açtı. Özellikle 17. yüzyılın sonunda 18. yüzyılın başında farklı yerlerden ve bölgelerden farklı mezhepsel merciler tarafından Haremeyn bölgesine gönderilen alimler arasında farklı anlayışlar daha bariz bir şekilde görüldü. İbrahim b. Hasan el-Gorânî el-Kurdî (1616-1689) Mekke'ye gönderilen bu temsilci alimlerin en önemlilerinden biri sayılır.

[77] Mecmuʿa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyyetu't-Taʿaddudiyetu's-Siyâsiyye ve't-Tanzîmât,** Dâru'l-ʿArabiyye li'l-ʿUlûm en-Nâşirûn, İsdârâtu Merkezi'L-Cezîre li'd-Dirâsât, I. Baskı, 2014, s. 13-16.

[78] Daha fazla açıklama için Bkz. Mecmuʿa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyyetu't-Taʿaddudiyetu's-Siyâsiyye ve't-Tanzîmât.**

Osmanlıların kutsal yerlere ve Haremeyn'e önem vermeye başlamalarından sonra, buralara gönderilen öğrencilerin ve alimlerin sayısı arttı. Islahatçı dinî hareket gelişti ve zamanla büyüdü. Bu hareket Gorânî'den oğlu Muhammed İbrahim el-Gorânî'ye intikal etti. Ona Muhammed Hayat es-Sindî arkadaşlık etti ve onların mirası Şah Veliyullah ed-Dehlevî'ye (1703-1762) ve Vehhâbî hareketinin lideri Muhammed Abdulvehhâb'a (1703-1792) geçti. Bu bakımdan ehl-i hadisin metodunun Sindî'den Muhammed b. Abdulvehhâb'a geçtiği söylenmektedir[79].

Böylece Selefî hareket 18. yüzyılın ikinci yarısında farklı eğilimlere sahip iki gruba bölünmüş oldu. Birincisi, klasik ehl-i hadisin metoduna doğru evrilen eğilimdir. Bu eğilim yeni gelişmeleri önemsememiştir. Lideri Muhammed b. Abdulvehhâb'dır. Hint Yarımadasındaki ehl-i hadis cemaati ve Mısır'da Ensâru's-Sünne cemaati de bu eğilimdedir.

İkinci eğilim, selefiyye'den ayrılıp farklı boyutlarda ıslahatçı görüşleri takip eden, olaylari ve gelişmeleri önemseyen eğilimdir. Bu eğilim İbn Teymiyye ve öğrencisi İbn Kayyim ve sonraları İbrahim el-Gorânî ve oğlu Muhammed İbrahim el-Gorânî çizgisi üzerinde yürümüştür. Daha sonra bu çizgi Dehlevî'de devam etmiştir. Bu çizgi, Hasan el-Bennâ ve Afgânî'ye kadar uzanan çağdaş İslamî Hareketlerin kökü ve yolu sayılmaktadır.

1.2.3.1.1. Birinci Eğilimin, Vehhâbî Selefîliğinin Gelişmesi

Vehhâbî hareketi, Arap Yarımadasının ortasında yer alan Necd bölgesinde 18. Yüzyılın ortalarında ortaya çıktı. Bu hareketin mensupları, kendilerinin Vehhâbi olarak isimlendirilmesini kabul etmemektedirler. Kendilerini Muvahhidler, Ashabu't-Tevhîd veya Selefiyye olarak isimlendirirler. Fakat son zamanlarda bu isimle anılmaktan herhangi bir rahatsızlık duymadıkları gözlemlenmişitir. Bu hareket, destekçileri tarafından dinî, siyasî ve ıslahatçı bir hareket olarak nitelendirilmektedir. Onun Abbasî bir olgu olduğu ve Ahmed b. Hanbel'in yürüttüğü fikrî bir akımla irtibatlı olduğu söylenmiştir[80]. Muhammed el-Gazzalî ondan şöyle

[79] Bkz. Mecmuʿa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyyetu't-Taʻaddudiyetu's-Siyâsiyye ve't-Tanzîmât,** s. 20-24.

[80] Muhammed ʿAmmâre, **Teyârâtu'l-Fikri'l-İslamîyyi'l-Muʻâsır,** Dâru'ş-Şurûk, II. Baskı, Kahire, 1997, s. 128-130.

bahseder: O, aklî ve hissi bir yöneliştir. Çağların en hayırlısıyla irtibatlıdır. Allah'ın kitabına ve Resulünün sünnetine bağlılığını derinleştirmiştir[81].

Muarızlarına göre Abdulvehhâb'ın savunduğu fikirler, İbn Teymiyye'nin ortaya koyduğu fikirlerle aynıdır. Sadece ona bazı ayarlamalar yapmıştır. Çünkü insanların bakış açılarının darlığı, fikirlerinin keskinliği, duygularının katılığı, kalplerinin sertliği, akıllarının gafleti artmıştır. İnanç, uygarlığın kalpsizliği karşısında hayatın herhangi bir türüne uygun olmayan bir hale gelmiştir. Düşünceler, madde dünyasının tesiri altına girmiştir. Denildiği gibi Selefiyye ile Vehhabiyye arasında herhangi bir fark yoktur. Aradaki fark şudur: Vehhabilik, körfezin içinde Hanbelî Vehhabîliktir, dışında ise Selefiliktir[82].

Bu hareket, Muhammed b. Abdulvehhâb'ın ilim tahsili için Uyeyne, Hicaz ve Basra arasındaki seyahatleriyle başladı. Muhammed Hayat es-Sindî ve Muhammed Süleyman el-Kurdî, İbn Abdulvehhâb'ın hocalarıdır ve onun şiddet yanlısı düşüncelerine ve hareketlerine karşı çıkmışlardır[83]. Her ne kadar Vehhâbilik, Selefiyye'nin devamı, İbn Teymiyye'nin ve Ahmed b. Hanbel'in fikirlerine ve metodlarına dönüş olarak kabul ediliyorsa da, hatta Hanbelî Mezhebini takip etmelerinden dolayı Hanbelî hareketi olarak isimlendirilmişse de, bu metodu uygulamada şiddet yanlısı bir üsluba sahip olmuştur. Bu hareket daha başlangıç yıllarında, düşüncelerini yaymak için, başkalarını tekfîr etmeyi, muhaliflerine karşı şiddet kullanmayı, mallarını ganimet olarak almayı ve kanlarını dökmeyi mübah görmüştür.

Bu düşüncenin Necd bölgesinde ortaya çıkmasını hazırlayan sebep ve şartları özellikle de Suud ailesinin siyasî hedeflere yönelmesini incelediğimizde, bu metoda başvurmalarının sebebini anlayabiliriz. Muhammed b. Abdulvehhâb ile Suud ailesi arasındaki ittifak açıktır. Çünkü bu hareketin yolculuğu, Muhammed b. Abdilvehhâb'ın 1731-1739 yılları arasında Basra'dan Necd'e dönmesi ve Der'iyye'ye gitmesiyle başladı. Burada 1740 yılında Suud ailesiyle bir ittifak yaptı.

---

[81] Muhammed el-Gazzâlî, **Dustûru'l-Vahdeti's-Sekâfiyye,** Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1992, s. 114.

[82] Ebû Ali Hasan, **el-Vehhâbiyye Cuzûruhe't-Târihiyye ve Mevâkifuhâ mine'l-Müslimîn,** Merkezu!l-Ebhâsi'l-Akâidiyye, Kum, 1428, s. 25.

[83] Bkz. Hasan b. Ali es-Sekkâf, **Red alâ Abdilvehhâb min Şeyhihi Muhammed b. Süleyman el-Kurdî,** Dâru'l-İmâmi'r-Revvâs, I. Baskı, Beyrut, Trz., s. 25.

Hasan b. Cemal b. Ahmed er-Reykî bu ittifakın şöyle gerçekleştiğini aktarır: Muhammed b. Suud, Muhammed b. Abdilvehhâb'ın gelişini duydu. Daha önce de yeni bir akımın öncüsü olarak ortaya çıktığı duyulmuştu. İbn Suud ona: "Bu köy senin köyün ve senin mekânındır. Düşmanlarından korkma! Allah'a yemin ederim ki, bütün Necd halkı üzerimize saldırsa dahi seni buradan çıkarmayacağız. Bunun üzerine İbn Abdulvehhâb ona: Sen onların büyüğü ve ileri gelenisin. Bu din uğrunda savaşacağına dair senden bir ahit almak istiyorum. Riyaset ve imamet senindir ve senden sonra da zürriyetinin olacak. Şeyhlik ve hilafet de benim ve benden sonrakilerin olacak. Her iş, her barış ve her savaş ancak bizim uygun görmemizle olacaktır. Eğer bunu kabul edersen, sana haber veriyorum ki Allah seni daha önce hiçbir melik ve sultanın muttali olmadığı bazı işlere muttali kılacaktır. Yaptığın işler ve akıbetin Allah katında övgüye layık olacaktır. Çünkü sen dine tabi oldun ve ona yardım ettin". Bunun üzerine İbn Suud, kabul ettim ve sana biat ettim dedi. Bu şekilde her biri şartlarını ortaya koydu[84].

Böylece Vehhâbilik, yitirilen Arap liderliğini tekrar ihya etme arzusu için Suud ailesi öncülüğünde bir ihtirasa dönüştü. Şiddete başvurmalarının nedeni buradan anlaşılabilir. Çünkü dinî bir zemin hazırlanmadan bunu gerçekleştirmek imkânsızdı. Bunun için de tekfîr ve ganimet, hem davetin hem de devletin başarısını garantilemekteydi. Zira Osmanlı ve İran modellerinin birbirleriyle kapıştığı bu dönemde, bölgede üçüncü bir dinî devlet kurmak adeta imkânsızdı. Bundan dolayı yeni bir devlet kurma peşinde olan bu insanlar, Osmanlı tasavvufu ile İran Şiîliğini kendilerine hedef olarak seçtiler. Çünkü kendilerini bu iki anlayıştan teberri etmedikleri sürece Arapların ve Müslümanların onların etrafında toplanmaları mümkün değildi. İşte Vehhâbilik bu önemli görevi icra etmek için yeni bir akım olarak ortaya çıkmıştır.

Alman tarihçi Dagobert, Abdulazîz isimli kitabında şöyle der: "Şeyh Muhammed b. Abdilvehhâb'ın kalbi, Arap kuvvetleri için yeni fikirlerle doluydu. O, Arap kuvvetlerinin başarısızlığa uğrmasından korktu. Çünkü Araplar yabancıların

[84] **Lumeʿu'ş-Şihâb fî Sîreti Muhammed b. Abdilvehhâb,** Tah. Dr. Ebû Hâkime, 2014, s. 30-31; Yâsîn b. Ali, **Hurûcu'l-Vehhâbiyye ala'l-Hilafeti'l-Osmâniyye: Kırâetun Târîhiyye ve Munâkeşetun Şeriyye,** Mecelletu'z-Zeytûne, 2014. www.azeytuna.net

nüfuzuna boyun eğmişlerdi. Bu da onları selef-i sâlihinin yolundan uzaklaştırıyor, gruplara bölüyor ve özlerinden koparıyordu"[85].

Vehhâbilik, dinî metodunda dört kaynağa dayanmıştır: Kitap, Sünnet, Selefîn Sîreti ve İcmâ. Abdulvehhâb şöyle der: "Hak ve doğru olan, kitap ve sünnetin getirdiğidir. Ashabın söylediği ve amel ettiğidir. Dört imamın hüküm vermede tercih ettiği yoldur. İcmâ da onların söylediklerinin doğru olduğunu göstermektedir"[86].

Böylece Vehhâbiler için dinî uyanış başladı. Vehhâbiler, İslam dinini ekili bir tarla olarak tasvir ettiler. Onların çizdikleri çerçevenin dışında kalanını ise mahza küfür olarak gördüler. Dinî hükümleri, korku temelli olarak topluma anlattılar. İnsanları helak olmakla ve cehennemle uyarıp korkuttular. Hâkimlerin emri konusundaki dinî müsamahayı kaldırarak onlara yeryüzünde Allah'ın gölgesi payesini verdiler. Buna göre ümmetin maslahatlarına aykırı olsa da onlara muhalefet etmek hatta terk ettikleri amellerde onları sorgulamak caiz değildir[87].

Vehhâbilerin Müslüman bölgelerdeki halklara karşı yaptıkları savaşlarda iş, halkın mallarını gaspetmeye, sakinlerini öldürmeye, kadınlarını esir almaya, erkeklerini öldürmeye, evlerini yıkmaya, küfür olarak gördükleri fakihlerin kitaplarını barındıran kütüphaneleri yakmaya kadar vardı. Bütün bunları yaptıktan sonra İslamî bir fetihten dönüyorlarmış ve dinî bir vecibeyi yerine getiriyorlarmış, kafir ve müşriklerle savaşıyorlarmış gibi davrandılar. Ahmed Emîn "Vehhâbiler bir beldeye hâkim olduklarında, insanların onların davetlerine inanmalarını beklemeden, öğretilerini zorla uyguluyorlardı" demektedir[88].

Necd kabilelerinin çoğunun Vehhâbiliğe girmesinden sonra Vehhâbiler Arap Yarımadasının geniş bir bölümünü ele geçirmeyi başardılar. 1801 yılında Kerbelâ'yı, 1803 yılında Mekke'yi ve daha sonra Medine'yi işgal ettiler. Fakat Şiîler, Abdulazîz b. Muhammed b. Suûd'u öldürmekle Kerbelâ'nın intikamını aldılar. Aynı şekilde

---

[85] Muhammed İsmail el-Mukaddem, **Havâtir Havle'l-Vehâbiyye,** Dâru't-Tevhîd li't-Turâsiyyeti'l-İskenderiyye, I. Baskı, Mısır, 2008, s. 8.

[86] Emîn er-Reyhânî, **Târîhu Necdi'l-Hadîs ve Mulhekâtuhu,** el-Matbaatu'l-İlmiyye li Yûsuf Sadır, I. Baskı, Beyrut, 1928, s. 41.

[87] İbrahim Fûâd, **el-Akîde ve's-Siyâsetu'l-Vehhâbiyye ve Âl-i Suûd Misâlen,** Dâru'l-Mîzân, I. Baskı, 2012, s. 37.

[88] Ahmed Emîn, **Zuamâu'l-İslâh fi'l-Asri'l-Hadîs,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, Trz., s. 20.

Osmanlılar da onlara karşı durdu. Mısır'dan yürütülen askerî hamlelerle (1811, 1812, 1813, 1815, 1816, 1819) birinci ve ikinci devletlerine son verildi. Birinci saldırıyı Thomson, ikincisini Mehmet Ali Paşa, üçüncüsünü oğlu İbrahim Paşa yapmıştı. Sonunda Mekke valisi Ali Abdullah yakalandı ve 1819'da İstanbul'da idam edildi[89].

Suud devletiyle ilişkisinden sonra Vehhâbilik, siyasî bir boyut kazandı. Gelişip yayılması Âl-i Suud'un güçlenmesine bağlı olarak gerçekleşti. İlk iki Suudî devleti döneminde şiddet yanlısı tavrını sürdürdü. Bu açıdan bakıldığında metodunda herhangi bir değişimin varlığından söz etmek mümkün değildir.

1932'de Üçüncü Suud devletinin kurulmasından sonra, devletin Vehhâbî harekete doğru yönelişlerinde dişe dokunur bir gelişme sağlandı. Suud devleti iç ve dış meydan okumalara karşı koyabilmek ve bölgedeki gelişmelerin kendi arzuları doğrultusunda seyredebilmesi gibi sebeplerden dolayı fıkhî mirasla daha çok barışmak, ona açılmak, dinî bir dayanağa ve desteğe dayanmak gereği duydu. Bu desteği de Vehhâbî hareketinde gördü. Çünkü Vehhâbilerin hırsları bu genç devletin hırslarıyla, mücadele mantığı da İngiltere ve Amerika gibi bölgeye hâkim olan egemen güçlerle ilişkisiyle uyuşuyordu.

Her ne kadar Vehhâbî literatürü ve akidesinde tekfîr dili hazırda bekletilmişse de siyasî zeminde bu dil gizlenmeye başlandı. Bundan dolayı Melikler ve Suudlular tekfîr dilinden kendilerini arındırdılar. Konuşmalarında daha genel dinî bir söylem geliştirdiler. 1366'da Suud, babası Abdulazîz'i temsilen hacılara şöyle seslenmişti: "Müslümanlar nerede oturuyorlarsa veya yerleşmişlerse kardeşlerimizdir". Bu onların konuşmalarında alışık oldukları bir durum değildi. Çünkü kendileri gibi düşünmeyenleri Müslüman saymıyorlardı. Buna Hicaz'ın sakinleri ve Hıristiyanların konumu hakkında 1918'de John Phillby ile Abdulazîz arasında, geçen bir konuşmadan aktarılanlar örnek olarak verilebilir: John: Hıristiyanlara karşı konumun nedir? Diye sorar. Buna karşılık Abdulazîz şöyle cevap verir: Eğer kızını

[89] Necât Selîm Mahmûd Mehâsîs, **Mucemu Meâriki't-Târîhiyye,** I. Baskı, Dâru Zehrân, Ammân, 2011, s. 23.

nikahlamam için sunarsan onu nikahlarım. Fakat Şerif'in kızını, Mekke halkının ve diğer Müslümanların kızlarını, müşrik olarak saydıklarımızla evlendirmeyiz[90].

Ancak fıkhî bir esnekliğin olmasıyla birlikte, Melik'in "Eğer kızını nikahlamam için sunarsan onu nikahlarım. Fakat Şerif'in kızını, Mekke halkının ve diğer Müslümanların kızlarını, müşrik olarak saydıklarımızla evlendirmeyiz" sözü Vehhâbî hareketinin ortaya koyduğu ehl-i hadisin metoduna bir saldırı ve onu sulandırma olarak görülmüştür. Bunun için bu hareketin içinde bu esnekliğe karşı direnen, ona karşı koyan ve hadise daha çok sarılan başka bir hareket ortaya çıktı. Cuheyman el-ʻUteybî'nin liderliğinde 1979'da Kabe'ye sığınan hareket bunlardan biridir. Doksanlı yıllarda I. Körfez savaşından sonra, ıslahatçı selefî Vehhâbîler, diğer selefi grupları gölgede bırakan şiddet yanlısı selefîlerle anlaşmanın yollarını aradılar. 2. Körfez savaşının patlak vermesinden sonra da ana selefî akımdan kopan birçok selefî hareket ortaya çıktı[91].

11 Eylül 2001'den itibaren kendisini radikal olarak tanımlayan Cihadî Selefîlik ve DAIŞ gibi hareketler, Vehhâbîliğin aslî ve meşru temsilciliğini teşkil etmiştir. Cihadî Selefilik, Vehhâbiliğin ilk atalarının yapmış oldukları cihadî selefî mesajlardan yararlanarak savaş yanlısı doğasını korumuştur[92].

Bunun bir neticesi ve özeti olarak şunu söyleyebiliriz: Vehhâbilik, davetinin meşruluğunun şartları sayesinde ıslahatçı bir eğilime sahip olan bölgesel askeri ve siyasi bir gücü arkasına alarak varlık kazanma imkânını güçlendirmiştir. Süreç içerisinde Vehhâbilik bir güç ideolojisine ve bir partiye dönüşmüştür. Fakat egemenlik gücünün ona ciddi bir imkân sağlamış olduğu söylenemez.

1.2.3.1.2. İkinci Eğilimin, Islahatçı Selefîliğin Gelişmesi (Vasat İhvâncı Akım)

Bu ıslahatçı selefî çizgi İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'den, 18. yüzyılda ve 19. yüzyılın başında ıslahatçı alimlerin çoğunun kendisine uzandığı İbrahim el-

[90] Keşk, Muhammed Celâl, **es-Suʻûdiyyûn ve'l-Hallu'l-İslâmî,** III. Baskı, Teksas, 1982, s. 608.
[91] Bkz. Muhammed Ebû Rummân, **es-Selefiyye fi'l-Maşriki'l-ʻArabî,** http://www.judran.net/?p=2219 (25.01.2016).
[92] Fûâd İbrahim, **el-ʻAkîde ve's-Siyâsetu'l-Vehhâbiyye ve Âl-i Suʻûd Misâlen,** Dâru'l-Mîzân, I. Baskı, 2012, s. 28.

Gorânî'ye kadar olan alimlerin mirasından yararlanarak gelişti. Bu alimlerin başında Dehlevî ve ondan sonra da çağdaş İslamî uyanışın lideri ve 20. yüzyılda ortaya çıkan İslamî hareketlerin fikir babası sayılan Cemaluddîn el-Afgânî (1838-1879) gelmektedir[93].

Afgânî'den sonra bu miras Muhammed Abduh ve Muhammed Reşîd Rızâ'ya intikal etti. Onların düşünceleri, farklı yönlerde İslamî hareketlerin eğilimlerini etkiledi. Onlar, modern yeniliklerle İslamî değerleri uzlaştırmayı başardılar. Bunu da Kur'ân ve sünneti anlamada akla ve onun rolüne güvenme, sabiteleri etkilemeksizin yeni problemlere uygun olarak içtihat ve dirilişe çağırma sayesinde sağladılar.

Bu çizgiyi inceleyen araştırmacıların çoğu, Afgânî, Abduh ve Reşîd Rızâ dönemiyle Hasan el-Bennâ ile başlayan ve İhvan Teşkilatı'nın resmî olarak ilan edildiği dönemi birbirinden ayırırlar. Abdulilah Bılkazîz de el-İslâm ve's-Siyâse isimli kitabında ikisini birbirinden ayırma görüşündedir. Zira birincisini siyasete bulaşmayan ıslahatçı reformist bir çizgi olarak, ikincisini ise bir siyasî uyanış çizgisi olarak görmektedir. Bılkazîz aralarındaki farka işaret ederken şöyle der: Reformist çizgi, siyasî uyanış çizgisinden siyasî bilince daha yakındı. Çünkü birinci çizginin talepleri mütevazi talepler değildi. Bununla beraber evrensel değişimlere gidişatı bozulan ikinci çizgiden daha çok uygundu[94].

Afgânî ile öğrencisi Muhammed Abduh dönemlerini birinci merhale sayarak, ikinci merhaleyi Reşîd Rızâ ile başlatan araştırmacılar da vardır. Onların görüşüne göre Abduh'un öğrencisi Reşîd Rızâ'nın gelmesiyle birlikte bu çizgi İslamî ıslahatçı bir hüviyet kazanmaya başladı. Büyük bir değişim gerçekleştirerek yavaş yavaş yakın geçmişten uzaklaştı. Ondan sonra Hasan el-Bennâ geldi ve çatının küçülmesine yol açan başka bir değişiklik yaptı. Daha sonra gelen Seyyid Kutup ise İhvan Teşkilatı'nın çatısının kapsam alanının daha da daralmasına sebep olan fikirler ortaya koydu.

---

[93] Mecmûa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye,** s. 21.

[94] Abdulilah Belkazîz,**el-İslâm ve's-Siyâse, Devru'l-Harekâti'l-İslâmiyye fî Savği'l-Mecâli's-Siyâsî,** s. 158.

Reşîd Rızâ vakıayı teşhis edince, bu onu mirasa geri dönmeye zorladı. Bunun için İbn Teymiyye ve İbn Kayyim'i hayata geri döndürdü. Tarihî merhalenin ürünü olanı ihya etmeye çalıştı. Hasan el-Bennâ ise teşhisinde, çözümün gizli askerî güçlerden oluşmuş özel bir teşkilattan (İhvân'ın gizli askerî yönünü temsil eden gizli silahlı ve şiddet yanlısı bir güç) geçtiğine inanıyordu[95]. Seyyid Kutub'un teşhisi ise, tam bir toplumsal seferberlik başlatmıktı. Bunun için, eşsiz Kur'ânî bir toplumu inşa etmek ve buradan aleme yayılmak için Peygamberin Mekke dönemindeki davet merhalelerini aşarak yeni bir çabayla işe başlamak gerektiğini ileri sürdü[96].

Hasan el-Bennâ (1906-1949) 1928'de Müslüman Kardeşler Teşkilatının kurulduğunu ilan etti. Müslüman Kardeşler Hareketi, çağdaş İslamî hareketlerin en büyüğü sayılır. Bu hareket, İslam Şeriatının hayata uygulanmasına çağırdı. Ortaya çıkışından itibaren dinin devletten ayrılması siyasetine karşı çıktı. İslam hilafetini geri getirmeyi en önemli görevlerinden saydı[97]. Bu hareket kendisini ıslahatçı, evrensel, kapsamlı bir hareket olarak nitelemektedir. Birçok Arap ülkesinde özellikle de Mısır'da en büyük siyasî muhalefet hareketi olarak kabul edilmektedir. Bu cemaatin düşünceleri çok hızlı bir şekilde yayıldı. İhvan'ın etkisiyle altı kıtada, Müslüman ve Müslüman olmayan ülkelerden 72 tanesinde farklı isimler altında birçok cemaat neşet etti. Hepsi de bu cemaatin misyonunu taşımaktadır. Son zamanlarda gücü zayıflamasına rağmen Arap Baharından sonra birkaç ülkede iktidara geldi. Tarihi, henüz istikrar bulmamış iniş ve çıkışlarla doludur[98]. Bu hareket kendisini selefî bir davet, sünnî, gerçek tasavvufî bir yol, siyasî bir grup, riyazî bir cemaat, ilmî ve kültürel bir birlik, iktisadî bir şirket, toplumsal bir düşünce olarak nitelemekle şöhret bulmuştur. Aynı zamanda cihat yolumuzdur, şehadet gayemizdir gibi bazı şiarlara sahiptir.

---

[95] Abdulilah Belkazîz,**a.g.e.,** s. 148.

[96] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** I. Baskı, eş-Şebeketu'l-ʿArabiyye li'l-Ebhâs ve'n-Neşr, Beyrut, 2015, s. 42.

[97] Bkz.**Dirâsetun Bahsiyye, el-Harekâtu'l-İslamiyye,** Http://thesis.univ-biskra.dz9543%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf

[98] Ahmed el-Mavsılî, **Mevsûʿatu'l-Harekâti'l-İslâmiyye fi'l-Vatani'l-ʿArabî ve Îrân ve Turkiyâ,** Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2004, s. 132.

Hareket, hedeflerine ulaşmak için yapması gereken işleri şu merhalelere ayırmaktadır: davet, tebşir ve tebliğ merhalesi, taraftarları donatarak oluşum, hazırlık ve safları düzenleme merhalesi, uygulama merhalesi, sağlamlaştırma merhalesi.

Teşkilatta kademeler şu kısımlara ayrılmaktadır: Görevin önemini, ciddiyet ve disiplini gösteren askerî düzen: Burada rütbeler ve geçişleri bireyin derecesine göre olur. Asker, komutan, mücahit vs. rütbeleri vardır.

Bu taksim askerî bir düzene sahiptir. İdarî taksim ve hareketsel tertipler propaganda merhalesinden sağlamlaştırma merhalesine kadardır. Bütün sosyal ve fikrî faaliyetler bu harekete, devlet içinde bir devlet ve bir toplum olma imkânı sağladı. Çünkü aile ve bölümlerden oluşan idarî gruplara uygun olarak bireyleri dağıttıktan sonra bireyleri başkasına hatta aileye bile muhtaç bırakmamakta, ona sosyal bir statü vermektedir. Cemaat sınırlı bir alandan başlamakta ve büyüyerek evrensel bir seviyeye ulaşmaktadır.

Hasan el-Bennâ ve Seyyid Kutub bu teşkilatı ve çağdaş İslamî hareketleri en çok etkileyen, siyasî ve fikrî çevrelerde en çok tartışılan şahsiyetlerden sayılırlar. İhvân liderleri fikrî ve siyasî idrak gücü bakımından hangi dereceye ulaşırsa ulaşsınlar, çok eleştirilmekle beraber Hasan el-Bennâ ve Kutub'un düşünceleri, en güçlü ve en önemli kaynak olarak kabul edilmektedir. Şimdiye kadar onların kitapları bu cemaat temel kaynak olarak kabul edilmiştir.

Hasan el-Bennâ ve Müslüman Kardeşler'in en çok savundukları ve kendileriyle diğerleri arasında en çok tartışma konusu olan siyaset teorisi hilafet düşüncesidir. Hasan el-Bennâ buna işaret etmiş ve takipçileri de bu düşünceyi bugüne kadar ısrarla sürdürmüşlerdir. Hasan el-Bennâ, cemaatin gelişim merhalelerini açıklarken bu teoriyi gerçekleştirme metodunu şöyle açıklamaktadır: "Bütün Müslüman halklar arasında kültürel, içtimaî, iktisadî yardımlaşma ve dayanışma vasıtaları oluşturulacaktır. Bunu takiben bu devletler arasında ittifak oluşturma, kongreler ve toplantılar icra edilecektir. Sonra Müslüman milletler

federasyonu oluşturulacaktır. Daha sonra da yeryüzünde Allah'ın gölgesi olan bir imam üzerinde birleşme gerçekleştirilecektir"[99].

Realiteye bakıldığında bu birliği gerçekleştirmek zor olduğundan dolayı bu hareket, bu amacı gerçekleştirmek için bütün İslam devletlerinde yönetime gelme çabası içine girdi. Fakat şimdiye kadar bu hedefi gerçekleştirmede başarılı olamadı. Bu başarısızlık, bu amacı gerçekleştirmeye engel olan haricî engellerin dışında hareket içinde fikrî ve amelî engellerden de kaynaklanmaktadır. Hareket, hiçbir İslam devleti zemininde şimdiye kadar tecrübelerini ortaya koyma imkânına kavuşamamıştır. Bu açıdan bakıldığında büyük liderlik idealini gerçekleştirmesi kolay görünmemektedir. Ümmet devleti fikrînin gerçekleşebilmesi için, bu devletlere boyun eğdirme imkânına ve gücüne sahip olması gerekmektedir. İdeal birlik düşünceleri, ancak bu şekilde gerçekleşir. Bu, devletlerin çıkarları ve ilişkileri farklı olduğundan ve güçler dengesine hükmeden bir dünyada yaşandığından, gerçekleşmesi güç bir ideal olarak kalmaktan öteye gitmeyen bir düşüncedir. Nitekim Hz. Peygamber'in vefatından sonra Müslümanların birliği bir takım tehlikelerle karşı karşıya kalmıştı. Neredeyse Medine'nin Cezîre'den, Hicâz'ın Şam ve Kûfe'den ayrılması meşru kabul edilmişti. Hz. Peygamber sonrasında İslam tarihinde İslamî bir birlik sadece şeklen gerçekleşmiştir. Şimdi de bu birliğin gerçekleşmesi çok güç görünmektedir. Bölgesel bir devletin gölgesinde güç ve kuvvete yaslanarak böyle bir birliği oluşturmak zordur. Aynı zamanda bölge devletlerindeki mevcut durum heterojen bir yapı arz etmektedir. Bu devlet haklarının büyük çoğunluğunun İslamî hassasiyet taşıdıklarını söylenemez. Diğer taraftan Müslümanlar bir bütün ve tek bir mezhebe de bağlı değildir. Bu açıdan bakıldığında tek çıkar etrafında birleşemeleri çok zor görünmektedir.

Evrensel bir söylemle hareket eden bu teşkilatın gücüne işaret eden, siyasetçi ve sosyologları anlamada ve çözümlemede aciz bırakan bir muamma karşımızda durmaktadır. Bu muamma da şudur: İhvân Cemaatinin takipçileri fazla oldukları ve dünyanın her yerine yayıldıkları halde, bu cemaat içinde çok az çatlama olmuştur. Onu yok etmek için indirilen öldürücü darbelere rağmen, karşı karşıya kaldığı meydan okumalarda barışçı bir dile sarılmış ve teşkilat açısından sağlam yapısını

[99] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,**

korumuştur. Seksen yıldan fazla bir zamandır değişik teşkilatlarla girdiği mücadelelerde istikrarını korumayı başarmıştır. Her seferinde kendisini yineleyebilmiş ve güçlenebilmiştir. Bu teşkilatın içinde herhangi bir parçalanmanın olmamasının sırrı şu faktörlerde gizlidir.

1. Toplu çalışmanın merkeziliği

2. Teşkilatın birliği

3. Dinî ve fikrî teşkilat gücü

4. Kardeşliğin değerinin yüceliğinin cemaate sarılmakla olması.

5. Cemaat her ne kadar kendisinin Müslüman, kendisi dışındaki oluşumların Müslüman olmadığını söylemiyorsa da cemaat bağlıları, İslami olmayan kesimlerle sıkı ilişkiler kurmayı pek tercih etmemektedir. Çünkü böyle bir durumda birey, teşkilata aykırı davrandığını ve dolayısıyla yanlış bir şeyler yaptığını hissetmektedir.

6. Cemaatin çalışmalarında, çabaların çeşitliliğinin mümkün oluşu ve farklı görüşlerin cemaat içinde uyumluluk içinde hayat bulma imkanına sahip olması da bu faktörlerden bir tanesidir.

7. Toplumsal ilişkiler ağının büyük ölçüde genişlemesine rağmen her fertle ilgilenebilme becerilerinin olması sayesinde teşkilata giren fertlerin teşkilattan çıkmak istememesi.

8. Mazlumiyet bilinci ve yöneticilerin zalimliği söylemleri.

9. Cemaat içinde özeleştiri kültürünün var olması. Özellikle bireyler bir takım sıkıntılara uğradıklarında cemaatin saflarını sıklaştırmak onlar için daha önemli bir hale gelmektedir. Başka bir tabirle zorluklar ve sıkıntılar onları birleştirmektedir.

10. Cemaatin İslamî düşünce üreten ve ona alan açan kişi ve fikirlere karşı hoşgörülü olması.

11. Cemaatin gelişmesi için bir engel ve zaaf olarak kabul edilse de el-Bennâ'dan günümüze kadar musibet ve çöküş hallerinde sürekli olarak vurguladıkları ve başarısızlığı temize çıkaran noktalar şunlar olmuştur: Biz genişliyoruz, geri dönmeye ihtiyacımız yoktur. Musibet anında da: Biz bir imtihandayız, geri dönme zamanı değildir diyorlardı. Başarı anında: Başarıyı görmüyor musunuz? Geri dönmeye ne gerek var diyorlardı. Bu söylemler ferdin sürekli olarak güzel geleceği bekleyerek yaşamasını ve cemaat içinde kalmasını sağlamaktadır[100].

Fakat bütün bunlarla birlikte, bu cemaatin bütün dünyada yayılmasıyla bu yayılmanın kalıcılığı arasında çözüm bekleyen bir muamma ortada durmaktadır. Çünkü bu cemaat en büyük İslamî siyasi parti olmasına rağmen iktidara gelememektedir. Diğer taraftan Mısır örneğinde olduğu gibi iktidara gelmesi engwellenmektedir.

1.2.3.1.3. Üçüncü Akım: Silahlı, Şiddet Yanlısı Selefî Hareketlerin Gelişmesi

Bu akım, birinci ana akımdan yani şiddet yanlısı olan Suudî Vehhâbî Selefî Hareketlerin karışımından ortaya çıktı. Kökleri 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan eski selefî hareketlerden etkilenen Cemʿiyyetu Ensâri's-Sünne ve el-Cemʿiyyetu'ş-Şerʿîyye gibi başka cemaatler de onlara katıldı. Bunlar Selefî ıslahatçı hareketlerin tarihinden ve Suudluların yardımından faydalandılar. Vehhâbî hareketi de onlara maddî ve manevî yönden destek verdi. Cemʿiyyetu Ensâru's-Sünne Mısır'da ortaya çıktı. Müslüman Kardeşler Teşkilatından, Seyyid Kutub'un düşüncelerinden ve şiddet yanlısı selefî düşüncelerden etkilenen başka akımlardan kendilerine katılanlar oldu.

Şiddet yanlısı silahlı selefî hareketlerin bu karışımdan ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Bu hareketler kendi fikir çerçevelerini selefi düşünce çizgileriyle çizdiler. Bu hareketler, Vehhâbî olmamakla ve İhvânı içlerine çekmeyi

[100] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, I. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 2013, s. 38.

başaramamakla birlikte, Afgân cihadı döneminde etkilerini göstermeyi ve daha sonra da cihadî selefî hareketler için bir merci olmayı başardılar[101].

İslamî hareketlerin radikalizme yönelmelerinin başlangıcı, İslamî hareketlerin Seyyid Kutub ve Ebu'l-Aʿlâ el-Mevdûdî'nin fikirlerinden etkilenmelerine ve Mısır'da İhvân hareketinin karşılaştığı haksız uygulama dönemlerine kadar gerilere gitmektedir. İlk silahlı eylem 1974'de, Mısır'daki toplumsal yozlaşmadan rahatsızlık duyan Şebâb-i Muhammed cemaatinden geldi. Bu hadise diğer cemaatlerin fikrî yapısını büyük ölçüde etkiledi. İhvân saflarından, Seyyid Kutub'un hâkimiyet meselesi konusundaki fikirlerinden etkilenerek "el-Hicre ve't-Tekfîr" veya "el-Müslimûn" cemaati çıktı. Toplumu İslamî ve cahilî olmak üzere iki kısma ayırarak toplumu tekfîr etti. 1977'de Evkâf Bakanı Muhammed Hüseyin ez-Zehebî'yi öldürmelerinden sonra etkileri arttı.

Ondan sonra İsrail ile müzakeresinden dolayı 1981'de Enver Sedât'a suikast düzenleyen cihâd hareketi ortaya çıktı. Yine burada seksenli yıllardan itibaren Eski Halk Meclisi Başkanı Dr. Rıfat el-Mahcub ve Ferec Fevde suikastleri gibi Mısır'da silahlı eylemlerin çoğunu üstlenen Cemaat-i İslâmî ortaya çıktı. En sonuncusu ise en-Nâcûne mine'n-Nâr cemaatidir. Bunlar da toplumu tekfîr etmekteydiler. Bütün bu hareketler tekfîrci hareketlerdir. Yöneticilere karşı silahlanmayı gerekli görürler. Şiddetle toplumu değiştirmeyi ve İslam devletini kurmayı hedeflerler. Toplumu değiştirmek için diğer yöntemleri kullanmayı reddederler[102].

Afganistan'da bir İslam devleti kurmak ve Sovyetlerle savaşmak için silahlanmaya eğilimli olan Suudlu ve Mısırlı Selefîlerin ve diğer cemaatlerin tutkuları, o günkü şartlarda Amerika'nın da destek verdiği Suudilerin ve Vehhâbî Selefîlerin arzularıyla birleşti.

Bu hareketlerin resmî eğitimleri; siyasî seferberlik programları Suudî ve Selefî hareketler içinde başladı. Bin Ladin ve Şeyh Azzâm'a (Filistin Hamas

[101] **Mevkiʿu'l-İtticâh, Nazratun ile'l-Cuzûri'l-Fikriyye ve't-Târîhiyye li Teyyâri Dâʿiş,** http://aletejahtv.org/index.php/permalink/44736.html
[102] Kemâl Taʿme, **Cemâʿâtu'l-Unufi'd-Dînî el-Muselleh fî Mısr,** http://www.addiyar.com/article A

örgütünün kurucusu) ABD Başkanı Jimmy Carter döneminde Amerika'nın muhtelif askerî merkezlerinde eğitim hizmeti verildi[103].

Silahlı akımların katettiği merhaleleri beş kısma ayırmak mümkündür:

1- Muhacir cihadı harekete geçirme merhalesi: Şeyh Abdullah Azzâm, İslamî ümmet cihadının davetçisi ve tabiri caizse "muhacir cihad"ın ilk teorisyeni sayılır. Abdullah Azzâm'ın 1984'de Hizmet mektebini kurmasıyla hareket zirvesine ulaştı ve 1989'da onun öldürülmesiyle sona erdi.

2- Evrensel cihad ve el-Kaide'nin ortaya çıkış merhalesi: Bu merhaleyi kendi içinde ikiye ayırmak mümkündür. Birincisi, 1989-2001 tarihleri arasıdır. İkincisi ise, Kabil'de hilafetin düşmesinden 2 Mayıs 2011'de Üsame b. Lâdin'in suikasta uğramasına kadar olan zamandır.

3- Zevâhirî'nin emirliği merhalesi: Bin Lâdin'nin öldürülmesinden sonra başlamış ve hala devam eder.

4- DAIŞ merhalesi: 2004 yılından başlamıştır. DAIŞ merhalesini de kendi içinde bazı merhalelere ayırmak mümkündür. İlki, 2006'da Zerkâvî'nin öldürülmesiyle biten Zerkâvî merhalesidir. Ondan sonra Ebû Hamza el-Muhâcir, ondan sonra da Ebû Ömer el-Bağdâdî önderliğindeki merhale başlamıştır. 2010'da Amerika saldırısında hem Ebû Hamza el-Muhâcir'in hem de Ebû Ömer el-Bağdâdî'nin öldürülmesiyle bu merhale tamamlandı. Bundan sonra Ebû Bekir el-Bağdâdî (İbrahim Avvâd el-Bedrî) merhalesi başladı. Daha sonra Ebû Bekir el-Bağdâdî, el-Kâide ve Zevâhirî'nin ayaklarının altından halıyı çekmek yani meşruluğu el-Kaide örgütünden almak için hemen kendisini halife, bütün Müslümanların ve bütün cihadî akımların yetkili makamı olarak ilan etti. Çünkü hilafet makamı, genel bir emirlik makamıdır. Bu makam "devleti kuran" emire aittir ve "savaş emiri" makamından yani el-Kâide emiri Zevâhirî'nin makamından

[103] Guneym Mesʿad, **İslam el-Ceu's-Siyâsî ve Cuzûri'l-İrhâb fi'ş-Şarki'l-Avsat,** http://www.ouregypt.us/writer/ghonaim/mosad134.html

yüksektir. Cihat işlerinin[104] merkezi Musul'a taşındı ve cihadla ilgili temel yetkiler hilafet makamına yani Ebu Bekir el-Bağdâdî'ye devredildi.

5- Ulusal ve bölgesel kutuplaşma merhalesi: Bu merhale en açık şekliyle Arap Baharından sonra başladı. Bu hareketler Arap-Türk-İran üçgeninde, birbirleriyle mücadele halindedirler. Şiî milisler ve silahlı Sünnî hareketler olarak ifade edilen bu hareketler hem bölgesel hem de uluslararası güç bloklarının etkileri altında hareket etmektedirler.

1.2.3.2. Şiî Hareketler

Selefî ve İhvân hareketlerinin dışında, İslamî hareketlerin kendisinden doğduğu başka bir ana akım daha vardır. Bu ana akım, tarih boyunca İslam'ın içinde ve dışında olayları etkileyebildi. Bu, Şiî çizgide hareket eden ana akımdır.

Şiî düşüncenin oluşumu, imamet meselesi ve Sakîfe'den beri hilafetin etrafında dönen siyasî ihtilafların kapsamıyla ilgili olarak gelişmiştir. Şiîlik, ortaya çıktığından beri varlığı siyasî sebeplere bağlı olan ilk dinî harekettir ve tarih boyunca Sünnî yönetim anlayışıyla çatışmıştır. Ortaya çıkışından itibaren Şiî düşüncenin müntesipleri var olmuştur. Bu ilk Şiî düşünce bütün siyasî Şiî hareketlerin zeminidir.

Öte yandan İdrisîlerden (788-991) Buveyhîlere (934-1062), Hamdânîlere (890-1004), Fâtımîlere (909-1171), Safevîlere (1501-1785) ve Zendîlere (1750-1794) kadar Şiîlerin tarihlerinde kurdukları ve hükmettikleri bütün devletler için dinî, mezhebî ve siyasî bir mercî var olagelmiştir[105].

Bugün İran, bütün dünyadaki Şiî hareketleri besleyen, destekleyen ve İslam coğrafyasındaki hasımlarına karşı kullanan tek merci olarak kabul edilmektedir.

Bazı Şiî kaynaklara göre, Hz. Peygamber'in vefatından sonra meydana gelen bölünme, Şiîliğin ortaya çıkışının başlangıcıdır. Buna göre Şiî nitelemesi Hz. Ali'nin takipçilerine verilmiştir. Şiîliğin ortaya çıkışı hakkında çoğu araştırmacının tercih

---

[104] Daha fazla bilgi için Bkz. Beşîr Nâfiʿ, **el-İslâmiyyûn, el-Unufu'l-ʿÂbir li'l-Kârrât,** Merkezu'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Dâru'l-Arabiyye li'l-ʿUlûm Nâşirûn, s. 205 vd. http://studies.aljazeera.net/files/isil/2014/11/2014112361054982947.htm

[105] Bkz. **Lem tekun Devletu İrâni'ş-Şiʿîyye hiye'l-Ûlâ li'ş-Şiʿa ʿalâ Merri't-Târîh,** 30 Nisan 2015, Sasapost.

ettiği tarih, Hz. Ali-Muaviye çekişmesi, tahkîm olayı ve Sıffin savaşıdır. Bu durumda siyasal anlamda Şiîlik, Hz. Ali döneminde ortaya çıkıp süreç içerisinde gelişip yayılmıştır.

İtikadi nitelikli Şiilik ise 10 Muharem 61'de Kerbelâ'da Hz. Hüseyin'in şehit edilmesinden sonra ortaya çıkmıştır. Bunlara göre imamet, Hz. Ali ve zürriyetinin hakkıdır. Şiî itikada göre Hz. Peygamber'in İslam'daki konumu neyse Hz. Ali'nin konumu da odur.

İslamî hareketler ve dünya düzeni alanında araştırmalar yapan uzman akademisyenler ve gazeteciler, Sünnî İslami hareketler üzerinde durdukları kadar Şiî hareketler üzerinde durmamaktadırlar. Oysaki Sıffin savaşından bugüne kadar Şiî hareketlerin İslam ve Müslümanların iktisadî, siyasî ve içtimaî hayatlarındaki etkilerinin boyutları neredeyse bütün Sünnî hareketlerin etkisine denktir. Ayrıca sömürgecilik, batılılaşma, siyasî, idarî ve iktisadî yozlaşmaya karşı mukavemette çağdaş İslamî hareketlerin ve İslamî uyanışın gerçekleşmesinde Şiîlik büyük bir role sahip olmuştur.

Bir ıstılah olarak Şiîlik:

Şiîlik, Hz. Ali'nin ve ehl-i beytinin imametini kabul edenlere verilen özel bir isimdir. Onlar Hz. Ali'ye yardım edenlerdir.[106]. İtikadi Şiilikte Hz. Ali Hz. Peygamber'in vasisidir. Onların görüşüne göre bu durum tıpkı Hz. Musa'nın Yuşa b. Nûn'a yaptığı vasiyete ve ondan sonra kahinlerin onun çocuklarına varis oluşuna benzemektedir. Yine onlara göre Hz. Ali'nin imameti, Peygamber'den vasiyetle gelen bir nassa dayanmaktadır. Hz. Ali'nin hilafetinden önce bu makama gelen kimselerin onun hakkını gaspettiklerini iddia etmektedirler.

Ali b. Hüseyin'in siyasetten çekilmesinden sonra bu vasiyet Muhammed b. el-Hanefiyye'ye intikal etmiştir. Ondan sonra da Ebu Hâşim Abdullah b. Muhammed el-Hanefiyye'ye geçmiştir. Çünkü Ebu Hâşim, hicrî I. asrın sonunda herhangi bir rakibi olmadığından, genel olarak Şiîlerin imamı kabul edilmiştir. Ondan sonra Şiî hareket birbiriyle savaşan bir takım gruplara ayrılmıştır. Her biri vasiyetin kendi

[106] Abdullah b. Muhammed es-Selefî, **Min ʿAkâidi'ş-Şîʿa,** el-Mektebetu'l-Vakfiyye, III. Baskı, Suudiyye, 2007, s. 8.

kolunda devam ettiğini iddia etmiştir. Fakat hicrî II. asrın başında, imameti diğerlerine değil de Hüseynî kola hasretme eğilimi başlamıştır. Bundan sonra imamet düşüncesi ilk defa belirgin olmaya başlamış, daha sonra ise imamın ismet sıfatına sahip olduğu ve Allah tarafından tayin edildiği düşüncesi oluşmuştur[107].

Çoğu tarihçi, ilahî imamet nazariyesinin ve Şiî siyasî düşüncenin, şûrâdan vasiyete, vasiyetten tayine ve ilahî ismete dönüşümünün hicrî II. asırda olduğu görüşündedir.[108] Bu, Emevî döneminde Muaviye'nin oğlu Yezîd'i kendisinden sonra halife tayin etmesinden, halifelerin kendileri için ismet ve mutlak salahiyet iddia etmelerinden ve hatta Allah'a isyanda bile Müslümanlardan tam ve kapsamlı bir itaat istemelerinden sonra verasete dönüşen Sünnî siyaset nazariyesi ve nizamındaki gelişmeye karşı geliştirilen reaksiyon temelli bir düşüncedir. Çünkü Emevîler siyaset nazariyelerini cebr ve ilahî meşîet üzere kurmuşlardı. Allah'ın kendilerini hilafet için seçtiğini, kendilerine mülk verdiğini, O'nun kudretiyle hükmettiklerini, iradesiyle tasarrufta bulunduklarını, hilafetlerinin kutsal bir haleye büründüğünü iddia ediyorlardı. Böylece hilafet işini büyütüyor ve yüceltiyorlardı. Halifelere cehennemi haram görüyorlardı. Çünkü onlara göre ilahî meşîeti temsil ediyorlardı. Bu, Emevîlere karşı muhalefetin başını çeken Şiîlerde bir alternatif üretme eğiliminin ortaya çıkmasına sebep oldu. Bundan dolayı hüküm ve hilafette ehl-i beytin önceliğini dile getirdiler. Allah'ın onları tayin ettiğini ve onların masum olduğunu söylediler. Şiîliğin ilahî imamet nazariyesi bundan dolayı ortaya çıktı.

Fakat imametin Hasan'ın değil de Hüseyin'in soyundan devam ettirilmesi, kapalı bir durum olarak kaldı. Şiî fakihlerin buna tatmin edici bir cevaplarının olmadığını görüyoruz. Sadûk şöyle demiştir: Muhammed b. Ebî Yaʿkûb el-Belhî, İmam Rızâ'ya, hangi sebepten dolayı imametin Hasan'ın değil de Hüseyin'in soyundan olduğunu sordu. O da şöyle cevap verdi: Çünkü Allah böyle murat etmiştir. Allah yaptığından dolayı sorguya çekilmez[109]. Daha sonra Şiî siyasî düşüncesi gelişti. On ikinci imam Muhammed Mehdî'nin gizlendiği hicrî 260 yılı

[107] Muhammed Hâmid el-Ahmerî ve Diğerleri, **el-ʿArab ve Îrân: Murâceʿa fi't-Târîh ve's-Siyâse,** Editör: ʿAzmî Beşşâre-Mahcûb ez-Zuveyrî, el-Merkezu'l-ʿArabî, li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsât, I. Baskı, Beyrut, 2012, s. 34.

[108] Metin Bozan, **İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İsam, İstanbul: 2009, s. 79 vd.

[109] Ahmed el-Kâtip, **Tatavvuru'l-Fikri's-Siyâsiyyi'ş-Şi'î mine'ş-Şûrâ ilâ Velâyeti'l-Fakîh,** s. 13.

imamlar silsilesinin tamamlandığı yıldır. Şia'nın iddiasına göre onun gizlenmesiyle masum imamlar silsilesi kesildi. Bundan sonra Şiîlik, bu imam dönünceye kadar (ric'at) herhangi bir İslam devleti kurmayı kendisine haram kıldı. Bu imamım gizlenmesinden sonra (gaybet-i suğrâ) İsnâ Aşeriyye Şiasında intizâr nazariyesi gelişmeye başladı. Bu nazariye, Şia'nın siyasî yönetime gelmesini haram sayma esasına dayanır. Çünkü Şia'ya göre dinî ve siyasî kapsamıyla imamet, İslam Şeriatını uygulamak için ilahî bir tekliftir. İslam Şeriatını ancak günahlardan masum olan imam uygulayabilir. Masumiyet de Mehdî'nin gizlenmesiyle birlikte soyları devam etmeyen on iki imama mahsustur.[110]

Bu dönemden günümüze gelinceye kadar, On İki İmamcı Şiâ, on ikinci imamın döneceğine, gaybet döneminde herhangi bir devletin meşru sayılamayacağına ve siyasî işlere karışmanın haram olduğuna inandı. Çünkü bunlar Şiâ şeriatının esaslarına aykırı kabul edilmektedir. İmametin ortaya çıkışından bugüne kadar Şiâ'ya ve onun siyaset nazariyesinin gelişimine göz attığımızda, onun Farslılarla derin bir ilişkisinin olduğunu görürüz. Uzun bir süreç içerisinde gerçekleşen değişimleri incelediğimizde, masum imamların seçiminin Hz. Hüseyin'in nesliyle sınırlandırıldığını ve hatta bu seçimin Hz. Hüseyin'in bütün çocuklarını kapsamadığını da göreceğiz. Üstelik sadece Fars hükümdarının kızı olan eşinin çocuklarıyla sınırlandırılmıştır. Hz. Hüseyin'in bu eşi, Hz. Ömer döneminde Müslümanlar tarafından öldürülen Fars hükümdarının kızı olup Müslümanlara esir düşmüştü. Daha sonra Hz. Hüseyin onunla evlenmişti. On İki İmamcı Şiâ'nın siyasî düşüncesinin gelişiminde gâip imamın nâibliği ve daha sonraları Farslıların çıkarlarına hizmet eden velayet-i fakîh makamı da ihdas edilmiştir. Şiâ'nın siyasî nazariyesinin gelişimine baktığımız zaman, siyasî emellerle irtibatlı olduğunu göreceğiz. Aynı şekilde sûfî eğilimli Sünnî bölgelerin, özellikle de On İki İmamcı Şiâ'nın İran'a girmesine zemin hazırlayan Erdebil Tekkesi gibi tasavvufun yayılmasından sonra, Şiâ mezhebine nasıl dönüştüklerine de şahit olacağız. İran'daki Fars topluluklarının İslam'a girmesi ile ilgili yapılan araştırmalar da söylediklerimizi doğrulamaktadır. İranlıların İslam'a girişi 5./11. yüzyılda tasavvufî hareketler sayesinde olmuştur. Sünnî ve Şiî unsurların beraber olduğu Safevi tasavvufî

[110] Ahmed el-Kâtip, **a.g.e.,** s. 15.

hareketlerin yayılması ve etkisi, kelamî ve fıkhî nazariyelerden bağımsız hareket eden sufîlerle gerçekleşmiştir. Üç yüz yıl boyunca sûfîlik, İran'da rûhî hayatı şekillendiren en önemli fikrî-amelî akımlardan biri olmuştur. İmamiyye'deki "imamın gaybeti" inancı, tasavvuf felsefesindeki daima hazır bulunan "kutup" kavramına benzemektedir. Aynı zamanda eski İran dinî inançları ile tasavvuf ruhu arasında bir takım benzerlikler de vardır. Bu da İran'da tasavvufun yayılmasını kolaylaştıran bir diğer faktör olmuştur. Şah İsmail'in galibiyetinden önce İran'da ruhî hayata önem veren tasavvuf ile İmamiyye arasındaki bu fikrî harmanlanma, Safeviyye tarikatının lideri Şeyh Safiyuddîn (1234)'nin öncülük ettiği hareketin özellikle siyasî hedeflerini gerçekleştirmesi için Şah İsmail tarafından görevlendirilmesinden sonra, İran'da hızlı bir şekilde yayılmasına zemin hazırlamıştır. Tarihçiler arasında, Şeyh Safiyuddîn'in Sünnî mi Şiî mi olduğu konusunda farklı görüşlerin ileri sürülmesinin sebebinin de bu olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle tefsir, kelam ve edebiyat alanındaki Müslüman İranlı alimlerin çoğunun ise Şiâ'dan değil de Sünnîlerden olduklarını görmekteyiz [111].

Bölgedeki kültüre hâkim olmasından sonra tasavvuf, Sultânî mezhebin (Sünnî Osmanlı-Şiî Safevî) Anadolu ve İran'da ortaya çıkmasına da zemin hazırlamıştır. Sûfî kültür hem Anadolu'nun hem de İran'ın ortak kültürüdür. Sufî kültüre sahip olan Osmanlı, tasavvufî hırsların ortaya çıkmasından önce, kendi topraklarında Şiîliğin yayılmasında herhangi bir beis görmemişti. Bu durum onun tasavvuf ruhuyla harmanlanmasından dolayıdır. Şiî isyan olarak ifade edilen Şahkulu'nun Sultan II. Bayezid'e karşı gerçekleştirdiği isyan, şiddet kullanılarak kontrol altına alındı. Bundan sonra her iki sultan nezdinde mezheb merkezli ideolojik kutuplaşma bariz bir hal aldı. Osmanlı alimleri arasında siyasî fıkıh gelişmeye başladı. Şeyhülislam Ebussuud Efendi döneminde ve sonrasında Osmanlı şeyhülislamlık kurumunun siyasetteki rolü belirginleşti. İranlı Şiî Safevî kimliğe karşı Osmanlı Sünnî mezhebî kimlik ortaya çıktı[112].

Ancak miladî 13. yüzyılın sonunda Irak ve İran'da Usulî Şiî düşüncesini ıslah etme ve yenileme düşüncesi ortaya çıktı. Bu ıslahatçıların en önemlileri Allâme

[111] Muhammed Hâmid el-Ahmerî ve Diğerleri, **el-ʿArab ve Îrân: Murâceʿa fi't-Târîh ve's-Siyâse,** s. 31-43.
[112] Muhammed Hâmid el-Ahmerî ve Diğerleri, **a.g.e.,** s. 34.38.

"İbnu'l-Mutahhar el-Hillî" ile Molla Sadra olarak bilinen "Sadruddîn eş-Şirâzî"dir. Onların fikirlerinin, Safevî devleti dönemi (1501-1722) boyunca yapılan ıslah girişimlerinde büyük bir etkisi oldu. Çünkü onlar, intizâr nazariyesinin oluşturduğu krizden çıkmak için "gaip imam nâibliği" veya "genel nâiplik" makamını ihdas etmenin meşruiyetine cevaz verdiler. Bu makamın meşruiyetinden sonra İmam'ım yetkileri, fakihler (din ve fetva işlerini üstlenen) ve Safevî Şah'ı (devletin siyasî işlerini yürüten) arasında paylaşıldı. Böylece Safevîler saltanat sistemine geçti. Bu salatanat, 1447'de Mürşit Safevî Cüneyd eliyle siyasî damga taşıyan bir harekete dönüştü. Şah İsmail İran'ı birleştirmek için bunu kullandı (1501). Dolayısıyla Anadolu ve Irak'ı nüfuzu altına almak için ciddi bir çaba içerisine girdi. Bundan dolayı da Osmanlılar'la çekişme dönemi de başlamış oldu. Daha sonra Şiî fakihler "genel nâiplik" nazariyesini, "velayet-i fakîh" nazariyesine dönüştürdüler. Velayet-i fakîh nazariyesi, imamda ismet, nas ve Hüseynî-Alevî bir sülaleye mensubiyet aramaksızın devletin kurulmasına cevaz verdi. Bu da son dönemde Farslıların önderliğinde Şiî bir uyanışa ve peşinden de İran'da İslam Cumhuriyetinin kurulmasına sebep oldu[113].

Velayet-i fakîh nazariyesinin durumu, ilahî hâkimiyet durumu gibidir. Bu, çağdaş İslamî hareketlerin ifrazatlarındandır. Her ikisi de eski İslamî söylemden beslenmektedir. Aynı zamanda çağdaş ve yeni anlamlar, yaklaşımlar ve işaretler taşımaktadırlar. Her ikisi de İslam dünyasında siyasî meşruiyetle ilgilidir ve çalışmalarını İslamî bir devlet kurma çabası etrafında yoğunlaştırmaktadır. 20. yüzyılda ikinci yarısında, çağdaş İslamî hareketlerin projesi doğrultusunda hareket eden Humeynî ve Seyyid Kutub gibi alimler ortaya çıktı. Aynı zamanda ilahî hâkimiyet nazariyesi olan genel velayet-i fakîh nazariyesi, hilafet nazariyesine benzemektedir. Bu, Seyyid Kutub ve Mevdûdî gibi alimler tarafından da dile getirilmiştir. Bu nazariye İslam siyaset düşüncesinden etkilenmiştir. İran'ın önde gelen dini liderlerinden Hamaney, yetmişli yıllarda Seyyid Kutub'un bir kaç eserini Farsçaya tercüme etmiştir. Şüphe yok ki o günkü şartlarda tercüme işi, sadece bir maharet değil; aynı zamanda Şah dönemindeki Batılılaştırma siyasetine karşı Seyyid Kutub'un söyleminin belirlediği radikal İslamî "devrimci hareketin" bir ifadesidir.

[113] Ahmed el-Kâtip, **Tatavvuru'l-Fikri's-Siyâsiyyi'ş-Şi'î mine'ş-Şûrâ ilâ Velâyeti'l-Fakîh,** s. 433.

Yine bir İslamî devlet kurmanın zarureti etrafında gelişen bir çalışmanın göstergesidir. Sünnî söylemde hilâfeti, Şiî söylemde ise velayet-i fakîh'i gerçekleştirme ameliyesidir. Gaybet zamanında masum imama ait olan "velayet-i ʿâmme" veya "el-hâkimiyyetu'l-ʿâmme" sıfatını "veliyyu'l-fakih"e devrederek kullanmak, Seyyid Kutub'un da devlet kurarak batılılaşmaya karşı koyma şeklindeki düşüncenin hayata geçirilmesini kolaylaştıracaktı. İmam Humeynî bu dönemde vermiş olduğu derslerden birinde bunu şu sözlerle açıkça dile getirmektedir: "velayet-i fakih", "naib-i imam" velayetlerinin alanını ve "taklit merciî"nin salahiyetlerini genişleten içtihadî bir şeklidir[114].

Kısacası velayet-i fakîh, Şiî siyasî düşüncenin gelişim sürecinde fakihler arasında imamet, velayet ve salahiyetleri çerçevesinde tartışılmış fikhî bir nazariye olarak kabul edilmektedir. Yönetimi tek bir şahsın mülkiyetinde kabul edenlerle onun rolünü ve seçimini ümmete ve hicrî I. asırda baskın olan şûrâya bırakanlar arasında tartışılmıştır[115].

1.2.4. İslamî Hareketlerin En Önemli Özellikleri

İslamî Hareketlerin en önemli özelliklerini sağlıklı bir şekilde tespit edebilmemiz için tarihin derinliklerine gitmek gerekir; zira bu hareketler, son dönemin ürünü olmayıp tarihî köklere sahiptir. Bu hareketlerin en bariz vasıfları tecdidtir. İslamî dayanakları vardır. Arındırma ve değiştirme alanında akideye hizmet ederler ve onun konularını açıklarlar. Hâkimiyetin sadece Allah'a ait olduğu şeklindeki düşüncenin toplumsal alanda hayat bulması bidatlerden arındırılmış olan İslam'a dönülmesi ve gerçek bir İslamî devletinin kurulmasıyla mümkün olur. İslam'ın tüm dünyaya hükmeden gücüne ve eski nüfuzuna yeniden kavuşması gerekmektedir. Bunun için onların en önemli görevi, İslam'ı yeniden iktidar yapmaktır. Dolayısıyla bu kutsal bir görevdir. Bu görevi yerine getirmek için de her aracı kullanmak caizdir[116].

---

[114] Muhammed Hâmid el-Ahmerî ve Diğerleri, **el-ʿArab ve Îrân: Murâceʿa fi't-Târîh ve's-Siyâse,** s. 46-47.
[115] Ahmed el-Kâtip, **Tatavvuru'l-Fikri's-Siyâsiyyi'ş-Şiʿî mine'ş-Şûrâ ilâ Velâyeti'l-Fakîh,** s. 9.
[116] Bkz. **Dirâse Mefâhimiyye Havle'l-Harekâti'l-İslamiyye ve'l-ʿAmeli's-Siyâsî,**

1.2.5. İslamî Hareketlerin Ortaya Çıkış Sebepleri

İslamî hareketlerin ortaya çıkış sebeplerini iyi bir şekilde tahlil edebilmek için için, bu sebepleri dâhilî ve hâricî sebepler olarak iki kısma ayırdık.

1.2.5.1. Dâhilî Sebepler

Müslüman topluluklar da diğer toplumlar gibi beşeri bir topluluk olduğunu unutmamamız gerekmektedir. Bu nedenle çıkarlara endeksli rekabetler, değersel farklılıklardan kaynaklanan çatışmalar, kavmî, kabilevî ve şahsî asabiyetlerden kaynaklanan çekişmeler İslam toplumlarında da mevcuttur. İslam toplumu, hadiselerin zamansal ve mekânsal açıdan, birbirinden farklı sonuçlar doğurduğu bir toplumdur. Bu sonuçlar bazen dinin faydasına, çoğu zaman ise düşünce akımları ile çevresel taleplerin faydasına olmuştur. İslam toplumu, siyasî amaçları olmakla birlikte dinî bir toplumdur. Fakat sabit bir dinî şekle bürünen bir toplum değildir. Raşid Halifelerden sonra, bazı kimseler kendi hâkimiyetlerini tesis etmek için arzu ve ihtirasları, çıkara dair emelleri v.b. amaçları din kisvesiyle örterek kendi meşruiyetlerini kabul ettirmeye çalışmışlardır. Fakat İnsanlar yukarıda zikrettiğimiz hadise ve çekişmelere, dinî bir mesele olarak değil, tabiî, içtimaî meseleler olarak bakmışlardır. Ancak Hz. Peygamber'in vefatından sonra, özellikle de Muaviye'nin iktidar mücadelesi döneminde ve daha sonraki süreçte hadiseler, siyasî mücadelelerde bir dayanak noktası olarak kullanılmıştır. Bu da İslamî hareketlerin tohumlarının yeşermesi için verimli bir zemin hazırlamıştır. Daha sonra İslamî hareketler İslam tarihinin farklı dönemlerinde bu topraklarda büyümüş, yükselmiş, yayılmış ve günümüze kadar gelmişlerdir. Bütün bu yaşananlar çağdaş İslamî hareketlerin edebiyatlarında da yoğun bir şekilde yer bulmuştur.

Burada yaşanan bazı hadiselere işaret etmek yerinde olacaktır.

"Kırtâs" hadisesi[117]: Bu, Müslümanların ayrıntıları hakkında ihtilafa düştükleri bir hadisedir. Resulullah'ın vefatından önce hastalığı şiddetlendiğinde, Müslümanlara bir vasiyette bulunmak için kendisine kağıt ve kalem getirilmesini

http://thesis.univ-biskra.dz/954/3/%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf (25.02.2016).

[117] Bkz. Buhâri, H. No: 6932; Müslim, H. No: 1637.

istemişti. Resulullah (sav), *"Bana bir şey getirin de, sizin için ondan sonra dalalete düşmeyeceğiniz bir yazı yazayım"* demişti. Fakat sahabenin vasiyetin yazılmasına engel olmasının keyfiyeti hakkında her mezhep hedeflerine hizmet edecek şekilde olayı farklı biçimlerde rivayet etmiştir. Her grup farklı gerekçelerle diğerini itham etmiştir.

Sakîfe hadisesi: Resulullah'ın vefatından sonra halifeliğe kimin geçeceği konusu, Ensar ve Mühacirler ile Resulullah'ın ehl-i beyti yani Hz. Ali arasında problemli konulardan biri haline gelmiştir. Bu ihtilaf ve onunla ilgili olarak söylenen sözler, getirilen deliller epeyce tartışılmıştır. Bu hadisenin kalıcı ihtilaf konusu olarak ortaya çıkışı sahabeden çok sonraları başlamıştır. Ne varki Müslümanların üzerinde ihtilaf ettiği bir konu olarak kabul edilmiştir. Siyaset anlayışı, siyasetin din ve toplumla ilişkisi bu hadiseye dayandırılmaya çalışılmıştır[118].

Daha sonra hilafet ve masum imamet gibi yönetimle ilgili bazı sorunlar meydana gelmiştir. Bu alandaki ihtilaflardan dolayı geçmiş dönemlerde Müslümanlar arasında birçok çatışma yaşanmıştır. Şehristânî bu konuda şöyle der: "Ümmet arasında en büyük ihtilaf imamet hakkındaki ihtilaftır. İslam tarihi boyunca imamet için kılıçlar çekildiği kadar, herhangi başka bir dinî kaide için çekilmiş değildir"[119].

Burada, öneminden dolayı kısaca ismet meselesine de işaret etmek gerekmektedir. Çünkü ismet, masuma ilahî bir hak vermekte ve hem maruf hem de münkerde mutlak bir itaatle ona ittiba etmeyi gerektirmektedir. İsmet önlemek, uzak görmek ve korumak anlamlarına gelir. Müslümanlar İsmet konusunda ihtilaf etmişlerdir. Özellikle Sünnîlerin, bir taraftan kendi aralarında, diğer taraftan Şia ile bazı ihtilafları vardır. Peygamberlerin ismeti konusunda hemen hemen bütün tarafların icmaı vardır. Peygamberlerin dışındakilerin yani sahabenin ve on iki imamın ismeti konusunda ise uzun tartışmalar yapılmıştır. İhtilaflarıyla birlikte Şia'ya göre ismet, Hz. Peygamber'den sonra Hz. Ali ve oğlu Hüseyin'in neslinden gelenlerden başlayarak sonraki dönemlerde yaşayan fıkhî mercilere kadar uzanmaktadır. Onlara göre imamlar da günah, hata ve unutkanlıktan masumdur. Kısaca ismet anlayışları böyledir. Bu konuda Meclisî şöyle der: " İmamiyye'den olan

[118] Muhammed ʿAmmâre, **el-Hilâfe ve Neş'etu'l-Ahzâbi'l-İslâmiyye,** s. 99.
[119] Ebû Ferha Cemâl Huseynî, **el-Hurûc ala'l-Hâkim fi'l-Fikri's-Siyâsiyyi'l-İslâmî,** s. 9.

arkadaşlarımız, imamların doğumlarından Allah'a kavuşma anlarına kadar ister kasten, ister hataen ve isterse unutarak olsun büyük ve küçük günahlardan korundukları konusunda icma etmişlerdir"[120]. İmamların ismeti konusunda Cafer es-Sadık'a şöyle bir rivayet nispet ederler: "Biz masum insanlarız. Allah bize itaat edilmesini emretmiş, isyan edilmesini yasaklamıştır"[121].

Ehl-i Sünnet'e göre ise ismet, Allah'ın nebi ve resullerini günah ve masiyete düşmekten, münker ve haram işlemekten koruması anlamındadır[122]. Selefîler, özellikle de Vehhâbiler, bazı hadisleri te'vil ederek, sahabe için de ismet iddiasında bulunmuşlardır. Şeyh Sâlih Fevzân şöyle der: Şeyh yani Muhammed b. Abdulvehhâb dedi ki: "Sahabe, onun kabri etrafında mescid inşa edecek değildirler. Çünkü onlar bunu yapmaktan korunmuşlardır. Bu onlar için kesinlikle mümkün değildir."[123] ez-Zehebî, Cerh ve Taʿdîl'de şöyle der: "İsmet, peygamberler, sıddıklar ve adil hâkimler içindir". Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in ismetiyle yetinmediği mülahazasında bulunulmuştur. Hatta hâkimlerin ismeti de iddia edilmiştir[124]. Masumiyet kavramını peygamberler dışındakiler için kullanan ilk Sünnînin Haccâc olduğu söylenmektedir. Onun Abdulmelik'e gönderdiği bir mektupta şöyle dediği zikredilir: "Allah'ın kulu müminlerin emiri, alemlerin Rabbinin halifesi, Allah'ın emrinin sahipleri için gerekli olan kefaletiyle, sözlü ve fiilî hatalardan korunan (masum) Abdulmelik için[125]".

Din ve siyasetin konusu olan irtidat: Sahabenin söz ve fiillerinin teşrî kaynaklarından biri olarak kabul edilmesinden ve onlara masumiyet verilmesinden sonra, irtidatın kaynağı, delili, önlemleri, Müslümanların kanının birbirlerine helal kılınması gibi konular hakkında ihtilaflar çıkmıştır[126]. Bugün bazı aşırı hareketler, kendilerine muhalif olan Müslümanların kanını helal olarak görmektedirler.

---

[120] Muhammed Bakır Muhammed Takî el-Meclisî, **Bihâru'l-Envâr,** el-Câmiʿa li Dureri Ahbâri'L-Eimmeti'l-Athâr, I. Baskı, Muessesetu İhyâi'l-kutubi'l-İslâmiyye, Kum, 1388, XXV, 350-351.

[121] Muhammed b. Yaʿkûb b. İshâk er-Râzî el-Kuleynî, **el-Kâfî,** V. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran, 1363, I, 269-270.

[122] Bkz. Sâdık b. Muhammed el-Hâdî, **el-İsmet,**
http://www.alukah.net/sharia/0/6736/#ixzz3ycZzgrVi

[123] Sâlih Fevzân b. Abdillah el-Fevzân, **İʿânetu'l-Mustefîd bi Şerhi Kitâbi't-Tevhîd,** II. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, 2002, s. 294.

[124] Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, **el-Mûkize fî ʿİlmi Mustalahi'l-Hadîs,** Mektebetu'l-Matbûʿâti'l-İslâmiyye, Halep, 1405, s. 84.

[125] Ahmed el-Kâtip, **Tatavvuru'l-Fikri's-Siyâsiyyi'ş-Şiʿî mine'ş-Şûrâ ilâ Velâyeti'l-Fakîh,** s. 51.

[126] Bkz. el-Elbânî, **Maʿna's-Selefiyye ve ilâ Men Tunseb.** http://www.sahab.net/home/?p=617 (28.01.2016).

Meşruiyetini de sahabenin ismetine ve selefe tabi olmaya dayandırmaktadırlar. Bunlara göre Müslümanların canlarına kıymak, kadınlarını esir almak, mallarını gaspetmek, sahabenin fiilini tatbik etmektir. Onların mürtet olduklarına hükmetmek için başka birisinden fetva almaya gerek yoktur. Hatta Hz. Ebû Bekir'in riddet ehline karşı yapmış olduğu uygulamayı, kendi tasarruflarını kabul etmeyen her müslümana karşı uygulamaya kalkmışlardır.

Hz. Osman'a yapılan suikast: Bu hadise önceleri siyasî olarak telakki edilip değerlendirilmiş daha sonraları ise dinî bir mesele olarak ele alınmaya başlanmıştır. Hz. Ebû Bekir dönemindeki irtidat olaylarından sonra, İslam toplumunda yönetime karşı gerçekleştirilen ilk isyan hadisesidir. Peşinden de Muaviye tarafından Hz. Ali'nin meşru hilafetini reddetme şeklinde yönetime karşı bir tür isyan sayılan ikinci bir hadise yaşanmıştır. Daha önce de Hz. Aişe Hz. Ali ihtilafı yaşanmıştı. Bu da Müslümanlar arasında ilk iç savaşa yani Cemel savaşına yol açmıştı. Daha sonra da Hz. Ali ile Muaviye arasında Sıffîn savaşı vâki oldu. Hz. Osman hadisesiyle ilgili olarak şunlar aktarılmıştır: Farklı beldelerden gelen muhalif kuvvetler, onu küfürle itham ettiler. Bu, İslam toplumundaki ilk yarılmadır. Burada kabilevî, siyasî ve dinî sebepler birbirine karışmıştır[127].

Fikrî düzlemde selefî metodun ortaya çıkması ve bu metodun yöntemi meselesi: Bu akımın ortaya çıkmasıyla sonuçlanan ilk tartışmalar, Hz. Ömer'in vefatından sonra Hz. Osman ile Hz. Ali'den hangisinin halife olacağı ile ilgili yaşanan olaylar hakkında yaşanmıştır. Halife ve hilafetin sıhhati için Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer'in yoluna tabi olmak, şerʿî bir şart olarak ortaya konulmuştu. Hz. Osman bu şartı kabul etmiş, Hz. Ali ise kabul etmemişti. Selefilere göre bu hadise hem halifelerin hem de geri kalan bütün sahabilerin masumiyeti için ilk işaret mesabesindedir. Sahabenin uygulamasıyla amel etmek vaciptir. Bundan dolayı daha sonraki dönemlerde de seçilecek olan halifenin Kureyş'ten olması gerekmektedir.

Hz. Ali-Muaviye çekişmesi: Muaviye'nin Hz. Ali'ye karşı mücadelesinde, tahkîm olayı ve kabulü, tahkîmi reddedenler arasında ilk tekfîrci grubun ortaya

[127] Abdulilah Belkazîz,**el-İslâm ve's-Siyâse, Devru'l-Harekâti'l-İslâmiyye fî Savği'l-Mecâli's-Siyâsî,** s. 90.

çıkmasında bir dönüm noktası olmuştur. İlk aşırı grup onların arasından çıkmıştır. Bu grup Haricî olarak bilinen grubun içinden çıkan Azârika grubudur[128].

Hadisler: Delil olması, yazılması, toplanması, rivayet edilmesi, dereceleri, ilimleri, Kur'ân'a karşı konumu, teşrî'de ikinci kaynak sayılması, Peygamber'in Kur'ân'ın şarihi ve hadislerin ise açıklayıcısı olması, hadissiz Kur'ân'ın anlaşılamaması gibi konular ihtilafın, fırkaların, siyasî emelllerin ortaya çıkmasında büyük bir role sahiptir. Bu durum, Müslümanların kendi aralarında ve Müslüman olmayanlara karşı gerçekleştirdikleri mücadelelerde bir beslenme kaynağı olmuştur.

Fırka hadisleri: Ahmed b. Hanbel döneminde (h. 240), ortaya çıkmasından ve metodunun belirlenmesinden itibaren aşırı selefilik düşüncesi, bu hadislerden hareketle inşa edilmiştir. Halku'l-Kur'ân meselesinde, Mütevekkil döneminde yıldızının parlamasından sonra, İbn Teymiyye ve günümüzde el-Kâide hareketi "çağların en hayırlısı", "fırka-i nâciye" ve "mutlak galip grup" gibi hadisleri kullanmışlardır. Bu hadislerde ilk üç kuşak, kurtuluşa erenler, kendilerine yardım edilenler ve çağların en hayırlısı olarak nitelenmiştir. Dolayısıyla onların yolunu takip edenler kurtuluşa ermişlerdir. Selefiler, asr-ı saadeti kendilerine model almışlar, sahabeyi masum kabul etmişler ve onların dalalet üzerinde birleşmelerini imkânsız görmüşlerdir. Yani onlarda en hayırlı çağın insanları olma, ismet sıfatına sahip olma ve dalalet üzere birleşmeme özellikleri toplanmıştır. Bunun aksine sonraki nesiller için herhangi bir övgü yapılmamıştır. Bilakis yerilmişler ve batıl üzere olmakla nitelendirilmişlerdir. Çünkü hadiste, bu üç kuşaktan sonra, şehadet edip de şahit göstermeyen, söz verip de kendilerine güvenilmeyen ve yalan söyleyen kimselerin geleceğinden bahsedilmiştir. Bundan dolayı onları, cehenneme ehli olan yetmiş iki fırka olarak kabul etmişlerdir. Geriye cennete girecek tek bir fırka kalmaktadır. Bu da ehl-i selef veya ehl-i cemaat ve onlara tabi olanlardır[129].

---

[128] Bkz. Gâlib b. Ali ʿAvâcî, **el-Havâric Târîhuhum ve Ârâuhumu'l-İʿtikâdiyye ve Mavkifu'l-İslam minhu,** (Yüksek Lisans Tezi), Câmiʿatu'l-Melik Abdilazîz Kulliyetu'ş-Şerîʿa, 1399, s. 8.

[129] Hâkim el-Mutayrî, **Hadîsu'l-İftirâk beyne'l-Kabûl ve'r-Redd,** http://www.dr-hakem.com/Portals/Content/?info=TmpJMEpsTjFZbEJoWjJVbU1RPT0rdQ==.jsp (25.12.2015).

Ahir zamanda kanlı savaşların çıkacağını haber veren hadisler[130]: Bu savaşlar hayır ehli ile şer ehli yani ehlullah ile ehluşşeytan arasında olacaktır. Bütün dinler, bütün gruplar bu savaşlara gireceklerdir. Dinî gruplar ve mezhepler hatta farklı coğrafyalardaki kavimler bile bu savaşlara gireceklerdir. Bunlar ya hayır askerleri ya da şer askerleri olacaklardır. Her grubun, kendisini Allah'ın seçkin halkı olarak kabul etmesini sağlayacak ve dinî, mezhebi, ırkî, mekânsal ve zamansal ihtilaflarına rağmen diğer insanlarla savaşmaya teşvik edecek bir yorumu ve rivayeti vardır[131].

Selefî hareketlerde olduğu gibi aşırılığın kökleri, hicrî III. asra yani Ahmed b. Hanbel'e dayandırılabilir. Ahmed b. Hanbel'in Mutezile'ye karşı sarfettiği şu sözler meşhurdur: "Kim Kur'ân'ın mahluk olduğunu söylerse kafirdir. Onun kafir olduğunu söylemeyen de kafirdir"[132]. Bu çekişme, Halife Mütevekkil'in hilafet görevini üstlenmesi ve İbn Hanbel'i serbest bırakıp onun başlattığı harekete yardım etmesiyle sona erdi. Halku'l-Kur'ân meselesinde İbn Hanbel'in mihnesi, özellikle aşırı selefi bilincin belirginleşmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Sünnîleştirme Faaliyetleri: 1171'de Mısır'daki Şiî Fatımiler Selahaddîn'nin tarafından güç kullanılarak Sünnileştirildiler. Bunun sebebi onların Moğollara yardım etmesi ve Bağdat'ın düşmesidir[133].

İbn Teymiyye'nin Selefiliği yeniden canlandırması: 1258'de Bağdat'ta Abbasî Devletinin Moğollar tarafından yıkılmasıyla birlikte, VII. asırda İbn Teymiyye Selefiliği yeniden diriltti. Bundan sonra Selefiler, Şiî ve mutasavvıfların ibadet ve inançlarını hedef tahtasına oturtmuşlardır[134].

---

[130] Hişâm Kemâl Abdulhamîd, **el-Harbu'l-ʿÂlemiyyeti'l-Kâdime: el-Melhametu'l-Kubrâ fi'l-İslâm, Maʿriketu Hermeceddûn fi't-Tevrât ve'l-İncîl**, s. 19.

[131] Bkz. http://www.sotkurdistan.net/index.php?option=com (25.12.2015)

[132] Abdullah es-Sebrî, **Kufru men lâ Yekfuri'l-Cehmiyye ve'l-Kâilîne bi Halki'l-Kur'ân,** http://majles.alukah.net/t115305. (25.12.2015)

[133] Muhammed b. Saîd eş-Şuvey'arî, **Târîhu Hatain Târîhiyyin Havle'l-Vehhâbiyye,** el-Câmi'atu'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Munevvere, III. Baskı, es-Suûdiyye, 1419, s. 17.

[134] Bkz. Râğıb es-Sercânî, **Sukûtu Bağdâd,** http://islamstory.com/ar/%D8%B3%D9%82%D9%88%D8%B7_%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%AF_%D9%81%D9%89_%D9%8A%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AA%D8%A7%D8%B1 (22.12.2012).

Safevî Devletinin Kuruluşu: 1500-1515 yılları arasında İran'da Şah İsmail tarafından Safevî Devletinin kurulması da ihtilafları körükleyen durumlardan biri olmuştur. Bu devletin kurulması, daha önce Sünnîlerin Şiîlere ve Mısır'da Fatımî devletine karşı yapmış oldukları Sünnîleştirme politikalarına karşı intikamcı bir reddiye gibidir. Onlar da 1587-1629 yılları arasında I. Abbâs eliyle Sünnî Şâfiî olan İran halkını Şiîleştirmeye giriştiler[135].

Osmanlıların ve Arapların, Safevî Devletine, Haçlı sömürgecilerinin çabalarına ve İslam alemindeki hırslarına karşı Selefî hareketleri desteklemeleri: Bunun neticesinde Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye'nin İslam ve toplumla ilgili görüşlerinden etkilenen Selefî hareketler ortaya çıktı. Bunların en başta gelenleri, Osmanlı-Şam Selefî hareketi, Mağrip Selefî hareketi, Arap Yarımadasında Körfez ve Vehhâbî Selefî hareketidir. Vehhâbî Selefî hareketi daha sonraları, Suriye, Mısır ve Mağrip'teki Selefî hareketleri de absorbe etti. Burada şu hususa da işaret etmek gerekmektedir. Selefîler Osmanlılara düşmanlık yapıp Suud ailesi vasıtasıyla İngilizlerle ittifak yapmakla birlikte[136] Osmanlılar, Selefîlerle ilişkilerinde başka bir yol kullanmışlardır. Çünkü onları desteklemiş ve Selefîleri birbirinden ayırmıştır. İbn Teymiyye'nin metodunu takip edenlerin faaliyetlerine, İmparatorluğun sınırları içinde müsade etmiş, İmparatorluğun sınırları dışında da siyasî hedefler peşinde olan ve kavmiyetçi sebeplerle Osmanlılara karşı savaş yürüten Vehhâbî Selefîlerle ilişki kurmamak şartıyla karışmamıştır. İbn Teymiyye'nin metodunu takip eden Selefîlerin Osmanlı Devletiyle ilişkileri gelgit şeklinde olmuştur. Fakat Vehhâbiler'e ilaveten Sûfîler, Safevîler gibi diğer akımlar arasında bir denge kurmak, Osmanlı yönetimi için önemli bir siyasî manevra olmuştur. Aynı şekilde Batılıların İslam coğrafyasındaki yayılmacılığına ve tamahlarına karşı koyabilmek için Kâdızâde Muhammed Efendi (1538-1635) hareketi ortaya çıkmıştır[137]. Kâdızâde, Birgivî'den etkilenmişti[138]. Onun hareketi dinî bir harekettir. Selefîlerin metoduna benzer bir metod izlemiştir. Kur'ân ve sünnetten

---

[135] Muhammed Suheyl Takûş, **Târîhu'd-Devleti's-Safeviyye fî İrân,** I. Baskı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2009, s. 157.

[136] Bkz. https://www.youtube.com/watch?v=7bc0lVltxxM&feature=share

[137] Kerîm Abdulmecîd, **es-Selefiyyetu'l-Osmâniyye İhyâiyyetu'l-Ummiyye fî Muvâceheti'l-Bidai's-Sûfiyye,** http://www.masralarabia.com (23.08.2015)

[138] Birgivî, asıl adıyla Muhammed b. Pîr Ali (d. 1523 Balıkesir, ö. 1573) Kâdızâde isimli Selefî reform hareketine ilham kaynağı olmuştur. Eğitimini Birgî ksabasında almıştır ve orada vefat etmiştir. Bkz. http://www.masralarabia.com

delillere tabi olmuştur. Bidatlere karşı savaşmıştır. Osmanlı Devletinin içinde ortaya çıkmış bir harekettir. Vehhâbîlik ise daha önce Suudi Arabistan'da ortaya çıkmıştı. Selefîliği canlandırmaya ve Osmanlı topraklarında hayat bulan sufî aşırılıkları Müslümanların hayatından büsbütün uzaklaştırmak için mücadele ediyordu. Düşmanlara karşı savaşta devlete yardım ediyordu. Bundan dolayı Körfez Vehhâbîleri hariç, Mısır, Suriye ve Mağrip Selefi hareketleri gibi diğer İslam bölgelerindeki Selefî hareketlerin, Osmanlı Devletiyle iyi ilişkileri vardı[139].

Osmanlı Devletinin zayıflaması: İslamî hareketlerin doğuşunda, Osmanlı Devletinin zayıflaması, sonra yıkılması ve ona varis olarak kurulan Türkiye'de laik hareketlerin ortaya çıkması da önemli bir etken olmuştur. Bu hareketler 20. yüzyılın sonu ila 21. yüzyılın başında bir saygınlık kazanmışlardır. Mezhebî ve ideolojik devletçikler, birbirleriyle işbirliği yapan veya savaşan, dinî görevlerle kavmiyetçi hedef ve hırsları birleştiren parti ve hareketler oluşmuştur. Bunlar güçlerini ve meşruiyetlerini, Müslümanlarla mütecaviz komşuları arasında acı mücadele ve ihtilaflarla dolu olan tarihten almışlardır. Kendi düşüncelerini sahabe ve tabiuna nispet etmişlerdir.

Ulus Devletlerin Başarısızlıkları: Osmanlı Devletinin yıkılışından sonra ulus devletler, sömürgeci güçleri İslam topraklarından çıkarmada, kendi halklarına onurlu bir hayat sunmada, adalet, eşitlik ve uyanışı gerçekleştirmede başarısız olmuşlardır. İslamî hareketler, özellikle İslam dünyasının kalbinde İsrail devletinin kurulmasından, ulusal ve laik yöneticilerin dışarıdan destek almasından sonra, sömürgecileri vatanlarından çıkarmak için İslamî geçmişe özlem duymuşlar ve öze dönüş hareketini şekillendirmişlerdir. Çünkü kendi yöneticilerinin, himaye görme, şahsî veya ailevî iktidar sürelerini uzatma ve zalim iktidarlarına karşı haykırılan hak sözleri, istekleri, talepleri bastırma karşılığında, halklarına diz çöktürmek ve servetlerini sömürgecilerle paylaşmak veya düşük değerlerle onlara satmak için sömürgecilerle antlaşma yaptıklarını ve onlarla çalıştıklarını görmüşlerdir.[140].

---

[139] Rızâ el-Attâr, Cuzûru's-Selefiyye ve Envâʿuhâ, (Şâkir en-Nablûsî'nin Tehâhufu'l-Usûliyye kitabından nakledilmiştir).
http://islamicbooks.info/H-27-Arabic-Authors/Ridha%20alattar-7-Salafi%20Development.htm

[140] Nâcî Ebû Bekr, **İdâretu'-Tavahhuş Ahtar Merhale Setemurru bihe'l-Ümme,** Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsu'l-İstirâtecîyye, s. 10.

Tarihin dinle bütünleşmesi: Dinle bütünleşen küçük ulus devletlerin ortaya çıkmasıyla kendisini göstermiştir. Bunların mücadeleleri Şiî İran, Suudi önderliğindeki Selefî Arap ve Türkiye liderliğindeki ılımlı İslam üçgeninde gösterilmiştir.

İslamî Hareketlerin istifade etmesi: İslamî hareketler, tarihi mirasa ve eski-yeni mücadele sebeplerine ve İslam devletlerindeki liderlerin yönelişlerine dinin hâkim olması için çalışmışlardır. Halklar arasında kavmiyetçilik ve laiklik ilkelerine olan güvenin kaybolmasından, liderlerin ve tabilerinin arasında mukavemet ruhunun günden güne öldüğünün anlaşılmasından ve liderlere olan güvenin kaybolmasından sonra, İslamî ideoloji meşalesini yaktılar. Onu halklar arasında yayarak emelleri birleştirmeye ve ulusal mücadeleleri donanımlı hale getirmeye çalıştılar. Verimli bir toprağın ve güçlü bir dadının varlığı İslam toplumları içinde İslamî hareketlerin yayılmasını ve gelişmesini sağlamıştır.

Diğer taraftan sözü edilen Arap, Türk, Fars üçlü yapısı, diğer ülkelerin bölgedeki mücadelelerinden de yararlanarak, hasımlarını zayıflatmak, siyasî ve askerî dengeleri kontrol etmek için bu hareketleri hem desteklemişlerdir. Uyguladıkları bu strateji, bu hareketlerin faydasına olmuştur. Bundan dolayı kendilerine yönelik uluslararası ilgi artmıştır. Bölge ülkeleri arasındaki bu mücadele, aşırı İslamî hareketleri besleyen bir kaynak olmuştur. Onlara maddî, manevî, askerî, beşerî ve lojistik açıdan yardımlar sağlamıştır. Bu da güçlerini ve dirençlerini artırmıştır. Bu güçlenmenin daha da artacağı kanaatindeyim.

1.2.5.2. Haricî Sebepler

İslamî hareketlerin ortaya çıkışında haricî sebeplerin de rolü olmuştur. Bu sebeplerin köklerini araştırdığımızda, onların Osmanlı Devletinin zayıflayarak yıkılması ve ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra sömürgecilerin İslam bölgelerine girdikleri döneme kadar uzandığını göreceğiz. Bunun yanında iki dünya savaşı, Batı devletlerin desteğiyle bölgede İsrail Devletinin kuruluşu ve Amerika ile Rusya arasındaki soğuk savaş da bu hareketlerin ortaya çıkmasını etkileyen faktörler arasındadır.

Bkz. https://pietervanostaeyen.files.wordpress.com/2015/02/idarat_al-tawahhush_-_abu_bakr_naji.pdf

Bölgedeki laik iktidarlara ve diktatörlüklere Batılı Devletlerin sınırsız desteği, bölge halkları nezdinde dinî duyguları tutuşturmuştur. Batılıların İsrail'e sınırsız destek vermeleri ve buna karşılık Filistin halkının kanının dökülmesine seyirci kalınması bu hareketlerin oraya çıkışını tetikleyen başka bir faktördür.

Soğuk savaş dönemindeki Amerika siyaseti ve Sovyetlere karşı İslamî hareketlerle yaptığı ittifaklara dayanması da haricî sebeplerdendir. 1979'da Sovyetlerin Afganistan'a girişi, Irak'ın Kuveyt'e girişi, Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılması için yapılan Körfez savaşı, doksanlardan sonra terör bahanesiyle Amerika ve Batılı Devletlerin bölgeye gelişi, Sosyalist bloğun çöküşü gibi faktörlerin de bir etkisi olmuştur.

el-Kâide'nin ortaya çıkışı ve 11 Eylül: Hedeflerini gerçekletirmek için Oğul Bush'un İslam'a karşı topyekün savaş ilan etmesi, Komünist cephe yerine İslamî ideolojiyi hedefe koyması da bu faktörler arasındadır. Ayrıca bu durum, güvenliğini ve çıkarlarını tehdit eden bir düşmanın varlığı bahanesiyle Amerika'nın dünyada başlattığı savaşa halkını ikna etmesini kolaylaştırmıştır.

İslam coğrafyasının, kalkınmasını sağlacak olan kaynaklar açısından zengin olması da bir başka sebeptir. İslam dünaysı üç kıtanın ortasında yer almaktadır. Halklarının büyük bir ekseriyeti, kapitalizm ve sosyalizm gibi başka bir sisteme ihtiyaç bırakmayacak şekilde başta siyasî ve iktisadî alanlar olmak üzere hayatın her alanını kapsayan İslam dinine mensupturlar.

Amerika liderliğinde Afganistan ve Irak'a yapılan saldırılara dinî bir damga vurulmuş ve bu bölge halklarına haçlı savaşlarını hatırlatmıştır. Bu da onlarda cihad dürtüsünü ve dinî sorumluluk hissini geliştirmiştir.

Amerika'nın önce Afganistan'a sonra da Irak'a girmesi, bölge halkları nezdinde aşırı İslamî eğilimi alevlendirmiştir. Afganistan'dan sonra Irak, Amerika ile İslamî hareketlerin askerî açıdan karşılaşma sahası olmuştur. Bu, DAIŞ örgütünün tohumunu eken temel etkendir.

Amerika'nın müdahalelerine karşı koymak için Afganistan ve Irak'ta aşırı İslamî hareketleri destekleyen evrensel bir cephe ortaya çıkmıştır.

2007 ve 2010'da Avrupa'da patlak veren ekonomik kriz, onların İslam coğrafyasına askeri müdahalelerini azalmasına sebep olmuştur. Bundan dolayı bölgedeki planlarını uygulamak için belirli örgütleri ve devletleri destekleyerek onların üzerinden vekâlet savaşına yönelmişlerdir. İslamî hareketler de bu destekten nasiplerini almışlardır.

Mücadelede yer alan devletler arasındaki çeşitlilik, denge ve direnç, antlaşmalar, güç, usul, hedefler ve çıkarlar açısından mücadeleler, bütün bu hususlar, gelişmeye müsait hareketlerin, hedefleri ve aşırılıkları farklı derecelerde olmakla birlikte, birçok grubun ortaya çıkmasına sebep olmuş, kalıcı olmalarını sağlamış ve hızlı bir şekilde yayılmalarına yardımcı olmuştur. Bundan dolayı İslam dünyası, uzun vadede sonucu iyi olmayacak savaşlarla karşı karşıya kalmıştır.

Amerika'nın stratejileri ve bölgenin yönetiminde idarî hataları: Rusya ve müttefiklerinin, Sovyetler dönemindeki duruma olan özlemleri arttı. Buna paralel olarak bu hareketlerin de gücü arttı. İnsanî ve maddî açıdan yardım kaynakları çeşitlendi. Bundan dolayı her iki taraf da (Amerika-Rusya) onlarla ilişki kurmak mecburiyetinde kaldı.

Bölgede savaşı uzatmak için Batılı devletlerin izledikleri siyasetler: Büyük devletler, kendileri için yapacakları antlaşmaları bölgeye kabul ettirmek amacıyla maddî ve insanî gücünü sonuna kadar kullandıktan sonra, bölgeyi bölmek ve ona diz çöktürmek istemişlerdir.

Onlardan kurtulmak amacıyla dünyanın bütün yerlerinden özellikle de Batılı ülkelerdeki radikal İslamcıları toplamak için savaş süresini uzatmak ve Ortadoğu'da tutuşmuş yerlere ulaşmaları için her yolu kolaylaştırmışlardır.

Silah piyasasını ve silah üreten şirketleri canlandırmak, biriktirdikleri eski silahlardan kurtulmak, daha gelişmiş ve daha seri silahları üretebilmek için silah fabrikalarını aktifleştirmek istemişlerdir. Savaş alanı, daha mükemmel ve daha etkili

olanı üretebilmek için bu şirketlerin desteğiyle silah tüccarları ve müşterileri için bir deney ve rekabet yerine dönüşmüştür[141].

Sosyalizmin iktisadî düzeni yönetmede, uluslararası alandan ve ortaklıktan çekilmesinden sonra kapitalist toplumlarda rekabetin tabiatı değişti[142].

Doğalgazın taşınmasındaki çekişme: Rusya, İran ve bu iki cephenin doğalgaz sevkiyatını kendi tekellerine almaları, Arap ve Körfez bölgelerinden Türkiye üzerinden Avrupa'ya taşınacak doğalgaz hattını engellemeye, Nabucco boru hattının meşruiyetini sorgulamaya ve bölgedeki durumu bozmaya çalışmaları da bir başka sebeptir. Bu, doğalgaz ve taşınma yolları üzerindeki çekişmede vekâlet savaşı yürüten Şiî ve Sünnî aşırı hareketleri ortaya çıkarmıştır[143]. Suriye'nin önemi de buradan gelmektedir. Çünkü Katar, Mısır ve İsrail, doğalgazın ve son zamanlarda Suriye'nin Akdeniz sahilinde ortaya çıkarılan doğalgazın Suriye üzerinden Türkiye'ye ulaştırılması için boru hattının inşa edilmesi, Suriye'nin stratejik konumunu ve önemini artırmıştır. Suriye etrafında bir çözüme ulaşılamamasının nedenlerinden biri de budur. İran, Irak ve Suriye arasında Nabbuco'ya alternatif olacak bir doğalgaz boru hattı antlaşması imzalandı[144].

Böylece, İslam coğrafyasında büyük ölçüde sömürgeciliğin varlığıyla irtibatlı olarak ortaya çıkan İslamî hareketlerin doğuş sebeplerine baktığımız zaman, bu hareketlerle yenidünya düzeni arasındaki ilişkinin mahiyetini daha iyi anlamış oluruz. Bundan dolayı bir takım sonuçlara ulaşabilmemiz için bu ilişkinin köklerini, gelişimini, boyutlarını, etkilerini ve dönüşümlerini araştırmamız gerekmektedir. Ancak bu şekilde bu ilişkinin ileriki aşamalardaki geleceğini anlayabilme imkânına kavuşacağız. Bunu da ikinci bölümde ele almaya çalışacağız.

---

[141] Hişâm Kemâl Abdulhamîd, **el-Harbu'l-ʿÂlemiyyeti'l-Kâdime: el-Melhametu'l-Kubrâ fi'l-İslâm, Maʿriketu Hermeceddûn fi't-Tevrât ve'l-İncîl,** s.75.

[142] Nick Robbins, **Metâ ve Keyfe Heymene'l-Garbu Ala'l-Âlem, eş-Şirketu'l-letî Gayyereti'l-Âlem, Keyfe Buniyet Şirketu'l-Hindi'ş-Şarkiyyeti'l-İmbarâtûriyyeti'l-Birîtâniyye ve Kaddemeti'l-Muesseseti'l-Âbireti'l-Kârrât,** Ter. Kemâl el-Mısrî, Mektebetu'ş-Şurûk, Kahire, 2009, s. 292.

[143] Mansûr Mu'tezz, **Memerrâtu'l-Gâzi'l-ʿÂlemî,**
http://www.shaamtimes.net/news-detailz.php?id=27210

[144] Nima Maleki, **Politics and Critical Thought** , Turkey's five year energy plan - https://positivity.wordpress.com/2010/05/14/turkeys-five-year-energy-plan.

İKİNCİ BÖLÜM

YENİDÜNYA DÜZENİNİN İSLAMİ HAREKETLERLE İLİŞKİSİ

Yenidünya düzeniyle İslamî hareketketler arasındaki "ilişki"nin bir kısmı taraflar, bir kısmı da ilişkinin türü, keyfiyeti ve yönetimiyle ilgilidir. Burada akla bir takım sorular gelmektedir. Bu ilişki olumlu mu olumsuz mu, iradî mi zorunlu mu, direkt mi dolaylı mı, geçici mi sürekli mi, meşru mu gayri meşru mu; yine bu ilişki bir denge ve karşılıklı çıkar üzerine mi kurulmuştur yoksa güç mantığı ve dengesine mi dayanmaktadır. Öte yandan bu iki zıt taraf arasında ideoloji, yönelişler, konumlar, hedefler açısından farklılıklar söz konusu olduğunda, taraftarlarının bu ilişkideki konumu ve bu ilişki hakkındaki görüşleri nelerdir?

Çoğu zaman bu sorular için, ilk kurulduğu günden itibaren günümüze kadar dünya düzenine hükmeden güçler ile İslamî hareketler ve ortaya çıkışları arasında tarihi ilişkiden bahseden farklı yorumların yapıldığını ve değişik cevapların verildiğini görmekteyiz. Dünya düzenine hükmedenlerle İslamî hareketler arasında karşılıklı etkilenme söz konusu olmuştur. Bu etkileşim, İslam toplumlarında siyasî, iktisadî, dinî ve fikrî vakıaya ve evrensel kurumların seyrine yansımıştır. Ayrıca beklediğimiz uyanış sahnesini koruyarak 21. yüzyılda rolünü oynamaya devam etmiştir. İslam ile bu evrensel kurumlar arasındaki ilişkinin geleceği üzerindeki etkisinin bizim için açık ve belirgin bir hale gelmesi için bunu yakıdan incelememiz gerekmektedir.

2.1. İLİŞKİNİN TARİHÎ KÖKENLERİNİN VE SEBEPLERININ TARTIŞILMASI

2.1.1. İlişkinin Tartışılması

İslam toplumları İslamî geçmişlerinden, ister çıkarlar seviyesinde olsun, ister kültürel, iktisadî, siyasî ve içtimaî boyutlarda olsun, bölgesel etkiler ve tarihsel şartlardan kaynaklanan şiddetli çelişki ve ihtilafları, düşünsel, yöntemsel ve ideolojik ayrılıkları tevarüs etmişlerdir. Bu hareketler, başlangıçlarından itibaren geleceğe doğru gidişatını engelleyen, zıt ve aksi sonuçlar doğuran farklı çekişmelerden kaynaklanan ırsî birikimi taşıyarak, İslam birliğini sağlamaya ve İslam hilafetini geri getirmeye çalışmışlardır. İslamî hareketler ve akımlardaki bu çeşitliliğin meydana gelmesinde sömürgeciliğin varlığı ve onunla ilişki de önemli bir faktör olmuştur. Bu tartışmaları şöyle sıralayabiliriz:

2.1.1.1. Yenidünya Düzeni Açısından

Yenidünya düzeninin İslam alemi üzerinde direkt (askerî müdahale gibi) ve dolaylı (hükümetler, antlaşmalı kurumlar, dinî veya milliyetçi hareketler, farklı türdeki şirketler, birleşmiş milletler teşkilatları gibi) hegemonya kurma hedefleri olmuştur.

Yenidünya düzeni odaklı bir okuma yapıldığında, onun dünyaya yaymak ve kurmak istediği hedefleri, stratejileri, maddî ve manevî imkânları ve ideolojileri açısından konumunun belli olduğu görülecektir. Onlara göre ilişkinin kırmızı çizgileri yoktur. Onlar için ilişki, çıkarları etrafında dönmektedir. Dinî, ideolojik, milliyetçi ve mezhepsel farklılıklar ilişkilerine engel değildir. Çünkü onlar için öncelikli amaç, dünyanın ekonomik pazarlarına ve ulaşım yollarına hâkim olmak ve Amerika liberalizmini yaymaktır. Bunun için çıkarlarını gerçekleştirme yoluna ve hedeflerine açık bir şekilde ulaşmanın yollarını ararlar. Karşı tarafın güçsüzlüğünün yanında, onların askerî, iktisadî, ilmî üstünlüğü ve geniş haberleşme imkânlarına sahip olmaları da hedeflerini gerçekleşmede işlerini kolaylaştırmaktadır.

2.1.1.2. İslamî Hareketler Açısından

Batı sömürgeciliğinin İslamî uyanışa sebep olduğuna, İslamî hareketleri teşkilatlanmaya sevkettiğine daha önce işaret etmiştik. İslamî hareketler, ümmete yapılan bütün kötülükleri ve Müslümanların yaşadığı çöküşün bütün sebeplerini sömürgeciliğe bağladılar. İdeolojilerini bu düşünce üzerine bina ettiler. Fakat şimdiye kadar İslam alemi için bir pratik ortaya koyamadılar. Çünkü onlara göre sömürgeciliğe karşı durmak ve onu İslam topraklarından kovmak öncelikli bir konudur. Bu hemen hemen bütün İslamî hareketlerin üzerinde ittifak ettiği bir husustur. Çünkü İslamî hareketlerin literatürüne, metotlarına ve metotlarının pratik hayatlarındaki yansımalarına baktığımızda, İslamî alanda zorunlu gördükleri başka şeylere de öncelik verdiklerini göreceğiz. Hatta sömürgecilikten daha çok onlara savaşma önceliğini verdiklerini görüyoruz. Dahası sömürgecilikle savaşmak ve onu kovmak şöyle dursun, birbirleriyle savaşlarında sömürgecilerden yardım bile istemişlerdir. İslamî hareketlerin üzerine kurulduğu İslam tarihi ve fikrî ve ideolojik dayanakları bu konularda bellidir. Mesela, Şia ile Ehl-i Sünnet, kendi aralarındaki iktidar mücadelesi, birbirlerine karşı üstünlük sağlamak ve kendi mezheplerini iktidara getirmek için giriştikleri savaşlarda, Müslüman olmayan dış güçlerden yardım istemeye ve kendi davalarına sürekli olarak dinî bir meşruiyet kazandırmaya çalışmışlardır. Bunun işaretleri İslamî hareketlerde şimdiye kadar açıkça görülmüştür.

Bağdat'ın düşmesine sebep olmalarından sonra Moğollarla[145] Şia arasındaki ittifak ve Osmanlı hilafetine karşı Safevî Devletinin[146] Portekizlilere yardım etmesi bunun göstergelerindendir. Bu gün de kafir olan ve ideolojik olarak inkârcı bir düşünceyi savunan Rusya'dan yardım isteyebilmektedir. Ehl-i Sünnet'e karşı onlardan yardım istemekte herhangi bir sakınca görmemektedir. Hatta iddialarınca, beklenen Mehdî'nin soyundan olan ve kendileri tarafından nebevî esaslar üzerine kurulacak bir nebevî hilafet devleti tehlikesine karşı mutasavvıf Sünnî topluluğu zayıflatmak için bunu kutsal ve gerekli bir görev olarak görmektedirler[147].Aynı

[145] Bkz. eş-Şeyh Ca'fer es-Subhânî, **Buhûs fi'l-Milel ve'n-Nihal,** V, 161-170. https://alkafeel.net/islamiclibrary/aqad/almelal6/almelal6/17.html
[146] Bkz. eş-Şeyh Ca'fer es-Subhânî, http://shiastudies.net/article/arabic/Article.php?id=49
[147] http://imamhussain-lib.com/arabic/pages/bohoth021.php

şekilde bütün klasik ve ıslahatçı akımları ve alt kollarıyla Selefî mezhebi de direkt olmasa da, mücadelelerinde sömürgecilerden yardım istemede herhangi bir sakınca görmezler. Genel olarak Selefîliğe ve özel olarak da Vehhâbî Selefîliğine ve siyasetle olan dolaylı ilişkisine baktığımız zaman, bunun Osmanlı hilafetine karşı Suud ailesi üzerinden sömürgeci İngiltereyle veya Sovyetlere karşı Amerika ile dolaylı bir ilişki kurması için bir alan açtığını görmekteyiz. Halbuki bir İsrail Devletinin kurulmasına sebep olan İngilitere'dir. Yine Selefî Vehhâbî devleti, Şiî İran devletine karşı Irak'ın ve laik sisteminin yanında durabilmiştir. Aynı zamanda 1991'de Amerika'nın Irak'a girmesini ve 2003'de Irak'ta ihtilal yapmasını temize çıkarmaya, ihtilal yapan devlete yardım etmenin caiz ve ona karşı çıkmanın haram olduğunu ispat etmeye çalışmıştır[148].

Geri kalan Selefîler ise, bu durumu fiilî olarak değil de, sözlü olarak kabul etmemektedirler. Bu örneklerle, Selefî hareketlerin literatürü ve felsefesinde, sömürgecilerle yardımlaşmayı temize çıkarmanın kolay bir yolunun bulunduğu ortaya çıkmış olmaktadır. Ancak şiddet yanlısı silahlı hareketler açısından iç savaş, dış savaştan daha önceliklidir. Diğer klasik, ılımlı ve barışçıl hareketlerde ise, iç savaş dış savaştan kurtulmak için zorunlu bir yoldur. Fakat bunu gerçekleştirmek için şiddet yanlısı silahlı hareketlerin tuttukları yol diğerlerinden farklı olmuştur. Çünkü onlar, değişim ve kendilerine muhalif olan herkese karşı şiddet kullanma yolunu tercih etmişlerdir.

Sömürgeciliğe karşı topraklarında savaşan tek hareket el-Kaide hareketidir. Fakat el-Kâide'nin bu stratejisinde başarılı olduğunu söylemek mümkün değildir. Çünkü İslam coğrafyasında sömürgeci güçlerin askerî varlıklarını yığmasına ve yoğunlaştırmasına sebep olmuştur. Böylece İslam coğrafyası emperyal güçlerin mücadele alanına dönüşmüştür. el-Kaide, savaşı İslam coğrafyasının dışına çekmekte de başarısız olmuştur. Çünkü kendisine muhalif olan, kendisiyle yarışan veya İslamî ve siyasî işlerinde ve yönelimlerinde kendisine düşman olan hükümetler, hareketler ve yönelişlerle içerde savaşmaya zorlanmış ve buna mecbur bırakılmıştır. Bundan dolayı kendisi için bir realite olarak iç savaş, sömürgecilerle yapılan dış savaştan daha öncelikli bir hal almıştır.

[148] Bkz. http://www.binbaz.org.sa/node/8345 http://www.binbaz.org.sa/node/8382

Ilımlı hareketlere gelince, onlar tecdit hareketlerinin fikir babası sayılan ve İslamî birlik üzerinden hilafeti geri getirmek isteyen Afganî'den itibaren, sömürgeciliğe karşı bütün Müslümanları birleştirmek için çalışmış ve onları kucaklamıştır. Ancak "İslamî birlik" kavramı, sonuçları itibariyle baktığımızda hala gerçekleşebilmiş değildir. Özellikle küçük ulus devletlerin ortaya çıkmasından sonra, millî ve bölgesel siyasî hedefler, İslamî ve ümmete ait hedeflerin önüne geçti.

"İslamî birlik" hareketinin sürdürülebilir olmasını mümkün kılan güçlü bir projesi olmadığından, fikrî ve mezhebî kamplaşmaları, engelleri, siyasî, tarihî ve yorumsal eğilimleri aşmada aciz kaldı. Çünkü bunlar, söz konusu hedefi gerçekleştirmenin önündeki aşılması çok güç engellerdi.[149].

İslamî hareketlerin literatüründe hilafet ve İslam devleti tartışması: Devletlerin ilgisini çeken başka bir mesele de budur. Çünkü bölgede varlığını ispat etmek için bunu kendisinden faydalanılması gereken önemli bir malzeme olarak görmüşlerdir. Bütün İslamî hareketler için hilafeti geri getirmek ve İslam devletini kurmak vazgeçilmez bir hedeftir. Fakat bu hareketler, İslam toplumuna örnek olabilecek erdemli/ideal bir devlet modeli sunamamışlardır. Bundan dolayı bu devleti geri getirmenin vücubiyetine Müslümanları ikna edememiş ve onu zaruri bir ihtiyaç olarak gösterememişlerdir. Ayrıca bu devletin veya hilafetin şekli ve çerçevesi konusunda Müslümanlar arasında bir görüş birliğinden de söz edilemez. Zira hilafet devleti, Müslüman liderlerin zihinlerinde teorik bir düşünce olarak kalmıştır[150].

İdeoloji ve ilişki tartışması: Amerika'nın arzusuyla, Suud ailesinin gerçekletirmeye çalıştığı iman hamlesi ve İslam coğrafyası üzerindeki Sovyet nüfuzuna karşı durmak için yaptığı planlama arasında tam bir mutabakatın olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Amerika, Hıristiyan dünyasını harekete geçirdi ve orada Protestanlık ruhunu diriltmeye çalıştı. Aynı şekilde İslam dünyası da Hıristiyanlarla aynı safta olduğunu gösterdi. Çünkü ikisi de Allah'ı inkâr cephesine (Doğu Bloku) karşı iman cephesini oluşturduğunu iddia etmektedir. Böylece, bunun iman ehliyle ateistler arasında bir savaş olduğu ileri sürülerek, İslamî hareketlerin, sömürgeci güçlerden birisine karşı diğerinin yanında yer alması sağlandı.

[149] www.dorar.net/enc/firq/895 (10.01.2016).
[150] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** s. 80-83.

İslamî, bölgesel ve ulusal hedefler arasındaki ilişki tartışması: İslamî hareketleri, ulusal, bölgesel ve İslamî öncelikli siyasî hedefler etrafında toplayacak şer'î bir formülün olmayışı, onları hem birbirleriyle ilişkilerinde hem de diğer siyasî akımlarla karşılaşmalarında zayıf bir konuma düşürmüştür. Bu da çoğu zaman dış dünyayla ilişki kurmayı zorunlu bir hale getirmektedir. Bu durum devletle ilişki kurmasını engellemektedir. Din ile siyaset arasındaki tartışmalar da bu ilişkinin kurulmasını zorlaştırmaktadır. Bu, İslamî hareketlerin karşılaştığı en büyük problemlerdendir.

İslam toplumlarında İslamî ve Batılı ideolojiler arasındaki olumsuz ilişki tartışması: İslam tarihini incelediğimiz zaman, Selefîlerin, İslamî hareket ve akımların, ötekini ve Batıdan geleni reddetme anlayışlarının, kendi yapılarını üzerine bina ettikleri selefin anlayışına aykırı olduğunu göreceğiz. Bu anlayış, İslam toplumlarında çöküşe, geri kalmaya ve dinî, içtimaî, siyasî, fikrî, iktisadî krizlerin artmasına sebep olmuştur. İslam aleminde parlak dönemlerin çoğu, Ehl-i Sünnet tarafından muhalif olarak nitelenen kesimlerin görüşleri vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Nitekim ilmî ve aklî açıdan parlak dönemlerin zirvesi, akıl için bir özgürlük alanı açan Kindî, İbn Rüşd, Fârâbî, Câbir b. Hayyân, İbn Sînâ, İbnu'n-Nefîs, Râzî gibi alimlerin çabalarıyla yakalanmıştır. İslamî çağlarda en parlak dönem, 800 ile 1100 yılları arasıdır. Bu aklî ve ilmî özgürlüğün önündeki engellerin kaldırılması ve alanın tamamen açılmasıyla olmuştur. Bundan dolayı bu asra İslam'ın altın çağı denmiştir[151]. Osmanlı Devletinde ve İran'da savaş sanayisinin ve siyaset bilimlerinin gelişmesi de Batı ilimlerinden faydalanma sayesinde olmuştur. Arap İslam bölgelerinde ilimlerin gelişmesi de Napolyon'un saldırılarından ve Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın Batılı düzenlemelerinden sonradır. Oysa pek çok öze dönüş hareketlerinin hedeflerini gerçekleştirmek için çabalarını literal din anlayışı üzerine kurduklarını görmekteyiz. Bu da geçmşte de günümüzde de kalıcı bir başarı getirememiştir[152]. İslamî hareketler ve akımlar, başarısız devletlerden başka bir miras bırakmamışlardır. Önce Hint yarımadasından Pakistan devletinin ondan da

---

[151] Bkz. **Âlemu'l-Felekî Âmerikî Yeşrahu Esbâbe İnhiyâri'l-Hadâreti'l-İslâmiyye**, https://www.youtube.com/watch?v=noHbcmfoYHg

[152] Bkz. eş-Şeyh Hasan Ferhân el-Mâlikî, https://www.facebook.com/hasanalmaliki/photos/a.439066403000.199933.218217048000/10153423635553001/?type=3&theater

Bengladeş'in ondan koparak bağımsız bir devlet şeklinde varlık kazanmasına sebep oldular. Afganistan'ın durumu da ortadadır. Son dönemlerde Türkiye ve Malezya hariç, Sudan, Cezayir, Somali, Tunus, Mısır ve Libya gibi ülkelerde de durum farklı değildir. Türkiye ve Malezya devlet yönetiminde Batı modelini esas aldıklarından bu durumun iki istisnası olmuştur[153].

Afganî ve Muhammed Abduh döneminde İslamî hareketler, açılımlarında Batılılaşmaya en yakın hareketler olmuştur. Fakat Reşîd Rızâ'dan Seyyid Kutup dönemine kadar ki dönemde yavaş yavaş bir daha radikal selefiliğe dönmeye başladılar. Ilımlı hareketin gelişme dönemi, Batılı iktisadî kuruluşlarla ilişkili olduğu dönemdir. Bu kurumlar 1973'de Körfez'deki petrol krizinden sonra teşekkül etmişlerdir. Bu hareketler davetlerini yaymak için, gelişen malî servetlere dayanmışlardır. Malî yardımlar ve hayırlı işler yapmışlar, su yollarını finanse etmişler, destekçilerini elleri altında bulunan kurum ve şirketlerde çalıştırmışlardır. Onların hareketleri de İslam ve bazı dünya devletleri tarafından desteklenmiştir.

2.1.2. İlişkinin Tarihî Kökleri

Yenidünya Düzeni ile İslamî hareketler arasındaki ilişki, Doğu ile Batı arasındaki mücadelenin devamı olarak kabul edilmektedir. Bunun kökleri de daha önceki dönemlere dayanmaktadır. Bu merhaleleri şu şekilde sıralamamız mümkündür.

2.1.2.1. Sömürgecilik Öncesi İlişki

Bu dönemi de iki kısma ayırmak mümkündür.

2.1.2.1.1. Doğu Batı Mücadelesi Dönemi

Doğu Batı arasındaki mücadele bir kaç merhaleden geçmiştir.

Birinci Merhale: Doğu ile Batı, Farslılar ile Yunanlılar arasındaki mücadele M. Ö. 4. ve 5. asır boyunca devam etmiştir. Başlangıçta Farslıların galibiyetiyle başlamış, sonuçta ise 333'de Eyessus'ta, 331'de Jomabila'da İskender tarafından

[153] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** s. 10.

yenilmeleriyle sonuçlanmıştır. Doğuda Fars İmparatorluğu yıkıldı ve onun yerine Yunan ve Helen İmparatorluğu geçti (333-64)[154].

İkinci Merhale: Farslılarla Bizanslılar arasındaki mücadeledir (630-611). Bu dönemde de başlangıçta Farslılar galip gelmişken, sonunda Bizanslılar kontrolü ellerine aldılar. Savaş putperest Farslılarla Hıristiyan Bizanslılar arasında gerçekleşti. Tarihçiler bu savaşı Hıristiyan aleminin gerçekleştirdiği ilk dinî savaş olarak görmektedirler. Kur'ân-ı Kerîm'de Rûm sûresinde bu savaşa işaret edilmiştir[155].

Üçüncü Merhale: Bu dönem İslam için bir yükselme dönemi olmuştur. Müslümanların, Yunan hâkimiyetiyle (333-64) başlayan daha sonra Bizans hâkimiyetiyle (64-633) devam eden Batı'nın meydan okumasına cevap verdiği bir dönemdir. Bu dönemde İslam imparatorlukları ortaya çıkmış, Doğuda ve Batıda yayılmışlardır. Bu merhalede, mücadele arenasından Fars imparatorluğu da yenilgiyle çıkmıştır. Müslümanlar onu İslam sancağı altına soktuktan sonra Doğudaki liderliği devralmıştır[156].

İslam, ister Doğuda İstanbul surları önünde olsun ister Batıda Endülüs sınırlarında olsun Hıristiyanlık ve Avrupa cephesi önünde bir cephe oldu. Bu dönem, Doğu ile Batı arasındaki mücadelede dördüncü merhale için bir zemin teşkil etti. Peşinden Haçlı Savaşları başladı.

Dördüncü Merhale: İki yüzyıl kadar devam eden (1096-1291) Haçlı Savaşları merhalesidir. Bu, Doğu dünyasıyla Batı dünyası arasındaki uzun süre devam eden düşünsel mücadelenin bir uzantısı sayılmaktadır. Mücadele bu dönemde daha önce şahit olunmayan yeni bir biçime büründü. Bu, bütün devletlerin iştirakiyle olan "devletler biçimi"dir. Çünkü Katolik Kilisesine bağlı olan Avrupa halklarının çoğu, Papalığın desteklediği Haçlı Savaşlarına katılmıştı[157].

Tarihçilerin çoğu müslüman Araplara karşı yapılan bu savaşları bir kaç merhaleye ayırma konusunda ittifak halindedirler. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

---

[154] Necât Selîm Mahmûd Mehâsîs, **Mucemu Meâriki't-Târîhiyye,** s. 26.
[155] Necât Selîm Mahmûd Mehâsîs, **a.g.e.,** s. 37.
[156] Karl Brockelmann, **Târîhu'ş-Şuûbi'l-İslâmiyye,** Ter. Nebîh Emîn-Munîr Ba'lebekkî, V. Baskı, Dâru'l-Melâyîn, Beyrut, 1968, s. 629 vd.
[157] Bkz. **Kıssatu'l-Hurûbi's-Salîbiyye,** www.islamstory.com (30.11.2013).

Kudüs ve Şam sahili üzerine yapılan Birinci Haçlı Savaşları (1096-1099), Dımaşk'ın alınması için yapılan İkinci Haçlı Savaşları (1146-1148), Akkâ üzerine yapılan Üçüncü Haçlı Savaşları (1189-1192), İstanbul üzerine yapılan Dördüncü Haçlı Savaşları (1202-1204), Mısır üzerineyapılan Beşinci Haçlı Savaşları (1217-1221), Kudüs'e üzerine yapılan Altıncı Haçlı Savaşları (1228-1229), Mısır'a üzerine yapılan Yedinci Savaşları (1248-1270), Tunus ve Mağrib'e üzerine yapılan Sekizinci Haçlı Savaşları (1268-1270)[158].

2.1.2.1.2. Osmanlı Devletinin Batıyla Mücadelesi Merhalesi[159]

Haçlı Savaşlarının bitmesinden sonra 13. yüzyılın sonunda Osmanlı'nın yıldızının parlamasıyla Batı ile Müslüman Doğu arasında yeni bir mücadele safhası başladı. Osmanlıların İstanbul'u fethedip birçok yere hâkim olmasından sonra, bir kaç asır devam eden Osmanlı'nın doğu liderliği dönemi başladı. Böylece kendilerini geniş bir sömürgecilik girişimleri karşısında gördüler. Bu mücadele Osmanlıların ömrü kadar yani altı asır devam etti. Son üç yüzyılında ise Osmanlılar zayıflamaya ve Batılı sömürgeciler de İslam topraklarında görünmeye başladılar. Önceleri Portekiz ve İspanyalılar sonraları da Hollandalılar İslam topraklarına hâkim olmak için bir takım çabaların içine girdiler. Daha sonra Birinci Dünya Savaşında Fransa, İngiltere ve Rusya İslam topraklarına girdiler. Akabinde Osmanlı İmparatorluğu yıkıldı ve toprakları sömürgeciler tarafından işgal edildi. Bu dönemin en bariz özelliği 15. yüzyılın sonu ila 16. yüzyılın başında Osmanlı devletine karşı Şiî İran Devletinin ortaya çıkmasıdır. 18. yüzyılın ortasında başka bir isyan hareketi ortaya çıktı. Bu da Arap topraklarında ortaya çıkan Vehhâbî hareketidir. Aynı zamanda sömürgeci saldırılar, iç ihtilaflar ve son dönemlerinde Osmanlının zayıflaması, Batıya karşı başka özgürlük hareketlerinin de ortaya çıkmasıyla sonuçlandı.

İslam alemine hâkim olmaya çalışan sömürgeciliğe karşı süreç içerisinde dinî ve cihadî hareketler ortaya çıktı.. Bu hareketlerin ve liderlerinin çoğu hatta milliyetçi eğilimlere sahip olanları bile sûfî karakterlidirler[160]. Bu merhalede Dünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkinin kökleri etrafındaki ihtilafları göz ardı etmek

[158] Muhammed Kutayş, https://fakkerfree.wordpress.com (30.11.2013).
[159] Karl Brockelmann, **Târîhu'ş-Şuûbi'l-İslâmiyye,** s. 374 vd.
[160] Bkz. **el-Cihâd ve's-Sûfiyye ve mâ lâ Ta'rifhu ani's-Sûfiyye,** http://www.sasapost.com/sufi-cihad/?utm_source=sasapost_slider_small (30.11.2013).

gerekmektedir. Çünkü İslamî uyanış ve çağdaş İslamî düşünceyi tecdit ve ıslah hareketleri, İslam aleminin çoğu bölgelerine yayılmıştı. Bu hareketler tarihî derinlikleri olan tecdit hareketleriydi. Bunlar yeni bir söylemle ortaya çıktılar. Batılı sömürgecilerin İslam beldelerini işgal etmesine karşı durarak cihat eylemlerine giriştiler. Bu mücadele 18. yüzyılın sonunda başladı ve 19. yüzyıl boyunca devam etti. Sömürgeci saldırıların en barizleri şunlardır: Napolyon Bonapart'ın 1798'de Mısır'a saldırması, Fransa'nın Cezayir'i ele geçirmesi (1830), Rusya'nın Müslüman Orta Asya ülkeleriyle savaşması, İngiltere'nin Aden'i işgal etmesi (1839), Fransa'nın Tunus'u tamamen ele geçirmesi (1881), İngiltere'nin Birinci Dünya Savaşına (1914-1918) kadar sırasıyla Mısır ve Sudan'ı işgal etmesi (1882, 1899), Irak ve Suriye topraklarının Fransa ve İngiltere arasında paylaşılması.[161] Bu hareketler, aynı zamanda Osmanlı Devletinin siyasî, askerî ve kültürel kurumlarının başına gelen zayıflama, geri kalma ve yozlaşmaya karşı çıkan ıslahatçı hareketlerdi. Bu tarihî vakıalara karşı koyabilmek için İslamî tecdit ve ıslah hareketleri olarak ortaya çıktılar. Bu hareketleri şu şekilde sıralamamız mümkündür: Hindistan'da Dehlevî (1702-1762), Arap Yarımadasında Muhammed Abdulvehhâb (1703), Nijerya'da Dan Fudyu hareketi (1754-1817), Rufâa et-Tahtâvî (1810-1879), Hindistan'da Mevdûdî ve hareketinden ilham alan Seyyid Ahmed Han liderliğindeki Diyubândî hareketi (1866)[162], Kuzey Afrika'da Senûsî hareketi (1859-1878), Sudan'da Mehdî hareketi (1881-1898), Cemaluddîn Afgânî (1839-1897), Muhammed Abduh (1856-1924), Abdurrahmân el-Kevâkibî (1854-1902), Muhammed Şükrî el-Âlûsî (1856-1924), Muhammed Hüseyin en-Nâînî (1857-1936), Abdulhamîd b. Bâdîs (1889-1940), Muhammed Reşîd Rızâ (1865-1935). Bunlardan başka 18. ve 19. yüzyıllarda Halvetiyye, İdrisiyye, Ticâniyye, Semâniyye, Hatmiyye gibi tasavvufî tarikatların oluşturduğu ruhî ve içtimaî hareketler de olmuştur. Nakşibendî, Şâzelî ve Kadirî gibi kadim tasavvufî tarikatlara bir ruh gelmiş ve yaygın bir canlanmaya şahit olunmuştur[163].

---

[161] Karl Brockelmann, **Târîhu'ş-Şuûbi'l-İslâmiyye,** s. 628 vd.

[162] http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=368119 (14.12.2014)

[163] Bkz. **Medhal Âmm li Fehmi'l-Harekâti'l-İslâmiyyeti'l-Muâsıra,** http://thepersiangful.weebly.com/1047107210831080107410981090-1080-1057107410771090107 2/2. (14.12.2014)

İki Dünya Savaşı arasında bazı gelişmeler de yaşanmıştır. Zira Evrensel Siyonizm rüzgârlarının esmeye başladığı yeni bir döneme girildi. Siyonizm, Filistin'de Yahudiler için yeniden bir devlet kurulmasına destek veren uluslararası bir Yahudi siyasî hareketidir. Balfour Deklarasyonu (1917) olarak bilinen ve Filistin'de bir Yahudi devletinin kurulmasıyla sonuçlanan girişimin başını çeken oluşumdur. Peşinden 1919'da Milletler Cemiyeti kuruldu. Mustafa Kemal Atatürk tarafından, Osmanlı devletinin enkazı üzerinde milliyetçi ve laik Türkiye Cumhuriyeti kuruldu. 1923'de gerçekleştirilen Lozan Barış Antlaşmasından bir yıl sonar, 1924'de hilafet kaldırıldı. Bu dönüşümlerin İslam alemi üzerinde etkileri oldu. Bu dönem, hilafeti geri getirmek, batılı sömürgeci devletlere, batılılaştırmaya ve ulus devletlere karşı koymak amacıyla İslamî hareketlerin ortaya çıkmaya başladığı bir dönem olmuştur. Bundan sonra ABD'nin rakip bir güç olarak, dünya düzenine hükmeden Fransa ve İngiltere İmparatorluğunun yerini alarak devletler sahnesine çıktığını görmekteyiz. Daha sonra da ABD'nin yıldızı parlamaya başladı. Bu dönemin en bariz özelliklerinden bir tanesi de Afgânî ve Muhammed Abduh hareketinin ortaya çıkmasıdır. Bu iki şahsiyetin, 20. yüzyılda Dünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkiye büyük etkileri olmuştur. Her ikisi de 19. yüzyılın sonu ila 20. yüzyılın başında aktif olmaya başladılar. Çünkü Osmanlı hilafetinin yıkılmasından sonra İslam dünyası bastırılmıştı.

Afgânî ve öğrencisi Muhammed Abduh hareketi ile Vehhâbîlik hareketi arasındaki farkların en barizi şudur: Vehhâbilik hem dahilî hem de haricî seviyedeki ıslahatçı metodunda İslamî ıslahatçılıkla damgalanmıştır ve İslamî uyanış üzerinde olumsuz siyasî bir etkiye sahiptir. Çünkü davetinde tasavvufî ve Şiî metoda karşı savaş açmıştı. Osmanlı Devletine ve Şiîliğe karşı düşmanca davranmıştı. Onları haricî bir düşman gibi görmüştü. Dahilî düzlemde de kendi görüşüne ve metoduna muhalif olan herkese karşı dışlayıcı bir tavır takınmış ve en yakınlarına karşı bile şiddet kullanmıştı. Yöneticilere her türlü isyanı ve herhangi bir şekilde siyasete girmeyi haram saymıştı. Yöneticilere itaat etmenin vacip olduğunu ileri sürmüştü. Bütün bunlar, sömürgecilerle antlaşmalarında ve istibdatlarına karşı çıkan halka karşı petrol krallarının siyasi amaçlar için kullanabilecekleri araçlara dönüşmüştü.

Buna karşın Afgânî ve Abduh hareketi selefi, ıslahatçı, kapsayıcı bir hareketti. Bütün Müslümanları kapsayan İslamî bir birliğe çağırıyordu. Geri kalmışlığın ve bozulmanın sebeplerini, Vehhâbî Selefiliğin kendisine davet ettiği içtimaî ve dinî sapmalara bağlamaktaydı. Selef alimlerinin görüşlerine dönmeye ve İslamî hilafeti geri getirmeye çağırıyordu. İlerlemek ve dahilî uyanışı gerçekleştirmek için hem Afgânî hem de Abduh siyasî ıslah esası üzerinde yoğunlaşıyorlardı. Dışarıyla münasebetlerinde ise, geri kalmışlık ve bozulmayı önleyici ileri derecedeki vasıtaları almaya davet ediyorlardı. Bütün bu geri kalmışlıkların sebebi olan sömürgecilikten kurtulmak için, gayret ve çabalarını İslamî birliği gerçekleştirmeye sarfediyorlardı. Bundan dolayı hareketleri ıslahatçı, siyasi, ilerlemeci, kapsayıcı ve evrensel bir hareketti. Fakat Abduh, üstadı Afgânî'yi ve metodunu izlemekle beraber, ıslahatçı selefi stratejisinde ondan ayrılmaktaydı. Çünkü Abduh'un stratejisi, ıslahatçı ve uyanışçıydı. İslamî alanda kültürel, ilmî, psikolojik ve dinî uyanış için bütün gereklilikleri hazırlamak amacıyla Batıyla karşılaşmayı bir süre geciktirmeye çalışıyordu. Bundan dolayı Afgânî'den farklı olarak bir adım daha öndeydi. Çünkü Afgânî'nin stratejisi devrimci bir stratejiydi. Sömürgeciliğe karşı bir devrim için ümmetin bütünüyle uyanmasını ve harekete geçmesini istiyordu. Abduh bazen Mağrip'te Abdulkerîm el-Hattâp, Libya'da Ömer el-Muhtar, Cezayir'de Abdulkadir, Sudan'da Mehdî hareketi gibi Afgânî'nin fikirlerinden etkilenen Arap devrimlerinin kapsamlı ve evrensel değil de yerel ve bölgesel olduklarına işaret ediyordu. Daha sonra Reşîd Rızâ, ondan sonra da Hasan el-Bennâ ve İhvân hareketi geldi. Yavaş yavaş bu hareket selefi düşünceye dönmeye başladı[164].

2.1.2.2. Sömürgecilik Merhalesinde İlişki, Vehhâbî Devletinin ve Müslüman Kardeşler Hareketinin Ortaya Çıkışı

Osmanlı Devletinin yıkılışından, bütün İslam coğrafyasının sömürgecilerin hâkimiyetine girmesinden, çağdaş ulus devletlerin ortaya çıkıp içtimaî hayata hâkim olmalarından, çağdaş meydan okumaların artmasından ve sömürgeci güçlerin yardımıyla aşırı laik akımların gelişmesinden sonra, İslam toplumu dünya bakışı ve

[164] Bkz. Muhammed Âbid el-Câbirî, http://www.aljabriabed.net/terrorism17.htm (05.11.2015).

ideoloji açısından iki parçaya bölündü: Laikler ve İslamcılar. Hedefleri ve araçları farklı olmakla birlikte Milliyetçilik duygusu hepsinin ortak paydasıydı.

2.1.2.2.1. Laikçiler: Solcular ve Sağcılar

Laikler, İslamcılarla aralarındaki mücadelenin şiddetlenmesinden, Sykes Picot antlaşmasından ve Türkiye'de hilafet devleti yerine bir ulus devletinin ilan edilmesinden sonra Batı'yı taklit etmeye yöneldiler ve onları adım adım takip ettiler. İslam dünyasında kültürlü, Batı düşüncesinden etkilenmiş olan ve dini, kişi ile Allah arasında kişisel bir ilişkiden ibaret gören ve siyasete karışmaması gerektiğini savunan seçkin bir grup ortaya çıktı. Burada siyaset nizamında laiklikle ilgili kavramları açıklamak gerekmektedir.

Batıyı taklit ve adımlarını takip etmeye çağıran bu aydınlanmacıların en önemlilerinden biri Mısırlı edebiyatçı Taha Hüseyin'dir (1889-1973). Taha Hüseyin Kısasu'l-Kur'ân isimli kitabında buna işaret eder. 1925'te Şeyh Ali Abdurrâzık, (1887-1966) "el-İslâm ve Usûlu'l-Hukm" isimli kitabını yayınladı. Bu kitabında İslam'da hilafet ve hükümeti incelemiştir. Bu kitap, şer'î kadılık makamında olan bir Müslümanın yazdığı ilk kitap kabul edilmektedir. Abdurrâzık Ezher şehylerindendir. Bu kitapta özellikle İslam'ın "devlet değil, bir din" olduğunu vurgulamaktadır. Dinî bir sistem olarak kabul etmediği hilafeti geri getirme çağrısına karşı çıkıyordu. Çünkü ona göre İslam dini, hilafetten uzaktır. Bu görüşü şöyle savunmaktadır: "Allah'ın kitabı Kur'an, fakihlerin hilafet, halkın ise halifeler olarak isimlendirdikleri böyle bir hükümet şekli üzerinde durmamaktadır. Vakıa, Müslümanların dünyadaki salahının buna bağlı olmadığını göstermektedir. Dünya işlerimiz için böyle bir hilafete ihtiyacımız da yoktur. Eğer dilesek, bundan daha fazlasını söylerdik. Hilafet, İslam ve Müslümanlar için sadece bir sıkıntıdır, bir kötülük ve fesat kaynağıdır"[165]. Abdurrâzık sözlerine şöyle devam eder: "Kesinlikle hilafet daima baskı gücüne dayanmıştır. Tarih, hilafeti bize şununla bağlantılı olarak hatırlatmaktadır: Kılıçların gölgesinde korunan ve halka silahla korku salan bir sistemdir."[166].

2.1.2.2.2. Selefî Vehhâbî İslamcılar ve İhvân Hareketi

[165] http://articles.islamweb.netmediaindex.phppage=article&lang=A&id=33290
[166] Ali Abdurrâzık, s. 25-26.

2.1.2.2.2.1. Selefî Vehhâbî İslamcılar

Vehhâbî hareket Suudî Devletini kurmak için uzun süre mücadele etti. Osmanlı devletine karşı eline geçen fırsatları kullandı. Osmanlı devleti, uzun süre bu emellere ulaşmasını engellemişti. Osmanlı'nın vurucu gücü olan ve 19. yüzyılın sonundan 20. yüzyılın başına kadar devam eden zaman diliminde iki Suudî devletini yere gömen Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı Devletinden ayrılmasından sonra önüne çıkan ilk fırsattan yararlandı. Suudîler, İngilizlerin yardımıyla bu rüyayı gerçekletirebildiler ve 1932'de devletlerini ilan ettiler. Suudîler bu devleti kurabilmek için Vehhâbî hareketini çevresiyle, özellikle de Şiîlerle, Türkiye Devletiyle ve kendilerine muhalif olan Araplarla düşman hale getirmiştir. Ancak onların rolünü ve bölgedeki sömürgecilerin varlığını kabul eden Körfez devletlerini düşman kategorisine yerleştirmediler. Çünkü bu devletler onların özel devletçikleri olmuşlardı. Sömürgecilerle Suudîler ve Körfez ülkeleri arasındaki ilişkiden dolayı, Vehhâbîlerle sömürgeciler arasındaki ilişki olumsuz bir şekilde seyretmemiştir.[167]

İngilizlerle Vehhâbîlik arasındaki ilişki, yeni sömürgecilikle İslamî hareketler arasındaki ilk ilişki olarak sayılabilir. İngilizler için Körfez bölgesinde bir hareket oluşturma fikri, petrolün bulunmasıyla birlikte bu bölgenin stratejik bir önem kazanmasından sonra oluşmuştur. Buralar Osmanlı topraklarıydı. İngilizler, Suudî Arabistan ve Körfezi, Suveyş'ten Hindistan'a kadar uzanan zincirin halkaları olarak kabul etmişti. Bu ikisi İngiliz İmparatorluğunun iki incisi olarak görülmüştü. Çünkü İngiltere onlar vasıtasıyla Güney İran, Irak ve Körfez'deki petrol çıkarlarını kontrol edebilme imkânına sahip olmuştur. İngilizler bu sevdaya, Fransızlara ve diğer üç güce yani Alman, Rus ve Osmanlı Devletine karşı savaşa girişmesinden sonra tutulmuştu[168].

İngiltere, hâkimiyetini bütün Hindistan'a, Afganistan'a, İran'a, Mısır'a, Süveyş Kanalına, Kıbrıs'tan Kuzey Afrika'ya ve Aden'e kadar uzanan bölgeye yaymıştı. Irak ve Suudî Arabistan'a da hâkim olabilmek için, büyük bir güce muhtaçtı. Çünkü ancak bu şekilde bu uzak topraklar üzerinde Osmanlı hâkimiyetine

[167] Bkz. Christopher M. Davidson, **ma Ba'de'ş-Şuyûh, el-İnhiyâru'l-Mukbil li'l-Memâliki'l-Halîciyye,** I. Baskı, Merkezu Avâl li'd-Dirâsât ve't-Tevsîk, Beyrut, 2014.

[168] Mark Curtis, **et-Târîhu's-Sırrî li Teâmuri Birîtânyâ maa'l-Usûliyyîn,** Ter. Kemal Seyyid, II. Baskı, Merkezu'l-Kavmî li't-Tercume, Kahire, 2014, s. 33.

meydan okuyabilirdi. Mısır ile Osmanlı arasındaki ilişkinin kötüleşmesinden sonra İngiltere Vehhâbilik ve Suud ailesi vasıtasıyla rüyasını gerçekleştirebildi ve Birinci Dünya Savaşından sonra da Osmanlı'yı oradan çıkarabildi.

Osmanlı hilafetinin yıkılmasından sonra İngilizler, 1927'de Suudî Arabistan'ın bağımsızlığını kabul etti. Şerîf Hüseyin el-Hâşimî, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etti ve Osmanlının yıkılışından sonra kendisini "Müslümanların halifesi" ilan etti. 1932'de İngilizlerin himayesinde Suud ailesinin devletinin, "Suudî Arabistan Krallığı" ismiyle, yeni biçimi tamamlandı[169].

Fakat uzun süren yıpratıcı savaşlardan sonra İngiltere, yeni bir güç olan ABD karşısında bölgede yavaş yavaş güç kaybetmeye başladı. ABD, uluslararası liderlikte İngilizlerin yerine geçti ve Yenidünya Düzeninin idaresinde Suudîler üzerinden ve ona dayanarak Selefî Vehhâbîlerle yeni bir ilişki dönemini başlattı. İkinci Dünya Savaşından sonra soğuk savaş olarak isimlendirilen mücadelede, yani Amerika ile Rusya'nın karşı karşıya geldiği dönemde, Suudî Devletine yeni bir merkezî rol biçti.

2.1.2.2.2.2. İhvân Teşkilatı

Mısır'da İhvân açısından durum biraz farklıydı. Çünkü sömürgecilikle olumsuz bir ilişkileri vardı. Mısır, İngilizlerin gelişinden sonra, Osmanlı himayesinden sömürgeci İngiliz hâkimiyetine geçti. Bölgede Safevî, Osmanlı ve Vehhâbîlik mücadelesinin bırakmış olduğu Şia, tasavvuf ve Selefîlik arasındaki mezhebî ve fikrî bölünmenin etkisiyle ülkedeki müslümanların birliği bozulmuştu. Bir taraftan bu değişimler karşısında, diğer taraftan İslamî sembolleri laikleştiren veya Batılılaştıran akımların kışkırtmaları karşısında Müslüman düşünürler, çağın gelişmelerine ayak uydurabilmek için sahih İslam'ın ilkelerine sarılmanın ve İslamî düşünceyi yenilemenin zaruretine çağırmaya başladılar. Bu davet Müslüman Kardeşler Teşkilatı vasıtasıyla vücut buldu. Çünkü bu hareket, Afgânî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ'dan Hasan el-Bennâ'ya uzanan bir çizgi olarak kabul edilmektedir. Hasan el-Bennâ, Teşkilatın Mısır'daki kurucusudur. Laikçilere karşı İslam'ın hem din hem de devlet olduğunu ilan etmişti. Ürdün'de Hizbu't-Tahrîri'l-İslâmî, Irak'ta Hizbu'd-Da'veti'l-İslâmiyye ona tabi oldular. İslam birliğini ve büyük

[169] Christopher M. Davidson, **ma Ba'de'ş-Şuyûh,** s. 57.

hilafet devleti rüyasını gerçekleştirebilmek, sömürgecilere ve laikçilere karşı koyabilmek için, mezhebî ihtilafları bir kenara bırakmaya ve çağın araçlarını kullanmaya çağırdılar. Hem Ehl-i Sünnet'ten hem de Şia'dan Müslümanlar onlardan etkilendiler.

Sözkonusu durum, Selefî metottan ve fikrî usulünden daha canlı, dinamik, çağdaş İslam toplumunun ihtiyaçlarına cevap verebilen siyasî bir harekete geçişin başlangıcı oldu. İşin başında İslamcılarla Laikçiler arasındaki karşılaşma verimli bir takım sonuçlar doğurdu. Aralarında silahlı bir çatışmaya dönüşmeyen fikrî bir tartışma ve barışçıl bir mücadele ortamı vücut buldu. Her iki taraf da İslamî sahada iyi çalıştı. Bu barışçıl durumun sebebi, İslam devletinin kendi evlatlarının elinde değil de mandacıların egemenliği altında olmasındandı. Bundan dolayı müşterek bir hedef etrafında toplanabilmişlerdi. Bu hedef de sömürgecilikten kurtulmaktı. Onlardan hiçbiri askerî bir güce veya dış bir desteğe sahip değildi[170].

Bu durum İkinci Dünya Savaşına kadar böyle devam etti. 1948'de İsrail ile savaşta Müslüman Kardeşlerin rolü bariz bir şekilde ortaya çıktı. Faaliyetleri artmaya başladı. Çünkü Mısır'da İngiliz İktâ sistemine ve azınlık partilerine karşı çıktılar. Fakat bu dönemde laiklerin terazisi daha ağır basıyordu. Çünkü Batılı gelişmenin fenomenleri İslam aleminin gözlerini kamaştırmıştı. Yine laik Batılı hayatın esasları, İslam toprağının derinliklerine tohumlarını ekmişti. Çünkü Müslümanlar bu topraklarda Batı kültürüyle direkt bir temas içerisinde bulunuyorlardı ve bütün kurumlarını Batılı tarza göre şekillendirmişlerdi. Bundan kurtulmak oldukça zordu. İslamcılar onun karşısına başka bir alternatif çıkarma gücüne de sahip değillerdi. Batılılar, İslamcılara güvenmedikleri için, bu mirası güvendikleri kimselere bırakmaları işin tabiatı gereğiydi. Çünkü onlar bu mirası Batılı tarzda muhafaza edeceklerdi[171].

Bu dönem, İhvân hareketinin tarihinde en önemli dönemlerden biri olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu hareketin temelini teşkil eden fikrî ve nazarî kaidelerin ortaya konulduğu bir dönemdir. Çünkü bu, tüm dünyada ve İslam toplumunda

---

[170] Mecmûa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye,**

[171] Mahmûd eş-Şerîf, **et-Teveccuhâtu'l-Garbiyye Nahve'l-İslâmi's-Siyâsî fi'ş-Şarki'l-Avsat,** I. Baskı, Merkezu Dirâsâti'ş-Şarki'l-Avsat, Ammân, 2000, s. 40.

yenilikleri karşılamada gerekli bir durumdu. Bu dönemin en belirgin vasfı, Hasan el-Bennâ'nın konferanslarda ve toplantılarda yapmış olduğu konuşmalardır. Bu konuşmalar kasetler ve kitaplar vasıtasıyla dağıtılıyordu. Hasan el-Bennâ bu konuşmalarda siyaset ve İslamî alanla ilgili olan en önemli sorunlar etrafında bu hareketin kapsamlı hedeflerinin, fikrî temellerinin ve mücadele yönteminin altını çiziyordu. Hasan el-Bennâ'nın fikirleri ve sözleri kendisinden sonra bu hareketin başvuru kaynağı oldu. Onların mücadele hareketlerinde olumlu ve olumsuz etkiler bıraktı.

Bu hareketin en önemli özelliklerinden biri, İslam birliğine çağırmada, ihtilafları bir kenara koymada ve gayretleri sömürgecilikten kurtulmaya yönlendirmede, İslamî uyanışın önceki liderlerinin metodunu takip etmesiydi. Bunun aksine Vehhâbilik, düşüncelerini Körfez ülkelerinin sömürgecilikle olan iyi ilişkilerinden yararlanarak terennüm etmişti. Kendi fikrinin ve düşüncesinin sınırlarının dışına çıkan herkese karşı şiddet yanlısı hitabını ve üslubunu mutad olmayan bir şekilde değiştirmişti. Kendi hükümetlerinin siyasetlerine, bölgedeki stratejilerine ve genel olarak sömürgecilerle özel olarak da İngilizlerle daha sonra da Amerika ile ilişkilerine uygun olması için üslubunu ve fikirlerini yumuşatmıştı.

Fakat İhvân'ın düşünce yapısını şekillendiren Hasan el-Bennâ'ya göre Batılı düşünce sistemi bir ayakbağıdır. Geleceğe doğru ilerlemek için buna müsamaha göstermek mümkün değildir. Diğer taraftan İhvân'ın hasımları da onları hedef gösteriyorlardı. Çünkü bu tür teşkilatları şiddete teşvik eden, devletin meşruiyetini ortadan kaldıran ve devlet içinde askerî bir güce sahip olan unsurlar olarak görüyorlardı. Bunları demokrasiyi tahrip eden bir konumda gördükleri için çağdaş bir devlette bunlara izin verilmesi beklenemezdi. Onları toplumu zorla değiştirme hareketi içinde olmakla itham ettiler. Hasan el-Bennâ'nın düşüncelerini okuduğumuz zaman, bu akımın içeriden bir takım problemlerle karşılaştığını söyleyebiliriz. Bu düşünceler ve sözler Hasan el-Bennâ'nın 5. ve 6. Kongrede yapmış olduğu konuşmaları bir araya toplayan risalelerinden oluşturulmuştur. Bunların etrafında

geniş bir tartışma yapılmış ve hareket üzerindeki etkileri günümüze kadar devam etmiştir[172].

Hasan el-Bennâ'nın hâkim olan düzen hakkındaki görüşleri: Hasan el-Bennâ, 5. Kongrede gençlere yönelik risalesinde şöyle der: "Biz İslam esasına dayanmayan veya onun tarafından desteklenmeyen herhangi bir hükümet sistemini tanımıyoruz. Bu siyasi partileri tanımıyoruz. Küfür ehlinin ve İslam düşmanlarının bizi kendisiyle hükmetmeye ve amel etmeye zorladığı bu taklidî biçimleri de kabul etmiyoruz. Bütün yönleriyle İslam nizamını hâkim kılmak ve bu nizama dayanan İslamî bir hükümeti oluşturmak için çalışıyoruz"[173]. Bu mevcut devleti ve meşruiyetini kabul etmediğine ve onu sonlandırmanın ve sahte saymanın gerekliliğine bir işarettir.

Hasan el-Bennâ'nın sözleri, İmparatorluk kurma çabasında olanlara bir eleştiri olarak da görülebilir. Onun daveti aynı zamanda İslamî bir imparatorluk kurmak için de bir davettir. 5. Kongrede şöyle der: "Biz Batılı siyasetçilerin bakışlarını şuna çevirmek istiyoruz: Sömürgecilik geçmişte başarıya ulaşamadığı gibi gelecekte de kesinlikle başarıya ulaşamayacaktır". Yine şöyle der: "Mussolini ve Hitler Roma İmparatorluğunu geri getirme hakkına sahipse, biz de İslam İmparatorluğunu yüceltme ve geri getirme hakkına sahibiz". Yine şöyle der: "Biz, herhangi bir zaman diliminde İslam'la şereflenen her yerde Allah'ın sancağının tekrar dalgalanmasını istiyoruz. Her yerin müezzinlerin tekbîr ve tehlîl sesleriyle yankılanmasını istiyoruz". "Endülüs, Sicilya, Balkanlar, Güney İtalya, Cezayir Yunan Denizi, hepsi İslam'ın hakimiyeti altındaydı. Tekrar İslam'ın bağrına dönmesi gerekir. Daha önce olduğu gibi Akdeniz ve Kızıldeniz'in tekrar İslam'ın iki denizine dönmesi gerekir. Bağlamı farklı olsa da bunlar, İslam imparatorluğunu geri getirmek için askerî bir seçeneğe davet olarak kabul edilebilir. Çünkü askerî bir seçenek olmaksızın bunu gerçekleştirmek mümkün değildir. Mussolini, Hitler ve Oğul Bush tarihi bir imparatorluğu geri getirme ve dünya haritasını değiştirmeyi düşündüler. Ne elde ettiler, ne topladılar ve şimdiki durum nedir? Bu konuşma da, Batı'nın çağırdığı

[172] Daha fazla bilgi için Bkz. Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen.**
[173] Burada anlattıklarımız 5. Kongre'de söylenenlerin bir özetidir. Daha fazla bilgi için Bkz. www.ikhwanwiki.com/index.php?title=

medeniyetler çatışması nazariyesini destekleme ve onu kabul etme olarak görülebilir. Nitekim Batı da bu düşünceye benzer bir düşünceyi temize çıkarmaya çalışmıştı[174].

Hasan el-Bennâ konuşmalarında, silahlı şiddete dayanarak uygulama planlarına ve zamanına da işaret etmişti. Bu konuda şöyle der: "Ey Kardeşler! Uygulama adımlarımızı ne zaman atacağız. Siz Müsülüman Kardeşler topluluğu ruhî ve manevî açıdan iman ve akideyle, fikrî açıdan ilim ve kültürle, bedenî açıdan eğitim ve riyazetle donanmış üç yüz birlik olduğunuz zaman… Böyle bir zaman geldiğinde benden isteyin, sizinle beraber denizin dalgalarına dalayım, sizinle göğün bulutlarına gireyim ve her inatçı ve zorbaya karşı sizinle beraber savaşayım. Allah'ın izniyle bunu yapacağım". Bu konuşmanın devamında şöyle der: " İhvân, başka seçenekler fayda vermezse fiilî gücü kullanacaktır". Fiilî gücü kullanmak, güç ve silah kullanmak anlamına gelmektedir. Bu sözlerden, planlanmış gizli bir planın olduğu sonucunu çıkarmak da mümkündür. Bunun olgunlaşması beklenmektedir. Bundan dolayı devletin onlara seyirci kalması düşünülemez. Bu, bir ordu oluşturup tatbikat yapmak için yazılmış muhtemel bir senaryo değildir. İleride nasıl kullanılacağını bilmeksizin araçları hazırlamak gibidir. Aynı zamanda her siyasî aktörün siyasî kanunları çıkarmayı düşünmesi ve bu konuda adımlar atması onun en tabiî hakkıdır. Ancak sistemi nasıl ve ne şekilde değiştireceğini ilan etmesi gerekmektedir. Hasan el-Bennâ'nın bu sözleri ise şiddete ve ötekileştirmeye bir işaret olarak görülebilir[175].

İhvân'ın kuracağı devletin şekli ve bu devlette vatandaşların ve gayri Müslimlerin konumu hakkındaki düşüncelerine gelince; o, bu konuda şöyle der: "Zaruret halinde, genel velayet makamlarının dışında gayri Müslimlerden yardım istememizde herhangi bir beis yoktur". 5. Kongre eğitim talimatları risalesidir. Mesela Mısır'da Hıristiyan vatandaşların devlete karşı konumunun ne olacağını sorabiliriz. Devlet, geleneksel bir devlet mi olacak yoksa çağdaş kurumlara sahip bir devlet mi olacak? Bütün bu problemler İhvân açısından 2005 seçimlerine kadar halledilmemiş olarak kaldı. 2005 seçimlerinde, harekette açılma başladı ve gayri müslim bir reisi kabul ettiler. 2010 yılında Seyyid Kutupçu kanadın hâkim

[174] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** s. 186.
[175] Câsim Sultân, **a.g.e.,** s. 184.

olmasından sonra hareket bir daha çok hızlı bir şekilde eski düşüncelerine geri döndü[176].

Dinî açıdan dönüşümü teşvik etmek konusunda Hasan el-Bennâ şöyle der: " Otoritenin iki hedefinin olduğunu hatırlayınız. İslamî vatanı her türlü yabancı sultadan özgürleştirmek ve bu vatanda bağımsız İslamî bir devlet kurmak. İslamî bir devlet kurulmadıkça bütün Müslümanlar suçludur ve Allah'ın huzurunda sorumludurlar". Bu sözlerde, halka devleti değiştirme sorumluluğu yükleme durumu söz konusudur. Bu da halkla hükümetleri karşı karşıya getirmektedir. Bunun yanında herhangi bir yabancı devletin hegemonyasından kurtulmak için özgürlük çağrısı evrensel bir taleptir. Bu açıdan savunma ve özgürlük onların da hakkıdır. Fakat bu söylem, bu gizlilikle sadece bir hayalden ibaret kalmaktadır. Ayrıca sorgulanması gerekmektedir.

Demokratik metod ve araçları olan siyasî partiler hakkında şöyle der: "İslam particiliği kabul etmez. Çünkü İslam vahdet dinidir". "Bunu söyleyene açık ve sarih bir şekilde şunu derim: Ey Kardeşim! Partici siyasiler ya bir partiye yardımcı olur veya diğerine mukavemet ederler. Biz ise böyle değiliz. Hiç kimse buna bir delil veya delile benzer bir şey getiremez"[177]. Burada Hasan el-Bennâ particilikten söz etmektedir. Bazen particiliğin sakıncalarını ortaya koymakta bazen de bunun İslam'a aykırı olduğunu söylemektedir ve tek partili bir düzeni önermektedir. Yine o, hareket merkezli ve hareketin üstünlüğüne vurgu yapan bir dile sahiptir. Bu da sadece kendilerinin İslamî bir cemaat olduğu şeklinde bir düşünceye sahip olduklarını göstermektedir. Bu konuda şöyle der: "Ey İnsanlar! Övünmek için söylemiyorum. Biz Allah Resulünün sahabesiyiz ve sancağının kendisinden sonraki taşıyıcılarıyız. Sahabe onun sancağını yükselttiği gibi siz de onu yükseltiniz. Yaydıkları gibi siz de onu yayınız. Kur'ân'ı korudukları gibi siz de onu koruyunuz. Onun davetiyle müjdeledikleri gibi siz de müjdeleyiniz. Allah'ın rahmeti alemler içindir". Arapların durumunu yüceltme, üstün görme ve geri kalmanın sebeplerini başkalarına yükleme konusunda şöyle der: "Siyaset, asabiyet, liderlik ve makam ihtilafları geri kalmanın sebeplerindendir."

[176] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, s. 29.
[177] http://www.daawa-info.net/books1.php?id=5143&bn=195&page=10

İhvân hareketinin, mevcut durumu tedavi etmede izlediği bu tutum, aslında Batının ve sömürgeciliğin varlığına karşı bir reddiyedir. Bu sözlerin olumsuzluklarından biri, devletin iç siyasetinde yaşanan gelişmelere uygun olmamasıdır. Çünkü bu sözler, isyana ve mutlakiyetçiliğe bir zemin hazırlamaktadır. Devlete ve topluma belirli bir yaşama biçimini önermektedir. Hasan el-Bennâ'nın takipçileri bu metod üzere yürümeye devam ettiler. Hasan el-Bennâ'yı söylediklerinde ve fikirlerinde bir dereceye kadar mazur görebiliriz. Çünkü bu fikirleri ve ilkeleri ortaya koyduğu zaman İslam alemi sömürgeciliğin işgali altında bir çöküntü içerisindeydi. Kurumlar sömürgecilerin arzularına göre oluşturuluyordu.

İhvân cemaatinde sömürgecilikten kurtulduktan sonra da bir değişiklik olmaksızın aynı metoda bağlı kalarak hareket etti. Özellikle sömürgecilikten sonra hükümet, devlet ve kurumlarda aynı metodu uygulamaya ve sadece bir devlette değil bütün İslam alemine yaymaya çalışmasından dolayı hareketin değeri arttı. Bunu hilafet ismi altında bir İslam imparatorluğunu kurmak amacıyla yaptı. Muhtemelen bu değeri, 1948'de İsrail'e karşı yapılan savaşta üstlenmiş oldukları askerî rolden dolayı da kazandılar. Bu da 1949'da Mısır'da iktidarı ihtilal ile ele geçiren ihtilalci general Cemal Abdunnasır'ın istihbarat ajanlarının Hasan el-Bennâ'ya süikast düzenleyip şehit olmasına yol açtı. Bağımsızlıktan sonra Cemal Abdunnasır'ın bu güçten korkması, cemaati hedef tahtasına oturtmasına sebep oldu. Bununla beraber cemaatin içinde değişim için sürekli olarak çalışan bir grup var olagelmiştir. Fakat cemat içinde değişimin getirdiği zorluklar, cemaatte bu değişime karşı olanların sert muhalefetine sebep oluyordu.

Söz konusu dönemde İslamî olmayan her şeyin dışlanması söylemi, Hasan el-Bennâ'nın ve cemaatin şiddet yanlısı selefi düşünceye meyletmekle itham edilmesine sebep oldu. Bu durum, ötekiyle, Şiî, mutasavvıf ve kendilerine muhalif olan herkesle mücadelede cemaatin düşünceleriyle Vehhâbîliğin düşünceleri arasındaki benzerlikten kaynaklanmaktaydı. Zira Vehhâbîler Suud'da devlet kurmaya çalışırken böyle bir üslup kullanmışlardı.

Hasan el-Bennâ bu ilkeleri ortaya koyarken bu merhale için bunları en uygun ilkeler olarak görmüştü. Donukluğun aklîliğini savunmuyordu. Onun bu konudaki görüşleri yine 5. Kongre'de yapmış olduğu konuşmadan açıkça anlaşılmaktadır: "Her

çağda, eğitim ve öğretimde, halkının üslubuna uygun olan bir yazı metodu vardır. İnsanların akılları yenilendiğinden dolayı araştırma, düşünme ve istinbat yollarının da yenilenmesi gerekir". Bununla beraber vakıanın kendilerine dayattığının dışında konumlarında herhangi bir değişiklik olmamıştır.

Ancak daha sonraki yıllarda İhvân'ın siyasî tavırlarında bir takım değişiklikler olmuştur. Islahatçı fikirleri daha fazla kapsayıcı bir hoşgörüye evrilmiştir. Demokrasi, vatandaşlık, kadın hakları, genel seçim gibi modern devletin şartlarını kabul etme merhalesine varmışlardır. Hatta seçimi kazanması durumunda Kıptî bir Hıristiyan'ın devlet reisliğini üstlenmesini bile kabul etmişlerdir. Hükümetlerin yapmış oldukları anayasa ve kanunlara aykırı uygulamalarına, idarî ve ekonomik bozulmalara, hak ve özgürlük ihlallerine fitneden kaçınmak ve içeriden ıslaha yönlendirmek amacıyla ses çıkarmamışlardır. Ancak davanın sabitelerinden bir sapma olarak gördükleri için cemaatin muhafazakar akımı bu kararları reddetmiştir. Muhafazakarların sertliğiyle ıslahatçıların müsamahakarlığı cemaatin tavırlarında birbirinden ayrı iki uygulama şeklini ortaya çıkarmıştı. Birincisi siyasetin dinle olan problemi, ikincisi ise dinin siyasetle ilgili olan problemidir. Bu iki tavır cemaatin geleceğini siyasetle din arasında meçhul bir eşiğe yöneltmiştir[178].

2.1.2.3. Soğuk Savaş Dönemindeki İlişki ve Cihâdî Hareketlerin Ortaya Çıkışı

Bu merhale bazı gelişmelerden sonra başladı ve dünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi etkiledi. Öncelikle İslam topraklarında ulusal özgürlük hareketleri başladı ve yönetim aşamasına kadar geldi. Bölgede Fransa ve İngiltere'nin rolü bir başarı getirmedi. Batıya karşı bir rekabet kutbu olarak ortaya çıkan Sovyetlere karşı Batı cephesinde ABD'nin yükselmesinin kapısını açtı. İki güç arasında soğuk savaş olarak isimlendirilen bir süreç başladı. Arap coğrafyası da ABD'nin himayesine girmeye ve ABD'nin İslamî hareketlerle ilişkisindeki rolü belirginleşmeye başladı. ABD'nin İslamî hareketlerle ilişkisini şu bölümlere ayırarak incelemek mümkündür:

[178] Abdulilah Belkazîz, **el-İslâm ve's-Siyâse, Devru'l-Harekâti'l-İslâmiyye fî Savği'l-Mecâli's-Siyâsî,** s.102.

2.1.2.3.1. Selefîlerle Amerika Arasındaki İlişki

Bazı tarihçilere göre ABD liderliğindeki yenidünya düzeni ile Vehhâbî Selefîlik arasındaki ilişkinin kökleri, İkinci Dünya Savaşının bittiği tarihe (1945) veya sonraki yıllara dayanmaktadır. Çünkü ABD ile Suudî Arabistan arasındaki ilk resmi temas bu yıllarda olmuştur. Fakat bu tarihi daha eskilere götürmek de mümkündür. Buna göre ilk temas 1933'te gerçekleşmiştir. ABD ile Suudî Arabistan arasında ilk ticari temas, Osmanlılara karşı yapılan savaşta Suud ailesiyle Vehhâbî hareketi arasındaki ilişkiyi yürüten İngiliz subay Harry St. John Bridger Philby aracılığıyla sağlanmıştır[179]. Bundan sonra Philby'in Suud Krallığı sarayında büyük bir değeri oldu. Emekli olduktan sonra ticarete atıldı ve Suudî petrol sahasında çalışan şirketler kurdu. Böylece İngiltere'nin ortakları olan Amerikalılarla Suud ailesi arasında iktisadî ilişkileri güçlendirdi. Bu durum daha sonra Körfez petrolünün Amerika'nın çıkarlarına uygun olarak işletilmesini sağladı. California, Texaco ve Exxon gibi dev şirketler bu işe giriştiler. Daha sonra bu şirketler Aramco olarak isimlendirilen bir şirkette birleştiler. Böylece Suudî devleti, Amerika'nın himayesine ve korumasına girdi. Amerika Başkanı Franklin Delano Roosevelt bu hususta şöyle der: "Burada ilan ediyorum ki Suudîleri savunmak, Amerika'nın savunması için hayatî bir iştir." Ondan sonra da şimdiye kadarki bütün Amerika Başkanları bunu tekrarladılar[180].

Amerika ile Sovyetler arasında soğuk savaş döneminin başlamasıyla birlikte, Amerika'nın stratejisinde tipik bir değişme görüldü. Doğrudan bölgenin sorunlarına müdahil olmaya ve gelecekle ilgili programlar çizmeye başladı. Bu; Mısır, Libya, Irak, Suriye gibi bazı Arap ülkelerinde ve İran'da sol hareketlerin iktidara gelmesinden sonra oldu. Böylece Körfez, hatta Suudî ve Ürdün krallıkları bile tehdit edildi. Bütün bunlar, 1950'lilerde Amerika Başkanı Eisenhower'i, bölgede artan Sovyet nüfuzuna ve sol hareketlere karşı Amerikan nüfuzunu artırmak için Suudî vasıtasıyla Selefî Vehhâbîleri ve diğer İslamî hareketleri desteklemeye ikna etmeye yetti. Ancak Amerika'nın bölgeyle olan doğrudan ilişkisi, 1971'de İngiltere'nin

---

179 Bkz. https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AC%D9%88%D9%86_%D9%81%D9%8A%D9%84%D8%A8%D9%8A

180 Robert Dreyfus, **La'betu'ş-Şeytân Devru'l-Vilâyâti'L-Muttehide fî Neş'eti't-Tetarrufi'l-İslamî,** Ter. Eşref Refik, I. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-İslâmî ve'l-Garb, Mısır, 2010, s. 70 vd.

bölgeden çekilmesinden sonra belirginleşti. Amerika, Richard Nixon ilkeleri veya siyaseti olarak bilinen stratejiye dayanmaya başladı. Nixon, stratejini İran ve Suudî Arabistan'da temsil edilen iki yardımcı direğe dayandırdı. Bu, Amerika'nın Sovyetlere karşı direkt bir şekilde dinî hareketlerle ilişkiye geçmesinin ve onlara dayanmasının başlangıcı oldu. Daha sonra Vehhâbî ve Şiî taraflarla ilişkilerinde bir takım düzenlemeler yaptı.

İran da dâhil, Körfez petrol bölgesinin çatışma alanından çıkarıldığının ve Amerika'nın ulusal güvenliğiyle ilgili bir bölgeye dönüştürüldüğünün ilan edilmesinden sonra 1980'de Carter Doktrini şekillendi. Daha sonra stratejisini bölge ülkelerinin ulusal güçlerine dayandırmaktan, orada asker bulundurmaya ve gücünü bölgede yaymaya dönüştürdü. Bölgenin güvenlik ve iktisadî gidişatını Amerika'nın ulvî çıkarlarına bağladı[181]. Amerika'nın, bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek için geliştirdiği bu strateji, İslamî hareketlerle ilişkiye çok önem vermesini gerektirdi.

Suudî Arabistan, laik ulus devletlerin ortaya çıktığı bu asırda, Orta Doğu'da güçlü bir meşruiyet elde edememiştir. Bu merhalede Vehhâbîlik, Filistin meselesi, sömürgecilerle ilişki, ulusal birlik gibi bir çok konuda İhvân gibi İslamî hareketlere ve diğer siyasî akımlara karşı muhalif bir tavır takındığı için üstlenmeyi amaçladığı rolü istediği şekilde oynayamamıştır. Arap Körfezi ile Suudî Arabistan'daki siyasî durum diğer Arap ülkelerinden farklı olmuştur. Körfez ülkelerinde din ile iktidar arasında bir uyum vardı. Aynı şekilde kendileriyle sömürgeciler arasında da böyle bir uyumdan söz edilebilir. Çünkü onlar, devletlerini kurdukları ve yabancı müdahalelerden korudukları için büyük bir değere sahiptiler. Körfez ülkeleri bir bakıma diğer Arap devletlerinden soyutlanmışlardı. Bu durum Suudî devleti için altın bir fırsat olmuştur. Çünkü özellikle 1973'deki birinci petrol krizinden sonra Arap devletleri sahnesine eski rolüyle çıkmasına ve Vehhâbîlik fikrini dış dünyaya ihraç etmesine vesile olmuştur. Bundan sonra da değeri artarak devam etmiştir ve petro-dolarlar sayesinde de Müslüman Alimler Birliği, İslam Kongresi Teşkilatı, gelişim

[181] Ali Selîm Kâtı', **et-Tevâcudu'l-Askeriyyi'l-Amerîki fi'l-Halîci'l-Arabî,** Dirâsâtu Devliyye, Merkezu'd-Dirâsâti'd-Devliyye, Câmiatu Bağdâd, Sayı: 45, s. 142.

bankaları, İslamî bankalar, islamî televizyon kanalları gibi ülkedeki bir çok İslamî teşkilatlara hükmetme ve onları yönlendirme imkânına sahip olmuştur[182].

Böylece Vehhâbîlik, Körfez ülkelerindeki devletlerin kurulmasından sonra inzivadan çıktı. Bölgedeki ulusal hareketlerin sloganlarını gerçekleştirmede başarısız kalmalarından ve bölgenin ekonomik durumunun kötüleşmesinden sonra sol ve ulusal hareketlere, içeride ve dışarıda Sovyet nüfuzuna karşı Amerika'yla birlikte cihadî eylemlere girişti. Ulusal diktatörlerin ortaya çıkması ve 1979'da İran'da Şiî hareketin iktidara gelmesi ve nüfuzunun Suudî'yi korkutması, daha sonra Sovyetler'in Afganistan'a girmesi ve Amerika'nın ona karşı çıkması, bütün bunlar İslamî hareketlerin önemini artırdı. Burada liderlik rolü selefî-cihadî hareketlere verildi. İslam aleminde var olan aşırı fikirler, yönelişler ve hareketler, Afganistan'da cihad ismiyle kabule layık görüldü. İslam'ın onurunu geri getirmek ve İslamî hilafet devleti hayalini gerçekleştirmek için, selefîlik şemsiyesi altında şiddete, silaha ve aşırı fikirlere dayanan silahlı hareketler ortaya çıktı[183].

Enver Sedat döneminde Mısır'ın Körfez'e açılmasından ve halkları arasındaki ilişkinin artmasından sonra selefîlik, Mısır'da bütün İslamî hareketler üzerinde özellikle de selefî hareketler üzerinde bir etki bıraktı. Ticarî faaliyetleri ve hayır işlerine katılımları arttı. Bu da bütün İslamî hareketlerin toplumsal konumunu yükseltti.

Suudî Arabistan ve Körfez ülkeleri, Humeyni'nin 1979'da gerçekleştirdiği devrimden sonra patlak veren İran-Irak savaşında Saddam Hüseyin'e yardım ettiler. Çünkü İran devrimini, Araplara ve özellikle de bölgedeki Suudî nüfuzuna karşı bir tehdit olarak gördüler. Bir yandan Petro-dolarların sıçrama yapması sebebiyle İran'a karşı İslamî hareketleri finanse ettiler, ekonomiye, mala ve hayır bankalarına hükmetmeye başladılar. Öte yandan Saddam'ın 1988'de Enfâl[184] ismi altında Halepçe'de Kürtler'e karşı kimyasal silah kullanması suçuna ortak oldular. Onun yaptığını İslam'ı ve Müslümanları savunmak olarak gördüler. Kürtleri de Haricîler

[182] Guneym Mesʿad, **İslam el-Ceu's-Siyâsî ve Cuzûri'l-İrhâb fi'ş-Şarki'l-Avsat,** http://www.ouregypt.us/writer/ghonaim/mosad134.html (05.11.2015).

[183] Kemâl Îhâb, **el-Alâkâtu'l-Hafiyye beyne Amerîkî ve'd-Duveli'l-Arabiyye,** I. Baskı, el-Hurriye li'n-Neşr, Kahire, 2006, s. 5-10.

[184] Enfâl, Kur'ân'ın surelerinden biridir. Saddam, Kürtlere yönelik olarak yaptığı kanlı saldırısına dinî bir hüviyet kazandırmak için bu ismi kullanmıştır.

olarak niteleddiler ve kanlarını helal saydılar[185]. Verilen rakamlara göre 182000'den fazla insanın ölümüyle sonuçlanan katliamlarına herhangi bir taraftan resmi bir kınamanın gelmemesi için dünyadaki İslamî heyetleri bile susturabildiler[186]. Bu, Suudî Arabistan'ın İslamî teşkilat ve heyetler üzerindeki hâkimiyetini gösteren delillerden biridir. Bu da ekonomik güçlerinden kaynaklanmaktadır.

İran-Irak savaşının bitmesinden sonra Suudî ve Körfez ülkeleri Amerika ile beraber Saddam'a hıyanet ettiler. Petrol üretimini artırdılar ve dünya piyasalarını petrole boğdular. Bundan dolayı Irak, savaştan dolayı biriken borçlarını ödeyemez bir duruma geldi. Halbuki Körfez ülkeleri savaş külfetini yüklenmeyi vaat etmişlerdi. Fakat bu vaatlerini yerine getirmediler. Üstelik Körfez petrolünü işleten Amerika şirketlerinin tavsiyesiyle petrol fiyatlarını düşürdüler. Böylece borcu karşılığında Irak'ı, petrolünü Dünya Bankası gibi bankalarla bu şirketlerin kontrolüne bırakmaya zorladılar. Yine Irak'ı, Kuveyt'i işgal tuzağına düşürmek, onu yok etmek ve daha sonra da Irak petrolünü yönetme projesini tamamlamak için Amerika Körfez ülkelerini teşvik etti.

Suudî Vehhâbiliği, İran'a karşı yapılan savaşı haklı çıkarmaya çalışmanın yanısıra Sünnîlerle Şiîler arasında dinî bir savaşı da tahrik etti. Irak'a müdahaleye ruhsat vermek ve Amerika'ya yardım etmeyi haklı görmekle, şahsî gayretler için başka bir kapıyı daha açmış oldu. Hatta Müslümanlara karşı gayri Müslimlerle gizli kararlar aldı. Selefî fetvalar, Suud ve Körfez'de hâkim olan elitlerin siyasî çıkarlarıyla ilgilidir. Fakat bu merhalede Suudî ve Körfez selefi hareketlerinde bazı dikkat çekici değişimler oldu. Bu değişimler bölgedeki yöneticilerin de sorgulanmasını kapsadığından kralların ve muhafazakâr Körfez toplumunun uykuları kaçtı. Bunun birkaç sebebi vardır.

Birincisi: İhvân liderlerinin, kendi devletlerindeki hükümetlerden kaçarak krallıklara sığınmalarından sonra Selefî düşüncenin İhvân metoduyla harmanlanmasıdır. Ki namaz kılan ehli kıble yöneticilere itaati öngören Selefi ideolojinin aksine; İhvan, bunun yetmediğini anayasal düzenin de islami ilkelere göre

[185] Bkz. http://www.qanon302.net/news/2015/04/14/51321.

[186] Bkz. **Bevvâbetu'l-Harekâti'l-İslâmiyye,** http://www.islamist-movements.com/4923

düzenlenmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu yeni fikirler Selefi çizgide bölgedeki krallıkların sorgulanması durumunu ortaya çıkardı.

İkincisi: Krallığın, Batı kültürünü öğrenmeleri amacıyla öğretim burslarıyla gönderdiği öğrencilerin dönmelerinden sonra Suudî Arabistan'da etkileri artan, tahdîs akımlarını etkilemeleridir. Bu günbegün artmakta olan selefî şiddeti hafifletmek için iktidarın attığı bir adımdı.

Üçüncüsü: Bunun sebeplerinden bir tanesi de selefîliğin yönetimdeki konumunu ve İslam topraklarında bulunan Batılı kuvvetlerle ilişkilerini kaybetmesidir.

Dördüncüsü: Bu hareketin, Suudî devleti kurulduğundan beri yönetimi kontrol altında tutmasını sağlayan aşırı düşüncelerini açığa çıkarması için bir alanın açılmasıdır. Fakat Suudî-Amerika ittifakına uygun olarak cihadî saldırıları finanse etmek için, eski söylemine dönmesi ve bölgede önemli bazı hizmetleri yapması istendi.

Bütün bunlar Vehhâbî hareketin birkaç akıma ayrılmasına sebep oldu. Bunlardan biri, siyasî ıslah üzerinde yoğunlaşan Sahavî akımıdır. Bu akım, Vehhâbî ve İhvân karışımıdır. es-Selefiyyetu'l-Harekiyye olarak isimlendirilmiştir. Muhammed Kutup, Abdurrahman ed-Dûsirî ve Muhammed Ahmed er-Râşid'den etkilenmiştir. Bu akım Seyyid Kutub'un hâkimiyet düşüncesini, Abdulvehhâb'ın tevhîd düşüncesiyle mezcetmiştir. Bunlar iki kısımdır: İhvâniyyûn (Sulayfah, Funeysan, Zebîr, Hicâz) ve İhvâncı Muhammed b. Surûr Zeynulabidin es-Sûrî'ye nispet edilen Surûriyyûn. Bunlar sürekli olarak yönetimle ve diğer akımlarla bir çekişme halindedirler. Diğer bir akım Abdulazîz b. Bâz ve Muhammed b. Useymîn'in takipçileri olan Taklitçi Selefîlerdir. Emir sahiplerine itaat bu akımın temel metodunu teşkil etmektedir. Bir diğeri Muhammed Emân el-Câmî'nin cemaati olan el-Câmîye akımıdır. Buna Rebiʿu'l-Medhalî el-Yemenî veya Ali el-Halebî Urdunî cemaati de denilmiştir. En bariz metotları şöyledir: "İman kalpteki inançtır. Ameli kapsamaz. Bundan dolayı emire itaat vaciptir. Emirin yaptığı düzenlemeler şeriata uygundur. Onlara karşı çıkmak caiz değildir". Yönetim es-Selefiyyetu'l-Harekiyye veya Sahavî akımına karşı bunlara dayanmaktadır. Bir başka akım el-

Elbânî'nin cemaatidir. Siyasî düzenlemeleri şer'î olarak görmemekle birlikte İman ve akide konusunda el-Câmîyye ile aynı görüştedir. Fakat yöneticileri ıslaha çağırmaktadır[187].

Sovyetler'in Afganistan'a girmesi sebebiyle, cihadî hareketler Afganistan'a geldi. Bu nedenle Afganistan, neredeyse bütün İslamî hareketlerin bir buluşma yeri oldu. Bu hareketlerin başında da Suudî cemaatler gelmektedir. Afganistan onların sayesinde Sovyetlerin işgalinden kurtuldu. Ancak Selefî hareket Afganistan'la sınırlı kalmadı. Seksenli yıllarda Türkmenistan, Özbekistan, Çeçenistan, Dağıstan, Kazakistan, Kırgızistan gibi Müslüman Sovyet Cumhuriyetlerinde Sovyetlere bağlı hükümetlere karşı harekete geçti. Bu, doğalgaz ve petrol kaynakları bakımından zengin olan Orta Asya'yı kontrolü altına alma durumuydu. Nitekim peşinden İslamî yay olarak isimlendirilen hat boyunca İslamî Hareketler, Sovyetleri çevreleyip onu kuşatma altına alarak Karadeniz'deki kara ve deniz taşıma yollarından uzaklaştırmayı amaçlayan bir strateji geliştidiler[188]. Bu durum aynı zamanda Amerika'nın arzu ettiği bölge stratejisi ile uyumluydu. Bu nedenle Amerika bu hareketleri desteklemiştir.

2.1.2.3.2. İhvânu'l-Müslimîn İle Batı Arasındaki İlişki ve Seyyid Kutub'un Fikirlerinin Ortaya Çıkışı

Mısır'da 1949'da İngiliz sömürgeciliğine bağlı hükümet tarafından Hasan el-Bennâ'ya yapılan suikast, İhvân'ın seyrinde bazı gelişmelere sebep oldu. Bu durum İhvân'ı sömürgeciliğe bağlı olan bu hükümete karşı eyleme ve bağımsızlığa çağıran milliyetçi sağ hareketlerle yardımlaşmaya yöneltti. Bu dönemde İngiltere'nin zayıflamasıyla bölgedeki durumu düzenlemek ve Batı'nın çıkarlarını korumak için Amerika onun yerine geçti. General Muhammed Necip liderliğindeki Hür Subaylar Hareketi, Mısır'da iktidara gelmek için İhvân'ın desteğini aldı. Cemal Abdunnasır ve Enver Sedat da bu hareketin generalleri arasındaydı. Sonunda 1952'de ülkelerinin bağımsızlığını ilan edebildiler.

---

[187] Mecmûa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye,** s. 46-47.
[188] Kemâl Îhâb, **el-Alâkâtu'l-Hafiyye beyne Amerîkî ve'd-Duveli'l-Arabiyye,** s. 27.

Fakat Cemal Abdunnasır, yönetimi devraldıktan sonra milliyetçi yönelimlerle Suriye, Irak, Libya gibi Arap ülkelerini Arap Birliğini kurmaya ve Sosyalist bloğun yanında durmaya çağırdı. Bütün bunlar bölgeyi iki çukura düşürdü. Bir tarafta Suudîlerin başını çektiği Ürdün ve Körfez ülkelerinin oluşturduğu Amerika mandacıları, diğer taraftan Cemal Abdunnasır liderliğindeki Mısır'ın başını çektiği Rusya mandacıları.

Bu hadiseler İhvân hareketini ikinci bir viraja soktu. Hasan el-Bennâ'ya suikast düzenlendiğinde kendileriyle Cemal Abdunnasır arasında bir mücadele başladı. Cemal Abdunnasır döneminde İhvân, Mısır'da büyük bir tasfiye yaşadı. Çünkü Abdunnasır, ihtiraslarını gerçekleştirmeyi Arap birliğinde görmüştü. Ona göre İhvân'ın gücü ve büyümesi bu ihtirasları gerçekleştirmenin önünde bir engel olacaktı. Diğer taraftan bu Cemaatin, Suudî-Amerika cephesine katılmak için bir gedik açacağını düşündü. Abdunnasır'ı korkutan hususlardan biri de Amerika'nın hedefi haline gelmesiydi. Çünkü Sovyetlerin müttefikiydi. Ancak Abdunnasır'ın İhvân üyelerine karşı yapmış olduğu uygulamalar, bu korkuları düşünceden hakikate çevirdi. Çünkü İhvân liderlerinden Abdulkadir Udeh (1954) ve Seyyid Kutub'un (1966) idam edilmesinden sonra diğer liderler onun baskılarından, idamlarından ve yakalamasından kurtulmak için Körfez ülkelerine sığındılar.

Bütün bunlar İhvân'ın Suudîlerin ve Körfez ülkelerinin merhametine ve himayesine girmesini sağladı. İhvân ile Selefîlik arasında bir yakınlaşmaya sebep oldu. Bu yakınlaşma da İhvân hareketi içinde selefî çizginin büyümesine yol açtı. Mısır hapishanelerinin acımasızlığı, Seyyid Kutub'un çektiği sıkıntılar, onun fikirlerinin ve metodunun ortaya çıkması, cemaati, ortaya çıkan yeni şartlara uygun olarak Hasan el-Bennâ'nın metodunu değiştirme kanaatine varmasına yol açtı. Çünkü Hasan el-Bennâ döneminde İslam toplumu sömürgeciler tarafından yönetilmekteydi. Şimdi ise Müslümanlar kendilerini yönetiyorlar. Bundan dolayı Cemaatin de bu şartlara göre siyasetini değiştirmesi gerekmektedir. Eğer bir değişim gerekliyse, bu da halkayı genişletmek değil daraltmaktan geçmektedir. Bu da Seyyid Kutub'un nazariyesine uygun olarak bu kavramları asıl bağlamlarına döndürmek, hâkimiyet kavramını tedavüle sokmak, toplumu İslamî ve Cahilî diye ayırmaktan geçmektedir. Bu Cemaatte görülen bir sapmaydı. Çünkü Cemaatin içinde şiddet

yanlısı bir çizginin büyümesine şiddete yönelen bir akımın doğmasına yol açacaktı. Bundan sonra soğuk savaş dönemi boyunca Seyyid kutub'un fikirleri, İslamî hareketlerin en büyük referansları oldu ve bu hareketler üzerinde derin etkiler bıraktı. Hatta Humeynî'nin fikirlerini özellikle ilahî hâkimiyet kavramına denk gelen velayet-i fakih düşüncesini bile etkiledi. Aynı zamanda Selefîlerin fikirlerini de etkiledi. Çünkü Abdulvehhâb'ın tevhîd konusundaki fikriyle Kutub'un hâkimiyet kavramı hakkındaki fikri birbiriyle paraleldir. Diğer taraftan Kutub'un fikirleri, İhvân içindeki Seyyid Kutupçu akımla şiddet yanlısı selefî cihadî akımları da birbirine yaklaştırdı. Çünkü Kutub'un İslamî toplum, Cahilî toplum, kavramları hakkındaki görüşü, şiddet yanlısı İslamî hareketlerin dayandıkları daru'l-islam, daru'l-küfr kavramlarıyla benzerlik arzetmektedir. Soğuk savaşlar ve Sovyetlerin Afganistan'a girmesi sebebiyle cihat fikrinin yaygınlaşması, bütün İslam aleminde Seyyid Kutub'un fikirlerinin ilk sıraya yerleşmesini sağladı.

Seyyid Kutub'un hâkimiyet nazariyesini okuduğumuz zaman, onun hâkimiyet anlayışının diğer Müslümanların hâkimiyet anlayışından farklı olduğunu göreceğiz. Alimler, Allah'a karşı çıkanlarla, şüphe, şehvet ve içtihat gibi amillerle haktan sapanları birbirinden ayırırlar. Fakat Kutub'a göre bunların arasında herhangi bir fark yoktur. Yine ona göre tarih boyunca bütün İslam toplumları İslamî toplum olamamışlardır. Çünkü teşrî konusunda Allah'a karşı çıkmışlardır. Emrin çoğuyla azı arasında fark yoktur. Şüphe ve şehvet dolayısıyla emre karşı çıkanla emri inkâr eden arasında da bir fark yoktur. Herhangi bir şekilde ölçüden sapan mümin toplumların mevcudiyeti söz konusu değildir. Bizim çağdaş toplumumuz da böyledir. Kutub'a göre bir toplum ya tamamen İslam'a boyun eğmiştir ya da Cahilî bir toplumdur. Ölümünden sonra Kutub'un ve tabilerinin fikirleri ve metodu, hayatında olduğundan daha fazla bir şekilde yayıldı[189]. Bazıları da Seyyid Kutub ile Hasan el-Bennâ'nın görüşlerinin birbirleriyle mutabık olduğunu ispat etmeye çalışmışlardır. Onlara göre Allah'ın şeriatını hakim kılma konusunda Kutub da Hasan el-Bennâ'nın görüşlerini paylaşmaktadır. Bu konuda el-Bennâ'nın şu sözlerini delil olarak getirmişlerdir: "Müslüman ıslahatçıların çözümü istemekten geri durması, İslamî bir suçtur. Direnenlerden başkası onu inkar etmez. Hanif İslam'ın hükümlerini din

[189] Câsim Sultân, **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** s. 291-293.

edinmeyenlerin elinden infaz gücünü almak gerekir". Hasan el-Bennâ'nın bu sözleri Kutub'un görüşlerine mutabıktır. Ayrıca İhvân'ın 1948'de organize ettiği "Maʿriketu'l-Mushaf"ı da Hasan el-Bennâ ile Kutub'un görüşlerinin örtüştüğüne delil olarak getirenler olmuştur. Bu organizedekiler devletin Kur'ân'daki konumunu sınırlamak istemektedirler. Çünkü Kur'ân teşrî ve hükmün kaynağıdır. Hasan el-Bennâ bu zaman diliminde gazetelerde yayınladığı bazı makaleler yazdı. Bu makalelerde taleplerini gerçekleştirmemesi durumunda devleti uyarmaktadır. Son bir makalesinde şöyle demektedir: " Nasihat ve açıklamadan sonra ayrılmak ve cihattan başka bir şey yoktur".

Bazılarına göre Kutub ile Hasan el-Bennâ'nın görüşleri arasında bir fark vardır. Muhammed Kutub şöyle der: Seyyid'in düşünceleri, Hasan el-Bennâ'nın düşüncelerinin gerçek bir açılımıdır. Fakat bir noktada açıkça ondan ayrılmaktadır. Hasan el-Bennâ der ki: "Biz bir Müslümanı, kelime-i şehadeti söylediğinde ve gereğini yerine getirdiğinde, işlediği bir günahtan dolayı tekfîr etmeyiz". Fakat Seyyid, onu "gereğini yerine getirme" şartıyla sınırlandırmaktadır. Seyyid'in düşüncesi "şehadetin gereğini yerine getirme" etrafında dönmektedir ve şehadeti tekrarlamakla yetinmemektedir.

Seyyid kutub akımının gelişmesiyle İhvân liderliği "Duʿât lâ Kudât" kitabını yayınlamaya girişti. Bunu İhvân'ın ikinci mürşidi Hasan el-Hudaymî, hapisteyken 1969'da yayınladı ve Cemaatin Seyyid Kutub'un fikirlerine karşı konumunu ilan etti. Bu kitapta Hudaymî, Teşkilatı Seyyid Kutub'un fikirlerine karşı uyarmaktadır. Kutub, kelime-i tevhîdi hakimiyet anlayışına göre yorumlamıştır. Bu, İslam'a mensubiyetin yeni bir ölçüsüdür. Kitapta herhangi bir Müslümanı tekfîr etmemeye, daveti sürdürmeye, ümmeti ıslah etme ve ona yol göstermede Hasan el-Bennâ'nın metodunu takip etmeye ve Yusuf el-Kardavî ve Faysal Mevlevî gibi hareketin ileri gelenlerine tabi olmaya çağırmaktadır. Tekfîr ise onların özelliği değildi[190].

İhvân'ın Kutub'un değil de Hasan el-Bennâ'nın metoduna sarılmayı istemesi, onların metotlarının birbirinden farklı olduğunu göstermektedir. Hasan el-Bennâ, tekfîrin ancak şüpheye yer bırakmayacak şekilde imanın apaçık inkar edildiğinin

[190] Câsim Sultân, **a.g.e.,** s. 294.

ispat edilmesinden sonra olabileceğine işaret eder. Tekfîr bireysel bir üslup ve bir içtihad değildir. Bu Hasan el-Bennâ ile gereğiyle amel etmek olmaksızın şehadeti söylemeye herhangi bir değer atfetmeyen Kutub'un düşüncesi arasında apaçık ve büyük bir farktır.

Fakat bununla beraber Hudaymî'nin kitabı Kutub'a tabi olmanın yularını tutamamış, şiddetli dalgayı durduramamış veya İslamî sahayı sürükleyen cihadî duyguları ikna edememiştir. Özellikle 1967'de İsrail'e karşı hezimetinden ve 1970'de ölümünden sonra Cemal Abdunnasır'ın liderlik ettiği Arap birliği cephesinin başarısız olmasından sonra Seyyid Kutub'un bu konularla ilgili düşüncelerinin münasip olmadığını ispat etmiştir. Bu iki hadiseyi, İhvân hareketinin ve onunla beraber diğer bütün İslamî hareketlerin karakteristik bir modele girmesine neden olan başka hadiseler takip etmiştir. Çünkü cihadî duyguları onun sahasına sürüklemiş, hareketi etkilemiş, Kutub'un fikirlerinin yayılmasını artırmış ve Cemaatin saflarına selefîliğin diğer dalgalarını katmıştır. Böylece Enver Sedat döneminde selefî akımlar, bu hareketin eklemlerine girmiştir.

Mısır'da Enver Sedat yönetimi devraldıktan sonra Sovyetler Birliği ekseninden ayrılıp Amerika cephesine katıldı. Özellikle İsrail ile barış antlaşması imzaladıktan sonra Amerika'nın yardımını aldı. Petrol fiyatlarının yükselmesinden sonra Suudî'nin desteğini de kazandı. Körfez ülkelerinin kapıları, çalışmak için Mısırlı vatandaşlara açıldı. Binlerce Mısırlı İhvân teşkilatlarına katıldı. Enver Sedat, Nasır taraftarları milliyetçi hasımlarına karşı İslamî hareketlerle yakınlaşma siyaseti güttü. Bu, Sovyetlere karşı Amerika'nın da istediği bir siyasetti. Mısır hükümeti ile İhvân arasındaki ilişkinin mecrasına dönmesi için, Mısır'ın dışına ve Körfez ülkelerine ellili ve altmışlı yıllarda hicret edip de oralarda oturan İhvân üyeleri ve liderlerinin Mısır'a dönüşleri kolaylaştırıldı. Bunlar İhvân'la Selefîlerin görüşlerini mezcederek yeni düşüncelerle döndüler. Bütün bunlar İhvân'ın içinde selefî bir çizginin ortaya çıkmasına yardım etti. Daha sonraki dönemlerde bu çizgi, Cemaatin siyasî ve fikrî gidişatı üzerinde derin etkiler bıraktı[191].

Bu durum Hareketin içinde üç akımın ortaya çıkmasıyla neticelendi.

[191] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, s. 17.

Birinci akım, Gazzâlî ve Yusuf el-Kardâvî'nin akımı olan ıslahatçı akımdır. Bu akımı ıslahatçı ve açılımcı olarak isimlendirmişlerdir. Düzenli müzakere etmişler ve seçimlere katılmayı kabul etmişlerdir. İhvân'ın yeni kuşağından olan gençlerin çoğu bu akıma katıldılar.

İkinci akım, Seyyid Kutupçu İhvâncılar akımıdır. Bunlar da iki kısımdır. Bir kısmı bütün her şeyiyle Seyyid Kutub'un düşüncelerine sarıldılar ve İhvân saflarından kovuldular. Abdulmecîd Abdussemîʿ ve Abdulmecîd eş-Şâzelî bunların liderlerindendir. Sonunda bu hareket, Tekfîr ve'l-Hicre Cemaati ve silahlı İslamî Cemaat gibi cihadî hareketlere katıldı. Diğer kısım ise, Cuma Emîn ve Sabrî Arefe el-Kûfî'nin liderliğini yaptığı akımdır. Bunlar İhvân'la, İhvân çizgisiyle beraber kaldılar ve Cemaatin tavsiyelerine uydular. Hasan el-Bennâ'nın metodunu takip eden ve hapisten çıkan İhvân'ın eski liderleriyle beraber yan yana yürüdüler. Fakat askerî çözüm metodu düşüncelerinde gizli olarak kalmaya devam etti.

Üçüncü akım ise, Mısır'da esen selefî dalgadan etkilenen Selefî İhvâncılar akımıdır. Bu akımın çoğunluğu İslamî cemaatlerden İhvân'a geçen gençlerden oluşuyordu. Bunlar Mevdûdî, Seyyid Kutub ve Vehhâbî İhvâncılar gibi Selefî hareketlerin düşüncelerini bir araya getirdiler. Fakat hepsi sağlam selefî bir esas üzereydiler. Daha sonraları bu akım da kendi içinde üçe bölündü.

Birincisi bu Cemaatin en büyük kitlesi olan akımdır. Bunlar düşüncelerini Islahatçı İhvâncıların fikirleriyle karıştırdılar. Bunlar fiilî olarak İhvân'a katıldılar ve Selefî İhvâncılar ismini aldılar.

İkincisi, Selefî Vehhâbiliği oluşturmak için gidenlerdir.

Üçüncüsü ise, Mevdûdî ve Seyyid Kutub'un takipçileridir. Bunlar şiddeti benimsediler ve cihâdi hareketlere katıldılar[192].

Mısır'da Selefîlerle İhvân gibi İslamî cemaatler arasında meydana gelen bu döllenmenin mucizesi, hem selefî hem de selefî olmayan kutuplardan pek çok selefî

[192] Husâm Temmâm, **Tesellufu'l-İhvâniyye, Te'kulu'l-Utrûhetu'l-İhvâniyye ve Suʿûdu's-Selefiyye fî Cemâʿati'l-İhvâni'l-Muslimîn,** Silsiletu'l-Merâsid, Sayı, 1, Vahdetu'd-Dirâsâtu'l-Mustakbeliyye, İskenderiyye, 2010.

akımın doğmasına yol açtı. Asıl döllenme, Körfez ülkelerinde İhvân'la Körfez Selefîliği arasında meydana geldi ve bu döllenmeden Abdullah Azzâm'ın liderliğini yaptığı Filistin İhvân'ı ve İhvân'ın genel çalışma düşüncesiyle Vehhâbî Selefîliğin görüşlerini mezceden Muhammed Surûr Zeynulabidîn'in liderliğindeki Suriye İhvân'ı içinde Uyanışçı Selefîlik, Suudî Selefîliği içinde ise Cihadî Selefîlik doğdu[193].

Buradan hareketle Sedat dönemini, Arap dünyasında farklı yönelişlere sahip olan İslamî hareketler arasında direk ve en büyük döllenmenin olduğu dönem olarak isimlendirebiliriz. Arap dünyasında silahlı İslamî hareketler dalgasından daha sonra cihadî hareketlerin nüvesini teşkil eden hareketler ortaya çıktı. Bu hareketler, 1979'da Afganistan'ın Sovyetler tarafından işgal edilmesinden sonra Tora Bora dağlarında bir araya geldiler. Aynı şekilde cihadî uyanış büyüdü ve İslamî sahada gizli olan güç arttı. Özellikle de İslamî hedefleri gerçekleştirmek için Körfez Ülkeleri, Mısır ve diğer Arap ülkeleri hükümetleri üzerinde baskıları artanların ve askerî çözüme inananların sayısı çoğaldı.

Daha sonraları, cihadî hareketlerin cihat ve diğer hareketlerin etkisinin azalması sebebiyle Müslüman halkların duygularına hakim olmalarından sonra Selefî ve İhvâncı akımlardan geri kalanlar siyasî işlere katıldılar.

1981'de Enver Sedat'ın Cemaat-i İslamî tarafından öldürülmesinden sonra Hüsnü Mübarek dönemi başladı. 1982'de İhvân'a karşı geniş ölçüde tutuklamalar oldu. Sadece bir gecede otuz bin kişi tutuklandı. Tutuklananların çoğu İhvân'ın Seyyid Kutupçu akımındandı. Sistem bu hamleyi, zeminin uygun olması nedeniyle şiddet yanlısı hareketlerin Afganistan'a kaçacağını hissettiği zaman yaptı. İhvân cihada karşı konumunu belirledi ve uzun tartışma ve ihtilaflardan sonra mücahitlere katılmamayı sadece maddî ve lojistik destek vermekle yetinmeyi kararlaştırdı. Bunu da ileride mücahitlerin iş başına geleceği korkusundan dolayı ve cemaatin kurban olarak seçilmemesi için yaptı. Bu karar onların hedef haline getirilmelerinin temel sebebidir. Çünkü sistem, onların Mısır'daki varlıklarını kendileri için bir tehdit

[193] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, s. 121.

olarak görüyordu. Ayrıca Hüsnü Mübarek bu Cemaatin gücünü biliyordu. Bundan dolayı Enver Sedat döneminde güçlenen yapısına bir darbe vurmak istedi[194].

Bu iş, İhvân'ın içindeki Islahatçı akımın yükselişini kolaylaştırdı. Çünkü bir önceki dönemde İhvân'ın içindeki Selefî Kutupçu akım karşısında rolleri gerilemişti. Bu akım diğer iki akımla yaptığı uzun tartışmalardan sonra, onları İhvân'ın siyasî işlere katılması gerektiğine ikna etti. Böylece İhvân, 1984'de ilk seçimine katılmış oldu. Parlamentoda sandalye kazandılar. Bu durum Sovyetlerin yıkılışına kadar sürdü.

İhvân'ın 1965'deki hicretinden 1989 yılına kadar olan dönem, İhvân için altın bir dönem olarak kabul edilmektedir. İhvân 1973'deki petrolün yükselişinden sonra bu dönemde Körfez ülkeleri sayesinde ticaret ağından faydalandı ve ekonomi dünyasına girdi. Daha sonraları bu Cemaat ticarî sahaya girdi ve Sedat döneminde Mısır ekonomisinin dönüşümünden, Batı'ya açılmasından ve kapitalizmin esaslarının özelleştirme üzerine bina edilmesinden sonra ekonomi dünyasında büyük bir role sahip oldu. Büyük bankalar ve şirketler kurmak için çalıştı. Bu da Cemaatin ve takipçilerinin ekonomik durumlarında bir dönüşümün gerçekleşmesini sağladı.

Batı ile İslamî hareketler arasındaki ilişkinin ilerlemesi, siyasî İslam ve iktisadî görüşüyle Amerika ve Batı kapitalizminin esasları arasında bir yakınlaşma kapısı açtı. İhvân'ın yetmişlerde ilk defa İslam iktisat alanına çıkması, daha sonra siyasî İslam'ın dünya çapında yayılmasında önemli bir amil olmuştur. Bu oyunda İhvân önemli ve esaslı bir rol oynamıştır. Böylece Amerika ile İslamcılar arasındaki bankasal ve ekonomik ilişkiler sağlamlaştı. Çünkü Batı, Körfez sermayesinin artmasını, Batı bankalarının finanse edilmesinde önemli bir kaynak olarak görmüştür. Böylece Amerika, inşa ettiği ve dünyaya yaymak istediği liberal kapitalist sisteme uygun olarak dünya ekonomik toplantılarında onu kolay bir şekilde kullanma ve istismar etme imkanına kavuştu. İhvân da bu ekonomik ve malî ilişkiyi sağlamlaştırmada son derece kolay bir şekilde meşruiyet yollarını icat etti. Şeriata uygun olacak şekilde banka sistemiyle ilgili olarak kanunî düzenlemeler yapabildi. Böylece İslamî bankalar ve malî imparatorluklar kurdu. Bu da bu hareketlerle Batı ve

[194] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, s. 160.

Amerika arasında yeni ticarî ve iletişim kanalları açtı. Bu paraların sahipleri ve kralları Körfez ve Suudî krallık aileleri olduğu için, onlar İhvân liderleri üzerinde de bir role sahip oldular. Onlar malî imparatorluklarının idaresinde İhvân üyelerinin danışmanlıklarına dayandılar. Buna karşılık Selefîler böyle bir muameleyi haram saymışlar ve faiz olarak kabul etmişlerdir. İhvân, kapitalist sistem ve ekonomik kaidelerine uygun olacak fetvalar çıkarmıştır. Buna karşılık ekonomik ilişkilerde sosyalist sistemi yasaklamış ve onu haram saymıştır. Aynı şekilde İhvân'ın zenginleri, Mısır'ı Rusya'yla ittifakını bozup Amerika'yla müttefik haline getirmesinden ve Batı ekonomik düzenini kurmada İslamcılara açılmasından dolayı Sedat'ı da desteklemişlerdi. Burada bu hareketin dünya ekonomik sistemindeki limiti ortaya çıkmaktadır. 1975'de Cidde'de kurulan İslam Kalkınma Bankası, bu türde ilk İslamî bankadır ve Mısır İslamî Faysal Bankası gibi bütün İslamî bankaların temeli sayılmıştır. Mısır Faysal İslam Bankasının Yusuf el-Kardâvî ve Yusuf Neda gibi üyeleri İhvân'ın ileri gelen üyelerindendi. Bu bankanın kurucuları arasında Cihadu'l-İslamî'nin ruhî mürşidi olan Ömer Abdurrahman da vardır. Cihadu'l-İslamî'nin bir üyesi 1981'de Enver Sedat'a suikast düzenlemişti.

Yusuf Nedâ'nın idare ettiği et-Takvâ Bankası da, İhvân'ın parasını yöneten temel bankalarındandır. Dünya çapında şubeleri ve şirketleri vardır. Bu bankanın uluslararası şubesi, Münih'teki Dünya İslam Merkezinin kurucusu ve finansörü Hasan el-Bennâ'nın damadı Saîd Ramazan'a bağlıdır. Bu Merkezin kuruluş tarihi, İhvân'ın dünya teşkilatı için gerçek bir milattır[195]. İslamî sahada etkileri olan Müslüman kadroları bu merkezde yetiştirdiler.[196]. Bu merkez, Sedat'ın öldürülmesinden sonra İhvân'ın ikinci hicreti için aleme açılma mekanı oldu. Mısır'daki hadiselerden sonra İhvân'ın liderlerinden Mustafa Meşhur ve Mehdî Akif kaçıp buraya sığındılar[197].

Ayrıca Afganistan'daki cihadı, Müslümanların parasıyla finanse eden ve Suudîler ve Amerika tarafından yönetilen İtimat Bankası vardır. Seksenli yıllarda

[195] Guido Steinberg ve Diğerleri, **el-Hukûmâtu'l-Garbiyye ve'l-İslâmu's-Siyâsî Ba'de 2001,** I. Baskı, Merkezu'l-Misbâr li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubâi, 2013, s. 225.
[196] **Bevvâbetu'l-Harekâti'l-İslamiyye, et-Tanzîmu'd-Duvelî li'l-İhvân,** http://www.islamist-movements.com/special/?id=2396#slide1080 (10.11.2015).
[197] **Bevvâbetu'l-Harekâti'l-İslamiyye, el-İhvân ve Amerika el-Halkatu 3,** http://www.islamist-movements.com/special/?id=2450#slide1957 (10.11.2015).

İhvân ideolojisinin kapitalist iktisatla çiftleşmesiyle dünya çapında bir harekete ulaştı. Bu yayılmasında Taklitçi Selefiyye'nin de rolü oldu. Böylece iktisat ağı yoluyla dünyadaki bütün ılımlı hareketleri ve çabalarını destekleme imkanı elde etti. Diğer taraftan da onları kapitalist oyuna soktu. Şirketler kurdu ve banka işlerini yürüttü. Türkiye, Mısır, Pakistan, Sudan, Kuveyt ve Ürdün gibi ülkelerde müesseseler ve bankalar açtılar[198].

2.1.2.3.3. Dünya Düzeni-Şiî Hareketler İlişkisi

İran'ın İngiltere nüfuzu altında olduğu bilinen bir hususdu. Fakat ellili yıllardan itibaren Amerika, İngiliz petrol şirketi BP'nin taahhüdü altında bulunan İran petrolüne göz dikti. Amerika'nın yardımıyla Muhammed Musaddık iktidara gelince İran petrolünü millileştirerek İngiliz petrol şirketlerinin nüfuzundan kurtardı. Amerika bununla İngiliz şirketlerinin yerine geçmek istemişti. Fakat Musaddık iktidara geldikten sonra Amerika'nın isteğini kabul etmedi. İran'da petrol sanayisine herhangi bir yabancı şirketi sokmamakta ısrar etti. Soğuk savaşlar ve Sovyetlerin varlığı İran'a girme konusunda Amerika'yı korkuttu. Bu merhalede milliyetçilere ve Musaddık'a karşı bölgede planını uygulamak için Amerika siyaseti, İslamcı hareketlere dayanıyordu. Amerika Musaddık hükümetini düşürmek için Şiî hareketleri destekledi[199].

Amerika'nın ve Batının Şiî devrim hareketine desteği devam etti. Musaddık'a karşı bu harekete din adamları özellikle Humeynî'nin mürşidi Ayetullah Ebu'l-Kasım el-Kâşânî liderlik etmişti. Sonunda Musaddık iktidardan düşürüldü ve Şah tekrar yönetime getirildi. Humeynî, 1959'da Davet partisini sonra da Hizbullah'ı kurarak reformist çizgisini Irak'tan göstermişti. Daha sonra bu iki parti Hizbullah ismi altında birleşti.

1968'deki Arap-İsrail savaşının arkasından ve 1973 petrol krizinden sonra Batı'ya petrol satışı yasaklandı. Amerika Şah'a baskı uygulaması durumunda Rusya'ya yöneleceğinden korktu. Şah'ın eliyle İran'ın bütün kurumlarına sirayet eden bozulmadan dolayı durumun daha da kötüleşmesinden endişe etti. Bundan

[198] Robert Dreyfus, **La'betu'ş-Şeytân Devru'l-Vilâyâti'L-Muttehide fî Neş'eti't-Tetarrufi'l-İslamî,** s. 186-192.
[199] Mahmûd Şerîf, **et-Teveccuhâtu'l-Garbiyye Nahve'l-İslâmi's-Siyâsî fi'ş-Şarki'l-Avsat,** s. 8.

dolayı dinî bir liderliğin, İran'la Rusya arasındaki ilişkiyi tamamen keseceğini ve İran toplumunun öfkesini absorbe edeceğini düşündü. Humeynî 1979'da Şah'ı devirerek iktidara geldi.

Öte yandan Suudî ve Körfez ülkelerini Amerika ve Batı'ya katılmaya sevkeden en güçlü sebep, Arap bölgesinde Şiî dalganın büyümesidir. Bu, Arap bölgesinde, Afganistan'da ve diğer İslam ülkelerindeki Şiî hareketlerde bir tepkinin oluşmasına neden oldu. Bundan dolayı Irak'ta ve Bahreyn'de Davet Partisi tekrar ortaya çıktı. Suriye'de Alevî gruplar, Lübnan'da Hizbullah, İran'ın yardımı ve desteğiyle kuruldu. Bütün bunlar İran-Irak savaşından sonra meydana geldi.

1990'lara gelindiğinde, yenidünya düzeniyle bütün İslamî hareketler arasındaki ilişkilerde bir takım dönüşüm ve değişikliklerle birlikte yeni bir dönem başladı. Bu dönem Amerika liderliğindeki tek kutuplu dünyanın iki kutuplu dünyanın yerine geçmesiyle başladı.

2.2. TEK KUTUPLU DÖNEMDE DÜNYA DÜZENİYLE İSLAMÎ HAREKETLER ARASINDAKİ İLİŞKİNİN GELİŞMESİ

Doksanlı yıllarda sosyalist bloğun çökmesi ve Amerika'nın kendisini yenidünya düzeninin lideri olarak ilan etmesi, geride Amerika'nın yeni staretijisine ve gelecek hedeflerine uygun olarak çözmesi gereken birçok değişiklik ve hadise bıraktı. İslamî hareketler ve idolojilerle ilişkisi de bunlar arasındadır. Yenidünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi araştırdığımızda, Amerika'nın liderliği eski düzenden aldığını açıkça göreceğiz. Eski düzenin liderliğini İngiltere ve Fransa temsil ediyordu. Bu ülkeler soğuk savaş olarak isimlendirilen dönemde, Sovyetler Birliği liderliğindeki sosyalist bloğa karşı koyabilmek için diğer Batı ülkelerine de liderlik yapıyorlardı. Büyük ölçüde Sovyetlerin Ortadoğu'ya inişini engelleyebildiler. Sovyetlerin sadece Suriye'nin Tartus şehri kıyısında askerî bir üssü vardı. Bunun dışında coğrafî konumlarından ve petrol kaynaklarına sahip olmalarından dolayı Amerika'nın huzursuzluğundan etkilenen ve tam olarak onun kontrolüne girmeyen Irak, Suriye, İran, Libya ve kısmen Yemen gibi ülkeler vardı. Öte yandan Körfez ülkeleri, Sedat ve Mübarek dönemi Mısır'ı ise Amerika'nın kontrolü altındaydılar.

Amerika, İslamcılar'a destek vererek Sovyetleri Afganistan'dan çıkarabildi. Daha sonra Rusya tarafından bu bloğun çöküşü ilan edildi. Bundan sonra 1991'de Amerika'nın tek kutuplu yenidünya düzeninin resmî liderliği başladı. Bu, onun liderliğinde Irak'ın Kuveyt topraklarından çıkarıldığı zamana denk geldi.

Diğer taraftan Soğuk savaş döneminde Amerika siyaseti, İslamî hareketlerle dolaylı da olsa yardımlaşma ilişkisini zirveye taşımıştı. Sovyetlerin çöküşünden önceki dönemlerde silahlı İslamî hareketler ortaya çıkmıştı. Sovyetlerin çöküşüyle de Afganistan'da meyvelerini vermişlerdi. Bu da seksenli yıllarda diğer İslamî hareketlerin gözünü kamaştırmıştı. Ancak daha sonra bu durum Amerika ve bölgedeki müttefikleri için büyük bir sorun oldu. İki kutuplu dünya düzeni döneminde Amerika'nın strateijisi, selefî çizgide devam eden Suudî'nin yanı sıra Şiî İran, İhvâncı Sudan ve cihatçı Afganistan gibi çıkarları muhtelif ve birbirine zıt ideolojik İslamî devletlerin ortaya çıkışı sonucunu doğurdu.

Sovyetler Birliğinin çöküşünden sonra Amerika'nın hedefini gerçekleştirmek ve tek başına dünya liderliğini ispat etmek için güttüğü stratejiyi şöyle özetlememiz mümkündür:

1. Bütün devletler için hayatın atardamarı niteliğinde olan enerji kaynakları üzerinde tam bir hakimiyet kurmak ve Amerika olmadan Avrupa, Rusya, Japonya ve Hindistan'ın bu kaynaklara erişimini engellemek. Bunlar tek kutuplu dünya düzeni için muhtemel rakiplerdir. Yaklaşık olarak dünya petrolünün üçte biri Körfez bölgesinde, bunun %11'i de Irak'ta (%30'a çıkarılması beklenmektedir) bulunmaktadır. Böylece Irak, 2025'te dünyanın en büyük petrol sahibi olacaktır[200]. Bundan dolayı bu petrole sahip olmak gerekmektedir. Daha önce işaret ettiğimiz gibi bunun Sovyetlerin çöküş ve peşinden Irak'ın Kuveyt'ten çıkarılış zamanına denk gelmesi, bu kaynakların Amerika şirketlerinin kontrolü altına girmesini kolaylaştırdı. Daha sonra Amerika, Ortadoğu'yu kendi kontrolü altına almak için İran, Suriye, Libya gibi kendi çizgisinden sapan ülkelere karşı hareket planları yaptı. Bu Büyük Ortadoğu Projesinin (BOP) mihverini teşkil etmektedir. Bundan dolayı ana

[200] Selîm el-Kâtıʿ, **et-Tevâcudu'l-ʿAskeriyyi'l-Amerîkî fi'l-Halîci'l-ʿArabî (ed-Devâfiʿu'r-Reîsiyye)**, s. 136-138.

stratejisini siyasî, iktisadî ve kültürel olmak üzere üç boyut üzerinde yoğunlaştıracaktır[201].

2. Yaklaşık olarak dünya petrolünün %20'sine sahip olan ve petrol ve doğalgaz zengini olan Kafkas ve Orta Asya bölgelerine hakim olmak, Rusya'yı çevrelemek ve muhtemel diğer rakiplerin bu kaynaklara ulaşımını engellemek. Kafkas bölgesi ve Hazar denizi petrol ve doğalgaz kaynakları bakımından zengin bir bölgedir ve daima egemen güçlerin çekişme alanı olmuştur. Bu bölge jeo-siyasî ve jeo-iktisadî öneminden dolayı 7. Yüzyılın sonunda Roma İmparatorluğunun, 13. Yüzyılda Müslümanların, Moğolların, 15. 18. Yüzyıllar arası Kırım ve İvan Krallıklarının, 1863-1917 Çarlık Rusyasının ve daha sonra 1991'e kadar Amerika ile Sovyetler Birliğinin açık bir rekabet alanı olmuştu[202].

Amerika, Ortadoğu ve Orta Asya'da hedeflerini gerçekleştirmek için birkaç merhale katetti. Bunlar:

1. Ortadoğu'da ve Orta Asya'da hedeflerini gerçekleştirmek için stratejik merkezlere askerî üsler kurmak. Körfez ülkeleri, Irak, Libya, Fas ve Türkiye bu ülkeler arasındadır. Bunun yanında Afganistan, Batıyla, petrol ve doğalgaz zengini olan Gürcistan, Azerbaycan, Türkmenistan, Kazakistan gibi Hazar denizi ülkeleri arasında bir geçiş yeridir. Aynı şekilde Avrupa'da da üsler kurmuştu. Zira müttefikleriyle beraber Yuğoslavya'yı vurduktan sonra en büyük üssünü eski Yuğoslavya bölgesinde kurmuştu. Daha sonra Rusya ve Çin'in etrafında 130 askerî üs kurdu. Ayrıca bütün Körfez ülkelerinde askerî üsleri vardı[203].

2. Müttefiklerinin kazanmasını sağlayacak olan güvenlik veya seçim demokrasisini yaymak. Bu da Amerika kapitalist sistemini yaymak, istikrarlı bir dönüşümü koruyarak bazı diktatoryal düzenleri nispeten değiştirmek ve İslamcıların iktidara gelmesini önlemek içindir.

---

[201] Bkz. **Merkezu'l-Kâşif li'd-Dirâsâti'l-İstirâtîciyye,** 2004, s. 6. http://alkashif.org/html/center/1/1.pdf

[202] Bkz. Vâsık Muhammed el-Berrâk, **et-Tenâfusu'l-Amerîkî er-Rûsî fi'l-Kavkâz, el-Harbu'r-Rusya-Curcyâ Enmûzecen,** Mecelletu Ebhâsi Külliyeti Terbiyyeti'l-Esâs, Cilt, 9, Sayı, 2, Merkezu'd-Dirâsâti'l-İklîmiyye, Câmiatu'l-Mûsul, 2009, s. 302.

[203] Bkz. **Merkezu'l-Kâşif li'd-Dirâsâti'l-İstirâtîciyye,** 2004, s. 22. http://alkashif.org/html/center/1/1.pdf

3. Amerika ve Batı şirketlerinin önündeki sınırları kaldırmak ve yeni pazarlar açmak.

4. Soğuk savaş döneminde Amerika stratejisinin ortaya çıkardığı dinî fanatizmi hafifletmek için öğretim, tedricî özgürlük ve nispeten iktisadî refah metotlarını değiştirmeye karar vermek. Bu durum, bugün Amerika'nın İslam aleminde ilkelerini, değerlerini, liberal kapitalist hegemonyacı tarzını yaymanın önünde bir engeldir[204].

5. Herhangi bir zaman veya mekanla sınırlamaksızın, hayali bir düşman yaratmada Amerika'nın çıkarlarına uygun olacak şekilde kolayca siyasî İslam'la irtibatlandırabileceği terörle savaş araçlarını icat etmek[205]. Amerika dünyanın bu bölgelerini kontrol etme stratejisinde bu araçlara dayanacaktır[206]. Bu nokta, Amerika liderliğindeki yenidünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkinin sadakat ve ittifaktan düşmanlık ve askerî çatışmaya dönüşmesi için tipik bir model olmuştur.

Amerika başka sebeplerden dolayı da İslamî hareketleri hedef haline getirmek istemiştir. Bu sebepleri şöyle sıralamamız mümkündür:

Ümmet ideolojisine sahip tek bir gücün, bölgede kapitalizmin geleceği için sosyalizmden sonra bir tehdit haline gelmesi mümkündür. Amerika stratejisinin hedefi haline getirilen bölgeler, Müslümanların yaşadıkları bölgelerdir ve İslamî hareketleri benimseme potansiyeline sahiptirler. Bir başka sebep, dünün dostları bugünün düşmanları olan cihadî hareketlerden kurtulmak içindir. İslamî hareketleri hedef olarak seçmesinin bir başka sebebi, temel eksenler arasında mezhepsel ve grupsal ihtilaflar ve gerilimler üzerinde kendisine oynama ve bu ülkelerin işlerine karışma imkanını sağlaması içindir.

6. Rusya ve Çin'i iktisadî ve güvenlik açısından tüketmek ve zayıflatmak ve istikrarlarını sarsmak için nüfuzları altında olan cumhuriyetlerdeki İslamî hareketleri kullanmak.

---

[204] Henri Kissinger, **ed-Diblomâsiyye mine'l-Harbi'l-Bâride hattâ Yevminâ Hâzâ,** s.
[205] Bkz. David Keen, **Harbun bilâ Nihâye Vezâifun Hafiyyetun li'l-Harb 'ala'l-İrhâb,** s. 41-59.
[206] Frederic William Engdahl, **Karn mine'l-Hurûb, Hafâya's-Siyâsâti'n-Naftiyye ve'l-Masrafiyye el-İnclû-Amerîyye ve'n-Nizâmu'd-Duvelî el-Cedîd,** I. Baskı, Ter. Muhammed Zekeriyyâ İsmail, Menşûrâtu Vezâreti's-Sekâfe, Dımaşk, 2007, s. 376.

7. Amerika dünya liderliğini tek başına üstlendikten sonra stratejik açıdan siyasetinin dayandığı başvuru kaynağı olabilecek beş tane kitap yayınladı. Bunlardan dört tanesi 1991-1997 yılları arasında çıktı. Bunlar Francis Fukuyama'nın *Tarihin Sonu,* Brezinski Zbigniew'in *Büyük Satranç Tahtasındaki Taşlar,* Henry Kissinger'in *Amerika'nın Dış Siyasete İhtiyacı Var mı?,* Samuel Phillips Huntington'un *Medeniyetler Çatışması* kitaplarıdır. Bunlara Richard Perle'nin *Kötülüğün Sonu* kitabı da eklendi. Bu kitapların temel ekseni şudur: Dünyanın değişik bölgelerinde çıkarlarını yüceltmek, dünya ve uluslar arası ilişkiler kanalları üzerindeki hakim konumunu perçinlemek için Amerika'nın önünde altın bir fırsat vardır[207]. Bu kitaplar, İslam'ı, İslamî hareketleri, İslam coğrafyasını Amerika'nın hareketlerinin ekseni ve hedeflerinin merkezi yapmakta ve dünyaya hakim olması için bunları bir araç olarak kullanmayı önermektedirler.

Sözün özü, Amerika yenidünya düzenini ilan ettikten sonra stratejisindeki değişiklikleri şu noktalar etrafında yoğunlaşmıştır: Çatışma stratejisindeki değişiklik, Ortadoğu'ya tamamen hakim olmak için istikrarsız yerleri kontrol etmek, Sovyetlerin boşalttığı yeri doldurmak, Orta Asya'ya, Petrol'e, doğalgaz'a ve taşınma yollarına hakim olmak, Avrupa, Çin, Rusya ve Hindistan gibi yeni rakiplerin ortaya çıkmasını engellemek, Tek taşla iki kuş vurmak (İslamî hareketler diye bir düşman yaratarak terörizmle savaş), Yenidünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi sadakat ve ittifaktan düşmanlık ve askerî çatışmaya dönüştürmek.

Bundan dolayı Amerika siyasetinin, Ortadoğu ve İslamî hareketlerle ilişkisi için üç ihtimal ortaya koyduğunu görmekteyiz.

1. İslam coğrafyası, müşterek çıkarlar kaidesine göre onun programını kabul etmesi durumunda Amerika ile İslam alemi arasında ortaklık ve anlaşmanın imkanı. Bu **model akım** yapısına göredir.

2. İslam dünyası onun programını kabul etmediğinde, İslam ve İslam dünyasındaki devletlerle karşı karşıya gelme imkanı. Bunun da medeniyetler çatışması kuralınca gerçekleşmesi mümkündür. Bu **çatışmacı akım** yapısına göredir.

---

[207] Bkz. **Merkezu'l-Kâşif li'd-Dirâsâti'l-İstirâtîciyye**, 2004, s. 20. http://alkashif.org/html/center/1/1.pdf

3. Amerika-İslam işleri idaresinde İslam'ı teröre bağlama üslubundan dönmenin imkanı ve önleyici savaş ilkesinden vazgeçme, ılımlı İslamî hareketlerle, şiddet yanlısı silahlı hareketler arasında ayırım yapmaya dönüş, İslam ile terör arasında bir ilişki kurmama. Bu da **vakiî akım** yapısına göredir. Bu varsayımlara göre, tek kutuplu dönemde Amerika'nın İslamî hareketlerle ve İslam alemiyle ilişkisindeki esas stratejisinin dayanak noktalarını anlamak mümkündür[208].

Tek kutuplu dönemde yenidünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkinin gelişimini üç döneme ayırmak mümkündür.

2.2.1. 1990-2001 Yılları Arasında İlişkinin Gelişimi: el-Kâide'nin Ortaya Çıkışı ve 11 Eyülü Olayları

Amerika'nın daha önce işaret ettiğimiz hususları gerçekleştirmesi için giriştiği işlere ilaveten, bu dönemde birkaç gelişme meydana geldi. Bu gelişmeler de Amerika ile İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi etkiledi. Bu gelişmeleri şöyle sıralayabiliriz: Irak'ın Kuveyt'e girişi, Devletlerin yardımıyla Amerika tarafından oradan çıkarılışı, Saddam Hüseyin'in iktidarda bırakılması ve halkına ambargo uygulanması, İslam topraklarında özellikle de Körfez ülkelerinde Amerika'nın ve Batı'nın askerî varlığının artırılması, Sovyetlerin dağılmasından sonra Afganistan'da savaşan mücahitlerin kendi ülkelerine dönmeleri, Amerika'nın, ülkeleri kendi yeni düşüncesine dönmeleri için sıkıştırması (Yeni döneme daha çok uyum sağlamaları için şiddet yanlısı fikirlere karşı savaş açması, demokratik açılımlar gibi).

Amerika yumuşak güçlerle bu dönüşümün sağlanması için yardım etti, stratejisini sürdürdü ve tarafları bu yeni düzene katılmaya zorladı. Clinton, Amerika stratejisini gerçekleştirmek için daha ileri adımlar attı. Ortadoğu ve Orta Asya'yı kontrol altına alabilmek için üslerini genişletti. Peşinden Arap İsrail çekişmesini düzeltmek için girişimlerde bulundu. Fakat Amerika'nın demokrasi hakkında propagandasının sahteliği, 1991'de Cezayir'de yapılan demokratik seçimlerin akabinde gelen askerî darbeyle ortaya çıktı. Bu seçimde kazanan FİS olmuştu. Batı hemen mazeret aramaya başladı. Daha sonra başka hadiseler yaşandı. Bütün bun

[208] Hüseyin Hâfız Vuheyb, **İstirâtîcîyyetu'l-İdâreti'l-Amerîkiyyeti'l-Cedîde İzâe'ş-Şarki'l-Avsat,** s. 50.

yaşananlar Amerika ile İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi kökten değiştirdi. Bölgede her iki tarafın meşruiyeti konusunda büyük bir çelişki ortaya çıktı. Amerika'nın bölgedeki siyasetini reddetme konusunda, her ne kadar her birinin yöntemi farklı olsa da, barışçıl ve cihadî hareketler arasında herhangi bir fark kalmadı[209].

İslamî hareketlerle yenidünya düzeninin karşı karşıya gelmesine sebep olan esas yer, 1991'deki İkinci Körfez Savaşıdır. Bu savaşta Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için devletler ittifakının yapıldığını görmekteyiz. Bu durum, Amerika'yı İslamî hareketlerin bilincinde İslam ümmetinin ilk düşmanı olduğu konumuna yerleştiren önemli bir nokta olmuştur. İslamî hareketlerin bilincine, Amerika düşmanlığı iyice yerleşti. Bu düşmanlık bilinci oradan da İslamî sokağa geçti[210]. Bundan sonra İslamî hareketler barış görüşmelerine ve bu görüşmelerden çıkan anlaşmalara (Oslo, Vâdi Arebe gibi) karşı çıktılar. Bu karşılaşma askerî bir karakter kazandı. Çünkü 1993'de Somali'de bazı cihadî gruplar Amerika güçleriyle çarpıştı. 1995'de Riyad'da, 1996'da Haber'de, 1998'de Nairobi ve Dârusselam'da Amerika elçiliğine, 2001'de Yemen'de bombalı saldırılar gerçekleştirildi. 1998'de Üsame b. Ladin, Haçlılarla ve Yahudilerle savaşmak için bir cephenin açıldığını duyurdu. Amerika iki elçiliğine karşı yapılan bombalı saldırılara karşılık el-Kâide'nin Afganistan'daki karargahlarını top atışına tuttu. Sudan'da bir ilaç fabrikasını bombaladı. Arap devletleriyle güvenlik düzenlemeleri yaptı. Esas kaynaklarını kurutma siyaseti olarak bilinen mâlî ve iktisadî açıdan el-Kâideyi kuşatma altına aldı[211].

Bu dönemde İslamî bilinçlenmeyi etkileyen hadiselerin en barizi, Bosna-Hersek savaşında Müslümanlara karşı yapılan soykırım girişimleri ve Çeçenistan savaşıdır. Bu gelişmelere bağlı olarak yeni cihadî bilinçlenmede günden güne artan bir ilerleme yaşandı ve Doğu'da Amerika'ya karşı bir cepheninin oluşturulmasıyla neticelendi. Savaş, dünyanın asla unutamayacağı 11 Eylül saldırılarıyla Amerika'nın kalbine kadar taşındı. Bu İslamî hareketlerin, el-Kâide'nin lideri Üsame b. Ladin

---

[209] Ebû Rummân Muhammed Süleyman, **Amerîkâ ve'l-İslam, Sidamu'l-İdeûlûciyyât ve'l-Mesâlih,** http://www.islamtoday.com/nawafeth/artshow-13-2333.htm (5.01.2016).

[210] Bkz. **Muvâcehetu'l-İrhâb em Harbun ʿala'd-Dîn, el-Harekâtu'l-İslamîyye fî Vatani'l-ʿArabî, Neş'etuhâ ve Tatavvuruhâ ve Mustakbeluhâ,** Mulahhasun Hâss min İsdârâtu'l-ʿArab, sayı: 22, 2009, s. 22.

[211] Ebû Rummân Muhammed Süleyman, **Amerîkâ ve'l-İslam, Sidamu'l-İdeûlûciyyât ve'l-Mesâlih,** http://www.islamtoday.com/nawafeth/artshow-13-2333.htm (5.01.2016).

üzerinden, yenidünya düzeninin lideri olan Amerika'ya meydan okumalarının en büyük ispatıdır.

Bu dönemdeki ilişkiyi incelediğimizde şu sonuçlara ulaşabiliriz: Bu merhalede Amerika model stratejisini güvenlikten demokrasiye dönüş üzerine bina etmişti. Müslümanların özellikle ılımlı olanların siyasî işlere katılmaları için geniş bir alan açtı. Fakat onların iktidara gelmelerine müsamaha göstermedi. Bir yönden bu, İslamî sokağın öfkesini çekti. Buna karşılık Amerika, liberal demokrasi modelinin meşruluğu konusunda onları sakinleştirmeye çalıştı, Amerika'nın çıkarlarına düşman olan hükümetleri değiştirmeye girişti, kendi ve Ortadoğu'daki müttefiklerinin çıkarları ve istikrarı için tehlike arz eden silahlı İslamî hareketlere karşı savaş ilan etti. Ancak bu şekilde bölgenin petrol kaynaklarına hükmeden Amerika şirketleri güvende olabilecekti. Buna karşılık Rusları Orta Asya ve Kafkas cumhuriyetlerinden uzaklaştırmak ve oralardaki kargaşayı provoke etmek için o ülkelerdeki İslamî hareketleri destekledi. Nitekim Türkmenistan'ın istikrarını sarsmak için el-Yağûr olarak isimlendirilen İslamî hareketi teşvik etmiştir[212]. Amerika'nın güç ve kuvvetine dayanarak sonuç elde etmeye çalışan bu darbeci, seçici ve sahte siyaseti, beklenmedik hadiselere, sonuçlara ve gelişmelere yol açtı.

Söz konusu durum, Amerika yöneticilerinin İslamî hareketlerin ve onların birbirleriyle ilişkilerinin tabiatını bilmediğini, onların gücünü ve etkisini küçümsediğini göstermektedir. Sovyetler'e karşı soğuk savaş döneminde Amerika, çoğu zaman bu hareketler tarafından oyuna getirilmiştir. Yine bu dönemde Amerika, bu hareketlerin birbirleriyle ve yönetimleriyle hatta Amerika ile olan bütün ihtilaflarını bir tarafa bıraktıklarını unutmuştur. Çünkü ona göre bu hareketler, Sovyetlerle karşılaştırıldığında ehven-i şer gibi görünmektedirler. İslamî hareketler açısından da öncelikle kendisine karşı savaşılması ve cihat edilmesi gereken, iman cephesine karşı küfür cephesini temsil eden Sovyetlerdir. Bu tehlikenin bertaraf edilmesinden sonra Amerika ve yardımcılarının barış içinde yaşayacakları hesaplandı. Zira bu hareketlerin birinci hedefi, İslam topraklarının işgalcilerden temizlenmesiydi.

---

[212] Bkz. **Muvacehetu'l-İrhâb em Harbun ʿala'd-Dîn, el-Harekâtu'l-İslamiyye fi'l-Vatani'L-ʿArabî Neş'etuhâ Tatavvuruhâ mustakbeluhâ,** fi Mulahhasin Hâss min İsdârâti'l-ʿArab, sy., 22, 2009, s. 22.

Amerika'nın siyaseti seçmeci bir siyasettir. Çünkü İslamcılardan bazılarını hedef tahtasına koymakta, bazılarının sınırlı olarak siyasî işlere katılmasına müsaade etmektedir. Bu durum düşmanlarının artmasına sebep olmuş ve İslam toplumunu tutuşturmuştur. Amerika'nın ve Batı'nın bugün Ortadoğu'da desteklediklerı yönetimlerin çoğu başarısız diktatör yönetimlerdir. Amerika'nın ve Batı'nın himayesi sayesinde iktidarda kalmaktadırlar. Bu da Amerika ve Batı'ya karşı düşman olanların sayısını artırmaktadır. Şiddet yanlısı İslamî hareketlerin söylemini haklı çıkarmakta ve onlara olan sempatiyi artırmaktadır.

Oğul Bush ve Clinton yönetiminin siyasî ıslahatlara ve demokrasiye doğru değişimleri üstlenmeleri, Amerika'ın esas hedefi olan Irak, Suriye, İran ve Libya gibi ülkeleri korkuttuğu gibi Körfez ülkeleri ve Mısır gibi müttefikleri olan İslamî hükümetleri de korkutmuştur.

Bütün bu durumlar, bu devletlerin hükümetlerini, İslamî hareketleri sınırlamaya yöneltmiştir. Bu hareketlerin başında da ılımlı olanları gelmektedir. Çünkü onlar potansiyel muhaliflerdir ve kazanılma ihtimalleri vardır. Diğer taraftan bütün İslamî hükümetler, İhvân gibi siyasî işlere katılan hareketlerle karşı karşıya getirmek için selefî hareketleri desteklemişlerdir. Bu dönemde İslam devletlerinde ve toplumlarında görülen en büyük icraat, bir taraftan selefîlerin, diğer taraftan da değişimden korkan hükümetlerin ılımlı hareketleri sıkıştırmaları olmuştur.

Oğul Bush ve Clinton yönetimlerinin İslamcıların iktidara gelmesini kabul etmeyen seçmeci demokrasi anlayışları, Sudan'daki İslamî hükümete karşı yürüttükleri metotta ve 1991'de Cezayir'de seçimi kazanan FİS'le ilişkisinde kendisini açıkça göstermiştir. Aynı şekilde Türkiye'de seçime katılan ve seçimlerde birinci parti olarak çıkan Refah Partisi'nin genel başkanı Necmetin Erbakan, adil düzen, İslam Ülkeleri Birliği, ortak İslam ekonomik pazarı, İslamî Unesco, İslamî para fonu, İslam savunma gücü gibi oluşumların teşekkülünü dillendirdiği zaman, Amerika bunlardan hoşlanmamıştır. Peşinden Refah Partisinin kapatılmasıyla

sonuçlanan bir süreç başlamıştır. Bu da Amerika'ya karşı İslamî camianın öfkelenmesine yol açmış ve neticede aşırı grupların işine yaramıştır[213].

İhvân, Kuveyt'ten Irak'ın çıkarılması için Batılıların müdahelesine karşı çıkmıştı. Selefîler ise bu müdaheleyi desteklemişti. Bu durum Selefîlerle İhvân arasında başka bir ihtilafa yol açmıştı. Aynı zamanda bu durum İhvân'ın içindeki Selefî, Seyyid Kutupçu ve Islahatçı akımlar arasında da bir ihtilafın çıkmasına sebep olmuştu. Irak'a karşı müttefik devletlerle beraber savaşa katılan Körfez ülkelerinin konumlarından dolayı en yüksek ses, Selefîlerden gelmişti.

Diğer taraftan Amerika'ya karşı cihadî ve silahlı Selefî hareketlerin sesi ise fiilî olarak ortaya çıkmıştı. Zira onlar bazı faaliyetlere girişmişlerdi. Üsame b. Ladin liderliğinde el-Kâide'nin ortaya çıkışı bunun örneklerindendir. Afganistan'a sığındıktan ve İslam aleminden düşüncesini ve metodunu benimseyen birçok grup kendisine katıldıktan sonra Amerika, Batı ve kafir olarak isimlendirdiği bütün İslam ülkelerine karşı cihat ve savaş ilan etti. Bunun sonucu olarak Clinton'un ikinci döneminde 11 Eylül olayları meydana geldi. Bu da Amerika ile İslamî hareketler arasındaki mücadelede başka bir perde açtı.

el-Kâide'yi ve onunla diğer İslamî hareketler arasındaki farkı anlayabilmek için, ona değinmek gerekmektedir. Çünkü el-Kâide, diğer hareketlerden farklıdır. Onun ortaya çıkışıyla Amerika'nın bölgedeki varlığı arasında direkt bir ilişki vardır. Üsame b. Ladin 1957 yılında zengin bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Ailesi Yemenin Hadramevt bölgesindendir. Babası 1930 yılında Suudî Arabistan'a hicret etmişti. 1979 yılında patlak veren ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan'daki mücahitlere karşı giriştiği savaşta mücahitlere destek sağlamak amacıyla Pakistan'ın Karaçi ve Peşaver şehirleri üzerinden Afganistan'a gitti. Afgan cihadıyla birlikte yeni bir Üsame doğdu. İlk karşılaşması, manevî mürşidi olan Abdullah Azzâm'la oldu. Bin Ladin, Seyyid Kutup ve kardeşi Muhammed Kutub'un düşüncelerinden etkilenenlerdendi. Aynı zamanda Muhammed Abdulvehhâb'ın fikirlerinin takipçilerindendi[214]. Bin Ladin, 1984'de Merkezu'l-Hidemât olarak isimlendirdiği bir

[213] İsa Dervîş, **Mecelletu'l-Fikri's-Siyâsî ittihâhu Kitâbi'l-ʿArab,** Rekâizu'l-istirâcîyye fî Hidmeti'l-Emni'l-Kavmî, Dımaşk, 1999, sayı:5, s. 137-138.
[214] Bkz. Abdulbârî ʿAtvân, **el-Kâide et-Tanzîmu's-Sırrî,** I. Baskı, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 2007.

davet teşkilatını, savaş sanatlarını öğretmek için de Muaskeru'l-Fârûk olarak isimlendirdiği bir kamp kurdu. Savaşın bitmesinden sonra Suudî Arabistan'a döndü ve zorunlu ikamete tabi tutuldu. Daha sonra 1990'da Sudan'a gitmesine izin verildi. Sonra oradan çıktı ve 1998'de Amerika'ya karşı küresel cihad ilan ederek Afganistan'a yerleşti. 11 Eylül saldırısının sorumlusu olarak itham edildikten sonra da el-Kâide ismi şöhret kazandı. Bu örgüte nispet edilen başka hadiseler de yaşandı. Bunlar 2004 Madrid, 2005 Londra bombalı saldırılarıdır. Daha sonra 2011 yılında Amerika askerî kuvvetleri kendisine bir suikast düzenledi. Kafasına kurşun sıkılarak öldürüldü. Öldürüldükten sonra cenazesi alındı ve denize atıldı[215].

Cihadî cemaatler ve el-Kâide, usul ve kaynak itibarıyla selefî cemaatler sayılmaktadır. Ancak cihadî selefîlerle cihadî olmayan selefîler arasında fark vardır. Cihadî olmayan selefîler ilk ve esas akımdır. el-Kâide de metodunda "*el-'Umde fî İ'dâdi'l-'İdde li'l-Cihâd fî Sebilillah"* isimli kitaba dayanmıştır. Bu kitabın yazarı Mısırlı Abdulkadir b. Abdulazîz'dir. Mısır'da tutukludur. Onun *"el-İrhâb mine'l-İslâm ve men Enkere Zâlike fekad Kefere"* isminde bir kitabı daha vardır.

el-Kâide, hilafet veya İslam devletini kurmak için mücadele konusundaki düşüncelerinde diğer İslamî hareketlerin çoğundan farklı olmamasına rağmen, tezat şeklinde olmasa da aralarında bir takım farklılıklar vardır. Bunu onun doğuşunun ve ortaya çıkışının tabiatında, hedeflerini gerçekleştirmek için kullandığı araçlarında ve üslubunda görüyoruz. Bu farkılıkların bir kısmını şöyle sıralayabiliriz:

İslamî hareketler açısından var olan problemlerin en büyüğü olarak kabul edilen *cihat* konusundaki ihtilaf: Göründüğü kadarıyla el-Kâide'nin metodu Kur'ân ve sünnet üzerine kâimdir. Bu iki kaynak esas kaynaklardır. Sonra ümmetin üzerinde ittifak ettiği icma, kıyas, mesâlih-i mürsele, istihsan ve diğer kaynaklar gelir. el-Kâide doğuşu, metodu, düşünce ve örgütsel yapısı açısından selefî bir harekettir. Cihat meselesi hakkında onunla diğer hareketler arasındaki fark şudur: el-Kâide silahlı cihadı, savaş yoluyla hilafet devletini kurmanın, hasmı ezmenin, düşmanı yok etmenin ilk ve son aracı olarak görmektedir. Cihat, onların dayandıkları tek üsluptur. Onlara göre cihat en faziletli ibadettir. Çünkü "el-ʿUmde" kitabında

[215] Abdulbârî ʿAtvân, **a.g.e.,** s. 23.

şöyle geçmektedir: "Cihat, Allah'a yaklaştıran şeylerin ve bütün nafilelerin en faziletlisidir"[216].

Diğer İslamî cemaatlerin kitapları incelendiği zaman, İslam'ın var olma esasının cihatla sınırlandırılamayacağı görülecektir. Cihad düşüncesinin askerî bir savaş şeklinde eyleme dönüşmesi, Müslümanlarla düşmanları arasındaki mücadelenin sürekliliğinden kaynaklanmaktadır. Zira Müslümanların varlıklarını devam ettirebilmesi için, cihadın her Müslümanın kalbinde hayatî bir zaruret olarak görülmesi gerekmektedir. Burada cihadın aslî ve gerçek manasından saptırıldığını ve başka bir manaya tevîl edildiğini görüyoruz. Bunun da siyasî, taktiksel, idarî vb. sebepleri vardır. Bununla beraber cihadın "savaş" manasını ilga etmek de mümkün değildir. Çünkü İslam alimleri ve mezhep imamları, İslam'ın cihadı farz kıldığı ve uzak durulması mümkün olmayan bir uygulama olduğu görüşündedirler. Bu konuda et-Temîmî şöyle der: "Kim cihadın farziyetini ilga ederse, kesinlikle İslamî daveti ilga etmiştir. Onun farziyetini inkâr eden kafirdir". Ancak Muhammed el-Gazzâlî, Mustafa Meşhur, Saîd Havva gibi İhvân ve çoğu İslamî cemaat liderlerinin kitaplarında cihad, İslam devletine ulaşabilmek için İslam inancının her Müslümanın kalbinde ve hayatının her alanında kökleşmesinin sağlanması için başvurulacak bir yöntem olarak tarif edilmektedir. Cemaatin bundan başka bir şeyle meşgul olmaması gerekir. Çünkü cihat, İslam toplumunun kurulmasını garantileyen bir metottur. Bunun için ruhî, bedenî ve aklî terbiye üzerinde yoğunlaşmak gerekir. Bütün bunlar cihat kabul edilir. Askerî cihat ise bunlardan sonra gelir. Askerî cihat, bütün bu merhaleleri aştıktan sonradır[217].

Şeyh Takiyuddîn en-Nebhânî'nin[218] kurmuş olduğu Hizbu't-Tahrîri'l-İslamî ise, İhvân'dan farklı bir üslupla İslam devletini kurmaya çağırarak fikirlerin ıslahı üzerinde yoğunlaşır. Değişimin, düşüncenin ıslahıyla başladığını, ondan sonra düşünsel mücadelenin, ondan sonra düşünsel inkılabın, ondan sonra da siyasî inkılabın geldiğini söyler. Pakistan'daki Cemaat-i İslamî (1941) ve kurucusu Ebu'l-Aʿlâ el-Mevdûdî ise şöyle der: "Cihat kapsamlı bir kavramdır. Bütün çabaları ve

[216] Saîd Ali Ubeyd, **Tanzîmu'l-Kâide, en-Neş'etu ve'l-Halfiyyetu'l-Fikriyyetu'l-İmtidâd,** I. Baskı, Mektebetu Medbûlî, Kahire, 2008, s. 11.
[217] Saîd Ali Ubeyd, **Tanzîmu'l-Kâide,** s. 19.
[218] 1909'da Kuzey Filistin'in İzcim köyünde doğdu. Hareketi 1953'de kurdu. 1972'de vefat etti.

gayretleri içine almaktadır. İnsanları kalemle değiştirmek cihattır. Adalet üzere kaim olan yeni bir nizamın tesisi için cari düzenlemeleri ortadan kaldırmak da cihattır[219]. Cihat konusunda bu cemaatlerle el-Kâide arasındaki fark açıkça görülmektedir.

el-Kaîde, menşei, bölgesel ve küresel sahaya çıkış keyfiyeti açısından da diğer İslamî cemaatlerden ayrılmaktadır. Çünkü diğer İslamî cemaatler, birbirlerinden doğmuşlardır. Mesela İhvânu'l-Müslimîn, ister cihadî olsun ister Mısır'ın dışındakiler olsun, Müslüman Arap dünyasındaki İslamî cemaatlerin çoğunun esas kaynağını temsil etmektedir. Mesela, et-Tekfîr ve'l-Hicre cemaati, İhvân'ın bir üyesi olan Şükrî Mustafa tarafından kurulmuştur. Cemaatu'l-Cihadi'l-Mısriyye'nin kurucusu da İhvân'ın bir üyesi olan Filistin asıllı Dr. Salih Seriye'dir.

el-Kâide ve onun kökenenine gelince o, bu hareket biçimlerinden farklıdır. Herhangi bir hareketten doğmamış, lideri herhangi bir hareketten ayrılmamıştır. Bu hareketin erken doğmasında Amerika'nın payı vardır. Çünkü daha önce Amerika'da herhangi bir terör eylemi olmamıştır. Ama diğer hareketlerin başka ülkelerde bazı suikastlerde bulunduklarına şahit olmaktayız. Mesela et-Tekfîr ve'l-Hicre cemaati tarafından işlenen 1981'deki Enver Sedat suikasti, Mısır Vakıflar Bakanı Muhammed Hüseyin ez-Zehebî suikasti gibi… Yine el-Kâide'nin herhangi bir cemaatle karşı karşıya geldiğini veya onu tekfîr ettiğini veyahut meşruiyetini sorguladığını veyahut da emirlerine itaati bidat kabul ettiğini göremiyoruz.

Üsame b. Ladin, Irak'ın Kuveyt'e girmesinden sonra Suudî yönetimine olan desteğini ve yardımını göstermiştir. Mücahitleri, kafir olarak nitelediği saldırgana yani Irak Devlet Başkanı Saddam Hüseyin'e karşı Haremeyn topraklarını savunmaya sevketmek için gayret göstermiştir. el-Kâide, Amerika'nın Irak'ı vurmasına müsamaha göstermelerinden sonra yöneticileri tekfîr etmeye başladı.

el-Kâide örgütü, önce Sovyetlerle daha sonra da Amerika ile savaşında tedricî olarak silahlı eylemlere yöneldi. Daha sonra da Arap ve Müslüman ülkelerin yöneticilerine karşı çıktı. Çünkü onların içtihatlarına göre "bu tağutlara karşı cihat etmek farz-ı ayndır. Cihat bilincinin bütün Müslümanlar arasında yayılması gerekir. Her Müslüman, kişisel olarak bunlara karşı savaşmakla emrolunduğunu

[219] Ebu'l-Aʿlâ el-Mevdûdî, **el-Cihâd fî Sebilillah,** s. 5.

bilmelidir"[220]. Burada el-Kâide'yi, cihadî ve cihadî olmayan Selefîlerden ayıran önemli bir nokta vardır. el-Kâide yakın kafir ile uzak kafir, Sovyetler ile Amerika arasında herhangi bir fark görmemektedir. Küfrün tek millet olduğuna inanmaktadır.

Cihadî hareketler yöneticilerin, laik yasalara rıza göstermeleri ve emperyalist devletlerle ittifak halinde hareket etmeleri karşısında çıkardıkları fetvalar uyarınca bu tutumların gayr-i meşru olduğunu dile getirmiş, bu gerekçeyle de onlara karşı çıkmışlardır. Bu yönetimlerle barışık bir şekilde hareket eden İslam alimlerinin verdikleri fetvaların da geçersiz olduğunu savunmuşlardır. Fakat el-Kâide lideri, işin başında çabalarını desteklemek için alimlerin vermiş olduğu fetvalara sığınmıştır. 1997 yılının sonunda Şeyh Usaymin'in ve kırktan fazla Pakistanlı ve Afganistanlı alimin fetvasını alabilmiştir. Daha sonra da 1998'de Amerika ve müttefiklerine karşı genel bir cihat çağrısı yapmıştır. Arap yarımadasında Haremeyn bölgesine girip orayı işgal eden kafirlere karşı savaşmanın meşruluğunu dünya İslamcılarına duyurmuştur. Bununla da İslamcıların kendi örgütüne katılımını sağlamış ve desteğini almıştır[221].

Fakat hadiselerin seyrinden dolayı dünyayı iman kampı ile küfür ve nifak kampı olmak üzere iki temel kampa ayıran düalist toplum anlayışını ortaya koymaya başlamıştır. Ona göre Irak ve Afganistan için Amerikalılara karşı savaşmak konusunda alimlerden fetva almaya gerek yoktur. Sıradan Müslümanlar bile bu konuda herhangi bir şüphe duymamaktadır.

el-Kâide ile diğer cihadî cemaatler arasında önemli bir fark daha vardır. Bu farkın önemi örgütün sebatı, tavizsizliği ve sürekliliğiyle ilgilidir. Önceki cemaatler ise bunu başaramamışlardır. Bu özellik aynı zamanda metodunun güçlü ve esnek olmasını da sağlamıştır. Emire itaatin emredilmesi, tartışma ve münakaşalara girmenin yasaklanmasıyla örgütün bütünsel yapısı korunmaya çalışılmıştır. el-ʻUmde kitabında emirin hakkı konusunda şöyle denilmektedir: "Allah'a karşı isyan durumuna düşmediği sürece emire itaat etmek vaciptir. Yol göstermek emire aittir."[222].

[220] Abdulkadir b. Abdulazîz, **el-ʻUmde fî İʻdâdi'l-ʻİdde li'l-Cihâd fî Sebilillah,** byy. Trz. s. 279.
[221] Saîd Ali Ubeyd, **a.g.e.,** s. 42-43.
[222] Abdulkadir b. Abdulazîz, **a.g.e.,** s. 355.

"İsyanın dışında itaat etme" esası, bir takım hatalar yapabileceği, bu hataların ona karşı çıkmayı meşrulaştıramayacağını ima eder. Ona yol göstermek hatta onu sorgulamak ise caizdir. Bu da örgüt içindeki isyan ve başkaldırıları büyük ölçüde önlemektedir. Örgütün metot konusunda esnek olduğuyla ilgili olarak da söylediklerimizden maksadımız şudur: Hareket hedeflerini ve gayesini gerçekleştirebilmek için hem fikirlerinde hem de teorisinde esnek yönlere sahiptir. Burada uygalamadaki esnekliği değil, teorik esnekliği kastediyoruz. el-Kaide'yi, İhvân'ın ömrü, tecrübeleri, siyasî ve eğitimsel yeterlilikleri ile karşılaştırdığımızda, onun metot açısından daha üstün olduğunu görürüz. Bütün dönemler boyunca el-Kâide'nin sahip olduğu sağlam bütünsel yapı ve mensupları arasındaki güçlü bağlar "dinleme ve itaat etme" nazariyesinin neticelerindendir. Liderliğin emirleri çok ağır sorumluluklar yüklese bile fertler bu emirleri yerine getirmekten geri durmazlar. İhvân'da ise durum böyle değildir. Fethî Yeken, "dinleme ve itaat etme" nazariyesinin İhvân'da birbirine zıt iki ekolü ortaya çıkardığı görüşündedir. Bu iki ekolden birincisi hataları temize çıkarma, onlara mazeret üretme ve hata yapanların hatalarını örtme esası üzerine kaim olan makyavelist ekoldür. Diğeri ise eleştiri üzerine kaim olan, problemlere ve hastalıklarlara parmak basan eleştirel akımdır. Teşkilat içerisindeki bu iki akımın da itaat olgusunu zayıflatan tutumları İslamî faaliyetin tökezlemesine ve çok büyük hataların husule gelmesine sebep olmaktadır Bu son ekolün mensupları, cemaatin içinde daima itham ediliyorlar, izleniyorlar, tecrît ediliyorlar ve kendileriyle kavga ediliyor. Şüpheli görüldükleri için yüksek makamlara gelmeleri mümkün değildir. Çünkü örgütün önemli makamlarında olan ilk akımın mensuplarıdır. Bu durum beraberinde cemaat içinde sağlam bir bütünlüğün oluşmasını engellemektedir. Kendisine yer bulamayan birey ve grupların cemmatten ayrılmasına sebep olmaktadır. Bunun için İhvân cemaatinin siyasî alanda başarısız olduğunu, yüzeye çıkmasa da saflarında bölünmeler yaşandığını görmekteyiz. Daima içeriden parçalanmış ve bölünmüştür. Çatışmalar çıkmış, aynı çizginin veya aynı ekolün çocukları arasında tasfiyeler yaşanmıştır. Yaygın olan "kalk! yerine oturayım!" deyiminde ifadesini bulan olguya uygun bir biçimde her iki grup da makam ve mevki uğruna biri diğerinden kurtulmaya çalışmıştır[223].

[223] Saîd Ali Ubeyd, **a.g.e.,** s.16.

el-Kâide'yi, cihada hazırlık merhalesine ulaşmak için eğitim, hazırlık, tedricilik açısından diğer hareketlerle kıyasladığımız zaman, onun üyeleriyle arasındaki ilişkinin azlığına ve iletişim kurma koşullarının zorluğuna rağmen birbirine kenetlenmiş bir örgüt olduğunu görürüz.

el-Kâide'nin ortaya çıkışı konusunda zikrettiğimiz sebeplere ilaveten şunları da söyleyebiliriz. Hem el-Kâide'nin hem de değişim için güçten başka bir çözüm görmeyen diğer şiddet hareketlerinin çıkışında yöneticilerin büyük bir rolü olmuştur. Bütün alanlardaki yozlaşmalar, yoksulluk, baskı, zulüm ve işkence gibi halklarının içinde bulunduğu ve maruz kaldığı kötü koşullar, siyasî başarısızlık, verilen sözlerin yerine getirilmemesi, dolandırıcılık, yöneticilerin tahtlarının sağlamlaştırılması için hapishanelerin tutuklularla doldurulması, hukuksuzluk gibi durumların varlığı karşısında Arap ve Müslüman halklar tarafından reaksiyon temelli bir takım eylemlerde bulunulması gayet doğaldır. Esasında bu şiddet ateşini yakanlar halk değil kötü yönetimlerin kendileridir. Ama bunun acısını herkes tatmaktadır. el-Kâide, yöneticiler hakkında şöyle demektedir: "Onlara karşı cihat, Yahudilerle cihattan önce gelmektedir. Aksine Yahudiler, bu tağut ve mürtet yöneticilerin himayeleri sayesinde Filistin'de kalabiliyorlar"[224].

el-Kâide'nin stratejisini ve metodunu şu şekilde özetlememiz mümkündür:

"Din ancak cihatla hakim olur. Aslında İslam ümmeti mücahit bir ümmettir. Cihada engel olan şey acziyet duygusu ve iktisadî yetersizliktir. Eğitim ve imanî açıdan hazırlık, cihadın farz oluşunun şartlarından değildirler. Cihat, savaş meydanlarında öğrenilebilir. Müslümanlarla gayri Müslimler arasındaki ilişki barış değil savaş ilişkisidir. Kafir ve mürtet olmaları hasebiyle Arapların ve Müslümanların yöneticilerine karşı savaş farzdır. Hangi gerekçeyle olursa olsun, cihat ve savaştan geri kalmak büyük bir hıyanettir. Bugün Müslümanların müptela oldukları zillet ve alçaklıktan kurtulmalarının tek yolu savaştır. Başka bir yol yoktur. Dışarıdan gelen fesat ancak cihatla, içerideki fesat ise ameliyatla, düzeltmekle ve

[224] Abdulkadir b. Abdulazîz, **a.g.e.,** s. 343.

bidatçileri yok etmekle bertaraf edilebilir. Yaşayan tağutlara karşı gelmek, ölü tağutlara karşı gelmekten daha önemlidir. Her ikisi de cihattır"[225].

el-Kâide cihat stratejisinde, alandaki fiilî uygulamaları esas almıştır. Başkalarının yaptığı gibi bunu aşamalara yaymamıştır. Karşı çıkma noktasında iç düşmanla dış düşman arasında herhangi bir fark görmemiştir. Onlar arasında hiçbir ayırım yapmaksızın ve aşamaları gözetmeksizin onlarla savaşmak gerektiğini savunur. Hatta fırsat yakalandığında yakın düşmana karşı harekete geçmek daha önceliklidir. Çünkü cihada yardım etmek için İslamî bir vatan inşası için belli bir coğrafyayı elegeçirmek gerekmektedir. Bu, insanları iman kampı ile küfür ve nifak kampı olmak üzere iki kampa ayırmak için gereklidir. Eğitim ve hazırlık, cihat bayrağı altında ve mevcut savaş alanlarında olur". el-Kâide'ye göre en önemli şey şudur: "İslam şeriatiyle hükmetmeyen mürtet yöneticilere karşı cihat, bütün Müslümanlara farz kılınmış bir cihattır. Bunun vücubiyeti Yahudi, Hıristiyan ve Putperestlere karşı yapılması gereken cihattan önce gelmektedir[226].

Cihadî olmayan Selefîler, yöneticilere karşı gelmeyi caiz görmezler. Onlara göre yöneticilerin zulmetmeleri durumunda onları uyarmak gerekmektedir. Mukbil b. Hâdî el-Vâdıʿî yöneticilere karşı çıkma konusunda "Yöneticilere karşı çıkmaya izin verilmiş midir?" şeklinde kendisine sorulan bir soruya karşılık şöyle cevap verir: "Yöneticilere karşı çıkmak, eskiden beri Müslümanların kendisiyle imtihan edildiği bir konudur. Allah'ın hamdi sayesinde Ehl-i Sünnet, Müslüman bir yöneticiye karşı çıkmayı caiz görmez"[227].

el-Kâide örgütü, Müslümanların yöneticilerinin kafir ve mürtet olduklarına ve iktidarın ellerinden alınması gerektiğine hükmetmiştir. Cihadî olmayan Selefîler ise onlara itaati vacip görmektedir. "Müslümanlar onlara itaat etmekle Allah'a itaat ediyorlar" demektedirler. Üstelik yöneticilere itaati, Allah'ın kendilerine vacip kıldığı dinî bir görev ve ibadet olarak kabul etmektedirler. Onlara göre Allah, kıyamet gününde bu itaatten dolayı onları büyük mükafatlarla mükafatlandıracaktır. Çünkü, sevap, ecir ve salih amel gibi olgular cennete girmeyi ve nimetleri haketmeyi

[225] Saîd Ali Ubeyd, **a.g.e.,** s. 83.
[226] Abdulkadir b. Abdulazîz, **a.g.e.,** s. 394.
[227] Ebû Abdirrahmân Mukbil b. Hâdî el-Vâdıʿî, **Tuhfetu'l-Mucîb ʿalâ Es'ileti'l-Hâdır ve'l-Garîb,** I. Baskı, Dâru'l-Âsâr, Sanʿa 2000, s. 227.

gerektiren sebeplerdir. İki grubun düşüncedeki zıtlıkları ortadadır; bir grup, yöneticilere itaat etmeyi Allah'a itaat sayarken, diğer grup onları öldürmeyi ve hükümlerini sonlandırmayı Allah'a ibadet saymaktadır[228].

11 Eylül olaylarından sonra el-Kâide ile Amerika arasındaki savaş devam etti. Amerika, Afganistan ve Irak'ı mahvetmeyi başardı ama el-Kâide'ye karşı yürüttüğü savaşı kazanamadı. Büyük devletler, küçük devletleri mahvedebiliriler, fakat el-Kâide'ye karşı zafer kazanmaları zor görünmektedir. Bundan sonra el-Kâide piramit şeklinden (tepe, orta, temel) yatay bir şekle dönüşerek yayıldı. Mücadele sahasındaki bağımsız liderleri de kapsayacak şekilde hareketli bir alana yayıldı. Maddî kayıtlara ve coğrafî sınırlamalara bağlı kalmayan bir ideolojiye dönüştü. Irak'ta kendisine güvenli bir sığınak bulduktan sonra eskisinden de daha fazla güçlendi. Üsame b. Ladin ve Zevâhirî gibi sembol liderlerine Irak topraklarında yeni bir örgütün (Tevdîd ve Cihad Cemaati) temellerini atan Ebû Musab ez-Zerkâvî'yi de ekledi. Bundan sonra yeni çocuğu olan DAIŞ doğdu[229].

2.2.2. 11 Eylül 2001'den Sonraki İlişkiler ve Ilımlı Hareketlerin Ortaya Çıkışı

20. yüzyıl bitmeden el-Kâide 11 Eylül saldırılarılarıyla yeni bir çağ başlattı. Bu saldırılar Amerika'nın kurulduğu tarihten bu yana kendi topraklarında karşılaştığı en büyük saldırıydı. Bu saldırıların hemen ardından Amerika, Arap ve İslam aleminde bir takım savaşlara girişti ve iç işlerine direkt müdahalelerde bulunmaya başladı. Fakat Amerika'ın bu eylemleri esasen 11 Eylül hadiselerinden önce "Amerika'nın yeniçağı için" olarak isimlendirdiği bir belgede kararlaştırmış olduğu ortaya çıktı. Bu belgede "Amerika'nın hakimiyet azmi"nden söz edilmişti[230]. Bu düzenle İslamî hareketler arasındaki ilişki ile bu ilişkinin bölgesel ve uluslararası alana etkisini incelediğimizde şu sonuçlara ulaşıyoruz:

---

[228] Saîd Ali Ubeyd, **a.g.e.,** s.99.
[229] Bkz. Abdulbârî ʿAtvân, **el-Kâide et-Tanzîmu's-Sırrî.**
[230] Bkz. **Meşruʿu'l-Karni'l-Amerîkiyyi'l-Cedîd,** http://www.marefa.org/index.php/%D9%85%D8%B4%D8%B1%D9%88%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D9%86_%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%85%D8%B1%D9%8A%D9%83%D9%8A_%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF

Oğul Bush dönemindeki Amerika stratejisi, çatışma stratejisine dayanıyordu. Herhangi bir ayırım yapılmaksızın İslam hedef olarak seçilmişti. Dünyayı kontrol altına alma stratejisi güdüldü. Sadece İngiltere'nin müttefikliğine itimad edilerek Avrupa ülkeleri dahil diğer müttefikler terk edildi. Rusya, Çin ve diğerleri ise daha önce terk edilmişti. Dünya, ya benimlesin ya da karşımdasın anlayışı doğrultusunda iki zıt kamp şeklinde tasavvur ediliyordu[231]. Bütün bunlardan şu sonuçlar ortaya çıktı: İslam topraklarında Amerika'nın çıkarlarına ve varlığına karşı olan düşmanlar çoğaldı. Amerika, İslamî hareketlerin hedefi haline geldi. Bundan dolayı Amerika, bütün islamî hareketlere karşı savaş ilan etti. Bu uygulama özellikle 2003 yılındaki Irak işgalinden sonra şiddet yanlısı radikal hareketlerin halk tarafından ilgi ve sevgi görmesine sebep oldu. İran güçlendi. Sünnî bloğa karşı Şiî bir blok ortaya çıktı. Çünkü İran'ın, hemen yanıbaşında Irak devleti gibi caydırıcı bir güç olduğu sürece bölgesel alanı etkilemesi mümkün değildi. Fakat Saddam düzeninin bertaraf edilmesinden sonra İran'ın yıldızı parladı ve bölgede Suudîlerle nüfuz yarışına girdi. Özellikle Irak'ta Şiîlerin iktidara gelmesinden sonra etkisi daha da arttı. İran'dan Irak ve Suriye üzerinden Lübnan, Bahreyn ve Yemen'e kadar uzanan Şiî hilal başarı ile tamamlandı.

el-Kâide ile İran arasındaki ilişki, 11 Eylül saldırılarından sonra Amerika'nın Afganistan'a saldırmasıyla birlikte ortaya çıktı. Çünkü beş yüzden fazla el-Kâide mensubu aileleriyle beraber İran'a sığındılar. İran'da güvenilir evlerde ağırlanan el-Kâide'nin en önemli liderleri şunlardır: Seyfu'l-Adl, Saʿd b. Ladin, Ebû Hafs el-Morîtânî, Süleyman Ebû Gays, Ebû Abdillah el-Muhacir. Ancak mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan ihtilaflar gerginliklere sebep olacak şekilde devam etti. İdeolojik farklılıklara rağmen, Amerika ve İsrail düşmanlığında konusundaki ortak düşünceler onları bir araya getirmişti[232]. Bu liderlerin Irak'taki duruma ve el-Kâide'nin yükselişine büyük bir etkisi oldu. Özellikle 2005'ten sonra Irak'ta terörün üretilmesinde ve DAIŞ ile ilişkisinde Suriye'nin bariz bir rolü olmuştur[233].

---

[231] Seyyid Yâsîn, **el-İmbarâtûriyyetu'l-Kevniyye, es-Sirâʿ Dıdde'l-Heymeneti'l-Amerîkiyye,** I. Baskı, Dâru'n-Nahdeti Mısır li't-Tibâʿa ve'n-Neşr ve't-Revzʿ, Kahire, 2004, s. 11.

[232] Hasan Ebû Heniyye-Dr. Muhammed Ebû Rummân, **Tanzîmu'd-Devleti'l-İslamiyye, el-Ezmetu's-Sunniye ve's-Sirâʿ ala'l-Cihâdiyyeti'l-ʿÂlemiyye,** I. Baskı, Muessesetu Friedrich, Ammân, 2015, s. 39.

[233] Bkz. **et-Takrîru'l-Cezîre,** http://www.orient-news.net/ar/news_show/95448 (15.12.2015)

Amerika'nın Irak'ta başarısız olması için Rusya'nın onayıyla el-Kaide liderleriyle İran arasında düzenli bir ittifak oluşturuldu. Ayrıca oradaki Şiî yönetimi teslim almak için bir takviye yapıldı. Amerika'nın Irak'tan sonra Suriye ve İran'ı hedef alan yayılmacı politikasının tamamlanması engellendi[234]. Bütün bunlar bölgede Amerika'nın başarısızlığa uğratılması, ayrılmaya zorlanması; Irak'ın, Iraklı Şiî dostlarına terk edilmesi ve Sünnîlerin zayıflatılması için yapıldı.

Bush'un Afganistan'dan sonra doğrudan Irak'ı işgal etme eylemine girişmesi, Çin, Rusya ve müttefiklerinden oluşan karşı cepheye Fransa, Almanya ve başka devletlerin de katılmasına sebep oldu. Amerika bunları Afganistan'da bırakıp İngiltere'yle birlikte Irak'a girince, bu cephe bütün bölgelerde Amerika'nın çıkarları önünde bir engel olarak dikildi.

Amerika'nın bu siyaseti, ılımlı İslamî hareketlere sempatisi olan çevrelerde bir etki bıraktı. Hatta onları İslamî hareketlere çok yaklaştırdı. Özellikle Radikal Arap hükümetleri Amerika'ya karşı olan düşmanlığı güçlendirmek için bu durumu değerlendirilmesi gerekli olan bir fırsat olarak gördüler. Bu tutumları Amerika'nın gazabına uğramalarına sebep oldu. Onlar, Amerika'nın bu siyasetinden daha çok zarar görmeye başladılar.

Aynı şekilde Selefîlerin, Şia aleyhindeki teşvik faaliyetleri arttı. Güvenlik açısından istikrarlı olmayan Sünnî Irak bölgesinde, özellikle köylerde ve uzak yerlerde, silahlı Selefî güçler bulundukları bölgeleri himaye etme görevini üstlendiler. Aynı zamanda bazı İslam devletlerinde de etkileri arttı.

Bu sürecin başlamasıyla birlikte, Bush'un tehlikeli siyasetinin tersine, burada Amerika'nın çıkarlarına uygun makbul bir İslamcı müttefiğin bulunması için İslam'la ilgili bazı stratejiler geliştirildi. Bush yönetiminin bölgedeki planlarının başarısız olmasından sonra İslam coğrafyasında bu müttefiğin gelecekte bir istikrar unsuru olması mümkündür. Amerika onlara itimad ederek eski konumunu ve bölge halkları nezdindeki güvenilirliğini tekrar kazanabilir. Amerika düşmanlığı, doğru bir

[234] Bkz. Hasan Ebû Heniyye, **el-Kâide ve İran Tenâfurun Îdeyûlûciyye ve Tehâlufun Siyâsî** http://altagreer.com

yola girebilir. Burada mutedil ve ılımlı İslamî hareketlerle ilgili bazı raporlar ve çalışmalar bakmak faydalı olacaktır.

Değişik zaman dilimlerinde özellikle de Sovyet cephesine karşı Amerika-İslamî hareketler ittifakı döneminde kendi yönetimlerinin hakimiyetinden kaçarak Batıya gelen ılımlı İslamî hareketlerle Batı arasında vâki olan ilişki ve bu ilişkinin neticesinde elde edilen tecrübe, petrolün yükselişi, İslamî hareket mensuplarının ekonomik toplantılara, iktisadî müessese ve merkezlere girmeleri, iktisadî alanda kapitalist düzenin ilkelerine göre hareket etme kabiliyetini kazanmış olmaları gibi durumlar, Batılı ve Amerikalı stratejist ve yöneticileri şu şekilde düşünmeye sevk etti: İslamcılar, küçümsenmemesi gereken bir güç oldular ve onlarla ilişki kurmak gerekir. Özellikle 11 Eylül'den sonra dışarıda yaşayan toplulukların oynadıkları büyük rolden sonra Batı, ılımlı İslam'ın siyaset sahasındaki boyutlarını görmeye başladı ve bu duruma şiddete dayalı siyasetlerinin sebep olduğunu anladı. Bundan dolayı eski siyasetini gözden geçirmek zorunda kaldı[235].

Silahlı hareketlerin büyümesi, Şiî İran'ın nüfuzunun ve İslamî câmiânın öfkesinin artması karşısında Batı bir takım tedbirlere müracaat etmek ve İslamî hareketler üzerindeki eski siyasetini gözden geçirmek zorunda kaldı. Kendi çıkarlarını korumak için doğu ülkelerindeki diktatör yönetimleri desteklemeyi sürdürmekle birlikte İslâmî hareketler konusunda eskisinden farklı bir siyaset izlemenin kendi menfaatleri için daha doğru olacağına hükmetti. Türkiye tecrübesi bu yönelimin saiklerinden biri oldu. Bundan dolayı Batı'daki Müslüman kuşaklar vasıtasıyla ılımlı İslamî hareketler ile oradaki merkezleri üzerinde bir hareketlenme başladı. Daha sonra Ortadoğu'yu yeni bir aşamaya hazırlamak için Doğu'ya doğru yola çıkıldı[236]. Hazırlıkları her ne kadar başlamışsa da, bu dönem henüz deneme safhasındadır. Bu, İslamcıların tekrar siyasî işlere katılmasına müsamaha anlamına gelmekteydi. Ilımlı İslam projesine müsamahanın ilk örneği 2002'de Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle başlamış oldu. Daha önce Refah Partisi'nin parti programı ve Erbakan'ın metodu Batı'yı korkutmuştu. Çünkü Batı, onu radikal Arap İslamcılığına

---

[235] Mecmûatun Bâhisîn, **el-Hukûmâtu'l-Garbiyye ve'l-İslamu's-Siyâsî Baʿde 2011,** I. Baskı, Merkezu'l-Misbâr li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2013, s. 4-13.

[236] Bkz. **Tefâsîlu'l-Hivâr maʿa'l-İslamiyyîn,** 3. Bölüm vd. http://alkashif.org/html/center/11/3.pdf (01.01.2016).

daha yakın görmüştü. Ancak Türkiye İslamcılığı Batı'nın gözetimi altındaydı ve deneme aşamasındaydı. Diğer modelin başarısızlığından sonra bu modelin Ortadoğu'nun bütününde yayılmasını ve başarılı olmasını istiyordu. Bunun için Arap coğrafyasında ılımlı islam projesi Obama'nın yönetiminden sonra uygulamaya konuldu.

Nevarki, Bush siyaseti, Sünnî bloğun önüne güçlü bir Şiî blok çıkardı. Uluslararası toplumun safında bir başka bir yarılmaya sebep oldu. Çünkü Amerika yönetimi, İngiltere dışındaki Batılı diğer müttefiklerini ve dostlarını terk etti. Ayrıca sürdürdüğü politika Irak'ın işgalinden sonra orada DAIŞ'in ilk tohumlarının atılmasına sebep oldu. Batı politikasında ortaya çıkan söz konusu durum, ılımlı İslamcılarla antlaşma, onların iktidara gelmesi ve onlarla çalışması için ilk somut arzusunun tezahürüdür[237]. Amerika'nın 2003'de Irak'a girişi, bölgede İslamî hareketler için kutuplaşmaların başlangıcı sayılır. Çünkü Amerika müdahalesi Sünnîlerle Şiîler arasında fitne ateşinin yakılmasına sebep oldu. Irak'ta İran ve Suudî Arabistan arasında nüfuz elde etme yarışı başladı.

Obama dış siyasetinde, Amerika'nın liderlik rolünü koruyacak şekilde çok kutuplu bir yapıya sahip olan uluslararası toplumun çıkarları arasında bir denge tutturmaya çalıştı. Bu kutuplar Rusya, Çin, Japonya, Almanya, Fransa ve İngiltere'dir. Bu tarz bir siyaset, çıkarlarını koruması için Amerika'ya büyük bir avantaj sağladı. Amerika bölgenin en güçlü üç unsuru olan Suudî Arabistan, İran ve Türkiye vasıtasıyla Ortadoğu'yu yönetmede de aynı yöntemi izledi. Bunu da bu alanda öteden beri büyük bir etkiye sahip olan Şiîlik ve Selefîlik gibi diğer İslamî hareketlere karşı Türkiye ile birlikte ılımlı İslam projesini uygulamaya sokmakla yaptı. Bununla İslamî alandaki en büyük İslamî hareketleri, bölgenin karakter olarak milliyetçi, model olarak İslamcı olan üç devletin potasında eritti. Bu üç devlet hem tarihî İslamî mirasa hem de çekişmelerle dolu uzun bir tarihe sahiptirler[238].

Batı, daha önceleri diktatör rejimleri ve radikal hareketleri desteklemişti. Fakat daha sonra, bu yapılanmaların kendisi için büyük bir tehlike olduğunu hissetti.

---

[237] Bkz. **el-Hivâr maʿa'l-İslamiyyîne'l-Muʿtedilîn,** http://alkashif.org/html/center/11/3.pdf (01.01.2016).

[238] Mahmûd Şerîf, **et-Teveccuhâtu'l-Garbiyye Nahve'l-İslâmi's-Siyâsî fi'ş-Şarki'l-Avsat,** s. 113.

Bir alternatif proje arayışına girdi ve ılımlı İslam'ın boyutlarını gördü. Eski siyasetin bu hadiselere sebep olduğunu anladı. Bütün bunlar, diğer çözümlerin başarısız olmasından sonra bölgede kalıcılığını sağlayacak bir çıkış yolu bulmak için Batı'yı bir daha ılımlı hareketlere iltifat göstermeye yöneltti. Bu hareketlerin başında da İhvân gelmekteydir[239].

Amerikalıların bölgedeki rolünü geri getirecek ve çıkarlarını koruyacak bir müttefiğe ihtiyacı vardır. Bunu sağlayacak olan ılımlı hareketlerdir. Çünkü bu hareketler Müslüman halklarla aşırı hareketler arasında bir engel ve bir alternatif, ayrıca Rusyan'ın gücünden faydalanan İran nüfuzunun büyümesinin önünde engelleyici bir set ve dengeleyici bir unsur olacaklardır. Demokrasiyi kökenleştirmek, siyasî ve iktisadî reformları gerçekleştirmek yükümlüğü altına girmeyen hükümetleri cezalalandırmak için de böyle bir alternatife ihtiyaç olacaktır. Amerika, petrol zengini Arap coğrafyasında Rusya'nın olması tehlikesinin artmasından sonra bu ülkelerin iki ipte oynamak istediğini gördü. Oysa İhvan veya genel olarak ılımlı İslamcılar daha yenilikçidirler. Amerika için, küresel meseleler, demokrasi, vatandaşlık, iktisadî pazar, kapitalist sistem etrafında bunlarla ittifak etmek daha mümkün görünmektedir. Çünkü bu konularda diğer İslamî hareketlerle de müzakere etmesi mümkündür. Bir gidip gelme, sürekli ve ayrıntılı çalışma döneminden sonra Batı'dan bu hareketelere doğru bir açılım başladı ve sonunda kararlı adımlar atıldı[240].

Batılı devletlerin Türkiye'yi kendilerine müttefik olarak seçmeleri işlerini kolaylaştırmıştır. Çünkü Türkiye, Batı'nın İslam aleminde ılımlı İslam'la ve kendisiyle müzakere yapılabilecek bir temsilci ve bir merci gibidir. Türkiye laik sistemiyle Batılı bir ülkedir ve 1952'den beri Nato üyesidir. Ayrıca Türkiye'nin Müslüman varlığı Rusya önünde bir engeldir. Onun üzerinden eski Sovyetlerin Müslüman Cumhuriyetlerini etkilemek de mümkündür. Ayrıca Selefî Arap ve Şiî İran menşeli hareketlerin önünde de ılımlı İslamî hareketler bölgesel anlamda dengeleyici birer unsurdur. Diğer taraftan Ak Parti başarısını kanıtlamış ve Müslüman halkların güvenini kazanmıştır. Bu modelin bölgede istikrar amili olması

[239] Amr Hamzavî-Sâre Garîbûskî, **el-Islâhâtu's-Siyâsiyye Beyne 2002-2007,** Muessesetu Kârnîğ li's-Selâmi'd-Duvelî, sayı: 20, Nisan, 2010.
[240] Bu konuda daha fazla bilgi için Bkz. http://alkashif.org/html/center/11/3.pdf (01.01.2016).

da mümkündür. Yine İslamî eğilimli bu Partinin, ilk kez seçime katılacağını ilan etmesinden sonra Batı'nın güvenini kazanmış ve bundan dolayı Batı'nın Türkiye'ye ilgisi de artmıştır. Parti, laik, liberal ve muhafazakar bir parti olup dahili, uluslar arası ve bölgesel siyaset denklemine uyum sağlamaktadır. Demokrasiye olan bağlılığını teyid etmiş, Nato üyeliğini sürdüreceğini ve o dönemlerde İsrail ile barışı kabul etmiştir. Uluslararası Para Fonu'nun özel programını uygulamış ve Avrupa Birliğine katılma konusundaki ısrarını sürdürmüştür[241].

Batı'nın Türkiye'ye olan ilgisini artıran şeylerden biri, İhvân'a besledikleri umudu kaybetmeleridir. Batı, son zamanlarda Mısır'daki İhvân hareketi içinde muhafazakar akımın kontrolü ele almasından sonra umudunu tamamen kaybetti. Selefî İhvâncı akım ile Kutupçu akım cemaatin siyasetine hakim oldular. Özellikle Islahatçılar cemaati 2005 seçimlerine katılmaya zorladılar ve Mısır Parlamentosundan 88 sandalye kazandılar. Fakat muhafazakarlar, 2007'den sonra yapılan kongrelerde seçim yoluyla ıslahatçıları partinin yönetiminden uzaklaştırdılar. 2008'de ise muhafazakarlar yönetimi ve liderliği tamamen ele aldılar. 2010'da cemaatin 8. mürşidi olan Muhammed Bedîʿ, kutupçu akıma karşı kazandı. **Batı'nın umudunu yitirmesine sebep olan şey,** İhvân'ın Arap devrimindeki tereddüdü ve direnci olmuştur. Batı'nın İhvan'ı gözden çıkarmasının da etkisiyle iktidar olma fırsatını ele geçiren İhvan, iktidardan uzaklaştırılmıştır.[242].

Amerika yönetimi ve Avrupa, Türkiye, Körfez Ülkeleri ve doğalgaz zengini Kafkas Havzası Ülkeleriyle beraber, iki bölgenin doğalgazını iki hattan taşımak için büyük bir projeye girişti. Bu hatlardan biri, dünyanın ve bölgenin en büyük doğalgaz depolamasına sahip olan Katar'dan gelen hattır. Bölgedeki diğer doğalgaz kaynakları da bu hatta toplanacaktır. Suudî ve Ürdün'den geçerek Suriye'de iki hata ayrılacaktır. Bir hat Suriye'nin Akdeniz kıyısına çekilecek, diğeri de Kafkas hattıyla beraber Avrupa'ya taşınması için Türkiye üzerinden Naboccu hattına boşaltılacaktır[243]. Avrupa ve Türkiye açısından bu hat, stratejik bir hat olarak kabul edilir. Bu, bölgedeki ılımlı İslamî siyasetin meşruluğu ve Türkiye Avrupa ilişkisi açısından en

---

[241] Ebû Rummân Muhammed Süleyman, **Amerîka ve'l-İslam ve Sidâmu'l-îdeûlûciyyât**, http://www.islamtoday.com/nawafeth/artshow-13-2333.htm (10.01.2016)
[242] Husâm Temmâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, s. 29.
[243] Mansûr Muʿtez, **Memerrâtu'l-Ğâzi'l-ʿÂlemî, Sirru Sirâʿi'd-Dâir,** http://www.shaamtimes.net/news-detailz.php?id=27210 (10.01.2016)

önemli projedir. Bu projenin önemini artıran yönlerden ve tarafların bunda ısrar etmelerinin sebeplerinden biri de, dünyanın doğalgaz ihtiyacını Rusya'nın tekelinden kurtaracak olmasıdır. Çünkü Orta Asya'nın doğalgazına hakim olan Rusya'dır. Avrupa ve Amerika Afganistan'daki Rus hakimiyetini kırmada başarısız oldular. Avrupa, hayatının atardamarı olan enerjiye ihtiyacını bu iki kaynaktan yani Kafkas ve Arap kaynaklarından karşılamaktadır. Rusya'nın buna hakim olmasından sonra, çekişme Arap gazının Avrupa'ya taşınması üzerinde oldu. Rusya'nın emriyle bunun Beşşâr Esed tarafından engellenmesi, Avrupa, Türkiye ve Amerika uluslarının güvenliğini tehdit edici, bölgedeki ılımlı İslamî hareketlerin meşruiyetini sorgulayıcı bir duruma soktu[244].

Aynı şekilde son yıllarda bu bölgede siyaset yapma, yönlendirme, petrol miktarını ve fiyatını belirleme ve tasarruf etme özgürlüğüne sahip olan Rusya'nın yükselişinin sırrı da, bu pazara hakim olmasında yatmaktadır. Doğalgaz için başka bir pazarın veya kaynağın açılması, Rusya'nın tekelini kıracak ve ekonomisinin yükselişini tehdit edecektir. Bunun için vargücüyle İran üzerinden bu tekelin kırılmasını engellemeye çalışmaktadır. İran da son zamanlarda Rusya ile yapmış olduğu antlaşmada bu stratejiden faydalanmaktadır. Arap, Türk rakiplerine ve Batı'nın aleyhindeki planlarına karşı o da Rusya'dan faydalanmaktadır. Şiîlerin Bağdat'ta yönetimi ele almalarından, Beşşâr Esed'i korumayı üstlenmelerinden ve bu hattın Suriye üzerinden Türkiye'ye geçmesini engellemelerinden sonra, Rusya İran'ın bölgedeki en güçlü ve en etkili müttefiği oldu. Bu durum, İran ve Rusya'nın iddialarınca teröre karşı durmak için Şiîlik örtüsü altında, ölümü göze alarak Beşşâr Esed'i iktidarda tutmalarının arkasındaki sırrı da açıklamaktadır.

2009'da Suriye'nin bu projenin kendi topraklarından geçmesini reddetmesinden sonra, 2011'de Arap Baharı olarak isimlendirilen olaylar orada da baş göstermeye başladı. Ilımlı İslamî hareketlere iktidarı teslim etmek için bölgenin değişim planına sürüklenmesinden sonra, jeo-iktisadî bir öneme sahip olan ve Arap baharının başarısızlığa uğradığı Tunus, Libya, Mısır, Yemen ve Suriye gibi ülkelerde bunun uygulamasına geçildi. İran'ın Rusya ile ittifakını ilan etmesi ve Beşşâr Esed'in

[244] Sâmî Abdulkâdir er-Reykânî, Rûsya ve'l-Ğarb ve'l-Harb ʿala'l-Ğâz http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=488040 (10.01.2016)

iktidarda kalmasında ısrarcı olması gibi gelişmeler İran'a bölgedeki nüfuzunu takviye etme fırsatı sunmuştur. İran bunu da Şia'nın ve Ehl-i Beyt'in Emevîlerle savaşı gibi tarihsel bazı vakıaların arkasına sığınarak yapmıştır. Türkiye'nin iktisadî ve ideolojik savaşı, Avrupa ve Batı ile ittifakı, ılımlı hareketlerin yanında savaşa girmek için kendisine bir fırsat vermiştir. Zira Arap kralları, sadece iktisadî sebepler için değil, aynı zamanda tahtlarını korumak için de bu projelere karşı Arapçı Selefî İslamcılar maskesi altında ittifak yapmada herhangi bir zorluk görmemişlerdir. Böylece Arap Baharını yaşayan devletlerde iktidarda olan İhvâncı hükümetleri düşürmek için ilk defa Şiî-Selefî ittifakı gerçekleşmiştir[245].

Dünya düzeniyle İslamî hareketler arasındaki ilişkiyi, bu ilişkinin gelişim merhalelerine vakıf olarak bölgedeki son durumların sebep olduğu neticeleri ve vakıayı incelediğimizde, tarihin 21. Yüzyılın üslubuyla tekerrür ettiğini söylemenin hata olmayacağına inanıyorum. Fakat arada bir fark vardır. Bu tekerrür, İslam imparatorluğunun oluşumundan itibaren üç kutuplu, İslamî, bölgesel, birbirleriyle uyuşmaz ve çekişme halinde olan Arap Selefîliği, İran Safevîliği ve Türkiye sufîliği şeklinde olmuştur. Ancak tasavvufî bir elbiseye bürünen Türkiye günümzde aynı zamanda ılımlı islam görüşünü benimsemiştir. Bu bir tesadüf müdür? Yoksa İslamî düşünce ve ideolojinin, büyük İslam devletini ve birliğini gerçekleştirme çabasından ulusal ve bölgesel hakimiyete geçiş midir?

Bununla şu sonuca ulaşıyoruz: Hilafet devletinin yıkılmasından sonra onu tekrar geri getirmek için, İslamî hareketler dünya düzeniyle ilişkisinde evrensellikten ayrıldı ve İslam imparatorluğu hayalinden vazgeçti. İslam imparatorluğu, ulus devletler seviyesine indirgendi. Bölgenin güçlü ülkeleri mezhepsel ihtilaflar ve tarihî çekişmeler bağlamında Şiî, Selefî ve ılımlı hareketler ve akımlar üzerinden bölge üzerinde söz sahibi olma rekabetlerini devam ettirdiler. Fakat bu ülkelerle bağlarından kurtulmuş DAIŞ isminde bir akım ve yönelim varlığını sürdürmektedir. Bütün ulusal ve bölgesel bağları redderek ümmetçiliğe doğru hareket etmekte ve ona doğru gitmektedir. Bundan dolayı sınırları ortadan kaldırmak istemektedir. Kendi görüşüne veya metoduna aykırı olan her sözü, her sesi ve her eylemi tekfir ile

[245] Nima Maleki, **Politics and Critical Thought** , Turkey's five year energy plan https://positivity.wordpress.com/2010/05/14/turkeys-five-year-energy-plan.

reddetmektedir. Bundan dolayı DAIŞ'in uluslararası mücadele düzeyinde de bir ağırlığı olmuş, coğrafî, iktisadî ve siyasî açıdan stratejik dengeyi yeniden kurmada çekişen tarafları bölgeye bir amil olarak geri getirmiştir.

2.2.3. Bu Dönemdeki Gelişmeler ve DAIŞ'in Ortaya Çıkması

Son olarak çağdaş İslamî hareketler zincirinde yeni bir olgu olan DAIŞ'ten ve onun yenidünya düzeni ile İslamî hareketler arasında var olan ilişkideki rolünden bahsetmek istiyoruz. Geniş bir şekilde onun ortaya çıkış tarihine, bazı metotlarına ve şiddet yanlısı üslubuna değineceğiz. Biz burada sadece Daiş'in İslamî hareketler ile yenidünya düzeni arasındaki ilişkideki etkisiyle ilgili olan siyasî tarafı üzerinde duracağız. Her İslamî hareketin metodu, düşünce ve ideolojisinin sınırları, öncekilerin sınırlarının dışına çıkmadığı, zamana ve şartlara bağlı olarak ufak tefek bazı değişikliklere uğradığı bilinen bir husustur. el-Kaîde'nin bir uzantısı olarak kabul edilen bu hareketi, öncekilerden ayıran en önemli özelliği, rolü itibariyla selefî ve az da olsa İhvâncı akımlardan neş'et eden cihadî hareketlerin bir karışımı olmasıdır.

2002'de Amerika liderliğindeki müttefik devletlerin Afganistan'da giriştikleri savaştan sonra, Taliban ve el-Kâide üyeleri üzerinde yoğunlaştırılan şiddetli saldırılardan dolayı el-Kâide'nin bazı liderleri İran'a göç ettiler. Arap Afganlar olarak isimlendirilenlerin içinde, bu savaşın Afganistan'a taşınmasını ve ülkelerinin yok olmasını istemeyenler olmuştur. 2003'de ise Amerika'nın Irak'a karşı uyguladığı savaştan sonra el-Kâide, Suriye üzerinden Irak'a doğru harekete geçti. DAIŞ hareketinin fikir babası sayılan Ebû Musʿab ez-Zerkâvî'nin yıldızı parlamaya başladı. ez-Zerkâvî, Afgan savaşında dağılan, Batı ve müttefikleriyle savaşlarında Irak'ın kendileri için yeni bir sığınak olması için burada toplanan birliklerden ilk savaşçı birlikleri oluşturdu. Onların yegane amacı Amerika'yı direkt askerî bir savaşa zorlamaktı.

2004'de Zerkâvî, el-Kâide lideri Üsame b. Ladin'e biat ettiğini ilan etti. Mezopotamya'da Tevhîd ve Cihad Cemaati isminde bir örgüt kurduğunu duyurdu. Sonra Mezopotamya'da ismini el-Kâide örgütüne daha sonra da Meclisu Şûrâ el-

Mücahidîn'e dönüştürdü. Amerika'nın 2006'da Zerkavî'ye gizlendiği yerde saldırmasıyla örgüt bu isimle bitti[246].

Zerkâvî, öldürülmeden önce el-Kâide örgütünün Irak'ta karşı karşıya olduğu problemleri gördü. Bunun için Meclisu Şûrâ el-Mücahidîn olarak bilinen ve birkaç birlikten oluşan örgütü kurdu. Başına da Iraklı Ebû Abdurrahman el-Bağdâdî'yi getirdi. Gerçekte değişen bir şey olmasa da bu bir ilerlemeydi. Çünkü Meclis, askerî amaç bakımından el-Kâide'nin bir tür gölgesiydi. Zerkâvî, bu örgüt üzerinden Şia'yı stratejik bir hedef haline getirerek el-Kâide çizgisinden ayrıldı. Çünkü Şia'yı işgalcilerle ittifak halinde Sünnîlerle savaşan bir güç olarak görmüştü. Bu, kendisiyle el-Kâide arasında bir ihtilaftı. Çünkü el-Kâide, Zerkâvî'nin Şiîleri hedef seçme talebini kabul etmedi. Bu, Irak'ta Amerika'ya karşı savaşta, el-Kâide ile İran arasındaki ilişkiden kaynaklanmaktaydı. Zerkâvî bu örgütü kurarak ve başına Iraklı birisini getirerek, bu görevin icrasını ona havale etti. Bu Zerkavî'nin örgütüyle Sünnî aşiretler ve diğer Sünnî birlikler arasındaki ilk ihtilaftır. Çünkü Şiî milisler, Sünnî bölgelerin içlerine kadar girmişlerdi. Daha sonra özellikle Zerkâvî'nin öldürülmesinden, Ebû Hamza el-Muhâcir'in örgütün lideri olarak seçilmesinden ve onu Üsame b. Ladin'e biatını duyurmasından sonra Sünnîlerle Şiîler arasında katliamlar başladı.

Ebû Ömer el-Bağdâdî'nin emirliğinde Irak İslam devletinin kurulmasından sonra, devletin fiilî lideri olan el-Muhâcir, devletin meşruiyeti için, diğer Iraklı birliklerdeki Mezopotamyalıları Ebû Ömer el-Bağdâdî'ye biat etmeye zorladı. Hatta kendisinden ayrılan iki gruba karşı savaşa girişti. Direniş meclisleri olarak bilinen hareketin ortaya çıkışının temel sebebi, Amerika ve Arapların yardımıdır. Bu hareket Sünnî aşiretlerden ve daha önce Amerika'ya karşı savaşan birliklerden oluşan heterojen bir yapıdır. Şu anda Irak'ın sünnî olan orta ve kuzey bölgelerinde özellikle Enbâr'da, Irak İslam Devleti Örgütüne karşı savaşmaya başlamıştır. Bu örgüt, sünnî koruyucularını kaybettikten sonra başarılı olamamıştır. Daha sonra el-Muhâcir ve

[246] Bkz**. Maktelu'z-Zerkâvî**
http://www.aljazeera.net/news/arabic/2006/6/8/ (13.01.2016).

Ebû Ömer el-Bağdâdî, 9 Nisan 2010'da Amerika'nın Selahaddîn şehrine saldırısında öldürüldüler[247].

Böylece 9 Nisan 2013'de Irak İslam Devletinde teşkilatın halifesi olan Ebû Bekir el-Bağdâdî'nin dönemi başladı. Ebû Bekir el-Bağdâdî, Suriye Nusra cephesinin, Irak İslam Devletinin bir uzantısı olduğunu ve el-Kâide'nin bir kolu olan Nusra cephesinin ilğa edildiğini ilan etti. Irak İslam Devleti, Irak-Şam İslam Devleti (DAIŞ) ismi altında toplandı. Nusra cephesi, el-Kâide ile el-Bağdâdî arasında savaşları idare uslübuyla ilgili olarak çıkan ihtilaflardan dolayı bu birleşimi kabul etmedi. Ayrıca el-Bağdâdî'yi, liderliği ele geçirmeye çalışmakla itham etti. Bu, Bağdâdî'yi Zevâhirî'den ayrılmaya götüren bir sebep oldu. Aralarında ayrılık başladı. Hatta Suriye'de işi birbirlerine karşı silah kullanmaya kadar vardırdılar. DAIŞ, Rakka şehrinin tamamını ele geçirdi ve orayı kendisine merkez edindi.

Hareket, hızlı bir şekilde Irak'ın ikinci büyük şehri olan Musul'u ele geçirdi. 2014'de Irak'ın Selahaddîn ve Enbâr gibi diğer sünnî şehirlerini de ele geçirmeye girişti. Ebû Muhammed el-Adnânî, DAIŞ ismiyle İslam hilafetini ve Ebû Bekir el-Bağdâdî'yi de Müslümanların halifesi olarak ilan etti. İslam devleti olması için Irak-Şam İslam Devletini ilğa ettiğini ve hilafet devletini kurduğunu duyurdu[248].

Amerika, İslam Devletine karşı uluslararası bir ittifakın yapıldığını duyurdu. Böylece bu örgüt bütün sünnî hareketlerin yöneldiği en büyük hareket haline geldi. Irak ve Suriye'de bütün hareketleri içine alarak bir cazibe merkezine dönüştü. Yüzölçümü olarak Belçika büyüklüğünde bir alana hükmetmeye başladı.

Pakistan Taliban örgütü, Cezayir Hilafet Ordusu, Mısır'ın Sina bölgesinde Ensâru'l-Beyti'l-Mukaddes DAIŞ'e bağlılığını ilan etti. Aynı zamanda Suriye'nin ve Dımaşk'ın köylerinde cihadî topluluklar, Taliban'dan ayrılan ve Kâsım Ömer Horâsânî'nin liderlik ettiği Cemaatu'l-Ahrâr, İhsanullah İhsan ve Habîbullah Habîb gibi Taliban örgütleri de DAIŞ'e tabi oldular[249]. Kabil kaynakları Afganistan'da

[247] Bkz. **Maktelu Ömer el-Bağdâdî ve Ebû Eyyûb el-Ensârî,** https://www.youtube.com/watch?v=UJsn5HpQTvc (13.01.2016).
[248] Şendeb Mâzin, **Dâiş Mâhiyetuhu Neş'etuhu İrhâbuhu Ehdâfuhu İstirâtîciyyetuhu,** s. 19.
[249] **Dâiş Yağzu Şark Asya,** http://goo .gl/AbG1CL

DAIŞ'e bağlılığını ilan eden cemaatlerin var olduğunu bildirmektedirler[250]. Gözlemciler Pakistan Taliban'ının yeniden DAIŞ ile birleştiğini söylemektedirler[251].

DAIŞ'in metoduna, üslubuna ve kaynaklarına gelince şunu söyleyebiliriz: DAIŞ kendisi için çok önemli olan bir kaynağa dayanmaktadır. Çünkü DAIŞ, muhetemelen müstear bir isim olan Ebû Bekir Nâcî'nin telif etmiş olduğu ***İdâretu'-Tavahhuş Ahtar Merhale Setemurru bihe'l-Ümme*** isimli kitaptaki talimatlara, taktiklere, metotlara ve üsluplara sarılmıştır[252]. Bu kitap 2008'de günyüzüne çıkmış, İngilizce'ye tercüme edilmiş ve Amerika'nın ilgili dairelerine dağıtılmıştır. DAIŞ ve Irak'taki faaliyetlerinin daha önce çıkan bu kitaptaki anlatımlara uygun olması dikkat çekmektedir. Bu hareketi diğerlerinden ayıran en önemli özelliklerini şu şekilde özetleyebiliriz[253]:

Devlet Programı: Bu örgüt, devletini kuruncaya kadar aşması mümkün olan merhaleler konusunda açık görüşlere sahiptir. Bu merhaleleri ortaya koymuş ve her merhalede nasıl davranacağını belirlemiştir. Bunlardan biri, cezalandırma ve bitkin düşürme merhalesidir. Bununla herhangi bir yerde bir "**kaos bölgesi oluşturma"**yı kastetmektedir. Bu, kaos merhalesi olan ikinci merhaleyi oluşturmak amacıyla iktisadî ve güvenlik açısından bitkin düşürmeyi gerçekleştirmek için belirli ama sürekli savaşlarla hükümetleri ve devletleri parçaladıktan sonra olur. Daha sonra bu kaosu yönetme evresine geçilir. Bunu da **"İdâretu't-tavahhuş"** olarak isimlendirirler. Bu ikinci merhaledir. Bununla devletleri zayıflatmak ve nasıl olursa olsun yönetemez hale getirmek için kaos çıkardıkları bu bölgeyi nasıl idare edeceklerini kastederler. Bu bölgeler ilk çekirdeklerdir. Eğer örgüt bunu zaptedebilir, koruyabilir ve bu durumu istikrarlı hale getirebilirse, üçüncü merhale olan **"temkîn (sağlamlaştırma)"** merhalesine geçmiş olacaktır. Bundan sonra İslam Devleti'nin kurulma aşaması gelir. Devamında bütün İslam alemini kapsaması için dördüncü merhale olan devleti genişletme merhalesi gelir.

---

[250] **Merkezu Sinâ'ati'l-Fikr li'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs, Tanzîmu'd-Devle, en-Neş'et ve'l-Efkâr,** http://www.fikercenter.com/ar/p/political_analysis/view/a6zaxn3

[251] **Merkezu Sinâ'ati'l-Fikr li'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs, Tanzîmu'd-Devle, en-Neş'et ve'l-Efkâr,** http://www.fikercenter.com/ar/p/political_analysis/view/a6zaxn3

[252] Daha fazla bilgi için Bkz. Nâcî Ebû Bekr, **İdâretu'-Tavahhuş Ahtar Merhale Setemurru bihe'l-Ümme,** https://pietervanostaeyen.files.wordpress.com/2015/02/idarat_al-tawahhush_-_abu_bakr_naji.pdf

[253] Daha ayrıntılı bilgilere sahip olmak isteyenler bu kitaba müracaat edebilirler.

Düşmanın belirlenmesi: Bu örgüte göre düşman, metoduna, izlediği yöntemlere ve hedefine muhalif olan herkestir. **Onlara göre bu durumda olan herkes düşmandır.** Fakat düşman hedefleri öncelik sırasına tabi tutmaktadır. Örgüte bağlılığını ilan etmeyen herkes düşman hedefler kategorsine dâhildir. Ama hedef üzerinde emrini ne zaman, nerede ve nasıl uygulayacağını güç ve imkana göre belirlemektedir.

Siyasete ilgi: Bu örgüt, diğer silahlı örgütlerden daha fazla siyasete ilgi duymaktadır. Örgüt her üyesinin basit düzeyde de olsa siyaset ilmiyle ilgilenmesini ısrarla istemektedir. Sahadaki taktiklerin en önemli yanı, hedefleri seçme ve onlardan birini diğerlerine tercih etmede veya bölgede devam eden mücadeleleri kazanmada siyaset oyununun kaidelerine göre hareket etmektir. İster grupsal olsun ister ulusal olsun ister bölgesel olsun isterse küresel olsun, birbirine muhalif taraflarla çıkar esasına dayalı olarak gizli veya açık, belli bir vakitle sınırlı veya tedricî ittifakların yapılabileceği görüşündedir.

Askerî taktik ve sahadaki çalışmalar: Onu el-Kâide ve diğer hareketlerden ayıran en önemli nokta, uyguladığı askerî taktiklerdir. Bunları da şöyle sıralayabiliriz:

1- Düşmanı korkutmak, caydırmak ve savaşma gücünü kırmak için boğazlayarak öldürmek ve yakmak gibi aşırı şiddet kullanmaları: Buna delil olarak da Hz. Ali'nin bazı aşırıları yakmasını getiriyorlar. DAIŞ'ın bunu nasıl uyguladığını, Ürdün'ün DAIŞ'i vurmak için uluslararası ittifaka dahil olmasından sonra 2015'de Ürdünlü pilot Muaz el-Kessâsibe'yi yakarken gördük[254].

2- Fidyeyi reddetme siyaseti gütmesi: Bununla intikam almayı hedeflemektedir. Bizzat yapandan intikam alma şartını da aramamaktadır. Nitekim Fransa'nın ittifaka dahil olmasından sonra onu kendi evinde vurduğuna şahit olmaktayız. Aynı şekilde esirleri öldürmekle de savaş alanının dışında Batılıları vurduğunu da görmekteyiz.

[254] **Dâʿiş Yuhriku't-Tayyâr el-Ürdünî Muʿâz el-Kessâsiyye Hayyen** http://elaph.com/Web/News/2015/2/979967.html (01.01.2016).

3- İletişim ağını iyi kullanması: Metodunu, çalışmalarını bütün dünyaya yaymak ve taraftar toplamak için başta internet olmak üzere her türlü iletişim ağını iyi kullanmaktadır.

Dini Argüman: Hilafet ve hilafet devletini ilan etmekle dini kavramları kullandığını göstermektedir. Zira bu sembollerin Müslümanlar üzerinde özellikle de zulüm, fakirlik, mahrumiyet içinde ve diktatör yönetimlerin hükmü altında yaşayan Müslüman halklar üzerinde bir etkisi olacaktır.

Son zamanlarda kurulan ilişkilerden hareketle DAIŞ hakkında şunları söyleyebiliriz: Irak savaşından sonra İslamî hareketlerin gelişimi, bölgesel ve küresel gelişmelere paralel olarak gerçekleşmiştir. Çünkü Amerika liderliğindeki yenidünya düzeni ile Batılı müttefikleri arasındaki ilişki bir antipati ilişkisine dönüşmüştür. Çünkü Amerika, İngiltere ile beraber, devletlerin onayını almadan bu müdahaleye girişmiş ve böylece bu devletlerin çıkarları tehlikeye maruz kalmıştır. Bu devletlerin başında Fransa ve Almanya gelmektedir. Çünkü bu ülkelerin ticarî şirketleri, Irak'la uzun vadeli antlaşmalar ve sözleşmeler yapmışlardır. Amerika müdahelesi onları, Amerika'nın sadece kendi çıkarlarını korumak ve diğerlerini uzaklaştırmak istediği düşüncesine sevketmiştir. Rusya'nın bölgede görünmesi de korkularını artırmıştır. Rusya, Amerika'nın niyetlerinden endişe ederek, Birleşmiş Milletler'de Amerika'nın liderliğini kabul etmeyen bloklardan meydana gelen bir mukavemet cephesi oluşturmaya çalışmıştır. Ayrıca Çin ve Hindistan gibi güçlü devletlerle Balkan, Orta Asya, Hazar denizi ülkeleri, İran, Batıyla istikrarlı bir ilişkisi olmayan Mısır, Libya, Yemen, Suriye gibi ülkelerle iktisadî bloklar ve stratejik antlaşmalar yapmaya çalışmıştır. Bu mücadeleden siyasî, iktisadî ve ideolojik birçok blok ve kutuplaşma çıkmıştır. Batı'nın Ortadoğu ve Orta Asya'da adımlarını güçlendirme ve bu bölgelerde Amerika'nın tek güç olmasını engelleme çabalarından, bu iki bölgede nüfuzu güçlü olan bölgesel devletler ortaya çıkmıştır.

Diğerlerinin mücadelesinin işaretleri ve yolu açıktır. Çünkü hızlı değişen ve istikrarı olmayan hedefler ve çıkarlar birbirine karışmıştır. Taraflar arasında güven ilişkisi kalmamıştır. Görüşler net değildir. Bundan dolayı DAIŞ, hepsinden faydalanarak onların ifade ettiği dengeyi kontrol eden en büyük dayanak olmuştur. Arap Baharı boyunca bu çekişmenin sebep olduğu kaos ve neticeleri, doğum

sancılarını geciktirmiştir. Şimdiki haliyle DAIŞ, bu cepheler arasındaki dengeyi değiştirmek için önce Suriye sonra da Irak üzerinden oyuna dâhil olmaya başlamıştır. Irak'ın bazı şehirlerine hâkim olmuş, bölgesel ve küresel denklemde görmezden gelinemeyecek bir güce kavuşmuştur. Bu, onun "Amerika yapımı ve entrikası olduğu" şeklinde kendisine yöneltilen ithamları açıklamaktadır. Kendisine yöneltilen diğer bir itham ise Suriye rejiminin, Arap ve Körfez ülkelerinin, İran, Türkiye, Rusya veya Malikî Irak'ının bir ürünü olduğu şeklindedir. Fakat tek olan gerçek, bütün bu devletlerin stratejik hedeflerini gerçekleştirmek için ondan faydalandığıdır. Ancak onun bu devletlerin ürünü olduğu mutlak anlamda ispatı güçtür. Ancak bölgesel ve küresel çıkarlar ve ilişkilerin ortaya çıkardığı bu kaostan faydalanmaksızın ayakta kalması da mümkün görünmemektedir. Bugün dünyanın DAIŞ'e karşı savaş ilan etmiş olmasına ve ordularını çatışma bölgesinde toplamış olmasına rağmen**, bu savaştaki çıkarları, kulanacakları yöntem ve ulaşmak istedikleri hedefleri ile savaşı yürütme merhaleleri konusunda taraflar arasındaki ihtilaflar/rekabet devam etmektedir. Bu rekabettin doğurmuş olduğu geleceğe dair belirsizlikten en çok DAIŞ ve diğer silahlı hareketler faydalanmaya devam edeceklerdir.**

2.2.4. Yenidünya Düzeniyle İslamî Hareketler Arasındaki İlişkinin Geleceği

Yenidünya düzeni ile İslamî hareketler arasındaki ilişkinin geleceği konusunda, İslamî hareketlerden her birisini teker teker ele aldıktan sonra, vardığımız sonuçları ortaya koymaya çalışacağız. Bu ilişkinin geleceği konusunda şunları söyleyebiliriz:

2.2.4.1. Yenidünya Düzeni Hususundaki Mülahazalar

Akademi ve siyaset çevrelerinde Amerika'nın rolünün bittiği, devam ettiği veya geleceği konusunda sürmekte olan müzakere ve tartışmalar, 90'lı yıllarda ilk defa yenidünya düzeni ortaya çıktığında yapılan müzakere ve tartışmalardan daha az değildir. Son dönemlerde yenidünya düzeninin geleceği, Amerika'nın bu düzendeki rolü ve konumuyla ilgili tartışmalar çoğalmıştır.

Bazıları, bu düzenin son yıllarda Amerika'nın rolünün gerilemesinden sonra çok kutupluluğa doğru gittiği görüşündedir. Bunlara göre Rusya, Çin, Avrupa Birliği, Japonya, Hindistan ve Brezilya gibi ülkelerin iktisadî ve askerî konumlarının yükselmesinden sonra devletlerarası düzeyde meydana gelen hadiselerde bunların bariz bir rollerinin olduğu görülmektedir.

Bazıları da dünya meselelerini çözmede bakışların Rusya'ya ve onun Amerika'nın tercihlerine itirazına çevrildikten sonra iki kutuplu bir dünyaya doğru bir dönüşümün yaşandığı görüşündedir. Bazılarına göre ise yenidünya düzeni kutupsuzluğa yani uluslararası ortaklığa ve birleşmeye doğru evrilmektedir.

Bazıları da devletlerin rollerinin bittiği bir evreye doğru gittiği görüşündedir. Onlara göre Avrupa Birliği, Şangay ve Brics gibi blokların rolü ortaya çıkmaya başlamıştır[255].

Yenidünya düzeninin uluslar arası bir kaos dönemine doğru gittiğini söyleyenler de vardır. Tahlillerin çoğu Amerika'nın olumsuz rolüyle ilgilidir. Bunlara göre şu andan itibaren gelecek üç yüzyılda liderlik en asgari orana doğru gitmektedir. Ama Amerika imtiyazını koruyacaktır. Bunun da birkaç sebebi vardır:

1- Amerika, Sovyetlerin çökmesinden sonra yenidünya düzeninin yapısını, kendi kapitalist ve liberal sistemine ve demokratik düzenine göre oluşturmuştur. Ülkeleri de bu tarzı benimsemeye zorlamıştır. Bu yapı kendiliğinden oluşmamış, Amerika'nın eliyle planlı ve programlı bir şekilde oluşturulmuştur. Amerika, daima kendi çıkarlarını ve tarzını korumaya çalışmıştır. Bugün demokrasiyle idare edilen ülkelerin sayısı, dört asır önceki sayılarıyla kıyaslandığı zaman, tarihî gidişatın Amerika tarzının ve demokrasisinin çıkarlarına göre işlediği görülecektir. 1977'de diktatörlükle yönetilen 89 ülke varken 2011'de bu sayı 22'ye gerilemiştir. Bugün dünya nüfusunun yarısı demokratik hükümetler tarafından yönetilmektedir. 2011'de 193 ülkeden 117'sinde demokratik seçimler yapılmıştı. 1989'da ise 167 ülkeden 69'unda seçimler yapılmıştı. İktisadî yönden ise bazı araştırmacılar, Amerika'nın üstünlüğünü ispatladığını belirtmektedirler. 2012'de

[255] Brics terimi Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin ve Güney Afrika Cumhuriyeti'nin ekonomilerini kastetmek için kullanılmıştır.

Amerika'nın toplam üretiminin 15685 trilyon dolar olduğuna işaret etmektedirler. Bu yaklaşık olarak Çin, Japonya ve Rusyanın toplam üretimine (16200 trilyon dolar) ve Avrupa Birliğinin (28 ülke) toplam üretimine (16641 trilyon dolar) denk gelmektedir[256]. Askerî açıdan da Amerika en üstündür. Amerika'nın askerî üstünlüğünün gerilediğine dair herhangi bir işaret de yoktur. Dünyada en fazla askerî harcamalar, yılda yaklaşık olarak 645.7 milyon dolarla Amerika tarafından yapılmaktadır.

2- Amerika ile rekabet eden bütün ülkeler, dünya düzenini yönetmede onun yerine geçememektedirler. Amerika dışında bütün bu ülkeler kendi içlerinde siyasî ve etnik, komşularıyla sınır ihtilafları ve bir takım düşmanlıklar yaşamaktadırlar. Amerika herhangi bir dış tehditle karşı karşıya değildir. Siyasî düzeni de dünyanın en istikrarlı düzenidir.

3- Gelişmiş bütün ülkeler hatta geri kalan diğer ülkeler, mevcut durumlarını ve çıkarlarını korumak için Amerika'ya muhtaçtırlar.

4- Çin, Rusya ve Hindistan kapitalist sistemden yararlanarak iktisadî ve askerî açıdan gelişmiş olmalarına rağmen, kapitalist sistemleri, liberalizm ve demokrasi üzere kaim olan Amerika kapitalist sisteminden farklıdır. Onun sistemi, toplumlar, devletler, uluslararası kurumlar, çoğu Amerika'ya ait olan çok uluslu şirketler tarafından desteklenmektedir[257]. Bu şirketler dünya ekonomisine hükmetmekte, ülke siyasetlerine müdahalede bulunmakta, IMF, Dünya Bankası ve Uluslararası ticaret kurumlarını yönetmektedirler. Dünya pazarlarını ele geçirmişler. Nato ittifakıyla ülkelerin ordularına ve askeri güçlerine sahip olmuşlardır. Amerika'nın çıkarlarının bekçiliğini yapan bu şirketlerin şubeleri dünyanın her tarafında açılmıştır.

5- Amerika'nın rolünün bittiği görüşünde olanlar, tahlillerini şimdiki uluslararası krizlere ve Çin, Rusya, Avrupa Birliği, İran, Suudî ve Türkiye gibi

---

[256] Hüseyin Abdulhalık, **Kırâetun fî Kitâb Âfâki'l-Asri'l-Amerîkî,** http://www.abdulkhaliqhussein.nl/?news=695 (20.01.2016).

[257] Seyf Hişâm Sabbâh el-Fahrî, eş-Şirkât Muteʿaddidetu'l-Cinsiyyât ve Ebʿâduhe's-Siyâsiyye ve'l-İkitisâdiyye, https://ar.wikipedia.org/wiki (20.01.2016)

ülkelerin güçlerinin arttığına ve uluslararası hadiselere etkilerine dayandırmaktadırlar. Onların bu tahlilleri bir vehimden ibarettir. Çünkü Amerika, şimdiki stratejisi, demokratik düzeninin tabiatı, seçim programları ve karar oluşturma merkezleri, İngiltere ve Sovyetler gibi önceki uluslararası kutupların tecrübeleri, ikinci dünya savaşından sonraki tecrübesi, dünya savaşının çıkmaması konusundaki başarısı, soğuk savaştan çıkması, bütün bunlar 90'lı yıllardan beri onun yenidünya düzeninin lideri olmasına yardım etmektedir. Bütün bunlar küresel ve bölgesel hadiseleri yönetmesinde kendisine birçok tecrübe kazandırmıştır.

6- Amerika'nın liderlik konumunda kalmasını sağlayan gücünün sırrı izlediği şu yöntemlerde gizlidir:

a) Bu liderlikte sadece askerî hamlelere ve asker sayısını artırmaya itimat etmemektedir. Aksine zor olmayan ve olumlu dönüşümleri olan alternatifleri devreye sokmaktadır. Özellikle bu hedefler öncelikli çıkarlarından olmadığı zamanlarda uluslararası ortaklıkta imkanları ölçüsünde hareket etmektedir. Onun için dünyanın değişik yerlerine yerleştirdiği askerlerinin sayısı soğuk savaş dönemindekinin yarısıdır. Bu sayı, soğuk savaş döneminde bir milyon iken bugün onun yarısıdır[258].

b) Amerika, hedeflerini gerçekleştirmek için müttefiklerini siyasî, askerî ve iktisadî açıdan desteklemektedir. Kontrolünden çıkan aşırı tarafları kendi emellerine hizmet etmeleri için teşvik etmek ve umutlandırmak veya bu teklifi kabul etmemeleri halinde onları tehdit etmek ve onlara boyun eğdirmek için Birleşmiş Milletler ve kurumlarını, Dünya Bankasını, Dünya Ticaret Örgütünü kullanmaktadır. Onları kazanmak için onlara borç vermekte veya ekonomik ambargo uygulamaktadır. Yine de yola gelmemeleri durumunda NATO'yu devreye sokmaktadır.

c) Dünyadaki siyasî kurumları yönlendirmede, küresel pazarları yönetmede, şirketlerinin çıkarlarını korumada ve ülkelerin kaynaklarına hükmetmede demokratik kurum ve toplumsal dönüşümlerden faydalanmaktadır.

---

[258] Bkz. **ʿÂlem bilâ Aktâb**
http://www.siyassa.org.eg/NewsContent/3/113/1751 (20.01.2016)

7- Amerika'nın son stratejisi de kaos üreten bir strateji olarak kabul edilmektedir. Zira Amerika, bu düzenin geleceğinde konumunu güçlendirme amacındadır. 24 Ocak 2012'de Obama yaptığı bir konuşmada Amerika'nın dünyadaki konumu ve gücü konusunda şöyle demektedir: "Amerika'nın çökmekte olduğunu veya etkileme gücümüzün zayıfladığını söyleyenler ne olup bittiğini bilmiyorlar". Düşünürler ve yazarlar arasında yaygın olan düşünce şudur: Amerika, dünyada karşılaştığı birçok engele rağmen etkileyici bir güç olmaya ve dünya düzenini kontrol etmeye devam etmektedir[259] .

8- Amerika askerî ve iktisadî açıdan güçlüdür. Amerikan tarzı kapitalist sistem yaygınlık kazanmıştır. Şirketleri dünya ekonomisine hâkimdir. Demokrasi çağrıları yapmaktadır. Bütün bunlarla bilikte, Amerika'nın iktisadî kaynaklar bakımından zengin olan İslam coğrafyasına hükmetme şekli, kendisine birçok devletin çıkarına hükmetme ve bunları kontrol altında tutma gücü ve imkânı sağlamıştır. Amerika'nın bölgede etkili olan güçler üzerindeki bu tahakkümünün dört boyutlu olduğunu söyleyebiliriz. Bu boyutları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1- **İsrail'in mutlak güvenliği:** İsrail, bölgede önemli ve caydırıcı bir güç, siyasî ve askerî açıdan bir denge unusuru ve bölgeye direkt müdahalede bulunmak için vazgeçilmez bir araçtır.

2- **Siyasî gelişmeler:** Amerika siyasî gelişmeleri yönetmede kendi çıkarları doğrultusunda hareket etmektedir.

3- **Siyasî İslam tecrübesi:** Amerika, soğuk savaş dönemi boyunca siyasî İslam'la uzun süre devam eden ilişkilerinde büyük bir tecrübe kazanmıştır. Etnik, dinî, mezhebî, kavmî ihtilafları kendi meşruiyeti için kullanmada da ayrıca bir tecrübe kazanmıştır.

4- **Enerjinin önemi:** Arapların doğalgazı olsun petrolü olsun bütün enerji kaynaklarını Amerika şirketleri işletmektedir. Ayrıca, İran ve Hazar denizi ülkelerinin enerji kaynaklarına ve bu enerjinin dünya pazarlarına taşınma yollarına da hakim olmaya çalışmaktadır.

---

[259] Ömer Abdulâti, **el-Âlemu'l-lezî Sane'athu Amerika** http://studies.aljazeera.net/bookrevision/2013/05/20135137202626736.htm (20.01.2016).

Bununla beraber, hedefler ve çıkarlar çeşitlenmiş, birbirlerine karışmış ve birbirleriyle kesişmiştir. Güç kaynakları, dereceleri ve önemleri çeşitlenmiştir. Güç kullanmakla ve askerî müdahaleyle siyasî, iktisadî ve coğrafî açıdan mutlak boyun eğdirmeye dayanan klasik sömürgecilik tarzı terk edilmiştir. Yenidünya düzeni liderliğinde, askerî güç kullanımı, kullanım alanı büyük ölçüde daraltılmakla birlikte en önemli araç olarak kalmaya devam edecektir. Çünkü onun rolü büyük ihtiyaçlarla sınırlıdır. Bundan dolayı şunu rahatlıkla söyleyebiliriz: Amerika'nın aşırı güç kullanmaması, güçsüzlüğünden dolayı ondan vazgeçtiği anlamına gelmemektedir. Bu mevcut halin karakteriyle ve yönetim araçlarının değişmesi ve çeşitlenmesiyle ilgili bir durumdur. Bundan dolayı gelecekte, yenidünya düzeninin lideri askerî açıdan tek başına Amerika olacaktır. Başka bir gücün liderlikte onunla çekişmesi söz konusu olamayacaktır. Fakat iktisadî açıdan birçok kutbun ortaya çıkması mümkündür. Bu açıdan liderlik, güçleri farklı oranda olmakla birlikte Amerika, Avrupa, Rusya, Çin, Japonya, Asya ülkelerinin oluşturacakları birlikler arasında paylaşılacaktır. Bölgesel çerçevede liderlik ise, şimdi olduğu gibi Araplar, Türkiye ve İran'da olacaktır. Devletlerin iç siyasetleri çerçevesinde ise Irak, Suriye ve diğer Arap devletlerinde olduğu gibi muhtemelen karışıklıklar devam edecektir. Sünnîlerle Şiîler ve şiddet yanlısı İslamî hareketler arasında olduğu gibi etnik ve mezhebî çatışmalar da sürecektir. Bütün bunlar doğum öncesi değişim sancıları olarak görülebilir. Gelecek dönemlerde de bu düzenin yönetiminde Amerika'nın sahip olduğu rolü sürdürmesi de kendi arzusundan daha ziyade uluslararası bir ihtiyaç gibi görünmektedir[260].

2.2.4.2. İslamî Hareketler Etrafındaki Çıkarımlarımız

İslamî hareketler ve gelişim merhaleleri konusundaki çalışmamıza uygun olarak şu sonuçlara vardığımızı söyleyebiliriz: Gelinen nokta itibariyle İslamî hareketlerin kökleşmesi ve gelecekteki etkisi tasavvur olunamayacak bir seviyeye ulaşmıştır. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki bu hareketlerin ihtilaflarını aşıp İslamî vahdet çerçevesinde hedeflerine ulaşmaları da çok zor görünmektedir. Aynı zamanda

[260] Abdullah Mîzer, **Ard li Kitâbi Zbigniew Brzezinski, er-Ru'yetu'l-İstirâtîciyye Amerîka ve Ezmetu'l-Kuvveti'l-ʿÂlemiyye,**
http://almawqef.com/spip.php?article5883 (05.07.2015).

İslam coğrafyasında gidişatı ve siyasî geleceği kurma konusunda da bağımsız hareket edemeyeceklerdir[261].

Vardığımız diğer bir sonuç ise şudur: İslamî hareketlerin faaliyet durumlarının inişli çıkışlı olması, birinci derecede dış müdahalelerden, onların bölgedeki stratejik hırsları ve ideolojik mücadeleden ekonomik mücadeleye evrilen mücadelenin özelliğinden kaynaklanmaktadır. Dahilî alanda ise İslam ile laiklik veya batılıştırma mücadelesine, grup, mezhep ve ideolojik mücadeleye, hukuk, adalet, zulmü engelleme, geri kalma, özgürlük ve son olarak da ulus mücadelesine bağlıdır.

Vardığımız diğer bir sonuç ise şudur: İslamî hareketlerin fikirsel temellerinin ve stratejik hedeflerinin aşamalarına baktığımız zaman, bunların değişmediğini göreceğiz. Aksine her biri mücadele tarihinde karşılaştığı başarısızlığa geri dönmüştür. İlerlemelerini engelleyen problemlerin çoğundan kurtulamamışlardır. Bunların bir kısmı tarihî ve dinî açıdan maziyle ilişkilerinin keyfiyetine bağlıdır. Bir kısmı da mevcut duruma, çağdaş problemlerde din ile dünyayı uzlaştırma keyfiyetine bağlıdır. Bir kısmı da gelecekle ilgilidir. Geri kalmaktan, cehaletten, fakirlikten, fesattan, etnik ve grupsal savaşlardan kurtulmaya doğru adım atabilmek için barışçıl esasları ortaya koymak gerekmektedir.

2.2.4.3. İlişkinin Geleceği

Bu savrulmada yenidünya düzeni ile İslamî hareketler arasındaki ilişkinin geleceği:

a) Küresel ve bölgesel kaos, bu hareketlerin terazilerinin ağır basmasını sağlayacaktır. Çünkü İslam coğrafyasındaki çıkar ve nüfuz mücadelesi, bu hareketlerin konumunu daha da güçlendiren vekâlet savaşları, arkalarında adaletsizlik, zulüm ve fesat bırakacaktır.

b) Müslüman halkların isteklerini gerçekleştirmede laiklik ve ulusal ideolojiler başarısız olmuşlardır.

---

[261] Muhammed Hayr Bistâmî, **Mustakbelu'l-Harekâti'l-İslamiyyeti's-Siyâsiyye,** http://www.siironline.org/alabwab/arweqat_alketab(20)/208.htm (21.01.2016).

c) Dinin etkisi ve ilk dönem tarihle desteklenmesi, bu hareketlerin, İslamcı kitleler için bir ilham kaynağı olmaya devam etmelerini sağlayacaktır. Bu da İslamî hareketlerle yenidünya düzeni arasındaki ilişkiyi devam ettirecek bir amildir. Çünkü bu hareketler dünyada aktif bir rol oynamaktadırlar.

1. İleriki aşamalarda söz konusu ilişki, ılımlı hareketlerle yenidünya düzeni arasında olacaktır. Bu da bölgede nüfuz için çarpışan tarafların yorulmasından, tükenmesinden ve Müslüman halkların, aşırı ve silahlı hareketlerin fikirlerinin gölgesinde barış ve İslam için bir gelecek olmadığını anlamalarından sonra olacaktır.

2. Devam edecek olan bu ilişki, İslam coğrafyasında sürekli olarak küresel ve bölgesel savaşların çıkmasına sebep olacaktır. Çünkü uluslararası ve bölgesel mücadele bu hareketler üzerinden yürütülmektedir. Bunlar bu hareketlere dayanmakta ve birbirlerine karşı mücadelelerinde dinî ideolojilere güvenmektedirler.

3. Uluslararası ve bölgesel durum, önceki uyanışlara benzer yeni bir uyanışa götürecektir. Bu da Müslümanların problemlerinin çözülmesi ve İslam âleminin, yaşadığı siyasî, içtimaî, iktisadî ve kaotik durumdan kurtarılması, ancak mevcut hareketlerin ve diğer aşırı, milliyetçi ve laik hareketlerin söylemlerinin ve ideolojilerinin başarısızlığa uğramasından, maddî-manevî yorgunluk ve tükenmişlikten sonra gerçekleşebilir. Savaşlar yeni bir alternatif aramaya yöneltecektir. Hâkim durumdaki İslamî hareketlerin gelecekteki alternatiflerinin ise Tasavvufî eğilimlere sahip hareketler olacağına inanıyorum.

SONUÇ

İslam coğrafyasındaki çekişmelerin arka planında birçok etken söz konusudur. Zira bu bölge tarih boyunca dinî ve etnik açıdan mücadele alanı olmuş ve eskiden beri hâkim güçlerin iştahını kabartmıştır. İslam zuhur ettiğinden bu yana bu bölgedeki meydan okumalara ve saldırılara en çok maruz kalan din olagelmiştir. Bu bölgeye hakim olmak isteyen güçlerle, askerî, kültürel, fikrî, iktisadî, içtimaî ve siyasî açıdan doğrudan veya dolaylı olarak bir etkileşime girmiştir.

Bir düzenin Birleşmiş Milletler Teşkilatını yönetebilmesi için İslam coğrafyasında ayaklarının yere basacağı güçlü bir zemininin olması gerekmektedir. Çünkü bu coğrafya iktisadî ve coğrafî açıdan büyük bir öneme sahiptir. Nüfusunun yoğunluğundan dolayı çok uluslu şirketler için de açık bir pazardır.

Eski olsun yeni olsun bütün İslamî hareketler, esas itibariyle ya devamlı olarak Sünnîlerin elinde olan iktidara karşı siyasî muhalefet alanında çalışan Şiî hareketlere yönelmekte ya da bütün Sünnî mezheplerin ihtisarını kendilerinde toplayan selefî hareketlere yönelmektedir.

Sömürgecilik dönemlerinde İslamî hareketler dış güçlere karşı doğrudan mücadelelerinde başarılı olmuşlardır. Çünkü mezhebî ihtilaflarına ve farklı eğilimlerine rağmen, İslam'ı ve Müslümanları yok etmek isteyen, *kafir* olarak isimlendirdikleri düşmana karşı birleşmişlerdir. Ancak bugünkü savaşlarda ve hükmünü vekâletle icra etmekte olan çağdaş sömürgeciliğe karşı aynı derecede başarılı oldukları söylenemez. Çünkü çağdaş sömürgecilik, vekâlet savaşlarını ya

kendilerine yakın duran bazı İslamî olduğunu söyleyen kurumlar üzerinden ya da bölgesel, ulusal ve mezhepsel hedefleri arasındaki bağı koparan İslamî hareketler arasındaki ihtilaflardan faydalanarak yürütmektedir.

İslamî hareketlerin faaliyetlerinde ve kendileriyle dünya düzeni arasındaki mücadelelerindeki başarısızlıkları büyük oranda, sebeplerle hedefler arasındaki savaş ve mücadele stratejisinin yokluğundan kaynaklanmaktadır. Müslümanların İslamî hareketlere yönelmesinin nedeni, islam alemindeki zulümler, haksızlıklar, adaletin kaybolması, diktatör rejimler, özgürlüklerin olmayışı, hukuk devletinin ortadan kalkması gibi vakıalardır. Çünkü ümmet, bu hareketlerin bütün bu olumsuzlukları ortadan kaldıracağını umud etmektedir. Bunları gerçekleştirmeden dış düşmana karşı koyması da mümkün değildir. Ancak bu hareketler ister sünnî ister şiî ister selefî ister ihvancı ister cihadî ister tekfirci olsun, dinî, tarihsel, grupsal ve mezhepsel bir takım amillerle hareket etmektedirler. Haricî düzlemde Batıyla savaşlarını iman ile küfür arasındaki bir savaş olarak görmektedirler. Oysa devletlerarası mücadele gerek bölgesel ve gerekse küresel seviyede iktisadî bloklar arasında bir rekabet savaşıdır. Din ve diğer ideolojilerin onlar için önemi bu hedeflere ve çıkarlara hizmet etme derecesine göre şekillenmektedir.

Şiî ve Sünnî hareketler arasındaki faaliyet ve mücadeleye gelince, dış müdahalelerden ve devletlerarası çekişmeden yararlanmada Şiî hareketler, Sünnî hareketlerden daha faaldirler. Çünkü ağırlıklı olarak muhalif pozisyondaki Şiî hareketler, dinî ve dünyevî hedeflerinde Merce-i Taklid'e dayanmaktadırlar. Merce-i Taklid ile masum olması hasebiyle uyulması vacip olan dinî bir kurum kastedilmektedir. Şiiler adına karar verme yetkisi nedeniyle Şiî hareketlerin hızlı bir şekilde yayıldıkları görülmektedir. Nitekim Abbasîlerin ilk dönemlerinde ve bugünkü İran devletinin himayesi altında hızlıca yayılmışlar ve hedeflerine hızlı ve mükemmel bir şekilde ulaşmışlardır. Buna karşın Sünnilerin uymaları gereken dinî ve dünyevî bir mercileri yoktur. Bundan dolayı Sünnî hareketleri tek bir devlet çatısı altında toplamak mümkün olmamıştır. Aynı zamanda bölgede mücadele eden devletlerle bir ittifak gerçekleştirmeyi de başaramamışlardır. Bu nedenle İran'ın desteklediği Şiî hareketler, Sünnîlere nispetle sayıları az olmasına rağmen bölgede daha hızlı yayılmışlardır. Diğer taraftan bölgede birbirleriyle mücadele eden

devletlerle çeşitli ittifaklar yapabilmişlerdir. İran, Rusya vasıtasıyla kendisini Amerika'nın hedefi olmaktan korumuş ve Nükleer silahlarından dolayı Amerika'yı Irak, Suriye ve Yemen'deki problemleri çözmek için görüşmelere ve DAIŞ'e karşı mücadeleye zorlamıştır. İttifak sözleşmesi sayesinde de çıkarlarını koruyabilmiştir. Fakat Sünnî devletler bu alanda başarısız olmuşlardır.

İslamî hareketlerin ortaya çıkışlarında ve yayılışlarında en etkili amillerden biri de İslam coğrafyasında sömürgeciliğin varlığı ve birbirleriyle mücadele eden devletlerin takip ettikleri siyasettir.

Bütün İslamî hareketlerin arkasında siyasî hedefler ve sebepler vardır. Bunda da garipsenecek bir durum yoktur. Çünkü İslam özünde insan topluluklarını ıslah etmek için gelmiş bir dindir. Siyaset de bu önemli görevin yerine getirilmesi için gerekli bir mekanizmadır. O ıslah edilmeden insan topluluklarının ıslah edilmesi mümkün değildir. Ancak İslami hareketlerin bir kısmı, yöntem olarak siyasî, iktisadî, zihnî olmak üzere bütün yönleriyle toplumları İslam'ın ilk asırlarına uydurmaya çalışmış; geçmişi bugüne taşımayı hedeflemeşlerdir. Öte yandan bu hareketlerin mazi ve mazide gerçekleşen olaylar hakkında farklı bir bakış açıları vardır. Her biri kendi görüşünün hakikat, kendi dışındaki görüşelerin de batıl olduğunu iddia etmektedir. Bununla beraber pek çok ılımlı hareket dahil olmak üzere bütün İslamî hareketler için, -şimdiki vakıaya aykırı olsa bile- ilk dönemlerin toplum yapısını canlandırmak temel hedeftir. Sudan tecrübesinde görüldüğü gibi bazıları güç elde ettikleri zaman otoriterliğe ve hedeflerini gerçekleştirmek için diktatöryel eğilimlere yönelebilmektedir.

Bölgesel ve uluslararası mücadeleler, kimi İslamî hareketleri otomatik olarak bölgesel devletlerin projelerinin hizmetine sokmuştur. Söz konusu hareketlerden bazıları, bölgesel ve küresel devletler için vekâlet savaşına girişmişlerdir. Nitekim Muhammed b. Abdulvehhâb döneminden itibaren Selefî hareket, Suudî Arabistan'ın ve Körfez ülkeleri ile işbirliğine girerek onların siyasî projelerine uygun olarak hareket etmeye başlamıştır. Öte yandan Şiîler, Humeyni'nin 1979'da iktidara gelişinden itibaren İran'ın kanatları altına girmiştir.

Yenidünya düzeniyle İslamî hareketler arasında hali hazırdaki ilişkiye gelince şunu söyleyebiliriz: Eski savaşlar dinî ve grupsal bir hüviyete bürünmüşlerdir. İslamî hareketler bölgesel ve ulusal mücadele çerçevesinde bölgesel güçlerle birlikte hareket ederek birbirleriyle savaşmaktadırlar.

İslam dünyasının sahip olduğu bazı önemli amiller var olduğu sürece dünyaya hükmetmek isteyen güçlerle İslam arasındaki mücadele devam edecektir. Bu amillerden biri, İslam coğrafyasının yeraltı kaynaklarıdır. Ayrıca stratejik coğrafî konumunun yanı sıra kültürel, beşerî ve iktisadî güç faktörleri açısından da önemli bir yerde bulunmaktadır. Etnik çeşitlilik, grupsal ve milliyetçi mücadeleler, siyasî istikrar ve adaletin olmayışı, Müslümanların Batı nazariyelerine ve hayat tarzına ihtiyaç duymaksızın, bütün siyasî ve iktisadî meselerini çözmek için İslam'a dönme ve İslam'ın tekrar iktidara gelme korkusu da bu durumu besleyen amillerdendir. Herhalükarda müslümanların korkacak bir şeyleri yoktur. Fakat Batılılar, alanın açılması durumunda Müslümanların daha fazla güçleneceklerinden korkmaktadırlar. Gelecekleriyle ilgili bütün nazariyelerini dinlerinden çıkarabilme ihtimalinden dolayı endişe etmektedirler. Çünkü İslam, hayatın bütün yönleriyle ilgilenen bir dindir. Aslında bu anlamda Müslümanların Batılılara ve medeniyetlerine de ihtiyacı yoktur.

İslam, İslam toplumunun kurumları ile Batı arasındaki olumsuz ve şiddete dayalı mücadeleyi barışçıl bir rekabete dönüştürmek için toplumların bir arada yaşamasını sağlayan bir yapının inşa edilmesi, Birleşmiş Milletler Teşkilatının rolünün daha etkin bir hale getirilmesi ve çok kutupluluk vasıtasıyla küresel meselelerin çözülmesi gerekmektedir. Bunun için de İslam'ın olumlu rolünün devreye girmesi gerekmektedir. Zira insanın yaratılış gayesine ve ilahî sünnete uygun olarak siyasî meseleleri çözmeden, hukuku, ekonomik ve askerî kurumları bağımsız hale getirmeden, yasama, yargı ve yürütmeyi tam anlamıyla birbirinden ayırmadan, insanı özgürleştirmeden bu çekişmeleri ortadan kaldırmak mümkün görünmemektedir.

KAYNAKÇA

Abdulhâdî Dr. Hüseyin, **el-ʿAvlemetu'n-Neyuliberâliyye ve Hiyârâtu'l-Mustakbel,** I. Baskı, Merkezu'r-Râye li Tenmîyyeti'l-Fikriyye, Cidde, 2004.

Abdulhamîd Hişâm Kemâl, **el-Harbu'l-ʿÂlemiyyeti'l-Kâdime: el-Melhametu'l-Kubrâ fi'l-İslâm, Maʿriketu Hermeceddûn fi't-Tevrât ve'l-İncîl,** Dâru'l-Fikri'l-ʿArabî, Kahire, 2011.

Abdulkadir b. Abdulazîz, **el-ʿUmde fî İʿdâdi'l-ʿİdde li'l-Cihâd fî Sebilillah,** byy. Trz.

Ahmed Emîn, **Zuamâu'l-İslâh fi'l-Asri'l-Hadîs,** Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, Trz.

Ahmed Hüseyin el-Hac Ali, **Afganistân, et-Tahavvul mine'l-Cuyûstrâtîcî ile'l-Cuyûskâfî,** Mecelletu'l-Mustakbeli'l-Arabî, 2002, sayı, 276.

Ahmerî, Muhammed Hâmid ve Diğerleri, **el-ʿArab ve Îrân: Murâceʿa fi't-Târîh ve's-Siyâse,** Editör: ʿAzmî Beşşâre-Mahcûb ez-Zuveyrî, el-Merkezu'l-ʿArabî, li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsât, I. Baskı, Beyrut, Trz.

Ahmerî, Muhammed Hâmid ve Diğerleri, **el-ʿArab ve Îrân: Murâceʿa fi't-Târîh ve's-Siyâse,** Tah. ʿAzmî Beşşâre-Mahcûb ez-Zuveyrî, el-Merkezu'l-ʿArabî, li'l-Ebhâs ve Dirâseti's-Siyâsât, I. Baskı, Beyrut, 2012.

ʿAkkâbî, Ali ʿAvde, **el-ʿAlâkâtu's-Siyâsiyyeti'd-Devliyye Dirâse fî Usûli't-Târîh ve'n-Nazâriyyât,** I. Baskı, Dâru'l-Cemâhîr, Libya, 1996.

ʿAmmâre Muhammed, **el-İslam ve Felsefetu'l-Hukm,** 4. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1989.

ʿAmmâre, Muhammed, **el-Hilâfe ve Neş'etu'l-Ahzâbi'l-İslamiyye,** II. Baskı, el-Muessesetu'l-Arabiyye li'd-Dirâsât ve'n-Neşr, Bağdat, 1984.

Amr Hamzavî-Sâre Garîbûskî, **el-Islâhâtu's-Siyâsiyye Beyne 2002-2007,** Muessesetu Kârnîğ li's-Selâmi'd-Duvelî, sayı: 20, Nisan, 2010.

ʿAtvân Abdulbârî, **ed-Devletu'l-İslamîyye, el-Cuzûr, et-Tevehhuş,** el-Mustakbel, I. Baskı, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 2015.

ʿAvâcî, Gâlib b. Alii **el-Havâric Târîhuhum ve Ârâuhumu'l-İʿtikâdiyye ve Mavkifu'l-İslam minhu,** (Yüksek Lisans Tezi), Câmiʿatu'l-Melik Abdilazîz Kulliyetu'ş-Şerîʿa, 1399.

Belkazîz Abdulilah, **ed-Devlet fi'l-Fikri'l-İslâmîyyi'l-Muʿâsır,** II. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2004.

Berrâk, Vâsık Muhammed, **et-Tenâfusu'l-Amerîkî er-Rûsî fi'l-Kavkâz, el-Harbu'r-Rusya-Curcyâ Enmûzecen,** Mecelletu Ebhâsi Külliyeti Terbiyyeti'l-Esâs, Cilt, 9, Sayı, 2, Merkezu'd-Dirâsâti'l-İklîmiyye, Câmiatu'l-Mûsul, 2009.

Bozan, Metin, **İmamiyye'nin İmamet Nazariyesinin Teşekkül Süreci**, İsam, İstanbul: 2009.

Brockelmann, Karl, **Târîhu'ş-Şuûbi'l-İslâmiyye,** Ter. Nebîh Emîn-Munîr Ba'lebekkî, V. Baskı, Dâru'l-Melâyîn, Beyrut, 1968.

Christopher M. Davidson, ma Ba'de'ş-Şuyûh, el-İnhiyâru'l-Mukbil li'l-Memâliki'l-Halîciyye, I. Baskı, Merkezu Avâl li'd-Dirâsât ve't-Tevsîk, Beyrut, 2014.

Curtis, Mark, **et-Târîhu's-Sırrî li Teâmuri Birîtânyâ maa'l-Usûliyyîn,** Ter. Kemal Seyyid, II. Baskı, Merkezu'l-Kavmî li't-Tercume, Kahire, 2014.

Darîf Muhammed, el-İslamu's-Siyâsî bi'l-Mağrib, I. Baskı, Matbaʿatu'n-Necâh, Beydâ, 1992.

Dreyfus, Robert Louis, **Laʿbetu'ş-Şeytan, Devru'l-Vilâyâti'l-Muttehideti'l-Amerikiyye fî Neş'eti't-Tetarrufi'l-İslamî**, Ter. Eşref Refîk, I. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-İslamî ve'l-Garb, Mısır, 2010.

Ebû Râşid Abdullah Ahmed, **el-ʿAvleme fi'n-Nizâmi'l-ʿÂlemî ve'ş-Şarki Avsatiyye, Cuzûru Halfiyyât, Tahaddiyât,** I. Baskı, Dâru'l-Hivâr li'N-Neşr ve't-Tevzîʿ, Lazkiye, 1999.

el-Fevzân, Sâlih Fevzân b. Abdillah, **İʿânetu'l-Mustefîd bi Şerhi Kitâbi't-Tevhîd,** II. Baskı, Muessesetu'r-Risâle, 2002.

el-Hilâfe ve Neş'etu'l-Ahzâbi'l-İslâmiyye, II. Baskı, Neşr ve Tevzîʿ el-Mektebetu'l-ʿÂlemiyye, Bağdat, 1984.

el-İslâm ve's-Siyâse, Devru'l-Harekâti'l-İslâmiyye fî Savği'l-Mecâli's-Siyâsî, I. Baskı, el-Merkezu's-Sekâfiyyi'l-ʿArabî, Beyrut, 2001.

el-Kâide et-Tanzîmu's-Sırrî, I. Baskı, Dâru's-Sâkî, Beyrut, 2007.

Enver Muhammed Ferec, **Nazariyyetu'l-Vâkiʿiyye fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye, Dirâse Nakdiyye Mukârine fÎ Davi'n-Nazariyyâti'l-Muʿâsira**, I. Baskı, Merkezu Kurdistân li'd-Dirâsâti'l-İstirâticiyye, Süleymaniye, 2007.

Fehmî, Dr. Abdulkaâdir Muhammed, **el-Fikru's-Siyâsî ve'l-İstirâtîcî li'l-Vilâyâti'l-Muttehideti'l-Amrîkiyye, Dirâsetun fi'l-Fikr ve'l-Akâid ve Vesâili'l-Binâi'l-İmparâtorî,** Dâru'ş-Şurûk li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Amman, 2009.

Frederic William Engdahl, **Karn mine'l-Hurûb, Hafâya's-Siyâsâti'n-Naftiyye ve'l-Masrafiyye el-İnclû-Amerîyye ve'n-Nizâmu'd-Duvelî el-Cedîd,** I. Baskı, Ter. Muhammed Zekeriyyâ İsmail, Menşûrâtu Vezâreti's-Sekâfe, Dımaşk, 2007.

Freidman, B., **el-Bâʿisu'l-Usûlî ve Meşrûʿu'l-Hadâse**, (Bûmedyen Buzeyd ve Diğerleri, **Kadâya't-Tenvîr ve'n-Nahda fi'l-Fikri'l-ʿArabi'l-Muʿâsır** içinde)**,** Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 1999.

Gazzâlî, Muhammed, **Dustûru'l-Vahdeti's-Sekâfiyye,** Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 1992.

Guido Steinberg ve Diğerleri, **el-Hukûmâtu'l-Garbiyye ve'l-İslâmu's-Siyâsî Baʿde 2001,** I. Baskı, Merkezu'l-Misbâr li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubâi, 2013.

Hasan Ebû Heniyye- Muhammed Süleyman Ebû Rummân, , **Tanzîmu'd-Devleti'l-İslamiyye, el-ezmetu's-Sunniyye ve's-Sirâʿ ʿale'l-Cihâdiyeti'l-ʿÂlemiyye**, I. Baskı, Dâru'l-Cîli'l-Arabî li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Ammân, 2015.

Hasan Ebû Heniyye-Dr. Muhammed Ebû Rummân, **Tanzîmu'd-Devleti'l-İslamiyye, el-Ezmetu's-Sunniye ve's-Sirâʿ ala'l-Cihâdiyyeti'l-ʿÂlemiyye,** I. Baskı, Muessesetu Friedrich, Ammân, 2015.

Hâşimî, Doktor Mecd Hâşim, **el-ʿAvlemetu'd-Diplûmâsiyye ve'n-Nizâmu'l-ʿÂlemi'l-Cedîd,** I. Baskı, Dâr Usâme li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Amman, 2003.

Hâşimî, Muhammed Sâdık**, el-İhtilâlu'l-Amrîkî li'l-ʿIrâk ve Meşrûʿu'ş-Şarki'l-Avsati'l-Kebîr, Tedâʿiyâtihi ve Netâicihi,** I. Baskı, Merkezu'l-ʿIrâk li'd-Dirâsât, 2005

Huseynî, Ebû Ferha Cemâl, **el-Hurûc ala'l-Hâkim fi'l-Fikri's-Siyâsiyyi'l-İslâmî,** I. Baskı, Merkezu Hadâreti'l-ʿArabîyye, Kahire, 2004.

Huseynî, Ebû Ferha Cemâl, **el-Hurûc ala'l-Hâkim fi'l-Fikri's-Siyâsiyyi'l-İslâmî,** I. Baskı, Merkezu Hadâreti'l-ʿArabîyye, Kahire, 2004.

İbrahim Fûâd Dr. **el-Akîde ve's-Siyâsetu'l-Vehhâbiyye ve Âl-i Suûd Misâlen,** Dâru'l-Mîzân, I. Baskı, 2012.

İsa Dervîş, **Mecelletu'l-Fikri's-Siyâsî ittihâhu Kitâbi'l-ʿArab,** Rekâizu'l-istirâcîyye fî Hidmeti'l-Emni'l-Kavmî, Dımaşk, 1999, sayı:5.

Kâtıʿ, Selîm, **et-Tevâcudu'l-ʿAskeriyyi'l-Amerîkî fi'l-Halîci'l-ʿArabî** (ed-Devâfiʿu'r-Reîsiyye).

Kâtı' Ali Selîm, **et-Tevâcudu'l-Askeriyyi'l-Amerîki fi'l-Halîci'l-Arabî,** Dirâsâtu Devliyye, Merkezu'd-Dirâsâti'd-Devliyye, Câmiatu Bağdâd, Sayı: 45.

Kâtip Ahmed, **Tatavvuru'l-Fikri's-Siyâsiyyi'ş-Şiʿî mine'ş-Şûrâ ilâ Velâyeti'l-Fakîh,** I. Baskı, Dâru'l-Cedîd, Beyrut, 1988.

Keen David, **Harbun bi lâ Nihaye! Vezâifun Hafiyye li'l-Harb ʿala'l-İrhâb,** Ter. el-İmâm Muʿîn, Mektebetu'l-ʿUbeykân, Riyâd, 2008.

Kemâl, Îhâb, **el-Alâkâtu'l-Hafiyye beyne Amerîkî ve'd-Duveli'l-Arabiyye,** I. Baskı, el-Hurriye li'n-Neşr, Kahire, 2006.

Keşk, Muhammed Celâl, **es-Suʿûdiyyûn ve'l-Hallu'l-İslâmî,** III. Baskı, Teksas, 1982.

Kissinger Henri, **ed-Diblomâsiyye mine'l-Harbi'l-Bâride hattâ Yevminâ Hâzâ,** Ter. Mâlik Fâdıl el-Budeyrî, I. Baskı, el-Ehliyye li'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Amman, 1995.

Kuleynî, Muhammed b. Yaʿkûb b. İshâk er-Râzî, **el-Kâfî,** V. Baskı, Dâru'l-Kutubi'l-İslâmiyye, Tahran, 1363.

Lumeʿu'ş-Şihâb fî Sîreti Muhammed b. Abdilvehhâb, Tah. Dr. Ebû Hâkime, 2014.

Mavsılî, Ahmed, **Mevsûʿatu'l-Harekâti'l-İslâmiyye fi'l-Vatani'l-ʿArabî ve Îrân ve Turkiyâ,** Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2004.

Mâzin, Şendeb, **Daiş, Mâhiyetuhu, Neş'etuhu, İrhâbuhu, Ehdâfuhu, İstrâtîciyyetuhu**, I. Baskı, Dâru'l-ʿArabiyye li'l-ʿUlûm Nâşirûn, Beyrut, 2014.

Me'mûn Mustafa, **Medhal ile'l-Kânûni'd-Duveli'l-ʿÂmm,** Dâr Mecdlâvî, Amman, 2002.

Meclisî, Muhammed Bakır Muhammed Takî, **Bihâru'l-Envâr,** el-Câmiʿa li Dureri Ahbâri'L-Eimmeti'l-Athâr, I. Baskı, Muessesetu İhyâi'l-kutubi'l-İslâmiyye, Kum, 1388.

Mecmûa mine'l-Bâhisîn, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye: et-Taaddudiyyetu't-Tanzîmiyye ve's-Siyasiyye,** Thr. Dr. Beşîr Mûsâ Nâfiʿ- Dr. İzuddîn Abdulvelî, Dâru'l-Arabiyye li'l-ʿUlûm, byy., 2014.

Mecmûatun Bâhisîn, **el-Hukûmâtu'l-Garbiyye ve'l-İslamu's-Siyâsî Baʿde 2011,** I. Baskı, Merkezu'l-Misbâr li'd-Dirâsât ve'l-Buhûs, Dubai, 2013.

Mehâsîs Necât Selîm Mahmûd, **Mucemu Meâriki't-Târîhiyye,** I. Baskı, Dâru Zehrân, Ammân, 2011.

Mevdûdî, Ebu'l-Aʿlâ, **el-Cihâd fî Sebilillah, byy., Trz.**

Mukaddem Muhammed İsmail, **Havâtir Havle'l-Vehâbiyye,** Dâru't-Tevhîd li't-Turâsiyyeti'l-İskenderiyye, I. Baskı, Mısır, 2008.

Munîb Abdulmunʿim, **Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Mısriyye,** I. Baskı, Mektebetu'l-Medbûlî, Kahire, 2014.

Muvâcehetu'l-İrhâb em Harbun ʿala'd-Dîn, el-Harekâtu'l-İslamîyye fî Vatani'l-ʿArabî, Neş'etuhâ ve Tatavvuruhâ ve Mustakbeluhâ, Mulahhasun Hâss min İsdârâtu'l-ʿArab, sayı: 22, 2009.

Nâcî Ebû Bekr, **İdâretu'-Tavahhuş Ahtar Merhale Setemurru bihe'l-Ümme,** Merkezu'd-Dirâsât ve'l-Buhûsu'l-İstirâtecîyye.

Nâfiʿ Beşîr, **el-İslâmiyyûn, el-Unufu'l-ʿÂbir li'l-Kârrât,** Merkezu'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Dâru'l-Arabiyye li'l-ʿUlûm Nâşirûn.

Nuʿaym Ahmed Semîr, **el-Muhadedâtu'l-İktisâdiyye ve'l-İctimâʿiyye li't-Tetarrufi'd-Dînî,** II. Baskı, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2000.

Perkins, John, **Laʿbetun Kadîmetun bi ʿUmuri'l-İmbarâturiyye: Tekşif ʿani'l-ʿAlemi'l-Hafî li'l-Kateleti'l-İktisâdiyîn ve ʿan Şebeketi'L-Fesâdi'l-Maʿavlem Katele İktisâdiyyûn Mermûkûn ve Muhakikûn-Yesrudûne'r-Rivâyete'l-Muhevvile bi Ekmelihâ,** I. Baskı, Ter. A. D. Ahmed Saydâvî, Ed. Steven Hiatt, Şirketu'l-Matbûʿât li't-Tevzîʿ ve'n-Neşr, Beyrut, 2008.

Reyhânî Emîn, **Târîhu Necdi'l-Hadîs ve Mulhekâtuhu,** el-Matbaatu'l-İlmiyye li Yûsuf Sadır, I. Baskı, Beyrut, 1928.

Robbins, Nick, **Metâ ve Keyfe Heymene'l-Garbu Ala'l-Âlem, eş-Şirketu'l-letî Gayyereti'l-Âlem, Keyfe Buniyet Şirketu'l-Hindi'ş-Şarkiyyeti'l-İmbarâtûriyyeti'l-Birîtâniyye ve Kaddemeti'l-Muesseseti'l-Âbireti'l-Kârrât,** Ter. Kemâl el-Mısrî, Mektebetu'ş-Şurûk, Kahire, 2009.

Saʿdî Muhammed, **Mustakbelu'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye min Sirâʿ ilâ Ensineti'l-Hadâre ve Sekâfeti's-Selâm,** Silsiletu Utrûhâtu'd-Doktorâh, sayı: 58, Merkezu Dirâsâti'l-Vahdeti'l-ʿArabiyye, Beyrut, 2006.

Sekkâf, Hasan b. Ali **Red alâ Abdilvehhâb min Şeyhihi Muhammed b. Süleyman el-Kurdî,** Dâru'l-İmâmi'r-Revvâs, I. Baskı, Beyrut, Trz.

Selefî, Abdullah b. Muhammed, **Min ʿAkâidi'ş-Şîʿa,** el-Mektebetu'l-Vakfiyye, III. Baskı, Suudiyye, 2007.

Seyyid Rıdvân, **es-Sirâʿ ʿala'l-İslam el-Usûliyye ve'l-İslâh ve's-Siyâsetu'd-Devliyye,** I. Baskı, Dâru'l-Kitâbi'L-ʿArabî, Beyrut, 2005.

Sultân Câsim Dr., **Ezmetu't-Tanzîmâti'l-İslâmiyye: el-İhvân Enmûzecen,** I. Baskı, eş-Şebeketu'l-ʿArabiyye li'l-Ebhâs ve'n-Neşr, Beyrut, 2015.

Şefîk, Münir, **el-Fikru'l-İslâmî el-Muʿâsır ve't-Tahaddiyât,** III. Baskı, en-Nâşir li't-Tibâʿa ve'n-Neşr ve't-Tevzîʿ, Beyrut, 1991.

Şelbî, Seyydi Emîn, **Mine'l-Harbi'l-Bâride ile'l-Bahs ʿan Nizâmin Duveliyyin Cedîd,** I. Baskı, Mektebetu'l-Usre, Kahire, 2005.

Şerîf Mahmûd, **et-Teveccuhâtu'l-Garbiyye Nahve'l-İslâmi's-Siyâsî fi'ş-Şarki'l-Avsat,** I. Baskı, Merkezu Dirâsâti'ş-Şarki'l-Avsat, Ammân, 2000.

Şeyh Ali Abdurrâzık, **el-İslam ve Usûlu'l-Hukm fi'l-İslam,** I. Baskı, Tak. ʿAmmâr Ali Hasan, Dâru'l-Kitâbi'l-Mısriyye-Dâru'l-Kitâbi'l-Lubnânî, Kahire-Beyrut, 2012.

Şuveyʿarî, Muhammed b. Saîd, **Târîhu Hatain Târîhiyyin Havle'l-Vehhâbiyye,** el-Câmi'atu'l-İslâmiyye bi'l-Medîneti'l-Munevvere, III. Baskı, es-Suûdiyye, 1419.

Takûş, Dr. Muhammed Suheyl, **Târîhu'd-Devleti's-Safeviyye fî İrân,** I. Baskı, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 2009.

Tayyib Ahmed Temâder, **el-İʿtimâdu'l-Mutebâdil fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye, Dirâse Hâletu'l-ʿAlâkâti'd-Devliyyeti's-Sûdâniyyeti'l-Amerîkiyye 1980-2000,** Yüksek Lisans Tezi, Hartûm Üniversitesi ed-Dirâsâtu'l-İktisâdiyeti'l-İctimâʿiyye Fakültesi, 2002.

Temmâm Husâm, **el-İhvânu'l-Müslimîn Senevât mâ Kable's-Sevre**, I. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, Kahire, 2013.

Tesellufu'l-İhvâniyye, Te'kulu'l-Utrûhetu'l-İhvâniyye ve Suʿûdu's-Selefiyye fî Cemâʿati'l-İhvâni'l-Muslimîn, Silsiletu'l-Merâsid, Sayı, 1, Vahdetu'd-Dirâsâtu'l-Mustakbeliyye, İskenderiyye, 2010.

Teyârâtu'l-Fikri'l-İslamîyyi'l-Muʿâsır, Dâru'ş-Şurûk, II. Baskı, Kahire, 1997.

Ubeyd Saîd Ali, **Tanzîmu'l-Kâide, en-Neş'etu ve'l-Halfiyyetu'l-Fikriyyetu'l-İmtidâd,** I. Baskı, Mektebetu Medbûlî, Kahire, 2008.

Vâdıʿî, Ebû Abdirrahmân Mukbil b. Hâdî, **Tuhfetu'l-Mucîb ʿalâ Es'ileti'l-Hâdır ve'l-Garîb,** I. Baskı, Dâru'l-Âsâr, Sanʿa 2000.

Vuheyb, Hüseyin Hâfız, **İstirâcîyyetu'l-İdâreti'l-Amerîkiyyeti'l-Cedîde İzâe'ş-Şarki'l-Avsat,** Merkezu Dirâsâti'd-Devliyye, sayı: 46, Câmiʿatu Bağdâd.

Yâsîn b. Ali, **Hurûcu'l-Vehhâbiyye ala'l-Hilafeti'l-Osmâniyye: Kırâetun Târîhiyye ve Munâkeşetun Şeriyye,** Mecelletu'z-Zeytûne, 2014. www.azeytuna.net

Yâsîn Seyyid, **el-İmbarâtûriyyetu'l-Kevniyye, es-Sirâʿ Dıdde'l-Heymeneti'l-Amerîkiyye,** I. Baskı, Dâru'n-Nahdeti Mısır li't-Tibâʿa ve'n-Neşr ve't-Revzʿ, Kahire, 2004.

Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed, **el-Mûkize fî ʿİlmi Mustalahi'l-Hadîs,** Mektebetu'l-Matbûʿâti'l-İslâmiyye, Halep, 1405.

Zekî Muhammed Fâdıl, **ed-Diblûmâsiyye fî ʿÂlem Mutagayyer,** I. Baskı, Dâru'l-Hikme, Bağdat, 1992.

Zellûm Abdulhayy Yahyâ, **Nuzuru'l-ʿAvleme,** I. Baskı, el-Muessesetu'l-ʿArabiyye li'd-Dirâse ve'n-Neşr, Beyrut, 1999.

ELEKTRONİK SİTELER:

Dr. Yusuf Mahmûd, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye**

http://studies.aljazeera.net/production/books/2014/04/20144311512409990.html

Ali Abdurrahîm, **el-İslam ve Usûlu'l-Hukm,**

http://www.islamist-movements.com/4951

es-Sekîne, **Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyye,**

http://www.assakina.com/news/news1/5366.html

Abdulmevlâ Hâyil, **Mukaddime fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye,**

http://www.slideshare.net/oussamafalaki3/ss-42159148

Hüseyin Abdulhalık, **Kıraetun fî Kitâb, Âfâku'l-Asri'l-Âmerîkî, es-Siyâde ve'n-Nufûz fi'n-Nizâmi'l-ʿÂlemi'l-Cedîd,**

http://www.abdulkhaliqhussein.nl/?news=695

Necm Mufîd, **en-Nizâmu'd-Duvelîyyi'l-Cedîd, el-İmkânât ve Gıyâbu'l-Istirâtîciyye ve'l-Meʿâyîr,** Mecelletu'l-Fikri's-Siyâsî,

www.sghtdh.reefnet.gov.sy/booksproject/fikr/4-5/alnetham.pdf.

Dr. Begin Bâhir Merdân, **el-İstirâtîciyyetu'l-Amerîkiyye: el-Ehdâf ve'l-Veseâil ve'l-Muessesât,**

http://www.academia.edu5860056%D8%A7%D9%84%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%B1%D8%A7%D8%AA%D9%8A%D8%AC%D9%8A%D8%A9_%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%B1%D9%8A%D9%83%D9%8A%D8%A9_.._%D8%A7%D9%84%D8%A7%D9%87

Yusûf Mahmûd, **ez-Zâhiretu's-Selefiyye,** http://studies.aljazeera.net/production/books/2014/04/20144311512409990.htm (15.12.2015).

Kâbilî, Suʿûd Abdulazîz, **İʿtirâfâtu Kâtilin İktisâdî,**

http://elgazwi.blogspot.com.tr/2010/12/blog-post_1499.html (10.12.2016).

Delîlu'l-Harekâti'l-İslamiyye,

http://www.assakina.com/news/news1/5366.html. (15.12.2016).

Abdulmevlâ Hâyil, **Mukaddime fi'l-ʿAlâkâti'd-Devliyye,**

http://www.sldeshare.net/oussamafalaki3/ss- (25.12.2015).

Şâhir İsmail, **Evleviyyâtu's-Siyâseti'l-Hâriciyyeti'l-Amerîkî Baʿde 11 September 2001,**

http://www.4geography.com/vb/showthread.php?t=5615. (18.05.2010)

Vuheyb Hüseyin Hâfız, **İstirâcîyyetu'l-İdâreti'l-Amrîkiyyeti'l-Cedîde İzâe'ş-Şarki'l-Avsat,** Merkezu Dirâsâti'd-Devliyye, sayı: 46, Câmiʿatu Bağdâd, s. 50 (.iasj.netiasjfunc=fulltext&aId=607012014\5\20)

Mustakbelu'n-Nizâmi'l-ʿArabî,

http://rawabetcenter.com/archives/2852. (20.02.2016)

Şefîk el-Muhtâr, **el-Hareketu'l-İslamiyye: el-Mefhûm ve'delâlâtu'l-Muteʿaddid ev el-İhtilâfu'l-Mutevehhiş,**

http://www.aljabriabed.net/n51_05chafik.htm (23.02.2016). et-Tabîb Tevfîk, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'**, http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016).

Celâl Haşşâb, **el-Harekâtu'l-İslamiyye ve't-Tahavvulu'd-Demokrâtî fi'l-ʿâlemi's-Sâlis,**

http://internationalstudiesbridges.blogspot.com/2012/04/1.html (25.02.2016).

Seyyid Fikret Refîk, **el-İhtilâf Havle Mefhûmi'l-Cemaʿa ledey Baʿdi'l-Harekâti'l-İslamiyyeti'l-Muʿâsıra,**

http://www.iasj.net/iasj?func=fulltext&aId=25963(25.02.2016).

Dirâse Mefâhimiyye Havle'l-Harekâti'l-İslamiyye ve'l-ʿAmeli's-Siyâsî,

http://thesis.univbiskra.dz/954/3/%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf (25.02.2016).

et-Tabîb Tevfîk, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'**

http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016)

Belkazîz Abdullah, **a.g.e.,** s. 24; Ahrişân Ömer, **el-Hareketu'l-İslamiyye: Kırae fi'l-Mefhûm ve'l-Vazîfe ve's-Siyâk** (Yayınlanma tarihi: 8.10.2008)

http://www.aljamaa.net/ar/document/24050.shtml

Ebû Rummân Muhammed, **es-Selefiyye fi'l-Maşriki'l-ʿArabî,**

http://www.judran.net/?p=2219 (25.01.2016).

Ahrişân Ömer, **el-Hareketu'l-İslamiyye: Kırae fi'l-Mefhûm ve'l-Vazîfe ve's-Siyâk** (Yayınlanma tarihi: 8.10.2008)

http://www.aljamaa.net/ar/document/23934.shtml (27.02.2016)

et-Tabîb Tevfîk, **el-Harekâtu'l-İslamiyye: et-Taʿrîf vr'l-Mebde'**

http://alaqsagate.org/vb/showthread.php?t=5635 (23.02.2016)

http://aafaqcenter.com/post/479 (28.12.2016).

http://www.aljabriabed.net/n51_05chafik.htm (28.02.2016).

Mebrûk Şerîf Şaʿbân, **el-Harekâtu'l-İslamiyye ve Eseruhâ ʿale'l-İstikrâri's-Siyâsî,**

http://www.asharqalarabi.org.uk/paper/s-akhbar-ha4.htm (23.02.2016).

Hamû Târık, **el-İslâmu's-Siyâsî: ez-Zuhûru'l-Vehhâbiyye,**

http://nlka.net/index.php/2014-07-10-22-08-10/162-2014-12-09-13-15-13 (28.02.2016)

Yâsîn b. Ali, **Hurûcu'l-Vehhâbiyye ala'l-Hilafeti'l-Osmâniyye: Kırâetun Târîhiyye ve Munâkeşetun Şeriyye,** Mecelletu'z-Zeytûne, 2014.

www.azeytuna.net

Ebû Rummân Muhammed, **es-Selefiyye fi'l-Maşriki'l-ʿArabî,**

http://www.judran.net/?p=2219 (25.01.2016).

Dirâsetun Bahsiyye, el-Harekâtu'l-İslamiyye,

Http://thesis.univ-biskra.dz9543%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf

Mevkiʿu'l-İtticâh, Nazratun ile'l-Cuzûri'l-Fikriyye ve't-Târîhiyye li Teyyâri Dâʿiş,

http://aletejahtv.org/index.php/permalink/44736.html Taʿme Kemâl, **Cemâʿâtu'l-Unufi'd-Dînî el-Muselleh fî Mısr,**

http://www.addiyar.com/article A

Nâfiʿ Beşîr, **el-İslâmiyyûn, el-Unufu'l-ʿÂbir li'l-Kârrât,** Merkezu'l-Cezîre li'd-Dirâsât, Dâru'l-Arabiyye li'l-ʿUlûm Nâşirûn, s. 205 vd. http://studies.aljazeera.net/files/isil/2014/11/201411236105498294 7.htm

Dirâse Mefâhimiyye Havle'l-Harekâti'l-İslamiyye ve'l-ʿAmeli's-Siyâsî,

http://thesis.univ-biskra.dz/954/3/%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%B5%D9%84%20%D8%A7%D9%84%D8%A3%D9%88%D9%84.pdf (25.02.2016).

el-Hâdî Sâdık b. Muhammed, **el-İsmet,**

http://www.alukah.net/sharia/0/6736/#ixzz3ycZzgrVi el-Elbânî, **Maʿna's-Selefiyye ve ilâ Men Tunseb.** http://www.sahab.net/home/?p=617 (28.01.2016).

el-Mutayrî Hâkim, **Hadîsu'l-İftirâk beyne'l-Kabûl ve'r-Redd,**

http://www.dr-hakem.com/Portals/Content/?info=TmpJMEpsTjFZbEJoWjJVbU1RPT0rdQ==.jsp (25.12.2015).

http://www.sotkurdistan.net/index.php?option=com (25.12.2015)

es-Sebrî Abdullah, **Kufru men lâ Yekfuri'l-Cehmiyye ve'l-Kâilîne bi Halki'l-Kur'ân,**

http://majles.alukah.net/t115305. (25.12.2015)

Râğıb es-Sercânî, Sukûtu Bağdâd, http://islamstory.com/ar/%D8%B3%D9%82%D9%88%D8%B7_%D8%A8%D8%BA%D8%AF%D8%A7%D8%AF_%D9%81%D9%89_%D9%8A%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D8%AA%D8%AA%D8%A7%D8%B1 (22.12.2012).

https://www.youtube.com/watch?v=7bc0lVltxxM&feature=share

https://www.youtube.com/watch?v=7bc0lVltxxM&feature=share

Kerîm Abdulmecîd, **es-Selefiyyetu'l-Osmâniyye İhyâiyyetu'l-Ummiyye fî Muvâceheti'l-Bidai's-Sûfiyye,**

http://www.masralarabia.com (23.08.2015)

http://www.masralarabia.com

el-Attâr, Rızâ, **Cuzûru's-Selefiyye ve Envâʿuhâ**,

http://islamicbooks.info/H-27-Arabic-Authors/Ridha%20alattar-7-Salafi%20Development.htm
https://pietervanostaeyen.files.wordpress.com/2015/02/idarat_al-tawahhush_-_abu_bakr_naji.pdf

Mansûr Mu'tezz, **Memerrâtu'l-Gâzi'l-ʿÂlemî,**

http://www.shaamtimes.net/news-detailz.php?id=27210

Nima Maleki, **Politics and Critical Thought** , Turkey's five year energy plan - https://positivity.wordpress.com/2010/05/14/turkeys-five-year-energy-plan.

eş-Şeyh Ca'fer es-Subhânî, **Buhûs fi'l-Milel ve'n-Nihal,** V, 161-170. https://alkafeel.net/islamiclibrary/aqad/almelal6/almelal6/17.html

eş-Şeyh Ca'fer es-Subhânî,

http://shiastudies.net/article/arabic/Article.php?id=49

http://imamhussain-lib.com/arabic/pages/bohoth021.php

http://www.binbaz.org.sa/node/8345 http://www.binbaz.org.sa/node/8382 www.dorar.net/enc/firq/895 (10.01.2016).

eş-Şeyh Hasan Ferhân el-Mâlikî, https://www.facebook.com/hasanalmaliki/photos/a.439066403000.199933.218217048000/10153423635553001/?type=3&theater

Âlemu'l-Felekî Âmerikî Yeşrahu Esbâbe İnhiyâri'l-Hadâreti'l-İslâmiyye, https://www.youtube.com/watch?v=noHbcmfoYHg .

Kıssatu'l-Hurûbi's-Salîbiyye,

www.islamstory.com (30.11.2013).

Muhammed Kutayş,

https://fakkerfree.wordpress.com (30.11.2013).

el-Cihâd ve's-Sûfiyye ve mâ lâ Ta'rifhu ani's-Sûfiyye,

http://www.sasapost.com/sufi-cihad/?utm_source=sasapost_slider_small (30.11.2013).

http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=368119 (14.12.2014)

Medhal Âmm li Fehmi'l-Harekâti'l-İslâmiyyeti'l-Muâsıra, http://thepersiangful.weebly.com/104710721083108010741098109 0-1080-105710741077109010 72/2. (14.12.2014)

el-Câbirî, Muhammed Âbid,

http://www.aljabriabed.net/terrorism17.htm (05.11.2015).

http://articles.islamweb.netmediaindex.phppage=article&lang=A&id=33290

www.ikhwanwiki.com/index.php?title=

http://www.daawa-info.net/books1.php?id=5143&bn=195&page=10

https://ar.wikipedia.org/wiki/%D8%AC%D9%88%D9%86_%D9%81%D9%8A%D9%84%D8%A8%D9%8A

Guneym Mesʿad, **İslam el-Ceu's-Siyâsî ve Cuzûri'l-İrhâb fi'ş-Şarki'l-Avsat,** http://www.ouregypt.us/writer/ghonaim/mosad134.html (05.11.2015).

http://www.qanon302.net/news/2015/04/14/51321.

Saddâm ʿÂradat Gazve'l-Kuveyt ve lâkin lem Yekun Hunâke Hallun Âher,

http://archive.aawsat.com/details.asp?section=1&issueno=11178&article=526408#.Vq0saLJ97IU

Bevvâbetu'l-Harekâti'l-İslamiyye, et-Tanzîmu'd-Duvelî li'l-İhvân,

http://www.islamist-movements.com/special/?id=2396#slide1080 (10.11.2015).

Bevvâbetu'l-Harekâti'l-İslamiyye, el-İhvân ve Amerika el-Halkatu 3,

http://www.islamist-movements.com/special/?id=2450#slide1957 (10.11.2015).

Merkezu'l-Kâşif li'd-Dirâsâti'l-İstirâtîciyye, 2004, s. 6. http://alkashif.org/html/center/1/1.pdf

Ebû Rummân Muhammed Süleyman, **Amerîkâ ve'l-İslam, Sidamu'l-İdeûlûciyyât ve'l-Mesâlih,**

http://www.islamtoday.com/nawafeth/artshow-13-2333.htm (5.01.2016).

Meşruʿu'l-Karni'l-Amerîkiyyi'l-Cedîd, http://www.marefa.org/index.php/%D9%85%D8%B4%D8%B1%D9%88%D8%B9_%D8%A7%D9%84%D9%82%D8%B1%D9%86_%D8%A7%D9

%84%D8%A3%D9%85%D8%B1%D9%8A%D9%83%D9%8A_%D8%A7%D9%84%D8%AC%D8%AF%D9%8A%D8%AF

et-Takrîru'l-Cezîre,

http://www.orient-news.net/ar/news_show/95448 (15.12.2015)

Hasan Ebû Heniyye, **el-Kâide ve İran Tenâfurun Îdeyûlûciyye ve Tehâlufun Siyâsî**

http://altagreer.com

Tefâsîlu'l-Hivâr maʿa'l-İslamiyyîn, 3. Bölüm vd.

http://alkashif.org/html/center/11/3.pdf (01.01.2016).

el-Hivâr maʿa'l-İslamiyyîne'l-Muʿtedilîn,

http://alkashif.org/html/center/11/3.pdf (01.01.2016).

Mansûr Muʿtez, **Memerrâtu'l-Ğâzi'l-ʿÂlemî, Sirru Sirâʿi'd-Dâir,**

http://www.shaamtimes.net/news-detailz.php?id=27210 (10.01.2016)

er-Reykânî, Sâmî Abdulkâdir, **Rûsya ve'l-Ğarb ve'l-Harb ʿala'l-Ğâz**

http://www.ahewar.org/debat/show.art.asp?aid=488040 (10.01.2016)

Maktelu'z-Zerkâvî

http://www.aljazeera.net/news/arabic/2006/6/8/ (13.01.2016).

Maktelu Ömer el-Bağdâdî ve Ebû Eyyûb el-Ensârî,

https://www.youtube.com/watch?v=UJsn5HpQTvc (13.01.2016).

Dâiş Yağzu Şark Asya,

http://goo .gl/AbG1CL

Merkezu Sinâʿati'l-Fikr li'd-Dirâsât ve'l-Ebhâs, Tanzîmu'd-Devle, en-Neşʿet ve'l-Efkâr,

http://www.fikercenter.com/ar/p/political_analysis/view/a6zaxn3

Dâʿiş Yuhriku't-Tayyâr el-Ürdünî Muʿâz el-Kessâsiyye Hayyen

http://elaph.com/Web/News/2015/2/979967.html (01.01.2016).

Abdulâti Ömer, **el-Âlemu'l-lezî Saneʿathu Amerika**

http://studies.aljazeera.net/bookrevision/2013/05/20135137202626736.htm (20.01.2016).

ʿÂlem bilâ Aktâb

http://www.siyassa.org.eg/NewsContent/3/113/1751 (20.01.2016)

el-Fahrî, Seyf Hişâm Sabbâh, **eş-Şirkât Muteʿaddidetu'l-Cinsiyyât ve Ebʿâduhe's-Siyâsiyye ve'l-İkitisâdiyye,**

https://ar.wikipedia.org/wiki (20.01.2016)

Hüseyin Abdulhalık, **Kırâetun fî Kitâb Âfâki'l-Asri'l-Amerîkî,**

http://www.abdulkhaliqhussein.nl/?news=695 (20.01.2016).

Dâʿiş Yuhriku't-Tayyâr el-Ürdünî Muʿâz el-Kessâsiyye Hayyen

http://elaph.com/Web/News/2015/2/979967.html (01.01.2016).

Nâcî Ebû Bekr, **İdâretu'-Tavahhuş Ahtar Merhale Setemurru bihe'l-Ümme,**

https://pietervanostaeyen.files.wordpress.com/2015/02/idarat_al-tawahhush_-_abu_bakr_naji.pdf